radu tudoran

oglinda retrovizoare

RADU TUDORAN

OGLINDA RETROVIZOARE

1970

I

În dimineața aceea nu mă aflam nici la un început, nici la un sfârșit, ci la o cumpănă a apelor, unde trecutul se despărțea de viitor, curgând fiecare pe versantul lui spre a se întâlni la antipod.

Ca totdeauna când plec la drum, m-am trezit cu mult înainte de timp. Se apropia jumătatea lui noiembrie, și la ora șase, când am ieșit, cu valiza în mâna dreaptă și cu umbrela pe brațul stâng, afară nu mișca nimic; se simțeau numai apele clipocind. Am ajuns la debarcader cam neliniștit: trebuia să plec – dincolo, pe pământ, aveam întâlnire luată prin telefon cu un mecanic, la ora opt, iar aici părea că orașul doarme adânc și pentru mult timp. Curând însă dinspre mare s-a văzut venind un vaporaș rapid, m-am așezat în lumină, și când a acostat, am sărit pe bord atât de bucuros și atât de neprecaut, încât m-am lovit cu capul în pragul de sus al ușiței de la salonul pustiu. M-am lovit însă și alteori, de-atâtea praguri de sus. De la ultimul am o urmă vizibilă și acum; când o descopăr, uneori, mă întristez și îmi vine să râd.

Am fost și am rămas, până la urmă, singurul călător pe primul vaporaș ieșit în cursă în dimineața aceea – dimineața mea, dat fiind că nu mai era nimeni pe drum.

La garaj, portarul și funcționarii erau treji, dar neconvinși; am urcat cu liftul la al nouălea nivel, unde mașina mă aștepta într-o hală cât un aerodrom, exact în locul unde o lăsasem duminică înainte de prânz. I-am spus, în gând, bună dimineața, cam ursuz, dar cu intenție, fiindcă mă feresc să fiu sentimental, chiar din zorii zilei, cu lucrurile și cu ființele foarte apropiate.

Serpentina care leagă cele nouă etaje cu solul te amețește puțin în desfășurarea ei geometrică, îți prilejuiește, în schimb, un joc senzorial-imaginativ, ceva ce nu poți face oricând: dacă ai stabilit o poziție corectă a volanului, până jos nu mai e necesară nici o rectificare, și astfel ai impresia dematerializării, a unei coborâri siderale până la nivelul solului, unde, intrând pe linia dreaptă, se sfârșește aterizarea.

Pe când străbăteam cei zece kilometri de viaduct dintre continent și lagune, am privit printre pleoape marea, de o parte și de alta, cu senzația

cunoscută din alte rânduri că plutesc pe ape; acum se adăuga senzația anterioară, a aterizării, și astfel dimineața aceea părea cum nu se poate mai năzdrăvană. În urmă vedeam orașul, cu turnurile și cupolele lui și cu campanila din San Marco proiectată pe cerul înroșit, în locul unde curând avea să răsară soarele, întâi pentru mine, și apoi pentru restul lumii.

Cred că niciodată eul nostru nu are o creștere mai mare decât atunci când ne aflăm singuri în călătorie, și mai ales înainte de zorii zilei, cu un vehicul pe care să nu-l comande nimeni.

Pornim când vrem – și dacă vrem nici nu ne gândim la viitoarea oprire…

De teamă să nu întârzii, am ajuns în fața atelierului cu un ceas mai devreme. Mă aflam la Mestre, suburbia continentală, sau capul de pod al Veneției. Am avut timp să privesc, în urmă, peisajul și întâmplările, încât nu pot spune că ora aceea de așteptare a rămas goală.

Dispus să mă supun zarurilor, am hotărât ca în cazul când n-aș sfârși treaba aici până la ora zece, să mă întorc la Veneția pentru încă o zi, acea zi tristă și voluptuoasă, fiindcă vine după plecare și e nesperată. Dar omul meu a ridicat oblonul la ora opt, iar treaba la mașină, o instalație electrică, a fost gata la zece fără un minut – fără un minut! –, dacă așa a fost, de ce să spun altfel? E drept că am mai zăbovit vreo jumătate de oră, cu unele, cu altele, zarurile fuseseră însă aruncate și am pornit la drum ca să nu-mi trișez soarta.

Când am ieșit în câmpia prelungită de mare, am privit Veneția în lumina soarelui, cum stătea acolo ca o navă la ancoră, de un tonaj inimitabil, și mi-am spus că așezarea aceasta, a cărei asemuire zadarnic ai căuta-o în toate timpurile și în toate geografiile, este cea mai strălucitoare dintre anomaliile săvârșite de oameni…

Fiindcă pornisem, n-am regretat că nu m-am întors la ea încă o dată; o știu cum va arăta în toate zilele următoare și mă știu și pe mine, proiectat pe lespezile ei, peste poduri, peste canale și pe fațade. Plin de voie bună și de speranțe, am apăsat pe accelerație.

★

Trieste nu mai avea ce să-mi transmită după atâtea porturi și metropole, totuși, înainte de a trece frontiera cu Jugoslavia, am făcut un ocol destul de mare și de anevoios, coborând serpentinele lungi până în mijlocul orașului,

și tocmai la prânz, ora de aglomerație maximă. Voiam să cumpăr un accesoriu pentru mașină, destul de necesar pe vremea rea care putea veni de aici încolo. Aș fi putut să-l iau din timp și fără să fiu obligat la ocoluri, numai că fusese soare și nu voisem să mă gândesc la zilele cețoase și umede. Neprevederea m-a costat două ore de întârziere, iar din oraș am văzut numai caldarâmul, în căutarea nervoasă și disperată a unui cât de provizoriu și precar loc de parcare. Izbutind să opresc abia într-un târziu și cu totul în altă parte decât unde aveam nevoie, am tras folos din întâmplarea că în față era o prăvălie cu brânzeturi și am cumpărat o roată de Gorgonzola.

După un plan chibzuit repede, dar cu multă voluptate înaintea plecării și pe care l-am respectat aproape tot drumul, tocmai fiindcă avea în el mai puțină chibzuială și mai multă voluptate, ar fi trebuit să împart distanța până la București în trei etape de câte patru sute de kilometri, ceea ce era rezonabil, având în vedere oboseala de la sfârșitul călătoriei. Astfel, în după-amiaza aceea urma să ajung la Zagreb, unde să rămân peste noapte, escalele următoare fiind Belgradul, apoi un oraș din țară, poate Băile Herculane, de unde adunasem odată frunze îngălbenite de toamnă.

Dar curând după ce-am trecut frontiera, tot soarele a rămas în urmă, ceea ce nu-i o metaforă, ci un adevăr astronomic, iar în față, asupra ținutului necunoscut pe care urma să-l străbat prima dată, s-a lăsat o umbră grea, și mai târziu a început să țârâie ploaia.

★
★ ★

La începutul lui octombrie, în ziua plecării, era timp frumos acasă, dar de la Câmpina a început să plouă și a ținut-o așa până pe creasta Munților Apuseni, de unde șoseaua coboară spre Oradea încă îndepărtată. Acolo s-a ivit soarele, gătindu-se să apună, strălucitor și neatins de rugină, dar diform, turtit între orizontul sumbru de toamnă și norii vineții, prin care abia își deschidea o tranșee. Cum coboram serpentinele, soarele îmi apărea când în stânga, când în dreapta, lățit anormal, trecând repede prin față și, fiind un reper prea luminos și prea puternic, mă domina de departe, impunându-mi senzația că merg în linie dreaptă, iar el alunecă într-o parte și-ntr-alta, pe dâra de cer luminată. Legănarea era amplă, balansată la fel de neechivoc ca

mișcarea pendulei, și îmi trezea senzații sonore, amintindu-mi o melodie de Brahms, ciudată și înșelătoare, fiindcă pare un vals, deși e scrisă în măsură binară; la fel era înșelător acum ritmul serpentinelor, de aceea am ajuns jos părând că mașina valsează.

Pe aici mă întorsesem acum câțiva ani din nord-vestul țării, pe o vreme cum nu se poate mai dușmănoasă, gonind aproape șapte sute de kilometri spre casă, sub toate intemperiile: ploaie, burniță, lapoviță, ninsoare, polei, iar ploaie, iar lapoviță – și ceață, și șoseaua vâscoasă, îngălbenită de frunzele scuturate. Doream să ajung la un loc uscat și la căldură, și totdeauna pe urmă m-am gândit că drumul acela a fost o înfrângere sufletească: n-am putut înfrunta până la capăt vremea rea și singurătatea. Îmi luam acum o revanșă deplină, ba chiar disproporționată, cel puțin în ceea ce privește spațiul și ambianța: eram tot singur și aveam de străbătut de cincisprezece ori vechea distanță.

Au mai fost și alte zile ploioase; le amintesc la început, aproape pe toate, spre a rămâne cu cerul albastru.

M-a plouat la Viena sâmbătă după-amiază, când abia sosisem și când, în loc să întreprind o treabă mai prudentă și mai utilă, adică să mă asigur că prietenii care urmau să mă găzduiască nu muriseră, nu părăsiseră orașul și țara, am pornit să casc gura pe stradă în hainele mele ponosite de călătorie, umilit de strălucirea vitrinelor. A început să picure când mă îndepărtasem un sfert din diametrul orașului de locul unde-mi lăsasem mașina. N-aveam nimic să mă apăr de ploaie, iar pe deasupra, fiind sâmbătă, băncile erau închise și nu puteam să schimb banii în monedă locală. (Aș fi putut să-i schimb în vreo prăvălie, dar îmi place uneori să-mi amplific catastrofic neajutorarea, ca să-mi confer pe urmă dreptul la consolări pe aceeași măsură.) Am stat un ceas „bătut de vânt, sub copertina unei vitrine, meditând la nestatornicia omului, la căldura de acasă și la paharul de coniac „băut în bună tovărășie – și o clipă iar am avut gândul întoarcerii, ca în ziua când am fugit din Oradea, să mă regăsesc l-ai mine acasă.

După Viena, câteva zile mai târziu m-a plouat iar, de data asta amarnic, tot drumul lung și plin de serpentine dintre Salzburg și Insbruck, împiedicându-mă să văd munții și prilejuindu-mi o deviere copilăroasă: am apucat pe o șosea laterală, fiindcă pe indicatorul ei scria Berstengaden. Voiam, cu alte cuvinte, să găsesc în munții Austriei faimosul cuib de vulturi,

refugiul lui Hitler, și pentru asta am mers douăzeci de kilometri prin ploaie, până ce, cuprins de îndoieli, am oprit la o măcelărie, într-un sat oarecare, să cer informații. Toată carnea din prăvălie era foarte roșie…

La Florența, ieșind din catedrală pe la ora patru după-amiază, m-am pomenit pe neașteptate într-o ploaie măruntă și rece de toamnă. Toată ziua – și multe zile înainte – fusese doar soare, așa că uitasem de o posibilă vreme proastă. Acum însă, am zâmbit satisfăcut și invulnerabil: între timp îmi cumpărasem umbrelă, pe care o purtam tot timpul cu mine după stilul britanic, deși nu m-așteptam să-i dau vreodată adevărata întrebuințare.

De când mă știu n-am avut umbrelă. În copilărie, poate am primit adăpost uneori sub cea părintească. În tinerețe, parcă îmi amintesc să fi primit astfel de adăpost din partea unei fete miloase, dar atunci cred că ne-a plouat și pe unul, și pe altul…

Văzând deci ploaia florentină și lumea adunată pe lângă ziduri, mi-am desfășurat umbrela. Se spune „desfăcut”, numai că, deși se potrivește cu gestul, cuvântul e prea mic față de amploarea sufletească de unde pornește.

De la patru până aproape de miezul nopții, scăzând doar o oră pentru cină, de obicei singura mea masă a zilei, m-am plimbat pe străzi, ascultând cu plăcere, curiozitate și satisfacție țârâitul ploii, pe care pânza umbrelei, întinsă ca pielea pe tobă, îl amplifica transformându-l în ropot. De mult se duseseră oamenii pe la casele lor, cu o cumpătare provincială ; pe străzi eram eu și pisicile ascunse pe sub automobile, toate strânse ciorchine sub carterul motorului. Dacă un automobil întârziat parca zgomotos ceva mai încolo, într-un loc rămas liber prin cine știe ce minune, pisicile dădeau buzna prin ploaie, știind că sub el găsesc o sobă mai încălzită.

Am ajuns acasă după ce ploaia contenise de un sfert de oră. Pe sute de metri, nu găseai loc să te urci pe trotuar printre două automobile. În frigul umed al nopții, unele mai iradiau căldură ; pisicile ascunse adineaori între roți se lăfăiau acum pe capota motorului.

M-a plouat în sudul Italiei, în ziua când plecam de la Sorrento spre Reggio di Calabria și mi se părea atât de imposibil — O sole mio ! —, încât n-am participat la călătorie ; am condus mașina pe serpentinele nesfârșite, claxonând furios, dar nu știu pe cine, privind marea sub șosea, cu neîncredere și cu mânie, absent în afară, războinic în mine, până la prânz, când s-a arătat soarele.

Sorrento rămăsese la două sute de kilometri în urmă…

În nordul Siciliei, o oră după ce debarcasem de pe ferry-boat, la Messina, tot în preajma sufocantului miez al zilei — din punct de vedere al circulației citadine și al temperaturii — și puțin timp după ce mă aruncasem în mare, undeva, la nimereală, fără să întreb pe nimeni, unde puteau să fie rechini sau submarine, s-a abătut asupra ținutului o ploaie desfrânată, înțelegând prin acest cuvânt că era și dezlănțuită, și fără rușine, o ploaie ostentativ de virilă. O asemenea ploaie sugerează fertilitatea și plăcerea pământului plină de gemete, la fel cum o sugerează în dragoste o zdravănă și vitează muncă a bărbatului.

Pământul se muta la vale, peste șoseaua asfaltată, care părea de argilă, iar stânca ai fi zis că se subție, roasă de șuvoaie sălbatice. Dezmățul acesta a ținut cam două ceasuri, apoi s-a oprit brusc și s-a făcut lumină. Atunci Sicilia s-a ridicat scuturându-și șalele, s-a uitat amețită în zarea albastră, iar pe urmă și-a îndreptat cu o pudoare leneșă, dar fierbinte, fustele ude și purificate.

Multe zile mai târziu a mai plouat o dată, cu intermitențe, trist și cenușiu, în răsăritul Italiei continentale, pe când mergeam de la Bari la Pescara și străbăteam încă o peninsulă muntoasă, între Manfredónia și Vieste – în cazul că localitățile acestea există, căci le-am văzut numai pe hartă, iar dacă am trecut pe străzile lor sau prin vecinătate, înseamnă că eram în stare de transă, cu ștergătoarele de parbriz făcând permanent semnul negației.

O ploaie mai veselă m-a întovărășit o jumătate de drum când mă îndreptam a doua oară spre Roma, venind de la Adriatică. Tocmai când mă resemnasem și mă bucuram de căldura motănească dinlăuntrul mașinii, s-a ivit soarele. Era duminică dimineața, și un ceas mai târziu am întâlnit capul coloanei de automobile, neîntreruptă și interminabilă, care pornea din Roma, ducându-se spre… Spre un știu ce, spre ce caută oamenii toată viața și mai ales în zilele de duminică. Însă în urma mea și în fața lor, cerul era încă negru de ploaie, ceea ce însemna că duminica evadaților, spre deosebire de a mea, era nenorocoasă.

În sfârșit, o altă ploaie a încercat să mă mai chinuiască un ceas colea, altul colo, bătând când dintr-o coastă, când din alta, sau din față, aci mai rară, aci mai decât să pe la Ravenna, pe la Bologna, și ceva mai departe. Dar fiindcă mergeam spre nord și era toamnă înaintată, nu-mi mai făceam inimă rea, mă așteptam la orice, chiar și la zăpadă. Și-apoi niciodată ploaia nu a ținut mai mult de câteva ceasuri. Iar între două zile pe care le-am numit urâte, deși erau în altfel frumoase, nenumărate au fost cele cu soare cald și ceruri albastre.

★

Nu pot să pun în aceeași categorie cu celelalte ploaia din ziua întoarcerii. Am luat cunoștință de peisajul iugoslav sub umbra de după-amiază, când soarele cobora repede în spate, iar în față se înșirau coline cu iarba arsă de brumă. Simțisem demult ce începeam acum să cred: că oprirea la Zagreb, sau în altă parte în același peisaj, nu putea fi odihnitoare. După lumina aurită a Veneției, unde fiecare metru pătrat de apă, de lemn sau de piatră înmagazinează soare și îl restituie în zilele înnorate, e greu să înduri coline posomorâte, goale și anonime.

Prin Ljubljana am trecut repede, neliniștit de necunoscut și de căderea serii; încercările de a cere îndrumări de la localnici asupra drumului s-au soldat cu constatarea și mai neliniștitoare că e imposibil să găsim măcar un cuvânt într-o limbă comună. Desigur, îmi spun astăzi, ar fi fost altfel dacă mi-aș fi stăpânit panica și mi-aș fi înfrânat goana. E greu să te înțelegi cu cineva chiar și-n propria ta limbă când nu iei piciorul de pe accelerație. Dar simțeam, vedeam cum vin seara și ploaia – și le prevedeam mai lungi și mai reci decât noaptea și ploaia Italiei.

La tot ce-a urmat de aici încolo, până ce-am ajuns la București, în fața casei, am asistat aproape calm, cu o nedumerire pasivă, plutind între gânduri sublime și absurde, uneori fără să-mi dau seama că făptașul aventurii sânt eu însumi, că tot ce se întâmplă mă privește pe mine. De altfel, aventura pe care o așteptasem atâta și o căutasem tot drumul începea abia acum, în ziua sosirii.

Venise ploaia și mergeam pe o șosea care nădăjduiam să ducă la Zagreb, dar mă hotărâsem, să nu mai înnoptez acolo, ci mai departe, cât de departe, fie oriunde, la nimereală. La un semafor, n-am să știu niciodată unde – de mult nu mai priveam decât dâra îngustă de asfalt ud pe care urma a-l străbate – în stânga a oprit o mașină al cărei ocupant dinspre mine avea o

figură comunicativă. L-am întrebat de drumul spre Belgrad; mi-a făcut semn să-l urmez; dincolo de intersecție, oprindu-ne pe dreapta am găsit chiar și-o limbă în care să ne înțelegem.

— Eu rămân aici, mi-a spus binevoitorul, dar prietenul meu (omul de la volan) merge chiar la Belgrad. Urmează-l!

Se făcuse între timp întuneric, și ploaia se așezase pentru toată toamna.

— N-am să pot ajunge până la Belgrad. Spune-i prietenului dumitale să mă scoată dincolo de Zagreb și să mă mai ducă vreo două ceasuri, până la un motel, sau un han, sau unde crede că aș putea să mănânc și să rămân peste noapte.

Am pornit la drum, urmând mașina necunoscută. Putea să meargă și-n iad – ar fi fost totuna, nu mai fusesem pe-aici niciodată și nu vedeam decât luminile ei roșii din spate, în fascicolul cărora ștergătoarele de parbriz, ca niște pendule întoarse, păreau că măsoară timpul de-a-ndoaselea.

La un han de pe dreapta șoselei, ghidul meu a oprit. Ne-am dat jos amărâți, în zeama cenușie și vâscoasă care învelea asfaltul. La o sută de metri, în câmp, hanul cu lumini puține răsfrânte în ochiurile de apă părea o clădire de pământ, gata să se întoarcă în elementul ei înmuiat de ploaie.

M-am uitat la ceas: deși căzuse întunericul, era abia șapte și jumătate. Dimineața de a doua zi îmi apărea într-o istorie viitoare a omenirii… Cu semne de nereconstituit, l-am făcut pe călăuz să înțeleagă că-i încă devreme și aș mai merge. (Cu toate că se împliniseră douăzeci și patru de ore de la ultima mea masă, cina de aseară de la Veneția, care acum mă umplea de regrete și de reminiscențe duioase.)

Am pornit deci, și, cu ochii în luminile roșii din față, am întreprins călătorii fantastice de-a lungul altor drumuri, acelea construite de mine însumi, cu târnăcopul și cu lopata, de la naștere până astăzi.

Aproximativ o oră mai târziu, ne-am oprit în băltoacele din fața unei stații de benzină, unde era și un motel, cum dovedeau firma de neon și aglomerația de autocamioane. Se aflau acolo zeci de vehicule grele, unele cu remorci cât un vagon de cale ferată. Siluetele lor inundate sugerau niște transportoare amfibii, un fel de transcontinente și transatlantice eșuate într-un al treilea element neprevăzut la fabricație – nici uscat, nici apă.

Prin intermediul unei perechi tinere aflată în trecere și care vorbea o limbă accesibilă, am aflat că aici se poate mânca, se poate dormi, se poate lua benzină, dar că nimeni nu răspunde de mașină, neexistând nici garaj, nici pază.

Curând după ce începusem această etapă, și mai ales după ce pornise ploaia, mă hotărâsem să iau faptele cum or vrea să vină; am izbutit până la capăt. Nu știu dacă vreodată în viitor o să fie tot astfel; nu știu mai cu seamă dacă așa ar fi bine. Deocamdată, scăpat din zona macaroanelor și a feluritelor paste făinoase, am mâncat, balcanic, patru cotlete de berbec, spre a acumula calorii pentru noapte, și m-am hotărât să dorm în mașină. Lăsând spătarul, am obținut un culcuș destul de confortabil, pe care îl experimentam prima dată. Necazul e că ploua rece și amarnic și, dincolo de luminile motelului, noaptea, în necunoscutul ei lichefiat, părea ostilă și impenetrabilă. Încotoșmănit cu ce-am găsit la îndemână, chiar și-o pătură cărată inutil prin toată fierbintea Italie, am adormit – să fi fost ceasul nouă și jumătate – în huruitul camioanelor grele care veneau și plecau în continuu, în strigătele șoferilor care poate înjurau ploaia și noaptea; era atmosfera unei stații de poștă de odinioară, așa cum o intuiesc – ridicată însă la altă scară și cu totul mecanizată. Până a mă prinde somnul, am tot simțit pași în jur, iar printre pleoape am zărit siluete dând târcoale mașinii, capete suspecte, unele bărboase, aplecându-se să privească înăuntru, însă nu m-am temut că ar fi cineva atât de fără minte să mă fure și pe mine odată cu mașina.

Am adormit așadar, chinuit rău și în spirit, și în mădulare, mâhnit de o încheiere atât de tristă a călătoriei și nedorind altceva decât să se facă ziuă. Când m-am trezit se potolise forfota din apropiere, continua în schimb ploaia, iar eu dârdâiam rău, din toate încheieturile. În loc să fie apropiere de ziuă, cum sperasem, ceasul arăta abia unsprezece înainte de miezul nopții; dormisem deci numai o oră, care de fapt fusese o oră de muncă și de suferință, fiindcă, îmi dădeam seama acum, începusem să tremur de frig odată cu venirea somnului. Așa se explica trepidația constantă a mașinii, cum o simțeam într-un anumit chip, neclar, nu conștient, nu inconștient, nu vis – senzația că merg fără oprire pe un drum de tablă ondulată. Îndată ce m-am trezit, am recunoscut aceeași trepidație, cu aceeași amploare și același ritm, în propriul meu trup.

Am intrat în restaurant să beau o cafea, la masa unde abia mâncasem friptura de berbec. Acum mirosea a berbec pretutindeni, însă a berbec nefript și nejupuit, a blană de oaie udă, a târlă, a ogradă, a câine plouat care nu se mai usucă niciodată. Sala era plină de șoferi sau de călători; cu șubele lor îmblănite, cu hainele de oaie cu blana în afară, păreau țărani de la munte în drum spre vreun târg sau spre vreun noroc.

Mi-am băut cafeaua într-o îngândurare prelungă, apoi am ieșit în ploaie și am pornit, cu caloriferul deschis până la ultima gradație. După câteva minute am început să simt căldura aceea puțin metalică, învăluitoare și penetrantă, pe care nu poți s-o cunoști decât într-un automobil, noaptea, singur, în ploaie și pe un drum necunoscut.

★
★ ★

Am plecat singur din întâmplare. Prietenii cu care visasem peste vară călătoria au fost luați de vânt într-o noapte și nu i-am mai ajuns. Am rămas cu amintirea hărților întinse pe masă și pătate pe ici, pe colo de o picătură de vin negru, sfetnic de ispravă, gata să dărâme orice obstacol. Multe sticle ne-au secundat sfatul, și datorită lor călătoria în comun a fost ca și consumată…

Lipsa unui ritm comun în organizare, poate lipsa mea de entuziasm, a făcut să nu fiu gata în ziua hotărâtă, în vreme ce ei, mai expeditivi, au plecat cu o săptămână înainte de termen. Deoarece le-am aflat intenția seara, cu câteva ceasuri înaintea plecării, nu știam nici dacă am o cămașă călcată, nu controlasem, bunăoară, nici măcar nivelul electrolitului din bateria mașinii, ca să nu mai amintesc alte controale și niveluri. M-am dus la cinematograf în seara aceea, cu cămașa de pe mine, la o grădină periferică, aproape goală, și-am văzut un film care arăta cum se devalizează o bancă; se fura aproape un vagon de aur, ziua-n amiaza mare, folosindu-se o tehnică de nivel electronic…

E ger afară pe când scriu aceste rânduri, cordial însoțit de memoria mea care mă urmează pretutindeni și reține întâmplările cele mai neînsemnate, în vreme ce eu merg cu gândul aiurea – ba reține chiar și reflecții abia începute și, de necrezut, uneori mi le redă duse până la capăt. M-am întrerupt să pun firimituri de pâine afară, la geam, pentru vrăbiile care stau înghețate și triste în copacul din față. Iar acum, dacă vreau să mă mișc prin casă, ca să mă dezmorțesc trebuie să mă abțin, fiindcă micile păsări îmi văd umbra, se sperie și pleacă. Poate aceste vietăți să fie o pacoste, cum spun unii; în ceea ce mă privește, dacă le-am adoptat astăzi, sânt dator să nu mă opresc la jumătate. Și iată-mă imobilizat, spionându-le pe furiș, în vreme ce ele mă spionează de-a dreptul, violându-mi singurătatea…

M-am întors pe jos de la cinematograful acela, unde primul vânt rece de toamnă devaliza de frunze copacii de pe marginea grădinii. Totul atunci, ca și banca din film, părea expus devalizării.

Drumul trecea pe la prietenii mei; m-am oprit în dreptul casei întunecate și, privind mașina lăsată în stradă spre a fi gata de plecare la miezul nopții, m-au năpădit singurătatea și obida și m-am simțit eu însumi devalizat de visurile țesute peste vară. Îmi rămânea însă harta, acasă, adică esențialul. Dovadă că am plecat, cu planuri noi, făcute la iuțeală – abandonându-le pe celelalte – și nu m-am rătăcit până în ziua întoarcerii.

Ca niciodată, n-am pus ceasul să sune în dimineața plecării. Eram hotărât ca de aici încolo agenda și ceasornicul să vină în urma mea, să înregistreze, nu să domine. M-am trezit la șapte dimineața și am plecat la opt, fără să mă pripesc, asistând calm și puțin indiferent la gesturile mele. Nu era un sentiment fals. În ajun, seara, scrisesem în agenda unde rar trec o impresie: „Mâine dimineață plec în Italia. E prea târziu ca să mă mai emoționeze!”

Dar mă emoționează astăzi, mai mult decât s-ar crede; mă emoționează și acea mică pagină de agendă, și cele următoare unde am trecut numai escalele. Drumul proiectat mi se părea monoton, banal și tocit din cale afară. Își capătă densitatea, înțelesul și sunetul adevărat când îl secționezi etapă după etapă, iar segmentele nu le mai pui cap la cap, ci alături, ca pe niște coarde de harpă. Fiecare oraș din cele înscrise aici înseamnă un sfârșit de drum, escale de o oră, de două, de o noapte, de o zi sau de mai multe zile. Iată-le: Oradea, Viena, Salzburg, Insbruck, Brenero, Merano, Bolzano, Trento, Riva del Garda, Brescia, Milano, Genova, Portofino, Spezia, Portovenere, Carrara, Pisa, San Miniato, Florența, Siena, Civitavecchia, Roma, Napoli, Pompei, Sorrento, Amalfi, Salerno, apoi un loc anonim pe malul mării între Safri și Reggio di Calabria. Urmează Messina, în Sicilia, Cefalu, Palermo, Trapani, Marsala, Selinunte, Agrigento, Gela, Enna, Donafugata, Ragusa, Siracusa, Catania cu Etna care fumegă și amenință, și iar un loc aproape anonim, și tot pe malul mării, înapoi pe continent, dincolo de Sparțivento, pe urmă Tarent, Alberobello – care sună mai frumos decât toate – și Bari, apoi Pescara, amândouă la țărmul Adriaticii, de acolo o linie de-a latul peninsulei, până la altă Romă decât cea de săptămânile trecute, dar aceeași de-acum două milenii. Nu știu sigur de unde începe întoarcerea – poate de aici, poate de la Trapani sau Marsala, extremitățile

Siciliei, poate de nicăieri, sau de pe strada mea, din fața casei. Escalele sânt încă numeroase: Roma, Assisi, Psrugia, Arezzo, San Marino, Rimini, Ravenna, Bologna, Ferrara, Padova, Veneția – și gata; lipsesc locurile pe unde am trecut fără oprire. E aici aproape toată Italia viziunii mele, cred că nu prea îndepărtată de geografie, de istoria oamenilor, a artei lor și a culturii. Acest itinerar trasat pe hartă repetă aproape întocmai conturul Peninsulei Italice, dar în multe locuri se sustrage, ceea ce trebuie să arate că, în organizarea drumului, călătorul n-a căutat linia cea mai scurtă, ci pe cea mai bogată. Desigur că harta, lângă cuvânt, e mijlocul cel mai bun de a reda drumul. Fără ea, călătoria e mai puțin geografică, are însă avantajul că devine mai muzicală.

Spre a o evoca, în paginile următoare am abandonat de la început datele calendaristice și itinerarul, hotărât să-mi urmăresc numai sentimentele, care dau naștere unei cronologii intime. Pentru aceasta trebuie să accept toate riscurile destăinuirii, dar e singurul mijloc de a spune ceva nou într-o istorie dezvăluită de alții.

Cât despre singurătate, apăsarea ei m-a părăsit îndată ce-am trecut de Băneasa. Contopit cu motorul mașinii, mi-am dat seama că n-am să primesc ajutor de la nimeni, că, în schimb, nu voi fi silit să comunic nimănuia emoțiile mele. Apărându-le de exclamații indiscrete, păstrându-le tăcerea care triază, purifică și conservă, pot să le reiau acum, nealterate. Toate merg mai ușor în tovărășie – știu bine – și așa, viața este adesea mult mai frumoasă. Însă dacă ar fi să plec în jurul pământului, din continent în continent și din insulă în insulă, m-aș duce tot singur, ca traseu aș alege tot șoseaua asfaltată, iar ca vehicul tot automobilul. Din avion nu vezi nimic, să mergi călare nu mai e timp. Pentru un om modern, două sute până la patru, și la nevoie șase sute de kilometri pe zi e tot ce poate fi mai recomandabil, ca să vadă ceva, fără să îmbătrânească pe drum.

N-am denunțat alianța cu automobilul nici în ultima etapă, când împrejurările mi-au fost pe deplin dușmănoase; dimpotrivă, am proslăvit-o, fiindcă dintre toate câte mă înconjurau, numai el s-a purtat bine. Kilometru după kilometru, nezgomotos, sigur și cu modestie a învins, în numele meu, cerându-mi doar să-i fiu martor, un spațiu neprevăzut, neidentificat, adesea confundându-se cu halucinația, într-o noapte care părea fără sfârșit, apoi în ziua următoare, sfârșită prea curând, și-n jumătatea altei nopți, când am ajuns. În tot acest timp, ploaia n-a stat, iar ștergătoarele de parbriz aproape

că nu s-au oprit. Micul lor electromotor ar fi putut să-și dea duhul pe drum. A mai mers mii de kilometri după aceea, merge și azi. E un prieten.

★

De la acel loc de popas neizbutit, mai aveam de făcut vreo două sute de kilometri până la Belgrad, unde, ca să ajung pe lumină de zi, mi-am propus să merg foarte încet, ceea ce-i chinuitor și meschin. Drept compensație, mă aflam la adăpost de ploaie și nu mi-era frig.

Spre norocul meu, nu trecuse o jumătate de oră de la plecare când m-am rătăcit în axul autostradei, o săgeată fosforescentă, incendiată de faruri, arăta imperativ spre dreapta. M-am supus cu bună credință și disciplină și-am pătruns, sub alt unghi, în noapte. Curând mi-am dat seama că structura șoselei se schimbase și chiar peisajul părea altfel, nevizitat, cam bizar și sălbatic. Nu venea nici un vehicul din față, nu se zărea vreunul în spate. Am trecut peste un pod arcuit în sus, ca în grădinile japoneze, peste altul arcuit în jos, ca nicăierea. Într-un loc, am văzut smârcuri, apoi perdele de stuf și fantome albe. În depărtare, pâlpâiau flăcări mici, ca pe o comoară, numai că dădeau o lumină roșie, nu albastră. Când am ajuns acolo, am văzut că erau cutii cu păcură, sau cu altceva inflamabil, în care ardeau feștile afumate, cum se marchează, noaptea, în lipsa altor mijloace, o trecere primejdioasă, locul unui accident sau un vehicul în pană. Nu era nimic din toate acestea – feștilele ardeau de pomană și-atât de departe de vreun loc unde să fie oameni, încât nu puteai crede altceva decât că aparțin iadului și că prin apropiere stau pitiți diavolii.

După un timp de asemenea navigație în necunoscut și fără busolă, pe la ora unu și jumătate din noapte, am ajuns într-un sat fără lumini și fără contur, pustiu și parcă închipuit. Îndată am întâlnit doi oameni cu un cal, sigur doi oameni, sigur un cal, iar restul nesigur și de netradus.

I-am întrebat cuvântul internațional, cu siguranță știut, deoarece așa se numește capitala țării unde ne aflam cu toții atunci. La început oamenii au ridicat din umeri – calul a scuturat din frâu – pe urmă, repetând eu cuvântul, s-au uitat unul la altul nedumeriți – calul a suflat pe nări – și numai după încă o repetare a întrebării s-au luminat la chip.

— Pravda! a spus unul, arătând înainte.

Celălalt a arătat înapoi și-a spus nu știu cum. M-am uitat la cal, mi s-a părut că simte impasul în care mă găsesc – și-am pornit la drum. Încotro? Pravda! – ca să nu mă chinuiesc cu sucitul mașinii pe un drum îngust. N-

avea importanță – de zeci de kilometri îmi dădusem seama că nu mă aflam pe drumul cel bun, dar mai mult decât atâta nu mă puteam rătăci. Ceea ce așteptam și știam că odată și odată tot va veni, era să se lumineze de ziuă; cu toată ploaia, cerul tot avea să se împurpureze, fie cât de palid, spre răsărit – și exact într-acolo trebuia s-o apuc.

Am mers astfel printr-un alt pustiu, fără să descopăr nimic, fără să mă mir, până ce-am ajuns în alt sat, pare-se, într-un fel de piață înnoroiată, de unde șoseaua se bifurca, la stânga și la dreapta, în unghiuri de nouăzeci de grade. Cum să optezi pentru unul sau pentru altul? Am oprit confuz.

În piața de pământ ud și frământat, tocmai bun pentru chirpici, erau două camioane. Câțiva oameni cu torțe se învârteau pe lângă ele, și dintre ei, s-a desprins unul, se vede deprins cu automobilele străine. Neașteptând nici o vorbă de la mine – „Beograd! Beograd!" ce-aș fi putut spune altceva într-o limbă necunoscută și care în noaptea aceea mi se părea că nu e vorbită în nici o parte a lumii? – omul mi-a făcut semne largi și hotărâte s-o iau înapoi, o mașină din altă țară neavând ce să caute pe un drum probabil numai cu destinații agrare:

— Beograd, zurück! Beograd, zurück!

Ceea ce, sunându-mi ca prin vis într-o limbă auzită parcă și altă dată, am înțeles, iar ca urmare am pornit înapoi, fără păreri de rău și fără grabă, făcând în minte proiecte de călătorii fabuloase. Așa am trecut prin celălalt sat, fără să mai văd oamenii și calul, pe lângă flăcările iadului, fără să văd diavolii, peste podul concav și peste cel convex, până ce am regăsit șoseaua principală. Am studiat curios săgeata care mă abătuse anapoda: era tot acolo și tot imperativă, arătând spre dreapta.

Din restul drumului nu-mi amintesc decât motelurile, adormite și ude, apărând din zare în zare în lumini de neon aspre și mai reci decât ploaia. Așa cum prevăzusem, într-un târziu, cerul negru s-a învinețit, apoi s-a împurpurat palid în față. Am micșorat mai mult viteza, am dat drumul mai slobod imaginației – și iacă astfel, fără să-mi dau seama cum am străbătut ultimii kilometri, cum s-au scurs ultimele ceasuri, la ora opt intram în Belgrad, pe-o ploaie verticală și deasă, ceea ce dovedea lipsa oricărui pic de vânt și lipsa oricărei speranțe ca norii au să se risipească…

★

★ ★

Înainte de a pleca în Italia, între alte hotărâri le luasem pe acelea de a nu mă plimba cu gondola la Veneția, de a nu mă fotografia în mijlocul stolurilor de porumbei și mai ales de a nu aborda niciodată asemenea subiecte.

Am câteva principii, unele de demult, altele mai noi, și țin la ele, mai ales dacă am izbutit să le respect. Unul este acela de a evita gestul, gândul și locul comun, totul într-o accepție pe care n-o impun nimănui. Am și altele, nu-i nevoie să le dezvălui spre a se vedea ce fel de om sânt; li se mai adaugă câte unul, din când în când, după înfrângeri sau după izbânzi… Nu m-am plimbat cu gondola și nu m-am fotografiat cu un porumbel în palmă, în nici o piață din Italia. Mi-aș fi respectat principiul până la capăt, dacă astăzi nu mi-ar fi venit un porumbel la fereastră și dacă în memoria mea n-ar fi pătruns un fapt neprevăzut și trist. În Piața San Marco, la Veneția, am văzut un porumbel mort – nu mort, ci ucis; zăcea pe lespezile de piatră, cu pieptul sfâșiat, iar sângele așternuse în jur o mică draperie carmin Aveam un pachețel în mână; pe el am notat, crezând că aș putea să uit: „Cine a ucis porumbelul?” Hârtia pachețelului am aruncat-o fără să-mi dau seama că era o însemnare pe ea; fac uneori astfel de notări, pe ce se nimerește, deoarece nu port carnet în buzunar – pe urmă le pierd sau le rătăcesc, dar nu uit.

Privind Piața San Marco, neasemuita, care, din câte am văzut, cred că este cea mai populată de porumbei, mi-a fost teamă că ei uzurpă spațiul oamenilor; uneori nu mai rămâne nici o cărare pe care aceștia să treacă. Și totuși, oamenii trec, forfotesc, fără oprire și fără ezitare. În fața lor, păsările se dau la o parte, cu o grabă calmă, elegantă și elastică, apoi revin ca un val proaspăt. Mi s-a întâmplat, străbătând piața, să mă întâmpine un stol dens de porumbei care își iau zborul. Mi-am aplecat capul instinctiv și mi-am acoperit obrazul cu mâinile ca să mă apăr. Cu toate că erau strânși aripă lângă aripă, m-au ocolit fără să mă atingă, dar atât de aproape, că le-am simțit suflul zborului și poate chiar respirația.

Conviețuirea nu se rezumă însă numai la împărțirea spațiului. Aici porumbeii nu-și caută hrana ca toate păsările cerului, ca sărmanul meu oaspete speriat de la fereastră, ci așteaptă să le-o dea omul. Omul e oricine – și cine nu dă grăunțe porumbeilor, măcar pentru bucuria de a vedea cum vin să le culeagă din palmă? Acesta este însă un fel sentimental de a le asigura hrana. Iată însă că, la ore fixe, oameni ai primăriei apar și împart grăunțele, cu gestul uitat al semănătorului. Păsările roiesc atunci în jurul lor, și cred că nu de foame sau din lăcomie – și sper că nici din obișnuință, ci

spre bucuria privitorilor. Spectacolul devine și mai frumos, fiind gratuit, în amândouă sensurile acestui cuvânt.

De aceea mă întreb, legitim, după atâta vreme: cine o fi ucis porumbelul?

★
★ ★

Belgradul este o metropolă europeană pe care n-o cunoșteam și pe care aș fi vrut s-o văd, mai ales că, după Viena și Budapesta, încheie șirul celor trei capitale așezate pe Dunăre, devenind astfel măcar puțin porturi la mare. De câte ori trec printr-un asemenea oraș, se nasc în mine nostalgii nautice care n-aș vrea să se stingă într-o zi.

Ploua atât de dens și de definitiv, încât n-am văzut decât vitrine aburite, clădiri cenușii, asfalt și caldarâm și fete în minijup, mai multe decât în Italia și cu picioarele parcă mai lungi; totul însă era ud – vitrinele, fațadele, asfaltul și picioarele fetelor, dezgolite două palme mai sus de genunchi.

Fiindcă mai aveam ceva bani și nu țineam să-i economisesc, m-am uitat prin vitrine, căutând nu știu ce. Negăsind nimic care pe vremea aceea urâtă să nu-mi pară aburit, am cumpărat o sticluță de parfum franțuzesc. Sticluța am băgat-o în buzunarul hainei de ploaie, și până să ajung la mașină am pierdut-o, nu știu cum. Mi-a părut rău, de ce să mint, dar nu cine știe cât. Îndeplinisem ceea ce îmi pusesem în gând, așa că am pornit mai departe la drum.

★

Erau douăzeci și patru de ore de când plecasem din Mestre, având ca odihnă două ceasuri la motelul necunoscut, unul masa, altul somnul în frig – și-un ceas de plimbare sub ploaie, prin Belgradul cu fete în minijup. Mai aveam de străbătut o sută de kilometri până la frontieră – nu mă îndoiam că am să-i fac fără risc; singura îndoială mi-o dădeau ștergătoarele de parbriz.

Cu toate informațiile cerute de la un birou de turism, am ocolit mult până să ies în câmp, adică m-am rătăcit, și nu într-un singur rând, iar acum nu mai aveam umoarea de peste noapte, ca să rămân senin.

Cu toate că de obicei nu iau însoțitori necunoscuți, am oprit la semnul unui țăran care aștepta pe marginea șoselei „ud și răbdător ca un indicator

de drum. Nu mai aveam încredere în indicatoare; ori le citisem prost, ori erau puse anapoda – mi-am spus că e mai bun un indicator viu.

Două cuvinte internaționale i-am adresat țăranului, după ce l-am invitat lângă mine, la adăpost de ploaie și-n plăcuta căldură din automobil:

— Frontiera! Rumania!

El a răspuns „îhî” și mi-a făcut semn că sânt pe drumul dorit. Pe urmă a început să vorbească în limba lui impenetrabilă; poate voia să întrebe ceva, poate se simțea dator să întrețină o conversație…

Ascultându-l, tot ridicam din umeri, până ce n-am mai putut răbda și am izbucnit:

— Dar mai lasă-mă naibii în pace! Nu înțeleg nimic!

La care el s-a luminat dintr-odată:

— Ești român?

— Da, sânt român!

— Apoi și eu mi-s român, mă frate!

Se bucura atât de tare, că am oprit mașina, m-am întors spre el și l-am privit în față.

— Ce întâmplare, mă frate! zicea, strângându-mi mâinile, cu mâinile lui bătătorite și încă înghețate. Ce întâmplare să ne întâlnim noi doi aici! Zău, măi frate!

Ajungând în satul lui, omul a coborât, iar eu mi-am continuat drumul, din ce în ce mai domol, pe o șosea deprimantă. Deși nu mai aveam decât vreo treizeci de kilometri până la frontieră, mi se părea că sânt în primejdie să mă rătăcesc la tot pasul, așa că, întâlnind la o răspântie alt om care făcea semne, am fost bucuros să-l iau și pe acesta cu mine.

După întâmplarea anterioară, l-am întrebat înainte ca el să se așeze bine:

— Nu cumva ești român?

— Nu, sânt ungur, dar știu românește.

La ieșirea dintr-un sat străbătut de șosea în meandre, m-a oprit un agent de circulație, și prin intermediul pasagerului meu am aflat că trebuie să plătesc amendă zece dinari, pentru contravenția, depistată cu radarul – vă rog, acordați-mi crezare! –, că prin localitatea lăsată în urmă mersesem cu patruzeci și cinci de kilometri pe oră, în loc de patruzeci, cum poate scria pe vreo tablă. Deoarece era umoristic și nu costa scump, am plătit cu multă voie bună, amintindu-mi că în toată lungimea Italiei, carabinierii, poliția și ceilalți îndrumători ai circulației nu mi-au făcut decât semne amicale, cu

surâsul pe față. Dar ei nu folosesc radarul, instrument care, după unele încercări, a fost lăsat acolo unde își îndeplinește treaba mai bine.

★

Am ajuns la frontieră spre ora prânzului, cu ploaia în creștet și cu senzația că nu mai are mult până să perforeze tabla acoperișului ca să-mi cadă în ceafă și să se ducă pe șira spinării. Poate acrit și el de ploaie, plictisit de pustiu și de inactivitate, slujbașul sârb abia de și-a aruncat ochii pe pașaport și mi l-a înapoiat fără să-mi pună măcar viza de ieșire. Am întrebat – mi-a răspuns că nu-i nevoie. Foarte bine! – dar am insistat să aplice o ștampilă, ca s-o am amintire. Cu toată plictiseala, a zâmbit, mi-a dat satisfacție și, înapoindu-mi a doua oară pașaportul, m-a privit – zău! – cu simpatie. Oamenii se mai pot înțelege chiar și pe-o ploaie de toamnă!

Grănicerul român care mi-a deschis bariera, un flăcău chipeș, era din capul locului într-o dispoziție foarte bună. În cincisprezece secunde, a avut timp să-mi spună că se eliberează luna sau lunile viitoare. Dar mai important, că la ora două, parcă, televiziunea transmite de la Londra match-ul de fotbal dintre cutare echipă a Angliei și – să mi se ierte groaznica ignoranță! – cutare echipă a României. Din acest motiv, toată lumea de la punctul nostru de frontieră era într-o stare febrilă.

— Ce-aveți în portbagaj? m-a întrebat jovial șeful vămii.

Atitudinea lui era foarte benignă.

— Să ne uităm, i-am spus. Nici eu nu știu bine!

Într-adevăr, nu știam pe de rost: lucruri puse claie peste grămadă, niciunul de o valoare demnă să fie luată în seamă; oricum însă, aveau nume. Erau și câteva cărți, și câteva albume de artă, și câteva plăci de patefon – și încă. Acestora li se adăugau cinci sau șase butelci învelite în papură, cu vin italienesc, de calitatea a doua. Dar mai aveam un recipient făcut din doage, cu o capacitate de cinci litri, pe care îl numeam butoi, ca să-l cred de altă dimensiune, și conținea vin de Marsala, luat cu emoție de la fața locului, chiar din preajma viei lui de origine, unde soarele continua să ardă ca pe vremea romanilor. Consumat cu multă cumpătare și multă desfătare, acest vin a definit o epocă în zilele de după întoarcere. Îmi pare rău că „butoiul” s-a golit, și epoca s-a dus, poate la fel de goală.

Bunurile amintite până acum nu cereau nici o explicație; oricine știe la ce folosesc și cât valorează. Aveam însă și unele obiecte mai greu de numit și de justificat. Sânt, de altfel, cele de care îmi amintesc cel mai bine. De

pildă se afla, la vedere, ocupând în întregime bancheta din spate, o ramură de cactus, având trei frunze uriașe, cărnoase, cu țepi sălbatici și cu un fruct roșu de mărimea unei mandarine. Acest trofeu îl obținusem prădând o plantă de doi metri înălțime și ramificată ca o caracatiță, undeva în sudul Siciliei, unde zile întregi vedeam tot cactuși pe marginea drumului; l-am luat ca să nu rămân cu o obsesie și cu o insatisfacție, iar răzbunarea plantei mutilate s-a tradus prin usturimi prelungite la amândouă mâinile mele neacoperite și nedibace. Cu toate cele trei săptămâni de suferință în uscăciunea dinlăuntrul automobilului, uneori sub temperaturi tropicale, fragmentul de plantă mai avea ceva sevă în ziua întoarcerii. Sper să prindă rădăcini și să evolueze în casa unor oameni cărora l-am dăruit, fiind colecționari de ciudățenii vegetale. Va fi, poate, piesa lor cea mai spectaculoasă.

Aveam apoi trei bucăți de marmoră albă, luată din creierii munților, de undeva unde, ajungând, m-a învăluit o tulburare complexă, fiindcă locul se numește Carrara. Tulburarea cuprindea bucurie, nedumerire, neîncredere, toate pornind de la o dorință împlinită cu prea multă întârziere.

Am ajuns după-amiaza, venind de pe malul mării, cu un ocol care m-a răsplătit din plin și în multe feluri. După kilometri de urcuș pe o șosea presărată cu bucăți de marmoră căzută din camioane, m-am pomenit în gura unui hău alb – și-acolo, descoperind peisajul, m-a emoționat nu ceea ce avea formă și era la vedere, pereții dintr-o parte și cealaltă de unde continuă să se scoată piatră, ci ceea ce nu mai exista ca materie: golul.

Primul rob al acestei pietre mi-a venit în minte Michelangelo, și nici n-a mai fost nevoie să evoc pe altul. Câtă marmoră s-a scos de-aici nu poți să-ți dai seama decât dacă înaintezi până în mijlocul excavației, de proporția mai multor secole.

O parte din marmora mutată o văzusem și-aveam s-o văd în continuare, în formă de statui sau de catedrale. Altă parte s-a risipit, alta a fost batjocorită, alta nu s-ar mai putea afla unde-i, acoperită de lavă, năruită de cutremure, măcinată de vreme, scufundată în mări și oceane.

La Florența, privind blocurile abia încercate de daltă, parcă în joacă, sau cu nehotărâre, dar din care răsar cu o putere vulcanică imaginile faimoșilor „Captivi” destinate să monumentalizeze mormântul nu știu cărui papă, m-am gândit că Michelangelo își alesese singur marmora din munții de la Carrara – și poate din locul unde stătusem ceasuri în după-amiaza aceea, să privesc golul și să-i dau forme.

Cele trei bucăți de marmoră aduse de acolo nu sânt mai mari decât o cărămidă – așa că, luându-le, n-am făcut nimănui nici o pagubă, după cum n-am făcut nici ceea ce s-ar numi o ispravă. Dar au o înrudire sigură – și s-ar putea să fie chiar foarte apropiată – cu „Captivii” de la Florența și cu giganticul „David”, aflat la capătul șirului lor, pus acolo, masiv, invincibil, parcă spre a le făgădui eliberarea.

Mai aveam trei bucăți de lavă de deasupra Pompeiului. Am oprit pe marginea drumului, am pus mâna și-am aruncat bulgării în mașină. Lava e cenușie și zgrunțuroasă și nu poate fi câtuși de puțin o podoabă; e numai o amintire. Dar dacă o privești de aproape, descoperi culori surprinzătoare, alb, verde, violet, galben, roșu – cam șterse acum și prăfuite, dar care vor fi strălucit în ziua când s-au separat din flacără și au luat forma lor funebră de astăzi. N-aveam intenția să urc pe Vezuviu; fiindcă mergeam în Sicilia, țintеam să ajung la Etna, mai puțin vizitat, mai prestigios cu înălțimea lui întreită și cu probabilități de a erupe iarăși, în ani, în luni sau în zile. Totuși, aflându-mă în Pompei, după ce vizitasem pe fiecare uliță dezgropată urmele dezastrului, mi-am spus că ar fi o cercetare incompletă și necinstită dacă n-aș merge până la cauză.

Era o amiază senină, doar cu orizontul voalat sub o pâclă subțire.

O șosea cam îngustă, cam chinuită dar practicabilă urcă printre vii împrejmuite cu ziduri de lavă, apoi pe sub pâlcuri de pini, acei pini palmați care devin o obsesie de la Roma în tot sudul Italiei și par supraviețuitorii îngândurați, dezorientați ai unei alte ere, speriați de era noastră.

Dincolo de ei rămâne lava goală –, iar sus, aproape de crater, unde soarele arde mai tare, apar șopârlele, și ele descinse din altă eră.

La capătul șoselei e un loc de parcaj cu plată benevolă, și acolo așteaptă ghizi cu plată obligatorie. Pe Etna, unde ascensiunea e grea și chiar primejdioasă, nu te conduce nimeni; ți se dă drumul să urci cum ți s-ar da voie să zbori cu aeroplanul fără să fi pilotat vreodată. Numai că în Sicilia oamenii au alt temperament decât cei de la Pompei și Neapole.

— Ești grăbit? întreabă ghidul Vezuviului, după ce și-a încasat taxa.

— Foarte grăbit!

— Atunci, uite poteca și ia-o piano-piano! Aștept să vină un grup de jos; te ajung din urmă.

La începutul potecii, un alt om îți întinde o bâtă – nici măcar o bâtă, o găteajă strâmbă, neputând să-ți ofere cine știe ce sprijin la o ascensiune,

fiind abia bună să te apere de câini, lipsă la înălțimea aceea. Întrebi:

— E necesară?

— Desigur!

Urcușul, lesnicios și plăcut, durează douăzeci de minute cu pas leneș – un sfert de oră cu puțin sârg. Craterul stins de mult fumegă doar pe ici, pe colo, atât de nefiresc și de târziu, că te întrebi dacă nu-i un artificiu născocit de ghizi ca să condimenteze puțin locul și să impresioneze pe turiști.

Nu erau turiști de loc în ziua aceea – și nici ghidul meu n-a mai apărut –, așa că mi-a fost îngăduit să privesc în liniște povârnișurile și tot ținutul de jos, între Neapole și Pompei, cu marea aburind, de parcă vulcanii se strămutaseră în adâncul ei. Cred în el și simt dezastrul petrecut aici; îl refăcuisem în minte chiar noaptea trecută înainte de a adormi, îl pot relua oricând, cu ochii închiși, cu detalii înfricoșătoare, vizuale, auditive și olfactice – fum, flacără, materie topită rostogolindu-se la vale, pot să aud trosnetul lavei, sfârâitul pământului pârjolit, strigătele, țipetele oamenilor, urletul animalelor, pot să simt mirosul lemnului, ierbii și cărnii arse. Mi-a fost imposibil să-l transpun peste peisajul proaspăt. Nu puteam întregi case din ruinele pe care abia le vizitasem; istoria orașului mi se părea fictivă, și urmele lui halucinație. Priveliștea înspre vale era definitiv calmă sub soarele de toamnă fierbinte deși puțin palid, cu atmosfera aurie-verde-albastră, în liniștea cosmică a locului unde mă aflam, numai cu șopârle și fără oameni.

Și cu toate că mai târziu s-a auzit un măgar trimițându-și chemarea lui seculară pe povârniș, printre pini sau printre măslini, liniștea a rămas aceeași, sau poate mi s-a părut și mai mare. Era atâta încremenire în spațiul acesta renăscut, și jos atâta pustiu, încât, nevrând să cred că măgarul aparține unui om viu, de la o fermă sau de la o vie, mi-am spus că trăiește cu două mii de ani în urmă și-l așteaptă pe Iisus Cristos printre măslini.

În afara celor trei bucăți de lavă, mai aveam într-o legăturică făcută țărănește din batistă, un pumn de material vulcanic luat din vârful craterului – fărâmituri în multe culori nebănuite și foarte frumoase. Dacă fiecare vizitator ar culege un pumn din această materie, m-am gândit că Vezuviul ar pierde simțitor din volum, și nu în milenii, ci chiar în secolele noastre. De aceea, cu toate că n-am văzut nicăieri înscrisă vreo interdicție, am disimulat cum am putut mai bine legăturica pe care o socoteam clandestină, și am coborât bucuros că am asupra mea, și pentru mine însumi, dovada materială a ascensiunii. Precauțiunea s-a dovedit de prisos; nimeni nu s-a uitat

bănuitor la buzunarele mele. Omul căruia i-am predat bâta a întins mâna, și-a trebuit să-i mai și plătesc după ce mă încărcase cu o greutate inutilă. Omul de la parcare și-a luat taxa, apoi m-a pilotat cu gesturi grandioase, cinci metri înapoi și un viraj la dreapta.

Ghidul încă aștepta grupul să vină din vale. Mi-a urat drum bun și ne-am salutat cu toată cordialitatea. N-am însă dreptul să cârtesc: oricare din cei trei ar fi putut să mă caute prin buzunare și să-mi ia lava.

Ar mai fi trebuit să declar la vamă lava de pe Etna, un praf sulfuros, adunat din marginea craterului încă fierbinte, deasupra unui ocean de nori și de cețuri și în bătaia sălbatică a vântului înghețat de la o înălțime de peste trei mii două sute de metri. Lava culeasă acolo este însă o materie aparte, de care se leagă amintiri reci și cam tenebroase, astfel că nu mă încumet s-o abordez deocamdată.

Aveam un pumn de sare, extrasă din apa mării la Trapani, în Sicilia, un săculeț cu pietre de pe malul Adriaticii, apoi două flori și-o frunză, presate în caietul de drum. Frunza, poate de mirt, am rupt-o dintr-un arbust în grădina casei de la San Michele, și-o păstrez, deși vizita acolo m-a dezamăgit.

O floare am luat-o, cu voia paznicului, din curtea casei părintești a lui Luigi Pirandello. Nu știu cum se numește floarea aceasta cu petale violete de formă ovală, care crește în tufe, decorând gardurile, zidurile, grădinile prin mai toată Italia. O păstrez dintr-un sentiment pios și trist; sper ca el să rămână, chiar dacă petalele violete au să se decoloreze de timp.

Pirandello a murit departe de casa lui natală din Sicilia; a lăsat însă cu limbă de moarte ca trupul sau cenușa să-i fie aduse aici și depuse sub un bloc de piatră roz, care se găsește pretutindeni în ținut și devine în unele locuri culoarea dominantă a peisajului.

O potecă de pământ bătătorit duce din poarta casei până la malul mării, printre grădini ale altora – drum modest, cred că de împrumut. La capătul lui lâncezește un pin singuratic, puțin aplecat de vânt, albit de praf și pe jumătate mort. Acolo e blocul de piatră roz, fără formă, greoi și hâd, pe un postament jalnic de zidărie proastă. Iar pe o latură a acestei erori, o plăcuță frumos cizelată dezvăluie numele edililor care au îndeplinit testamentul cu atâta lipsă de inspirație.

În schimb, marea, jos, rămâne nealterată. Și pinul palmat, copacul Italiei, îi rămâne lui Pirandello bun paznic – ca să-i devină bun tovarăș,

după ce i se vor usca ultimele ramuri.

Cealaltă floare violetă, cronologic e colecționată prima, curând după ce intrasem în Italia. Cineva îmi spusese că, trecând pe malul lacului di Garda, să mă opresc la Gardone Riviera, spre a vedea vila lui d'Annunzio; m-am oprit, deși aflasem demult istoria acestei case și nu-mi plăcea, fiind un cântec pentru fanfară. Nu-mi plăcea nici stăpânul ei, fie și numai pentru motivul că în adolescență, când își tipărea primele versuri, a lansat știrea propriei sale morți, ca să stârnească interes și să stoarcă lacrimi.

Am mers pe șoseaua din partea de apus a lacului, care este o operă de artă în două sensuri, ca lucrare și ca îmbinare cu peisajul, și am trecut de Gardone cu ostentație.

Era o dimineață plină de culori și miresme, soarele se răsfrângea în apă făcând-o aurie și caldă – pe malul celălalt trecuse Goethe în drum spre Italia, poate și Wagner. Toate acestea, îmbinate cu magnifica mea stare sufletească, se opuneau vizitei la casa cu amintiri zgomotoase. Totuși, după încă un kilometru, mi-am pierdut credința în libertatea mea de a alege, de a hotărî, de a da sentințe, mi-am spus că s-ar putea să vin cu o imprsie falsificată, că s-ar putea să am o surpriză – și că oricum nu pierd altceva decât puțin timp. De aceea m-am întors, am ajuns, am plătit taxa de intrare și am privit.

Vederea asupra lacului, de pe înălțimea unde ajunsesem, m-a câștigat de la început, făcându-mă să gândase că măcar cu atât și oprirea tot era răsplătită. Am putut astfel să vizitez domeniul cu mai multă bunăvoință.

Pe povârniș, în fața vilei, am descoperit un teatru în aer liber, semănând cu teatrele grecești din antichitate. M-a indispus. Aici se joacă, din când în când, piesele decedatului. Am zâmbit…

Casa este plasată în așa chip, încât n-ai cum s-o privești în perspectivă, ca s-o poți prețui; însă nu e greu să-ți dai seama că n-are nici un stil, decât acela de a fi o proprietate sonoră. Interioarele întunecoase, întunecate și mai mult de lambriuri sumbre par a fi fost făcute anume spre a deveni muzeu. N-aș fi putut să trăiesc niciodată la largul meu în această casă. Nu știu cum s-a trăit; poate oficiind.

M-au derutat manuscrisele, după ce m-au uluit; n-am văzut nicăieri și nici nu cred că există un asemenea scris, de dimensiuni murale și ferme, parcă ieșit de sub spadă – câteva cuvinte pe un rând, câteva rânduri pe pagina care seamănă cu un câmp de bătălie unde toți dușmanii, până la unul, au fost nimiciți.

În fața acestei caligrafii năprasnice mi-am spus, doborât, că, mai mult decât orice, d’Annunzio a fost un bărbat și un luptător… Nu mi-am schimbat părerea între timp, am doar de retușat gândul de atunci, adăugând că a fost, într-adevăr, un luptător, dar că probabil și-a dat toată osteneala spre a se afla și a se ști – și scrisul, nefiresc, ar putea să fie o requizită ad hoc.

Deoarece mi-a plăcut să zbor, n-am socotit caraghios aeroplanul agățat, în poziția când începe picajul, sub cupola unei aule, dependentă de muzeul aproape gol. N-am socotit necesar să întreb – am presupus că este aparatul lui d’Annunzio din primul război mondial, un mic biplan împânzit, unul din cele dintâi avioane de recunoaștere, neînarmat după câte am putut să-mi dau seama examinându-l la înălțimea aceea; pe atunci inamicii, când se întâlneau în zbor, se combăteau cu pistolul în mână, ca pe câmpurile de duel. A fost vremea romantică a războiului aerian – și ea s-a potrivit cu defunctul stăpân al casei. La înmormântarea unui aviator căzut, vrăjmașul venea cu aeroplanul în rasse-mott și arunca flori pe sicriu. Astăzi, stilul mi se pare mai îndepărtat și mai de necrezut decât cel zis de „spadă și capă”, când lupta pe viață și pe moarte nu te scutea să fii curtenitor cu potrivnicul, oricât ar fi fost el de primejdios.

La intrarea în această cupolă a amintirilor mecanice, se află două automobile contemporane cu aeroplanul, adică din al doilea deceniu al secolului prezent, două turisme descoperite, torpedouri, cum li se spunea atunci, un Fiat și un Isota Franchini, acesta din urmă având în trecutul lui prestigiul unui Rolls Royce de astăzi – amândouă grele, masive, parcă blindate, cu arcuri ca de camion, cu articulațiile ca pârghiile de la macazurile de cale ferată.

Nu mă înșelasem: cu toate că nimeni nu vorbește, iar motoarele avionului și celor două automobile sânt amuțite, casa e zgomotoasă.

Pe înălțimile de deasupra ei, unde ajungi parcurgând poteci umbrite și pașnice, cu pergole, cu fântâni și cu trepte, un hangar adăpostește un mic vas de război, de lemn, o vedetă rapidă înarmată cu torpile. Ceva mai departe, pe aceleași coline prefăcute în parc, navigă în mijlocul vegetației stupefiate un alt vas de război, de proporții marine, poate un torpilor clasic, cu partea din față autentică, adusă aici și remontată tablă cu tablă, cu partea din spate reconstituită… în ciment.

Bănuiesc că vasul a luat parte la luptele pentru Fiume, care au făcut gloria lui d’Annunzio și l-au ridicat la rangul de erou național. Aș fi putut să

cer informații clare și amănunțite, dar nu m-au interesat. Bănuiesc de asemeni că toate aceste lucrări și consacrări se datoresc autorității de stat dintre cele două războaie mondiale, proporțiile lor fiind guvernamentale, mai ales mausoleul care domină totul de pe cea mai înaltă colină, de unde vederea se deschide și mai larg, și mai nestânjenit asupra lacului di Garda și a țărmului de dincolo, răsplătind și mai generos urcușul până aici.

În centrul unei arene de piatră albă, rămășițele lui d'Annunzio se află depuse într-un fel de sarcofag roman, pe un soclu atât de înalt, că dacă ai vrea să pui o floare sau să-i curați impuritățile lăsate de păsări ar trebui să te urci cu scara.

Dispuse în cerc, vreo nouă sarcofage ceva mai mici și pe socluri mai joase veghează ca o gardă de onoare, adăpostind, probabil, foști companioni de luptă, așezați pe grade sau pe importanța faptei lor.

E o consacrare oficială; aș fi aplecat capul, aș fi respectat în tăcere moartea cu gloria de după ea și n-aș fi făcut aceste comentarii care îmi vor atrage inamicițiii și dezaprobare, dacă mai târziu n-aș fi văzut la Ravenna modestul cavou al lui Dante, după ce văzusem multe morminte, de regi și împărați – și pe-al lui Michelangelo, și pe-al lui Umberto I, și chiar sărmana piatră roză sub care este depusă, în atâta sărăcie, cenușa lui Pirandello.

Recunosc însă că n-am plecat de acolo fără emoție; de aceea, trecând pe lângă casă, am rupt de pe un zid floarea cu petale violete.

Ajuns la mașină, dincolo de poartă, am stat puțin pe gânduri, apoi am notat în caiet: „Ceva aici te face să râzi, ceva să urli, ceva să plângi". Mai jos am scris: „Să nu uit fântânile – susurul lor trist…"

Nu le-am uitat.

★

Pe lângă regulamentele meseriei, cred că vameșii trebuie să știe psihologie. Un control nu se poate face niciodată cu rigoare deplină, decât poate la Sing-Sing sau la ieșirea din minele de diamant. Cât despre automobil, ar trebui să fii constructorul lui și să ai instrumente speciale spre a dibui ceva care a fost ascuns cu tot dinadinsul. Un vameș e obligat să citească dintr-o privire cine-i omul din fața lui. N-a trebuit să dau explicații despre proveniența celor trei bucăți de marmoră și despre rostul frunzelor de cactus. Sânt bucuros că vameșul n-a deschis nici măcar unul din geamantane, gest care ar fi fost inutil pentru amândoi.

De la vamă am luat cu mine un călător. Șoferul unui autocamion greu românesc, din cele care fac transporturi internaționale, se afla acolo în pană, sau în nu știu ce altă încurcătură, și trebuia să ajungă la București cât mai curând.

— Dar eu mă opresc în seara asta la Timișoara, sau undeva pe drum, i-am răspuns; de ieri dimineață am mers aproape neîntrerupt.

— Vedem noi! a spus el, nedescurajat și cam evaziv.

Am pornit prin ploaia fără sfârșit. Din capul locului, însoțitorul meu s-a dovedit binevoitor și guraliv:

— De ce faceți reprize așa lungi?

— Nu-mi place să adorm la volan. Când ridic turația motorului la maximum, simt că învii. E un stil mai sportiv.

— Păi asta nu-i mașină de sport!

— Nu-i!

Așteptam niște serpentine. Vecinul, după ce probabil m-a studiat îndelung, m-a întrebat compătimitor:

— Nu vă doare mâna dreaptă?

— Nu!

— Mă mir. O țineți prea încordată.

— Și stânga la fel!…

Deși ploua, șoseaua nu era alunecoasă; după ce am încercat prudent prima serpentină, în următoarea, strânsă, aproape în „ac de păr”, am intrat cu viteza a doua și cu motorul urlând. Îmi cunosc mașina, se înclină fioros în viraje, dar nu-și ridică nici măcar o roată, oricât ai „trage-o”, iar cauciucurile, cu faimoasa carcasă radială, lățindu-se pe șosea de te poți teme că au să crape, nu au derapat niciodată.

— Al dracului se înclină! a bâiguit șoferul.

Și n-a mai vorbit multă vreme; se auzeau numai ștergătoarele de parbriz, scârțâind pe sticla inundată.

★

Nu iau necunoscuți cu mine, fiindcă le port răspunderea, în vreme ce ei nu-mi poartă nimic, decât poate, uneori, o antipatie nescuzabilă. Un prieten care a cules noaptea de pe drum doi asemenea mușterii, aducându-i la București de pe la Sinaia, și-a găsit a doua zi tapiseria din spate arsă cu țigara, și nu din greșeală, ci punctată sistematic, cu răutate. Unii pot să te și atace, iar eu nu port arme cu mine, nici măcar un cuțit. Nu-mi place ideea

de a fi pe picior de război în timp de pace. Și-apoi, chiar cu o armă, ca să te poți apăra trebuie să fii tot timpul în stare de alarmă.

Când merg pe șosea, gândul nu-mi stă degeaba, lucrează într-o potrivire armonioasă și constructivă cu muzica motorului și cu ritmul lui. În această stare fac isprăvi pe care nu le-a izbutit nimeni: săr cu schiurile de pe trambulină o sută optzeci de metri, și chiar mai mult. Îmi pierd greutatea trupului și planez de la o creastă la alta, peste prăpăstii neexplorate… Motorul automobilului mă încurajează, făcându-mă să înțeleg că sânt liber să merg cât de departe.

Aceste exaltări dau naștere apoi unor gânduri pe care le pun pe hârtie, în forme de nerecunoscut, admise de aproape oricine și pe înțelesul aproape al oricui. Din restul explozivului rămâne o flacără îndepărtată și o detunătură stinsă, pierdută printre rânduri, în spațiul secret al gândirii noastreînsoțitorul care nu mă cunoaște și crede că trebuie să vorbească mă stranguleză, mă înjunghie, îmi zdrobește țeasta, mă otrăvește; puteam să mai enumăr, dar cred că am expus o moarte destul de completă. Iar la sfârșitul drumului, dacă întâmplător se plânge de un junghi, de o durere de cap, de un necaz, parcă mă simt vinovat.

— Îmi pare rău! spun, cu o apăsare în spate.

El clatină din cap și face un gest cu mâna, care s-ar traduce cam astfel:

— Acum nu te mai scuza! Tot e degeaba!

Din câți oameni am dus cu mine, în afară de prieteni, nu cred că vreunul să-mi fi mulțumit cu sinceritate. Unii bagă mâna în buzunar:

— Cât costă?

— Nimic! Nu fac transporturi cu plată.

Oamenii răsuflă ușurați.

Alții ridică din umeri, aproape jigniți, fără să admită jignirea mea. Lipsește să spună, dar poate gândesc: „Zău? Uite la el, al dracului!”

★

În nouă mii două sute de kilometri, care regret că nu s-au dublat, dar pe care sper să-i încincesc altă dată, am avut, mai de voie, mai de nevoie, câțiva pasageri, și am să-i enumăr îndată.

Lăsând la o parte pe cei doi din Banatul sârbesc și pe șoferul de la vamă, toți trei la întoarcere, primul a fost omul de la Insbruck, elvețian, neamț sau austriac.

În dimineața noroasă, când plecam peste Alpi și tot întrebam cum să nimeresc șoseaua care duce spre Brenero, ajunsesem până în fața gării; eram pe drumul cel bun – aveam să-mi dau seama curând. Oprindu-mă însă încă o dată, să iau o nouă asigurare, un om s-a apropiat plin de interes, iar când a aflat ce destinație am, a și pus mâna pe clanța portierei din dreapta.

— Brenero? Și eu merg tot acolo!

Îmi strica dimineața care, deși posomorâtă, putea să fie fructuoasă. Aveam o dispoziție ușor melancolică, dar mă simțeam puternic și știam că voi depăși vechiul meu record la săritura de pe trambulină. Vecinul nu era guraliv, ci fricos, și pe șoseaua sinuoasă, destul de aglomerată, îmi strica satisfacția depășirilor cu icnetele lui de spaimă. Nu eram foarte grăbit, dar dacă am văzut așa, am început să exagerez, ca drumul să-l coste cât mai scump. Mă așteptam să-mi ceară să opresc, spre a coborî, când, după un timp, am observat că se liniștise. Stătea cu capul între umeri, cu dinții strânși, ținând cu amândouă mâinile o servietă mare pusă pe genunchi. Cinci kilometri mai departe zâmbea destins și foarte mulțumit, bătând cu degetele în servietă… N-am mers până acolo încât să intru într-un șanț sau într-un stâlp, spre a-l pedepsi pentru o bună dispoziție atât de ilegitimă din moment ce-o uzurpa pe a mea, la care aveam dreptul primului bine dispus.

Aproape de frontieră, am oprit să iau benzină. În timp ce rezervorul se umplea, îmi studiam pasagerul, prin geamul de la spate. Îi vedeam numai umerii și ceafa; părea pietrificat – n-a făcut o mișcare, n-a întors măcar o dată capul să vadă ce se întâmplă cu mine, și eram doar în patria lui, sau în una învecinată…

Când plec undeva cu prieteni, vin de obicei să-i iau din fața casei cu rezervorul plin. Altfel, la stațiile de benzină fiecare din ei umblă la portofel, crezând că-i datoria lui să contribuie cu ceva la cheltuielile de drum. Nimeni nu știe că adevăratele cheltuieli sânt altele, și cea mai grea dintre toate, orele, zilele irecuperabile.

Odată, demult, când aveam foarte puțini bani, sau aproape de loc, dar mă bucuram de proprietatea unui automobil (vechi, mic, cârpit), doi cunoscuți mi-au propus să mergem până la Brașov, spre a vedea o prietenă comună, rău bolnavă și în primejdie de a nu mai fi. Dat fiind scopul, am încuviințat îndată, iar a doua zi în zori am pornit. Pentru aceasta a trebuit să mă împrumut cu o sută de lei, costul benzinei și al uleiului, și toată după-amiaza, plus o jumătate de noapte, să stau pe lângă automobil sau pe dedesubtul lui. Făceam aceste treburi atât de plăcere, cât și de nevoie,

fiindcă nu puteam plăti un mecanic, decât dacă nu mai aveam încotro. Altminteri îmi întrețineam singur mașina – adunasem încet-încet toate uneltele necesare – făceam reparațiile mai mici, pe cele mijlocii, pe cele mai mari, ba s-a întâmplat ca într-o vară, chinuindu-mă o lună întreagă, să-i fac reparația generală.

Ajunși la Brașov, ne-am îndeplinit datoria pioasă de a ne vedea prietena bolnavă și de a o asigura că o să trăiască mai mult decât fiecare din noi în parte. Trăiește și astăzi și, după toate semnele, s-ar putea ca vorba spusă atunci să devină adevăr într-o zi – sper cât mai îndepărtată.

A rămas înțeles să ne întoarcem după-amiază, cu alte cuvinte de îmbărbătare, și, ca să n-o obosim, am mers în oraș la masă. Cunoscuții mei au propus restaurantul Aro; m-am eschivat, altfel n-aș mai fi avut bani pentru benzina de întoarcere. Am spus că sânt invitat undeva, și ne-am despărțit urându-ne poftă bună.

M-am dus să umplu rezervorul mașinii, după care mi-a rămas un leu, pare-se. Cu el am cumpărat floricele de porumb, prânzul meu din ziua aceea. Le-am ronțăit plimbându-mă discret prin parcul din fața restaurantului, până am dat de o bancă la un loc bun de observație. Voiam să văd când ies ceilalți, ca să mergem cât mai degrabă. Până atunci, i-am descoperit într-una din vitrinele de la Aro, instalați față în față la o masă civilizată, serviți de un chelner în haină neagră, care le arăta pe listă ba una, ba alta.

Ca să nu fiu compătimit, am să spun cu întârziere că în mașină fusesem nu trei, ci patru; aveam și eu o tovărășie, o ființă bună la răbdarea de foame, care pe vremea aceea compensa orice masă și orice lipsuri momentane. Așa că de fapt punga de floricele am împărțit-o pe din două, după cum ne-am împărțit și cerul senin, și multe altele de asemeni senine…

La întoarcere, însoțitorii, care se bucurau de bunăstare ignorându-mi sărăcia, au sforăit în fundul mașinii, răpuși de bucatele suculente și visând, poate, cu invidie, că într-o casă gospodărească noi mâncasem mult mai bine.

Zâmbeam – zâmbesc și astăzi gândindu-mă la vârsta când poți fi fericit cu o pungă cu floricele. Dar cine știe când se termină vârsta aceea?!

În cazul pasagerului de la Insbruck, e limpede că stătea atât de înțepenit și nu coborâse măcar spre a se dezmorți de teamă că ar fi fost obligat să vadă ce se întâmplă – și-atunci ar fi trebuit să contribuie măcar un pic la

alimentarea mașinii, fie și cu un gest, care nu se știe niciodată dacă nu e luat în serios.

M-am întrebat pe urmă ce fel de om o fi fost și cu ce s-o fi îndeletnicit. Era rumen la față și bine legat la trup, îmbrăcat convenabil, poate chiar elegant în ținuta lui de drum. Servieta, de calitate bună, neroasă pe la cusături, nu amintea pe cunoscutul voiajor comercial, încărcat cu mostrele unei întregi industrii. Mai degrabă cred că era un mic antreprenor, angajat poate pe la niște lucrări de drumuri aflate tocmai în curs. Dar atunci cum de nu avea o mașină, când pe-acolo fiecare tinerel are măcar o rablă, dacă nu un super-sport?

Nu, după înfățișare nu putea fi un pieton definit. Am fost dator să ajung la concluzia că omul meu avea chiar două mașini, dar le economisea. Pe scurt, era un chilipirgiu.

De altfel, la Brenero nici n-a coborât. Abia acolo mi-a spus că merge mai departe. A așteptat răbdător o jumătate de oră până mi-am făcut toate formele, am schimbat bani, am luat de la Automobil Club tichete de benzină pentru turiști, m-am uitat de jur-împrejur să înregistrez peisajul și să nu-l uit. Era tot cenușiu, dar spre sud se vedeau lumini azurii.

Omul m-a părăsit cu părere de rău la Vipiteno, când am apucat pe alt drum. Aveam de ales, ce-i drept, puteam să merg cu el pe la Bressanone, pe o șosea mai bună, după cum mi se spusese din timp. Pasagerul meu a încercat să mă convingă, adăugând nu știu câte alte avantaje oferea traseul, plus acela, subînțeles, de a-l avea pe el tovarăș de drum.

Hotărâsem să merg prin Merano, ca să trec Alpii pe la Pasul Giovo, nume care mă ispitise prin el însuși demult. Răsplata a fost mai mare decât credeam. Noroc că omul de la Insbruck n-a avut drum pe aici! Ca să scap de el, aș fi luat-o prin Bressanone și aș fi rămas cu regretul unui gând neîmplinit…

Al doilea pasager a apărut tocmai în sudul Italiei. Intrasem într-o localitate numită Villa San Giovanni, unde trebuia să mă îmbarc spre a trece în Sicilia, și întrebam la fiecare răspântie drumul spre ferry-boat. Un om în uniformă de vameș a deschis portiera, oferindu-se să mă conducă până acolo. A trebuit să apuc cu amândouă mâinile, în grabă și în zăpăceală, tot ce adunasem pe fotoliul din dreapta în lungul peninsulei: hărți, pliante, cărți poștale ilustrate – și ce aveam dinainte: caietul de drum, mănuși, lanternă, fulare și altele. Nu merita atâta osteneală pentru câteva sute de metri… E

greu de înțeles ce mult m-am chinuit să readuc în față lucrurile aruncate pe bancheta din spate!

Mergeam pe coasta de sud a Siciliei, de la Marsala la Sciacco, și pe la jumătatea distanței urma să ies din șoseaua principală apucând la dreapta, ca să ajung la Selinunte, în căutarea unor ruine din antichitate, pe care de obicei nu le caut. La intersecția unde un indicator neclar mă lăsase în încurcătură, am așteptat până ce a oprit alături o mașină venită din urmă. Fără să aștepte o vorbă, un om gras și gros, pe jumătate târgoveț, pe jumătate țăran a și sărit prin dreapta ca să vină spre mine.

— Selinunte? l-am întrebat, arătând direcția presupusă.

— Selinunte! mi-a răspuns el, deschizând portiera. Eu merg la Selinunte!

Iar a trebuit să arunc lucrurile de alături, iar să le răvășesc pe toate. Omul avea în mână o legătură de pânză cenușie, cam murdară, din care dădea să picure ceva, în timp ce în aer se ridica un miros marin, dar insuportabil. Mi-am dat seama că avea acolo pește sau alte produse ale mării. Ne aflam la amiaza zilei, soarele dogorea scoțând aburi din tabla mașinii, și pe această temperatură cuprinsul legăturii părea că o să explodeze olfactic.

Am avut noroc că omul, care nu mirosea mai frumos, n-a mers până la Selinunte. N-am regretat că mă mințise, deși minciuna se asocia cu înșelăciunea: falsa declarație a destinației trebuia să-i asigure locul în mașină, în schimbul oficiului de ghid, care, într-un fel sau altul, se plătește mai totdeauna. E drept că înainte de a ne despărți mi-a arătat drumul – unul și singur, pe o câmpie care nu se putea sfârși decât la țărmul mării, unde erau ruinele.

Câteva zile mai târziu, intrând în Catania la ora cea mai nepotrivită, spre prânz, când circulația în orașele mari capătă caracterul unui război deschis, pe viață și pe moarte, între automobile, când nu ai unde parca dacă nu știi străzile una câte una cu refugiile lor tainice, când nici măcar nu poți opri o clipă ca să-ți tragi sufletul și să ceri o informație, căci altfel cel din spate e capabil să te depășească pe deasupra, turtindu-te și nemulțumindu-se cu atâta, m-am folosit de răgazul oferit de un semafor aflat pe culoarea roșie și am rugat gâfâind pe un trecător să-mi indice drumul spre o anumită adresă. Probabil ceea ce-i ceream însemna o complicație atât de mare, încât

îi era imposibil să-mi explice în câteva clipe, până se schimba culoarea semaforului. Atunci, poate făcându-i-se milă de mine, impresionat de consternarea mea și de groaznica-mi neajutorare, s-a urcat alături, peste lucrurile pomenite mai adineaori, pe care n-a mai fost timp să le iau de acolo.

— Dar ce cauți dumneata în locul cutare? m-a întrebat îndată ce-am depășit intersecția infernală.

Căutam un hotel despre care aveam indicații.

— Dacă-i așa, a hotărât catalanul, te duc eu la un hotel mult mai bun și mai convenabil.

Ce puteam face? M-am gândit că meseria lui era să recolteze mușterii pentru un anumit hotel; m-am supus strângând din dinți – îi eram victimă!

Dar bietul om n-avea nici un interes și nici un câștig acolo unde m-a dus; mi-am dat seama că nimeni nu-l cunoștea, nimeni nu-l aștepta. A mai pierdut cu mine și niște minute, pândind în sus și în jos pe trotuar, în vreme ce eu așteptam ilegal pe al doilea șir, până ce a plecat un automobil, și mi-a făcut semn să viu repede ca să iau locul eliberat, pe care îl vizau mulți. Despărțindu-ne, am aflat că este profesor. Avea înfățișarea unui om comunicativ și în același timp reținut; acest amestec paradoxal creează un tip uman foarte cald și foarte distins. Era însă prea târziu să regret că l-am bănuit; la ora prânzului, într-un oraș mare, cu circulația exacerbată, și după mii de kilometri de drum i se poate întâmpla oricui!

În seara aceleiași zile și tot la Catania, coborând de pe Etna, după ce căzuse de mult întunericul, am ajuns la marginea orașului în altă clipă de înghesuială. Mă aflam într-o situație agravată de întuneric, de neodihnă, și poate de impresiile cu care ajungeam la nivelul mării, unde se află orașul, coborând de la peste trei mii de metri. Un domn vârstnic, din a cărui înfățișare n-am apucat să deslușesc decât un cap neobișnuit de voluminos, s-a oferit să facă o plimbare împreună cu mine, de la periferie până în centru, unde se afla garajul – căci trebuise să găsesc un adăpost mașinii, nefiind îngăduit s-o las în fața hotelului, iar pe la parcajele învecinate negăsindu-se loc nici măcar pentru o bicicletă. Însoțitorul mi-a vorbit tot drumul, având însă grijă să-mi atragă atenția din vreme când s-o iau la stânga, când la dreapta, ceea ce-i un mijloc foarte plăcut de a voiaja în necunoscut și în aglomerație. Era pensionar, fost slujbaș în poliție, și când a aflat că sânt român, a ținut să-mi spună că îndatoririle slujbei îl duseseră

odată în România, dacă nu cumva în Bulgaria, în Jugoslavia sau în Turcia – pe undeva pe acolo. Important rămâne că m-a îndrumat fără greșeală până la garaj, cale lungă și complicată, dovedind că, dacă făcea confuzii în ceea ce privește geografia Balcanilor, cunoștea în schimb foarte bine Catania.

N-am amintit la vreme despre ghidul de la Viena, fiindcă nu era un necunoscut, ci un prieten, și nu știam dacă să-l pun în aceeași categorie cu ceilalți. Dar deoarece vreau să precizez cât am mers singur și cât nu, am să adaug și cei patru kilometri străbătuți pe Ring sub îndrumarea lui, din Mariahilferstrasse până dincolo de canalul Dunării; acolo avea un al doilea domiciliu, un mic apartament pentru oaspeți, unde, introducându-mă, m-a poftit să rămân cât îmi place. Îmi plăcea foarte mult, dar n-am stat decât trei zile. Voiam să ajung în Sicilia.

Distanța parcursă cu toți cei amintiți până aici abia dacă depășește o sută de kilometri. Am avut deci destulă șosea, destule ore și zile numai ale mele, așa că, pentru orice neizbândă nu pot da vina pe nimeni. În schimb, șoferul de la urmă a rămas lângă mine până la capătul drumului și n-a izbutit să mă scoată din fire. Eram atât de obosit, încât kilometri întregi nici nu l-am auzit ce spune. La început l-am ascultat cu întreaga mea bunăvoință și voie bună.

— De ce să ne mai oprim? a început el îndată ce pornisem.

— Fiindcă sânt foarte obosit! Nu uita că de ieri dimineață mă aflu pe drum.

— Mai conduc și eu. Vă rog să aveți încredere.

Aveam toată încrederea; un conducător de autocamioane grele, care face transporturi internaționale, trebuia să-și cunoască foarte bine meseria.

— Dacă stau alături, i-am răspuns, obosesc și mai mult.

E adevărat; de câte ori am făcut un drum ca pasager, fie conducătorul cât de abil, am ajuns la destinație mult mai obosit decât dacă aș fi condus eu, neîntrerupt. Dar la împotrivirea mea se adăuga un factor pe care nu i l-aș fi putut mărturisi fără să mă socotească sucit. Plecasem din fața casei singur; nu avusesem din capul locului această intenție, dar acum voiam să ajung înapoi fără asistența nimănui; altfel socoteam că ar fi fost un abandon – și tocmai aproape de sfârșit.

Mi-am adus aminte cum a debarcat în Perú Erich de Bischop, cu pluta remorcată de un torpilor. După plecarea gălăgioasă, sosirea era atât de

umilitoare, încât pentru el ar fi fost mult mai bine să fi murit, mai ales că trăise destul. Exemplul este disproporționat, însă umilința de a nu izbuti rănește sufletul unui om în proporție nu cu faptele, ci cu năzuințele lui.

Plecasem de la frontieră pe la ora unu și jumătate. Oamenii de acolo mă sfătuiseră să merg prin Sibiu, apoi pe valea Oltului, deși aş fi preferat malul Dunării pe care voiam să-l mai văd o dată în topografia lui de astăzi. Pe drum, însoțitorul meu s-a asociat cu dorința aceasta, părăsită:

— Pe la Turnu-Severin distanța e mult mai mică.

— Dar n-ai auzit că șoseaua e stricată?

— Pe câțiva kilometri nu-i tocmai bună; restul… Doar am trecut pe-acolo alaltăieri!

— Ia harta și măsoară!

Aveam hărți de toate felurile, cu șoselele kilometrate, dar nu-i trebuiau; cunoștea distanțele pe dinafară. S-a apucat să facă socoteli în gând, mișcând degetele pe genunchi, până a ajuns la două cifre finale; drumul propus de el și dorit de mine oferea avantaje simțitoare în comparație cu celălalt.

— Mergem pe la Turnu-Severin! am hotărât.

— Și poate nu ne oprim! a adăugat el insidios. Avem cinci sute de kilometri.

Erau aproape șase sute și mai făcusem o mie în aceeași etapă – dar nu fusese cu mine să vadă. Fiind ora prânzului, s-au trezit în mine grijile gazdei.

— Iată ce este, am spus, eu de obicei nu mănânc decât spre seară. Dacă ți-e foame, oprim unde vrei.

— Nici eu nu mănânc.

— Ești omul meu, atunci! O să bem o cafea, undeva, mai târziu.

După un timp, am avut o tresărire, un gând venit cu întârziere, anume că port răspunderea totală a unui om, dacă am convenit să-l iau cu mine.

— Ascultă aici și nu te sfii! Poate n-ai bani de masă, nu-i nici o rușine. Îți dau eu!

— Vai de mine! Am cincizeci de lei, uite-i colea. Nici nu mi-ar trebui mai mult.

Fiindcă am ocolit Timișoara, am ajuns curând la Caransebeș, unde am oprit să iau benzină. Ploua și aici. În fața pompei – nici n-a fost nevoie să bag mâna în buzunar – mi-am dat seama, parcă picat din cer împreună cu ploaia, că n-am nici un ban la mine, în afară de doi-trei dinari și de vreo sută cincizeci de lire.

Mi-ar sta foarte bine să spun că după o clipă de stupoare am izbucnit în râs și-am râs de se zgâlțâia mașina. Nu! Am căzut într-o disperare totală, în care dacă mai era loc de ceva se amestecau furia, umilința, nedumerirea, prostirea, sentimente inegale și contradictorii. Mă aflam fără benzină, într-un oraș unde nu cunoșteam pe nimeni, la sute de kilometri de casă, ploua, venea seara, iar omul de alături, căruia îi datoram ocrotire, mă privea nedumerit, fără să știe câtă nevoie simțeam în clipa asta de ocrotirea altcuiva. După un timp de gândire, am recurs la ocrotirea lui.

— Câți kilometri sânt până la Craiova?

Aveam acolo câțiva prieteni – mă legam de acest gând, fără să mă întreb dacă am să-i găsesc și cum, fiindcă nu cuno. șteam adresa niciunuia.

— Vreo două sute cincizeci de kilometri.

— Scoate banii! am spus.

Astfel, după ce îmi invitasem însoțitorul să mănânce pe banii mei, am fost nevoit să iau benzina pe banii lui, douăzeci de litri, cât se cuvenea pentru cei cincizeci de lei. Socotind că mai aveam câțiva litri în rezervor, puteam ajunge la Craiova, cu condiția de a nu conduce nesăbuit. Cât despre cafea, a trebuit să renunțăm.

Nu mi-a lăsat o amintire urâtă drumul acela greu. Dimpotrivă, a avut darul ca din mic, să-mi trezească gustul aventurilor mari, la care am să râvnesc până la sfârșit.

Unde șoseaua se bifurcă spre Băile Herculane, mi-a venit, să râd: acum chiar să fi vrut, nu mai puteam să mă opresc aici, fără un ban în buzunar și fără un om cunoscut.

De la noua Orșovă, construită pe înălțimi, deasupra celei care va fi inundată curând, șoseaua a dispărut, lăsând locul unei învălmășeli de piatră și de pământ răscolit. Strecurându-mă printre camioane, tractoare, buldozere cu mersul greu și adânc, am trecut pe făgașe lungi, ocolind aci o hârtoapă, colo un dâmb, dincolo așteptând să se despotmolească un vehicul așezat strâmb. Din când în când, câteva sute de metri, drumul începea să pară mai bun. Omul meu mă încuraja, în vreme ce eu strângeam din dinți:

— Acum nu mai avem mult!

Pe-alocuri intram în apă până la butuci; n-ar fi fost nimic dacă aș fi știut ce-i dedesubt.

— Fără grijă! Am trecut alaltăieri pe aici.

Cred că Dunărea era vânătă – altceva n-aș avea ce să spun. S-a întunecat înainte de a ajunge la Turnu-Severin, un oraș care îmi place în

orice anotimp; de data asta m-am bucurat că însoțitorul meu m-a scos pe un drum lateral și l-am ocolit. Aveam aici amintiri pe jumătate triste, pe jumătate duioase, și nu era timp să le retrăiesc cuviincios, în odaia din fund a unei cârciumi tihnite, fără mușterii, cu puțin foc în sobă, cu puțin frig în suflet, cu îmbărbătarea unei sticle de vin. Am să mă întorc altă dată!

Am trecut prin sate goale, peste poduri și căi ferate – nu mai știu nimic. Pentru această parte a drumului îi sânt recunoscător însoțitorului care a colaborat cu mine ca la raliu:

— Atențiune, curbă la dreapta!… Camion în față!… Frână! Curbă la stânga!… Linie dreaptă.

Cunoștea șoseaua și cu ochii închiși.

Pe asfaltul înnegrit de apă, în bătaia ploii necurmate, cu perdele ude peste perdele cenușii în față, privirea, oricât ar fi de indispensabilă, devine un simț secundar, înlocuit de alt simț, pe care nu-l pot numi, fiindu-mi necunoscut. Micșorezi viteza, nu știi de ce, rămâi cu piciorul pe frână, te apleci în față și deodată vezi o căruță pe dreapta. Nemernicul căruțaș n-are nici o lumină, și nici nu-i pasă! între roțile din spate, un câine jigărit merge prin zloată… Poate sufletul câinelui emite o undă – altfel n-ai *simți* căruța!

— Atențiune, curbă la dreapta! Barieră de cale ferată!

Auzeam glasul ca de pe altă lume, dar îl ascultam ca în lumea noastră. Am făcut între timp sărituri la trambulină, însă cu modestie din ce în ce mai mare, intimidat de poziția indicatorului de benzină.

— Câți kilometri mai avem până la Craiova?

— O sută.

— Mi-e teamă că nu ajunge!

— Cincizeci!

— Nu, n-are cum să ajungă!

— Douăzeci!

— Ne lasă din clipă în clipă!

Și ploua într-una! Cine se îndură pe-o vreme ca asta să oprească pe marginea drumului, să scoată furtunul, dacă-l are, ca să-ți dea câțiva litri de benzină?

Dar am ajuns și n-am oprit decât la Telefoane. Ploua mai mărunt, mai rar, și lumea umbla forfota pe trotuare. De ce, dacă aveau o casă încălzită, o fiertură ca lumea, un pat moale – și nu le trebuia benzină?

Prietenul pe care mă bizuiam în primul rând nu era trecut în cartea de telefoane. Despre alții nu știam mai mult…

E ușor să spun: „M-am dus la revista literară a orașului…” M-am dus, într-adevăr, însă cu câtă neliniște, cu câtă îndoială! Pe cine aveam să găsesc la redacție la ora șapte și jumătate seara? Și pe unde s-o iau? Pe cine să întreb de drumul la o revistă literară a unora, când pentru Telefoanele tuturor am obținut informații atât de vagi și atât de contradictorii?

Totuși, am ajuns și acolo – am ajuns pretutindeni – mai aveam să ajung în Cosmos și la mine acasă. În timp ce afară continua să plouă, înăuntru am găsit un tânăr poet craiovean, pe care spre norocul meu îl cunoscusem puțin timp înaintea plecării. După privirea lui uimită și consternată, mi-am dat seama ce mimică aveam, deși puteam să mi-o închipui și altfel.

— Iată, așa stau lucrurile… i-am spus tânărului în cuvinte puține și aglomerate.

Îmi trebuiau două sute de lei, nimic altceva, ca să-mi pot continua drumul îndată. El a dispărut pe ușă și a lipsit vreo zece minute, ca să revină cu două cești de cafea, cum se obișnuiește când primești oaspeți. „Va să zică, m-am gândit, acum începe conversația, taifasul provincial, moartea tuturor elanurilor, mormântul tuturor speranțelor – condamnarea la sterilitate, nici măcar la moarte!”

— Mai întâi, mi-a vorbit tânărul, cu un calm pe care eu de mult îl pierdusem, ai nevoie de puțină odihnă. Bea cafelele astea; amândouă sânt pentru dumneata… Vin îndată!

S-a întors după un sfert de oră.

— Bogdaproste! i-am spus. Mă simt altfel.

Făcuse rost de bani – puteam să plec mai departe, devenisem deodată foarte grăbit, și e ciudat, fiindcă nu mă aștepta nimeni acasă… Ba da, trebuia să mă regăsesc pe mine, în fotoliul de lângă fereastră, ca să reluăm altă călătorie pe care o lăsasem la jumătate.

I-am strâns mâna tânărului și i-am mai spus o dată:

— Mulțumesc! îți datorez o parte din viață!

Șoferul, care mă văzuse coborând ca o curcă beată, se și așezase la volan – voia să-mi uzurpe tronul, să-mi ia sceptrul și mantia.

— Ia, dă-te la o parte!

Nu-i venea să creadă. I-am restituit cei cincizeci de lei, la barieră am umplut rezervorul să plesnească, și mi-am spus cu tot curajul: „Avanti!” – ba și cu toată îndreptățirea, fiindcă veneam din Italia.

Din restul drumului țin minte glasul vecinului:

— Atențiune, curbă la dreapta!… Curbă la stânga… Frână!… Accelerație!… Camion în față!…

Nu erau biciclete, nu mai erau nici căruțe, satele păreau duse pe lumea cealaltă, numai ploaia n-avea moarte.

De la Pitești înainte a contenit și glasul. Ultimii o sută de kilometri i-am făcut într-o nouă singurătate. Pe marginile șoselei se deslușeau grămezi prelungi, șure nesfârșite de varză. Ploua peste ea de ți se rupea inima gândindu-te la omul care muncise grădinile o vară întreagă. Atâta varză n-am mai văzut niciodată.

La o barieră de cale ferată, unde am așteptat cinci minute, am coborât din mașină. Îndată mi s-a părut că orizontul se leagănă, ca în largul oceanului. M-am urcat repede la loc, și senzația neplăcută a dispărut cum am pus mâna pe volan, devenit nu a doua natură, cum se spune, ci prima.

Am intrat în oraș cu viteză mică, recules și calm. Era ora unsprezece și jumătate.

— Iată, m-am adresat pasagerului toropit, te-am adus la București fără oprire, cum ai vrut. Pentru asta ai să-mi ajuți să duc bagajul sus.

— Bucuros! Cum să nu!

Ba s-a mai oferit să-mi spele mașina a doua zi și s-o mai îngrijească din când în când.

— Pe unde stai? l-am întrebat când treceam pe sub podul Constanței.

— La Piața Chibrit.

Am început să râd, iar ajuns sus am tras pe dreapta. Cine cunoaște orașul, știe că eram la Piața Chibrit.

— Coboară, și drum bun!

— Păi… Bagajele?

Mai aveam cinci kilometri până acasă.

— Noapte bună!

Orașul spălat de ploaie era curat și gol. Mi se părea că adormisem și mă trezeam odihnit. Ploua, dar aici ploaia era frumoasă… Totul era frumos, spălat, refăcut.

Mi-am dus bagajele sus, nu fără trudă, apoi am băgat mașina în garaj, deși simțeam mare îndemn s-o las în fața casei. Era miezul nopții – se împlinise a treizeci și opta oră de drum, din care treizeci și trei ștergătoarele de parbriz merseseră neîntrerupt. Când am oprit, am pus mâna pe ele, le-am cercetat cu mirare și mi-a părut rău că ne despărțim. Totul mersese, la drept vorbind: pistoane, tacheți, supape, arbore cu came, pompă de benzină,

pompă de apă, frâne – totul, în sfârșit – ele însă fuseseră la vedere și-mi spuseseră tot timpul: „Nu-nu, nu – nu!…” negație întoarsă care îndeamnă la drum.

A doua zi, ploaia s-a transformat în ninsoare. Încă o dată în viață am sosit tocmai la timp.

Dar cu ce întârziere plecasem!

II

Nu m-aș fi apucat să scriu aceste gânduri, sau aș fi așteptat mult înainte de a le începe, dacă îndată după întoarcere un prieten nu mi-ar fi dat să citesc o carte de călătorie a unui scriitor american pe care îl iubesc mult și pe care cred că îl iubește oricine știe să citească. Cartea, deși se termină prea curând, îți lasă putința s-o amplifici și s-o continui în gând, ceea ce fac de multe ori când am timp. Omul, care la vremea călătoriei era un bărbat voinic, a făcut un imens raid prin imensa lui țară, Statele Unite, în dorința de a o descoperi încă o dată. Mi-am dat seama, parcurgându-i relatarea, că totdeauna se mai poate spune un cuvânt despre ceva, după ce s-au spus toate.

Ceea ce m-a surprins au fost pregătirile de drum, laborioase și de mare volum, apoi teama de dificultăți și de primejdii, împotriva cărora călătorul a trebuit să gândească numeroase precauțiuni…

Un prieten m-a întrebat de ce mi-am cumpărat umbrelă – singura mea precauțiune notabilă. N-am putut să-i răspund imediat; uneori precauțiunile sânt instinctive.

Acum știu: cunoscând numai arareori din cursul dimineții casa unde o să dorm noaptea, aveam nevoie de un acoperiș, pe care să-l port cu mine. Era protecția mea sufletească în fața spațiului fără domiciliu, era a doua natură a nomadului – cortul, adăpostul perpetuu și mobil.

★

Aveam intenția sigură, deși neformulată și nedeclarată, de a face o călătorie profesională, dar la limita unde interesul acesta nu umbrește simpla curiozitate omenească și desfătarea. Am început să mă exersez de la primii kilometri, bucurându-mă din plin de drum, dar continuând să caut ceva inedit în peisajul cunoscut pe dinafară. E de neînchipuit câte semnale poți recepționa într-o zonă care crezi că și-a încetat emisiunea și a fost ștearsă definitiv de pe scala receptoarelor noastre. Drumul până la Brașov, bunăoară, cel mai bătut din țară, în vechime ca și astăzi, este cu siguranță și cu mult avans cel mai bătut și dintre drumurile mele. Îi cunosc curbele, pantele, serpentinele, apoi întreg cadrul, până la detaliu, având repere

străvechi în cutare troiță de mult ruinată, sau într-un turn topografic de la câmpie, sau într-un copac răzleț cu coroana rotată, căruia cândva i-am dat și un nume. Câmpul de la nordul Ploieștiului este zona copilăriei mele și primul peisaj prin care am luat cunoștință de existența geografiei. Geografia mea atunci se termina în șoseaua Câmpinei, marcată de salcâmi și de o linie electrică de înaltă tensiune. Privind de la patru kilometri această limită distinctă, un timp, pe când încă nu știam să întreb cu vorbe clare, am crezut că acolo este marginea lumii. Una din primele noțiuni intuite înainte de orice învățătură a fost aceea a finitului, fără dubiu și fără semne de întrebare. Finitul însă depășea puterile mele de a-l explora, așa că, înainte de a avea noțiunea mișcării – cum spuneam altă dată – am avut-o pe-a depărtărilor.

Pe la cinci ani poate, când m-am încumetat, dar nu dintr-odată, să-mi străbat geografia până la capăt, am văzut că ea continua – cât, nu-mi dădeam seama; n-am mai crezut în limite vizibile și-am început să mă întreb dacă nu există cumva un infinit invizibil, cum mă mai întreb și astăzi.

Dar atunci m-a zdruncinat mai mult o dramă petrecută puțin timp înainte de sosirea mea acolo: un copil aflat cu vacile la pășune s-a urcat din traversă în traversă pe un stâlp al liniei de înaltă tensiune, până ce a pus triumfător mina pe fir, ca să-și marcheze sosirea…

Linia aeriană mai există și astăzi, aproape umilă, cu aceiași piloni dinaintea a doua războaie, cărora le-a supraviețuit împreună cu mine.

Nu știu câți copii or mai fi descoperit de atunci moartea prin ascensiune.

Acum, câmpia se vedea goală, până în zarea cealaltă, de unde pornisem în prima călătorie, așa că nimic nu-mi tulbura imaginea vremii aceleia. Aș fi putut să plec pe o șosea mai puțin umblată. Dacă am venit pe aici, probabil am vrut să iau cu mine ceva din alt timp; n-am făcut rău – aveam ce să iau, și cred că nici o îmbărbătare nu-i mai bună decât ceva care, durând din copilărie, dovedește că este egal cu noi înșine.

De data asta, infinitul spre care pornisem era mult mai departe; însemna că îmi câștigasem dreptul la o lume mai mare.

Întors, pot spune că lumea aceasta mai mare este, în realitate, o lume în creștere. Sper să plec în căutarea noii ei nelimitări. Va fi rău când voi crede că a început să scadă.

★

De câte ori am mers de la Brașov la Sighișoara, mi s-a părut că mă duc la o întâlnire de dragoste. Nu cunosc pe nimeni în orașul acela, decât pe un agent de circulație care mi-a dresat odată un proces-verbal de contravenție la legea staționării, și totuși, totdeauna mi se pare că mă așteaptă cineva într-o casă colorată.

Printr-o întâmplare repetată sistematic, șoseaua aceasta îmi apare ca având un singur sens de mișcare – numai dusul; totdeauna, întâmplător, m-am întors prin alte părți. Astfel, știind că de dus m-am dus, deoarece recunosc peisajul în sens unic, îmi se pare că am rămas acolo. Nu-i rău! Orașul îmi place, nu doar prin culorile lui; în clasoarul meu este locul unde-i bine să te plimbi pe străzi fără nici un gând, lăsându-te stăpânit numai de sentimente. Ele capătă aici culori de toate felurile, ca zidurile caselor, transformându-ți sufletul într-un fel de receptor, foarte complex, care percepe imagini și amintiri, iar dincolo de ele măsoară timpul și adâncimea.

Este exact: am venit de multe ori la Sighișoara, și n-am plecat niciodată.

Ca să ajung la ea, am avut de străbătut iarăși munții Perșani, de data asta cu pădurile în perioada lor de colorație maximă. Deși picura, dintr-un cer care ar fi putut să anuleze priveliștea, pădurea triumfa asupra lui aproape impertinentă. De la verdele ud până la roșul de sondă incendiată, toate culorile acestea finale izbucneau cu atâta vigoare și prospețime, de parcă vesteau o naștere, nu o moarte. E un paradox al naturii, pe care nu l-am înțeles până astăzi…

La capătul a ani și ani de temeri aduse de sfârșitul verii, am ajuns să cred că, între toate anotimpurile, toamna este cea mai frumoasă. După ce dă produsele pământului, grânele, legumele, fructele și vinul, ea mai are de dat și culorile.

Erau toate, chiar și violetul, arătând sursa de inspirație a omului care își înfrumusețează casa și orașul; lipsea numai culoarea albastră. Aceea din ce colț al naturii a fost luată? N-o vedeam în nici o parte, până ce mi-am dat seama că este culoarea cerului, răsfrântă apoi în râuri și ape, absentă atunci, în ziua ploioasă.

★

Am ales în continuare drumul prin Târgu-Mureș, fiindcă-i un oraș pe care l-am străbătut de puține ori, dar mi-a plăcut în fiecare rând și nu m-a dezamăgit niciodată, deși mai totdeauna când m-am oprit acolo, nimerindu-

se să fie toamna, ploua sau era vreme noroasă. Strada principală, care nu știu și nici nu-i nevoie să știu cum se cheamă, e mărginită de clădiri serioase – nu vreau să spun nici sobre, nici severe. Treaba aici, de la temelii până la mansarde, nu s-a făcut după inspirații disparate, ci într-un spirit comun, care te obligă să le privești gânditor și ou gravitate. Câteva clădiri noi, deși nu își ascund anul nașterii, se integrează în stilul străzii într-un chip pe care l-aș numi, eu corespondentul vizual pe care nu-l cunosc, al auditivului dodecafonic. Îmi place nespus de mult și peluza cu flori din mijlocul străzii principale, deși această podoabă rămâne provincială.

Într-un rând, am urcat pe dealul unde-i facultatea de Medicină. De multe ori după aceea, în evocările mele, l-am confundat cu dealul Copoului. Deoarece confuzia sau suprapunerea continuă și astăzi, trebuie să cred că există aici o înrudire. Impresia s-a reconfirmat mai târziu, în alt punct al orașului. A fost singura dată când, deși tot toamna, am avut norocul să ajung la Târgu-Mureș într-o zi când nu ploua, și cerul era senin spre toate zările, în afară de miazănoapte, unde se ridicau aburii prăfuiți ai unei uzine chimice; acolo, pe vremea copilăriei aș fi spus că se fabrică negura, care încă nu-mi fusese explicată meteorologic.

Indiferent ce s-ar întâmpla mai târziu cu oamenii datorită cărora ziua de atunci mi-a rămas foarte caldă în amintire, n-am s-o reneg, ci am să-i caut sau am să-i născocesc alt farmec, dacă va fi nevoie. Atunci am descoperit încă o înrudire a orașului, care e aproape o metropolă, cu ceea ce rămâne patriarhal, desuet, blând și plin de poezie în metropola moldoveană. La capătul unei străduțe înguste și liniștite, deși se află aproape de gară, trepte de piatră duc pe o colină unde ai crede că sânt numai vii, grădini și livezi, așa cum pare din vale. Nespus de bine s-ar potrivi pe această înălțime bojdeuca de la Iași, cu toată aparenta neînrudire a suburbiilor. În seara care a urmat frumoasei zile de toamnă, m-am plimbat pe străzile provinciale care prelungesc orașul deasupra colinei. Lipseau numai felinarele de gaz, ca să mă cred într-un târg de odinioară. La opt seara, lumea era adunată prin case, nu mai pleca și nu mai venea nimeni, nu se auzea decât un câine ici-colo hămăind de după șipcile gardurilor, în vreme ce o pisică îți tăia drumul, zbughind-o după treburile ei nocturne. Fluierele locomotivelor în gară, iar mai departe rumoarea orașului păreau neverosimile.

Dar multe, dacă nu toate impresiile mele acumulate acolo păstrează o senzație de plutire și de vis, visul dinspre ziuă care te face să te trezești nedumerit și zâmbind.

Fiindcă din Italia un-am întors prin altă parte, am simțit nevoia, curând după sosire, să mai trec o dată prin Târgu-Mureș. Acum s-a nimerit să fie ploaie și lapoviță, sub care n-am mai recunoscut nimic din celelalte rânduri. Totuși, am micșorat viteza în fața străduței închise în fund cu trepte, și numită atât de nedrept Piatra de Moară, nedrept de vreme ce urcă așa cum încep zborurile. Cu alt prilej am să mă duc iarăși, cu bucuria clipei când îmi plătesc datoriile, chiar și pe acelea abolite.

★

Pe același drum, plouat în continuu, am ajuns din urmă, la un urcuș dinspre Turda, un vehicul ciudat – și în el o arătare ca de pe altă lume. Vehiculul nu era nici cotigă, nici sanie, nici căruță; presupun că mergea pe roate, dar nu le-am văzut; în închipuirea mea a rămas impresia că alune: a pe o pernă de aer. Cum tocmai depășea un pieton, iar eu claxonasem anunțându-mi sosirea, arătarea, aflată în spatele celui ce mina calul, a scos în afară o mână uscată, având în locul degetelor parcă niște gheare, și mi-a făcut semn să aștept, cu o autoritate imperioasă. Gestul acesta obișnuit în regulile de circulație avea atâta nerv și precizie în intenția lui poruncitoare, că nu se potrivea de loc cu arătarea, ceea ce m-a făcut să micșorez viteza ca să văd mai bine. Era o ființă de speță umană și feminină, după semne primordiale, dar, în mantaua de ploaie de material plastic, transparent, lăsând să i se vadă uscăciunea apropiată de mumifiere, cu chipul supt, pământiu și pergamentos, cu privirea sticloasă, părea o vrăjitoare imaginată. Vehiculul neobișnuit întărea impresia până la desăvârșire, așa că în clipele următoare, amețit puțin de lungimea drumului, de ploaia necontenită și de mișcarea permanentă a ștergătoarelor de parbriz, mi s-a părut că merg, împreună cu echipajul lăsat în urmă, la o întrunire a personajelor din basme, unde aveam să le întâlnesc pe toate, începând cu Zmeul și sfârșind cu Sfânta Vineri.

★

La Cluj nu m-am oprit decât să scriu o carte poștală, adăpostit sub o streașină. Mai târziu, trecând prin orașele Italiei, dintre care pe multe trebuie să le escaladezi, aflându-se la înălțimi aproape improprii felului de viață și de mișcare ale omului, mi-a venit în ochi imaginea calmă a Clujului, așa cum se vede de sus, așezat fără teamă într-un fund de vale, pe unde merge Someșul.

Am scris în altă parte și repet, fiind o impresie statornică, nedezmințită măcar în spațiul nostru, că omul, când vrea să poposească, întâi caută apă, apoi aprinde focul.

Nimeni nu va putea spune că în ținuturile noastre a lipsit primejdia atacurilor vrăjmașe și a jafului. S-au clădit și la noi cetăți, mai de lut, mai de piatră, după felul locului. Dar dacă pe acolo pe unde erau înălțimi cetățile s-au așezat la creastă, poporul în schimb și-a făcut sălașul în vale. Înainte de a crede în existența absurdului, cred în logica fiecărei fapte a omului. Probabil că există o explicație în așezarea lui pe înălțimi, și prima ar fi nevoia de apărare; n-o pot duce până acolo încât să înțeleg pe deplin de ce orașul Enna, în centrul Siciliei, s-a clădit la altitudinea unde de obicei își fac cuib vulturii, la fel ca atâtea altele, ca sălașul sfântului Francisc de la Assisi sau ca San Marino, ciudata capitală a și mai ciudatei republici de pe teritoriul Italiei. E drept că un oraș care s-a așezat încrezător pe malurile unei ape a avut de suferit groaznic, în anii apropiați, de pe urma revărsărilor catastrofale. Nu știu însă dacă pagubele pricinuite de inundații au fost mai mari decât cele pricinuite de bombardamentele germane în vremea ultimului război mondial. Florența toscană, ca atâtea alte Florențe din lume, ar fi fost bombardată și mai rău, după exemplul deplin de la Monte Cassino, dacă ar fi fost așezată defensiv pe o înălțime inexpugnabilă…

Am purtat mai pretutindeni imaginea aceea a Clujului, mai ales că era penultimul oraș mare din țară străbătut la despărțire, și nici el nu-i fără urme în amintirile mele. Adesea, privind un vitrou de catedrală, din care am văzut cu sutele în Italia, mi-am amintit pe cele ale catedralei clujene, proiectând pe lespezile interioare, în culori calme, razele oblice ale unui soare strălucind cu violență. Vitrourile mi-au apărut ca un filtru între nevoia de reculegere a omului și agresivitatea naturii.

Nu sânt porumbei la Cluj, în piața catedralei, sau lipseau în trecerile mele. Îmi amintesc în schimb că am urmărit trezirea vrăbiilor și zborurile lor în zorii unei zile reci, dinaintea iernii. În copacii de pe o latură a pieței, și numai acolo, erau tot atât de multe, adunate la fel ea la București, în copacii de lângă Universitate. Fenomenul are o vechime de numai câțiva ani și se pare că nu e greu de descifrat, oricât ar părea de enigmatic. Încercând un refugiu sau o inutilă apărare în masă, vrăbiile se adună astfel ca să scape de atacurile bufnițelor venite de la câmp, în căutare de hrană, după una din crudele și fireștile legi ale naturii. Numai că, victime sigure, n-

o să poată rămâne prea mult timp nedescoperite și nici n-au să poată primi la infinit protecția orașului…

Se trezesc odată cu începutul cel mai firav al dimineții, dar nu pleacă numaidecât și nu toate deodată. Întâi, vreun sfert de ceas, fac multă gălăgie, în creștere, ceea ce poate să fie un sfat al obștii, însoțit de contradicții și ceartă. Când la răsărit cerul se înroșește peste acoperișurile caselor, își ia zborul prima escadră, câteva sute de vrăbii, fără formație, strânse grămadă, și pornesc într-o anumită direcție. Între timp, ciripitul continuă, diminuat numai în proporție cu micșorarea numărului de glasuri. N-am stat să cronometrez plecările, ceea ce cred că ar fi fost profitabil prin constatarea că unele viețăți s-ar putea să aibă noțiunea timpului mai precis decât omul. Impresia păstrată în dimineața aceea este că stolurile plecau la intervale măsurate, poate la cincisprezece secunde unul de altul, fiecare în altă direcție și fără nici o șovăială. Curând au acoperit toate punctele cardinale, ca o roză a vânturilor aruncată în aer. Presupun că se duceau după hrană, dar a spune numai atât e prea simplu și prea puțin. Îmi pare rău că n-am avut niciodată prilejul să asist la întoarcere… La București, mai târziu, într-o noapte, am fost martor la atacul bufnițelor; e agil – și macabru.

Oradea pentru mine nu este doar un oraș îndepărtat, sau un punct înainte de frontieră; prin convenție personală, datorită așezării, este un simbol al plecărilor. De multe ori, aflându-mă pe drum și fiind într-o dispoziție specială, pe care ți-o dă uneori liniștea din suflet armonizată cu asfaltul, cu motorul și cu volanul, toate alcătuind voluptatea deplasării, mi s-a întâmplat să gândesc, sau să spun, dacă era cineva lângă mine: „Acum aș merge până la Oradea”. Formularea aparține altcuiva; am socotit-o elocventă și mi-am însușit-o cu îngăduința autorului.

Visez să merg odată fără oprire de la Constanța, port la Marea Neagră, până la Oradea, port la Europa Centrală. Nu-i mare lucru și mă întreb de ce nu voi fi făcut așa până astăzi; satisfacția cred că ar fi amplă. Putem să mergem uneori către un miraj, cu un amestec de sentimente: curiozitate, nerăbdare, speranță, neliniște, durere și bucurie. Până unde or crește oare aceste sentimente, când te miști între două miraje?

Așa cum plănuisem, în prima noapte am rămas la Oradea. M-am plimbat puțin înainte de cină, puțin după aceea, am recunoscut străzile bătute altă dată, am trecut prin fața poștei, fără nici o treabă, numai fiindcă de aici pleacă și vin mesajele.

La hotel, o funcționară îndatoritoare m-a învățat o frază în limba maghiară, pe care o socotisem indispensabilă: „Kerem sepen, ozut Budapest. Ceea ce însemna: „Vă rog frumos, drumul spre Budapesta?” Cu o variantă: „Kerem sepen, ozut Beci?” Adică: „… drumul spre Viena?” E puțin ciudat și-ți dă un sentiment de teamă, pe lângă unul de putere, să știi că știi numai aceste cuvinte pentru o țară întreagă, să știi că nu-i nevoie să știi mai multe…

Am adormit greu, gândindu-mă că de-aici începea ineditul, dacă exista ceva inedit; dacă nu, trebuia să-l născocesc.

Poate era inedit să străbat o țară de la un hotar la altul, fără oprire. Intenția premeditată – și respectată până la capăt – n-avea nici o logică, nici scuză, mai ales că-mi place Ungaria, iar Budapesta îmi stârnește admirație. Făcea parte din acele hotărâri pe care le iau câteodată numai spre a dovedi că pot să le duc la îndeplinire. Ele nu sânt un program, ci o temă. Programul implică o anumită rigiditate; tema permite să fie dezvoltată, crescând din ea însăși până la capătul realității, de unde poate trece și în fantastic.

Am pornit înainte de a fi pe deplin dimineață, pe o șosea udă și alunecoasă. La stația de benzină dinaintea frontierei, mi-am umplut rezervorul și astfel știam că pot merge peste cinci sute de kilometri, atât cât aveam nevoie să ajung la Viena. Omul de la benzină, examinându-mi mașina goală, a sfârșit prin a-și exprima nedumerirea:

— Plecați singur?

— Da.

— Păcat!

Atunci am tăcut; astăzi răspund: nu!

La fel m-au întrebat la frontieră și grănicerul, și vameșul – și, dincolo, la unguri, asemeni. Simțeam cum începe să crească în mine o personalitate nouă – și însoțit de ea mi-am început drumul între cele două hotare. N-am avut nevoie să întreb pe nimeni „Ozut Budapest?”; șoseaua era foarte bine marcată. Prima întâlnire în dimineața aceea a fost cu o turmă de vaci și capre, care ocupau toată șoseaua cu o indisciplină necorectată de nimeni, căci le mâna, neajutorată, o femeie bătrână. De obicei, în asemenea ocazii îmi cam ies din fire, socotind că mi se uzurpă o prioritate, șoseaua fiind în al doilea rând pentru animale și în primul rând pentru automobile. Am avut și un conflict odată cu o vacă pe care o tot claxonam la un pas de ea și nu voia să se dea la o parte. Am fost nevoit, până la urmă, să o înghiontesc

puțin și cu multă precauțiune – adică am atins-o peste picioare cu bara de direcție, care nu m-a protejat în nici un fel mai pe urmă, fiindcă vaca, fără să se înfurie și fără să-și schimbe drumul, placidă și imbecilă, mi-a spart un far și mi-a strâmbat aripa, proptindu-se cu șalele în botul mașinii. De atunci sânt mai precaut, aștept pe marginea șoselei să se milostivească vacile, sau văcarul… De data asta, în loc să mă înfurii, am oprit, am deschis geamul și aplecându-mă în afară am zâmbit cu amândoi ochii și cu întreg obrazul. Atunci mi-am dat seama că totul merge altfel și cu lumea exterioară, și cu mine. Am notat undeva: „A zâmbi de dimineață înseamnă a-ți asigura o zi bună”. A fost adevărat aproape până la capăt. În orice caz, femeia bătrână care mâna cireada mi-a răspuns cu un zâmbet de recunoștință – și poate că mi-au zâmbit și vacile.

În Ungaria n-am mai avut altă întâlnire și n-am văzut mai nimic în afara șoselei. La Budapesta am ajuns până în centru, luându-mă după indicatoare destul de vizibile, plasate cu gândul într-adevăr inteligent și omenesc de a folosi nu administrației comunale, ci celui care nu cunoaște drumul. M-am oprit o singură dată, în fața unei răspântii, ca să mă informez de a doua direcție, fără să opresc motorul și fără să cobor din mașină: „Ozut Beci?” Probabil pronunția mea schimba înțelesul cuvântului; omul interogat, deși binevoitor ca fizionomie, a ridicat din umeri. În clipa aceea, urmărindu-i mișcarea, deasupra lui am văzut o placardă albastră, cu o săgeată care îmi arăta, neechivoc, drumul spre Viena.

Am demarat cât se poate de repede; cred că un sfert de minut nu se cheamă oprire.

O autostradă veritabilă, cu patru benzi de circulație și cu peluză mediană care-ți dă atâta confort și atâta siguranță, m-a scos din suburbiile Budapestei și m-a lansat în pusta apuseană a Ungariei, pe care am străbătut-o în mai puțin de două ore, ceea ce nu pornea dintr-o intenție de record, ci din grabă reală.

Îmi mai luasem o temă între aceste hotare: să străbat țara fără a avea în buzunar nici cea mai neînsemnată monedă maghiară. Am notat gândul cu emfază: „A călători fără parale…” Proporțiile modeste ale performanței, amplificate în suflet, mi-au dat un orgoliu care persistă, făcându-mă să mă întreb dacă experiența nu poate fi repetată la o scară mai mare.

Nu mă interesa Viena la data aceasta și n-aș fi făcut haltă dacă n-aș fi avut prieteni acolo. În ajunul plecării le-am telefonat să-mi anunț venirea.

— Deci când sosești?

— Sâmbătă dimineața plec din Oradea. Presupun că am să ajung pe la ora două după-amiază.

— Imposibil! Poate pe la șase.

— De ce? Nu mă opresc nicăieri.

— Oricum!

Nu puteam să admit presupunerea lor, deși în ultimul an făcuseră de multe ori același drum. „A pleca dimineața” pentru un om înseamnă zorii zilei, pentru altul ultima oră înaintea amiezii; pentru unul „a nu te opri” are sensul deplin al cuvântului, pentru altcineva înseamnă să nu se logodească sau să nu se însoare pe drum.

— În orice caz nu după ora două!

— Te așteptăm de la patru înainte!

Aceasta a fost neînțelegerea care m-a făcut să rătăcesc trei ceasuri pe străzile Vienei, așteptând ca prietenii mei să vină acasă. Era două fix când sunam la ușa lor, unde nu mi-a răspuns nimeni; oamenii aveau slujbe și afaceri, și nu puteau să le abandoneze doar pentru o afirmație. Iar ora două pe ceasornicul meu însemna ora unu la Viena, diferență pe care uitasem s-o punem la socoteală.

Și aici, ca mai pretutindeni pe urmă, am intrat în oraș la vremea aglomerației maxime. Când pleci dimineața, amiaza cade mereu cam la sfârșitul unei etape.

Eram singurul pe șosea în mers spre Viena, sâmbătă, când toți care pot fug de acolo. Mașinile, venind din față, întâi răzlețe, apoi mai dese, apoi înșirate una în spatele alteia, s-au transformat într-o masă parcă sudată în apropierea orașului; în suburbii s-au lățit pe două șiruri, iar mai încolo pe trei și patru, fără intervale, fără distanțe, puse la presă, capabile să se depășească și prin aer, călare unele pe altele, pe jumătate demente.

În circulația pe șoselele acestea și în metropole există un prag (pe care l-am descoperit și a trebuit să-l trec eu însumi o dată ce mă aflam pe banda rulantă), de unde începe neurastenia. Am simțit-o, cu simptomele descrise de neurologie, ori de câte ori mă îndreptam spre orașele mari; ea creștea, acoperindu-mă de neliniște, descurajare și tristețe, pe măsură ce rămâneau mai puțini kilometri. Descreștea când găseam un loc de parcare, și dispărea cu totul dacă izbuteam să-mi adăpostesc mașina într-un garaj, de unde nu putea să mă mai izgonească nimeni, ca să mă arunce iar pe banda istovitoare.

Artera pe care intram în Viena știam că ajunge la Ring, bulevardul circular al orașului; nădăjduiam că l-aș mai putea recunoaște. Am traversat mai multe căi largi semănând cu Ringul, încât, cuprins de îndoieli, am lăsat deoparte vagile amintiri topografice și m-am încredințat instinctului, luându-o la stânga, undeva unde nu recunoșteam nimic, dar unde simțuri ascunse acționaseră asupra volanului, ca un servopilot electronic. Mă aflam pe Ring, și poate că nu din întâmplare; natura noastră e mai înzestrată decât credem, și dacă n-o dereglăm apăsând pe butoane inutile, ne scoate de cele mai multe ori acolo unde trebuie. Sânt obligat să afirm că în fluviul acela de automobile, revărsat, furios și haotic, nu știu cum am ajuns la destinație. M-am pomenit în fața casei căutate, la treizeci de metri de intersecția cu o arteră care părea un autodrom în plină competiție – pe unde venisem de altfel, de unde scăpase, m, s-ar spune mal bine. Competiția nu era însă sfârșită nici în acest colțișor calm, ca o străduță de provincie; după reguli de circulație marcate vizibil, nu puteam rămâne, unde mă aflam, mai mult de o oră.

Neștiind cât vor întârzia prietenii, m-am dus la colțul străzii, în marginea autodromului numit Mariahilferstrasse și pe unde mersesem cu tramcarul odată. Acolo se afla un polițist; bănuiam că aștepta să mi se termine ora de parcare. I-am spus, în puținele fraze pe care le pot înjgheba în limba lui, că vin de departe și sânt obosit, și așa și pe dincolo, și nu mai știu cum, și să mă lase încă un ceas – altfel unde să mă duc?

Pesemne arătam atât de nefericit, că mi-a îngăduit să stau cât de mult.

— Dar dacă vine altcineva în locul dumitale?

— Nu! Până diseară sânt eu aici!

— Mulțumesc pentru hatâr!

M-am dus departe pe Mariahilfestrasse, pe vremuri o înșiruire de prăvălii populare, transformate acum în magazine de lux. Nu-mi place să fac cumpărături, n-am pricepere, nici fantezie, nici simț practic, uit totdeauna ce mi-ar putea fi de folos și mi-aduc aminte când e prea târziu. În schimb mă desfată să privesc vitrinele, de orice fel, chiar dacă ar fi cu obiecte destinate ființelor de pe alte planete. Aici abundau lucrurile trebuitoare oamenilor de pe planeta noastră, etalate cu un lux și un rafinament care m-au demoralizat în starea mea de atunci, abia descins în mijlocul acestei străluciri. Mai târziu am observat că nu păream mai ponosit decât oamenii îmbulziți pe trotuar, cărora le erau destinate obiectele magice.

Ai spune că lucrurile odată vândute se șifonează… Pe urmă, dacă te uiți mai bine, descoperi că o bună parte din vitrine nu îți iau ochii decât cu ecranul fermecat, cristalul care le desparte de ochiul privitorului. Apoi, nimic nu-i aruncat la întâmplare, și orice obiect expus, spre a-și găsi cumpărătorul mai întâi se dichisește, se apretează, se calcă, se lustruiește.

Asupra acestor reflecții care îmi redădeau încrederea în înfățișarea mea, m-a prins ploaia, și-n ora cât am stat sub copertina de pânză a unei vitrine, am urmărit trecerea automobilelor, de data asta ca din tribună. Circulația, chiar sâmbătă după-amiază, este aprigă și fără repaus; mulți renunță la regulile de circulație, în afara celor primordiale, bunăoară de a nu urca pe trotuar sau pe acoperișurile caselor – și fac după cum îi duce capul. La unele străzi laterale nu sânt semafoare; acolo trebuie să aștepți mult și cu sânge rece ca să-ți găsești un loc în șir, sau printre șiruri, sau neste ele, mai ales dacă vrei s-o iei la stânga, tăind fluxul revărsat din acea parte.

Prietenii mei, sosiți fix la ora patru, au fost surprinși să mă găsească așteptându-i în fața casei. La cordialitatea și căldura pe care mi-au arătat-o, grăbindu-se să se scuze în fel și chip că nu fuseseră acasă mai devreme, le-am răspuns cu o cordialitate egală, mințindu-i că picasem abia în clipa aceea.

Și după o primire care m-a făcut să nu-mi displacă Viena, unde nu aveam de ce rămâne, iată-mă din nou singur, instalat într-o garsonieră confortabilă, la etajul al patrulea al unui bloc nou și elegant, pe o stradă pe care și-o fi memorat-o mai bine mașina, fiindcă a stat înțepenită acolo trei zile, în vreme ce eu străbăteam orașul cu piciorul, reconfirmându-mi plăcerile acestui străvechi mijloc de deplasare.

N-am avut nevoie de multă odihnă ca să fiu apt pentru tradiționalul chef în Grienzig, unde eram invitat de gazde. Este petrecerea obligatorie de sâmbătă seara a Vienei, și Grienzig-ul a rămas singurul loc unde se îngrămădește lumea, dar nu mai seamănă decât prin nume cu ceea ce avea atât de atrăgător altă dată. În vreme ce în oraș restaurantele sânt mai mult goale, aici abia găsești o masă, deși ospătăria s-a extins, aproape fiecare locuință devenind o locantă. Viticultorii din preajmă au voie să-și desfacă producția pe această cale, dar se pare c-o desfac și pe a altora, din alte locuri, fiindcă nu se mai sfârșește. Se bea vin din butoi, Heuriger, în pahare de sticlă cu toartă; numele vinului s-a extins asupra petrecerii. Vinul alb mi s-a părut prea acid, vinul negru, prea bazic. Mâncarea, limbă fiartă, înroșită poate cu boia de ardei, n-avea nici un gust. Muzica, taraf vienez, își

pierduse gustul de demult, și nu putea găsi altul. Totul era cam fără gust în locanta unde amfitrionii mei se luptaseră să găsească un loc bun, în odaia cea mai spațioasă. Pe lângă toate, mai era și-o nuntă, ocupând masa lungă din fund. Mireasa, în alb, cu capul mare, cu obrazul semănând cu limba dată prin boia de ardei, avea o fizionomie de căpcăun satisfăcut. Mirele de lângă ea, sau de la adăpostul ei, căci era mai tânăr și mai firav, părea un vițel fiert fără sare și fără nici un condiment.

Dar e veselie – se cântă, se ciocnesc paharele, se fraternizează, în dorința de a petrece cu orice preț, cât mai bine și cât mai mult. Destinderea aceasta de la sfârșitul săptămânii începe, după cum mi s-a spus, de pe la cinci după-amiază; în schimb, nu mai durează până în zorii zilei ca în vechiul Grienzig. La miezul nopții, chefliii sânt doborâți.

De aici, în tovărășia unor cunoscuți, am mers la un pahar de whisky, foarte bine-venit, într-un apartament uriaș și aproape abandonat, la un știu ce etaj al unui vechi imobil de raport, cam lugubru în tăcerea străzii, unde la ora aceea nu mai mișca nimic; era imposibil să redescoperi orașul de peste zi.

Amfitrionii mei vin în acest apartament numai din când în când, fiindcă s-au mutat în Germania, migrând spre apus.

— De ce nu-l închiriați? am întrebat.

Râs amar:

— Cui?

Într-adevăr, cui îi trebuie o casă ca pe vremea lui Franz Josef, împărțită nelogic și neconfortabil, cu camere multe, mari, înalte și friguroase, cu coridoare și dependințe inutile, iar pe deasupra, poate, și cu fantome?

Acum oamenii se întorseseră cu intenția nu de a închiria apartamentul, ci de a-l vinde, împreună cu tot imobilul de a cărui proprietate se bucurau, dacă se poate spune așa – dar nu aveau speranța să găsească repede un cumpărător. Nu am putut și nici nu aveam intenția să duc investigația mai departe; asupra acestei case mi s-a părut că bate un vânt de neîncredere și nesiguranță. Și apoi e aici ceva rămas mult în urmă, în imposibilitate de a câștiga timpul pierdut. Mi se pare că istoria cea mai greu de trăit e a propriului tău veac.

Un ceas mai târziu străbăteam pe jos cele câteva sute de metri până acasă. Dacă între timp tăcerea putuse să progreseze, orașul murise mai mult.

★

Paharul de whisky n-a fost suficient ca să anuleze efectul vinului din Grienzig, așa că m-am trezit cu o mică durere de cap. La nouă și jumătate, nu eram pe deplin dezmeticit, au venit gazdele și mi-au adus un bilet al agenției de voiaj pentru turul orașului în autocar: plecarea la două și jumătate, din fața Operei. Iată-mă redus la condiția de turist!

Până la ora indicată, îmi pusesem în gând să mă duc în Prater, să văd ce mai pot găsi din el, după ani în care atâtea s-au tocit, dacă nu s-au pierdut pe drum. Praterul este o naivitate zgomotoasă; ai nevoie de asemenea naivități, când e prea greu de suportat tăcerea din tine.

Am renunțat, fiindcă deschizând aparatul de radio am dat peste concertul tradițional de la ora unsprezece, prin care am putut să-mi justific lenea. Și-apoi mi se părea că ascultând un concert simfonic aici, casa devine mai personală, acoperindu-mi nevoia căminului, renegată din când în când. Aplauzele la venirea dirijorului mi-au înviat amintiri și imagini vechi; câteva clipe am fost emoționat de decor, pe urmă mi-am dat seama că nimic în mine nu mai are nevoie de el; nu mă mai ispitește o sală de concert. Cu toată imperfecțiunea reproducerii, prefer să ascult muzica la mine acasă, cel mai bine fără să văd pe cineva și fără să mă examineze nimeni. Cu anii, m-a năpădit o pudoare, că nu-mi pot arăta emoția în public; e o stare de spirit mult prea intimă.

Micul apartament unde se petreceau acestea, „studio”, cum se spune astăzi, reprezintă exact ce îi trebuie celui care trăiește timpul nostru și îl percepe, adică este un om modern. Amintirea apartamentului de astă-noapte mă urmărea ca un film de groază.

Aici, vestibulul spațios adăpostește și bucătăria, cu plită electrică, spălător, frigider, rafturi, sertare și dulapuri disimulate sub o cortină de-a lungul unuia din pereți. Aerul e absorbit prin plafon; la baie, asemeni. O singură cameră fără dulapuri (suplinite de vestibul), de vreo patru metri și jumătate pe cinci, înfățișează nevoia de spațiu interior pentru un om care stă acasă mult mai puțin decât se stătea pe vremea când s-a construit obsedantul apartament de astă-noapte. O fereastră largă acoperă aproape tot peretele dinspre stradă. Acoperișul casei de peste drum taie în două cerul cenușiu. Fiindcă-i o linie dreaptă, paralelă cu marginea ferestrei, dând naștere unui cadru nu-i urât.

E calm afară, în mine la fel; mă aflu la Viena, dar aș; putea să mă cred oriunde – nimic în decor nu-mi stinghereşte imaginația, și nu-i lângă mine

nici alt om care să-mi impună realitatea lui.

Dacă n-aș fi singur, n-aș putea face ce vreau… Să fac ce vreau? La ora două și jumătate trebuie să vizitez orașul în autocar!

Faptele s-au petrecut așa cum prevăzusem, sau chiar mai rău, dar nu regret că m-am dus; nu regret niciodată nimic din ceea ce fac, decât dacă produc o pagubă cuiva. N-am păgubit pe nimeni plimbându-mă două ore în autocar, cu opriri din loc în loc și cu explicații scurte din partea unui ghid care, știindu-și lecția pe dinafară, o debitează absent și monoton, încercând s-o condimenteze cu vreun comentariu spiritual sau cu o glumă; nu râde nimeni. Viena mi s-a părut veselă în după-amiaza aceea de duminică – toți oamenii din autocar mi s-au părut foarte triști.

Nu vezi și nu înțelegi nimic; e un traseu informativ, pe care eventual să-l adâncești ulterior cu propriile tale puteri. Singura oprire la Schönbrun, care merită să fie văzut – și chiar de mai multe ori. Aici găsești unul din cele câteva modele mondiale ale grandiosului inutil… Peste o mie de încăperi! La ce au folosit?

Rece, modestă, neimperială camera unde a fost găzduit Napoleon; un pat sobru, în colț. Tristă camera micului rege al Romei, născut fără rost și mort fără noroc. Un canar împăiat: se spune că a fost singurul prieten al acestui nefericit Pui de Vultur, numit așa parcă în batjocură, fiindcă n-a zburat niciodată.

Ceva mai departe, camera Mariei Tereza, poate camera preferată – altminteri tot palatul era al ei. Cu pereții îmbrăcați în lemn de trandafir, cu miniaturi încrustate aduse de la Stambul, încăperea a costat, se spune, echivalentul a un milion și jumătate de dolari! Ce înseamnă lemn de trandafir, miniaturi de la Stambul, ce înseamnă Maria Tereza, ce înseamnă dolari?… Parterul și etajul al doilea rămân închise ca și în alt rând când am trecut pe aici. Despre cuprinsul lor ghidul nu suflă un cuvânt. Dacă împărații își duceau viața la primul etaj, cel vizitabil, unde există camerele lor de noapte și de zi și pentru felurite ceremonii, ce mai putea fi deasupra și dedesubt?

În spatele palatului, departe, pe colină, Glorieta, pavilion de fantezie, se profilează destul de curat pe cerul înseninat după amiază. Parcul, în stil francez, care se întinde până la poalele colinei, este poate tot ce-i mai frumos în acest complex imperial. Pe-aici s-au plimbat împărații, capetele încoronate, prinții, marii duci, cancelarii, eminențele cenușii, către acest loc

s-au îndreptat privirile Europei într-un timp… Acum toți și toate ale lor s-au dus. Ce mai căutăm în trecut?

În fața palatului, curtea presărată cu pietriș mărunt unde vor fi răsunat fanfarele, vor fi fluturat steagurile și penajele regimentelor de gardă imperială, e plină de turiști rătăciți, cu gura căscată. În fața porților pe unde au trecut călești, așteaptă autocarele, iar printre ele mișună mulțimi de bâlci.

Pe unde o fi fost frontul turcilor care au asediat orașul?

În fața Universității – tăcută, împietrită, severă, netulburată de afluxul duminical al populației – privesc treptele de piatră; nu ne sânt străine: pe-aici a urcat Eminescu, dintr-o parte, Blaga din alta și poate că s-au întâlnit la mijloc, în ușa centrală. Iar când au coborât, poate erau împreună și își continuă astfel drumul până în zilele noastre…

Pe la cinci după-amiază mă supun în silă obiceiului și mă las târât într-o cofetărie de lux, pe strada cea mai luxoasă, unde se adună o anumită lume a orașului, cea căreia nu-i tihnește ceaiul acasă – nu-i tihnește nimic poate. Un bărbat sau doi, cred că aduși și ei cu de-a sila, un băiețaș, o fetiță, un câine – restul numai femei, aproape toate în vârstă, îmbrăcate cu o eleganță rece, ca niște primi miniștri, cu privirile iscoditoare și cam înțepate. După felul cum le examinez, își dau seama că îmi sânt antipatice și devin și mai acre.

— Unde sânt soții lor? De ce n-au venit cu ele? Doar e duminică!

Informatorul meu îmi răspunde:

— Probabil nici nu au bărbat. Viena e plină de văduve.

Seara, lucrurile în afară îmi apar mai vesele. Mergând spre casă, trec prin fața șirurilor de vitrine aproape neîntrerupte – iarăși ispititoare și iarăși demoralizante.

Pe arterele mari, mai puțin aglomerate astăzi, mașinile circulă cu viteze de competiție. Deși cred că e inutil, îmi place. Demarajul la intersecții, când se aprinde lumina verde, e spectaculos ca o plecare în cursă. Toți țâșnesc deodată, pe câte șiruri se poate, rupând cauciucurile și pavajul, și chiar modestul Fiat 500 izbutește să fie năvalnic, dar urlă de crezi că e să plesnească.

Pe o stradă laterală, trei tineri într-un Mustang acostează trei tinere care ies dintr-un local cu mesele goale. După parlamentări scurte, ai zice infructuoase, fetele dau colțul – și zău că băieții păreau destul de simpatici. Dar după colț, cele trei domnișoare au parcată propria lor mașină care le dă

autonomie, un Opel Kadet ultimul model. Se urcă toate trei și pornesc, iar Mustangul le urmează. N-o să rămână în urmă, cu siguranță!

O încăpere plăcută te îndeamnă la trândăveală. Mi-am scuturat greu lenea luni dimineața, ca să pornesc la treabă. Muzeele și pinacotecile fiind închise, din fericire, în prima zi a săptămânii, treaba pentru mine însemna să trăiesc viața orașului. Pentru aceasta nu cunosc mijloc mai bun decât de a merge pe stradă. Dar mai întâi m-am dus la Dunăre, ca la stăpânul domeniului și după ce mi-am îndeplinit această datorie, neconstrâns și cu o voluptate melancolică, m-am întors în Prater. Aici m-am urcat încă o dată în roata cea mare și mi-am dat seama că nu-i altceva decât o veche naivitate. Totuși, am să mă urc iarăși în ea, dacă am să mai vin vreodată la Viena.

La ora patru după-amiază, aflându-mă în Marktplatz, în apropierea marilor hoteluri și a magazinelor luxoase, înghesuiala automobilelor devine insuportabilă, inexplicabilă și inadmisibilă. Am urmărit-o iarăși, încercând să stabilesc viteza medie a unui vehicul angajat în această banchiză metalică. E ridicolă! Trec sau încearcă să treacă oameni de toate felurile și de toate vârstele, dar majoritatea o alcătuiesc femeile, de la cele foarte tinere până la matroane – și nu lipsesc nici bunicile lor, ascunse sub farduri, coafuri, perle și briliante. Își fac loc pe-aici, cu eforturi cred că nerăscumpărate de nimic, autocare uriașe cu turiști privind stupid pe ferestre. Am văzut și limuzine solemne, cu șoferi în uniformă, în afara îndemânării la care te duce practica zilnică a unui asemenea fel de circulație, toți sânt înarmați cu o răbdare neumană. De ce nu renunță la mașini? Pe jos ar merge de două ori mai repede!

Măsurându-mi drumurile pe planul orașului, constat că am făcut peste douăzeci de kilometri cu piciorul. Oamenii din automobile ar putea să mă întrebe: cu ce folos? Aș răspunde că e un folos chiar și faptul că am privit automobilele. Dar am mai descoperit ceva: cartiere întregi sânt destinate prăvăliilor; prosperitatea e vizibilă mai ales în vitrine.

Avusesem intenția să plec din Viena cu o zi mai devreme și, renunțând la confortabila autostradă a Salzburgului, să merg spre nord-vest, până la Krems, de unde drumul continuă pe malul Dunării, ceea ce era o ispită pe care nu o putea concura nimic în această etapă.

Gazda mea, prietenă veche de la București, măritată la Viena și care își ajută soțul în afaceri, m-a convins să mai întârzii o zi, ca să mergem

împreună o bucată de drum, până la Krems, unde avea treburi la o fabrică de bijuterii. Am acceptat – istoria mi se părea interesanta; fiind vorba de bijuterii, ba încă o fabrică, mă și gândeam la un film cu gangsteri, uitând că în joc erau niște podoabe ieftine de metal inoxidabil, sticlă și material plastic.

Plecarea fusese hotărâtă la opt și jumătate dimineața; doamna însă a venit să mă ia din fața casei la opt, ceea ce-i cu totul neobișnuit la o femeie, fie ea chiar femeie de afaceri. Am găsit-o așteptându-mă jos, așezată într-o rază a soarelui abia răsărit, pe soclul gardului din față, îmbrăcată școlărește, cu ciorapi trei sferturi, deși ieri după-amiază o văzusem elegantă la nivelul Kertnerstrasse, deși conduce un automobil de proporțiile „frumoaselor americane”. Nedumerirea s-a ivit când m-am văzut pe autostradă. Era prea târziu; n-aș fi avut cum să întreb, să protestez sau să mă întorc din drum. Autostrada e o bandă rulantă care, dacă te-a încărcat, nu-ți mai dă drumul decât la o ramificație.

Mi-am propus să nu regret schimbarea itinerarului și m-am bucurat de vremea în sfârșit frumoasă, cu soare cald și cu zările luminate. Am făcut hazardate sărituri cu schiurile, în timp ce goneam după mașina cealaltă, de două ori mai puternică. Apoi am reluat filmul întrevăzut mai înainte, urmărind lin gangster travestit, cu gândul că trebuie să ajung înaintea lui la fabrica de bijuterii atât de primejduită.

Dincolo de Linz, la un Espresso din afara șoselei, gangsterul a oprit și m-a invitat la o cafea. Localul era plin de automobiliști matinali, în schimb terasa, cu mesele ude de rouă, rămânea goală. Am stat o jumătate de oră afară, la soare, privind spre nord, unde, dincolo de orizont, la treizeci de kilometri, curgea Dunărea abandonată.

— Ce-a fost asta? mi-am întrebat gazda, ghidul și gangsterul. Era vorba să mergem la Krems!

— Dar chiar la Krems mergem!

— Nu se poate!

Și am depliat harta. Adevărul era la jumătate. Mergeam la Krems, cum poți să mergi la un Slănic în Prahova și la unul în Moldova. Fabrica de bijuterii se afla la Krems-Munster; ghidul meu ignorase terminația. Dar cafeaua a fost foarte bună la ora aceea, soarele cald, priveliștea liniștită și nelimitată, iar prietena mea, în nedumerirea ei inocentă, mi s-a părut adorabilă, ca să întrebuințez, drept omagiu, un cuvânt pe care cred că îl

scriu prima dată, dar pe care ea îl folosește cu predilecție, chiar când nu este cazul, ceea ce dovedește că are un suflet generos și o fire luminoasă.

La fabrica de bijuterii am rămas doar o jumătate de oră, destul ca să-mi dau seama că n-avea de ce să fie devalizată. Am luat drept amintire câteva zorzoane și m-am despărțit cam în grabă de bunul meu gangster.

Din când în când îl revăd în amintire, făcându-mi semne amicale de pe treptele fabricii, în lumina blondă a acelei amiezi de toamnă, prelungă și caldă.

Am părăsit curând autostrada și am luat-o pe un drum îngust, cu multe ocoluri, ca să merg pe malul celor două lacuri alpine, Attersee și Montsee, care au îmbrăcat cu acest prilej hainele lor cele mai frumoase, nu de catifea albastră, cum s-ar crede, ci de mătase străvezie, împodobită cu miliarde de strasuri.

Iubesc natura în chip panteistic, însă zeitățile ei superioare rămân pentru mine mările. Lacurile erau prea întinse ca măcar spre una din zări să nu pară fără margini. Le-am socotit deci mări alpine, și oprind m-am apropiat evlavios de prima. Am luat apă cu palmele; dându-mi-o pe față ca pe o aghiazmă, m-a surprins că nu era sărată. Ceea ce nu m-a împiedicat să-mi sfârșesc rugăciunea, extaziat de atâta albastru.

Reluând autostrada accelerațiilor, la ora două și jumătate intram în Salzburg, cam neliniștit de rosturile mele într-un oraș unde nu cunoșteam pe nimeni în afară de Mozart. Un birou de informații turistice, la intrarea orașului, m-a scos din toate încurcăturile în mai puțin de cincisprezece minute. Am urmat, fără să mai întreb pe nimeni, linia trasă pe un plan cu suficiente detalii, am urmărit intersecțiile și semafoarele și foarte repede am ajuns la micul hotel pe care îl alesesem după fotografii simpatice.

Această locuință unde numaidecât m-am simțit bine se afla în afara burgului, dar la numai un kilometru, ceea ce ca distanță în viața citadină este o glumă. La sfârșitul traseului, un tunel de câteva zeci de metri, săpat în stâncă, pare a te duce într-o lume necunoscută, de spaime sau de minuni. Nu m-a speriat nimic, în afară de soarele care mi se părea că înclină prea repede să apună; m-a minunat lumina lui clară, căzând pieziș asupra clădirilor, accentuându-le arhitectura medievală și alpină. Un ascensor într-o parte, un funicular în alta m-au dus fără osteneală pe înălțimile de deasupra orașului, și acolo, rezemat de parapetele din piatră, cu planul în mână, în treizeci de

minute am făcut o completă recunoaștere aeriană, care la nivelul solului mi-ar fi cerut multe ore. În afara cetății, am privit câmpia, și-am optat încă o dată pentru zările ei îndepărtate. Aș fi plecat la drum în următoarea jumătate de oră, dacă n-ar fi trebuit să merg peste munți, în partea opusă. Și-apoi mai aveam datoria, nu față de mine, care nu iubesc relicvele, ci față de cine m-ar fi întrebat, să vizitez casa lui Mozart.

Așa cum mă așteptam, mi-a trezit prea puțină tulburare. Vine aici atâta lume, că totul s-a tocit – și clădirea, și amintirile.

Casă, un apartament de vreo trei camere, mari și scunde, dând dintr-una în alta, la etajul al doilea parcă, e transformată în muzeu, cu multă sărăcie. Câteva manuscrise – tot ce poți găsi mai de seamă – emoționează într-adevăr, dar nu șterg impresia de părăsire și de pustiu…

Un grup de turiști, strânși în jurul unei vitrine orizontale, ascultau o litanie lungă și monotonă pe care le-o citea de pe niște foi dactilografiate un ghid feminin; i-ar fi stat bine să fie țârcovnic. De ce nu le-o fi dat textul să-l citească singuri?

Mi-a rămas în ochi și nu piere imaginea femeii care vinde bilete la intrare; a spune că era o bătrână dusă cu gândul pe lumea cealaltă, nu-i destul; cred că în ea dăinuiește ceva dinaintea lui Mozart. Timpul cât îi trebuie ca să-ți întindă biletul, cu o mână cenușie, durează atât, că te aștepți să moară înainte de a termina mișcarea.

Cină destul de meritată într-un restaurant de cartier, ca să fiu aproape de casă. Atmosferă de familie; toți consumatorii se cunosc între ei și duc conversații intime peste una sau mai multe mese. Mă gândesc, cum mi-a spus un prieten înaintea plecării, că multe zile de aici încolo nu voi vorbi decât cu chelnerii. E cam așa, dar cu exagerare: mai vorbești și cu oamenii de la pompele de benzină.

Deși e de necrezut, mă culc la opt și jumătate, ora când acasă abia începea seara. Dar nopțile de aici încolo nu vor mai fi destinate nici desfătării, nici meditației. Ziua e scurtă și trebuie folosită fără repaus.

În etapa nu prea lungă, dar grea datorită serpentinelor și ploii, de la Salzburg la Insbruck, am avut o surpriză la jumătatea drumului. După cerul limpede din ajun, după ziua încheiată cu atâta folos și cu atâta mulțumire, m-am trezit în țârâitul ploii pe acoperiș. Am plecat abia la opt, întrebându-mă de ce plec și unde mă duc…

Dar la prânz a stat ploaia puțin și atunci am făcut popas la marginea de dincolo a unui mic burg, unde m-am oprit pe malul râului tumultuos, Ins, să mă spăl pe mâini și să mănânc o banană în locul prânzului sărit; frugalitatea e admirabilă, mai ales la drum; îți dă o autonomie deplină și un sentiment de superioritate față de omul deprins, sau condamnat să stea ceasuri la masă.

Micul burg, Rottemberg, cred, s-ar fi putut numi oricum; numele n-am să-l țin minte mult timp. Înghesuit între râu și pereți de munte, stâncoși și abrupți, orășelul a adoptat arhitectura obligatorie într-un asemenea loc, uluitoare, de necrezut pentru privitorul străin. Sânt străzi, bineînțeles, dar atât de înguste că poți sări de pe geam în casa de peste drum. Chiar șoseaua principală se îngustează mult și neprevăzut, silind automobilele care se întâlnesc să meargă încet, până ce, scăpate unul de altul, țâșnesc ca din țeavă de tun. Cu asemenea străzi, viața se duce destul de mult prin aer. Burgul trăiește la etajele de sus, unde iau naștere spații suplimentare, balcoane, bovindouri și pasarele de la o casă la alta.

În fața locului meu de popas, pe peretele vertical al muntelui, se vedeau ferestre montate în stâncă, vreo două sau trei etaje care dacă aparțineau unei clădiri suprapuse pe piatră nu făceau impresia aceasta; părea că stânca rămânea stâncă, iar locuințele etajate erau excavații.

La tot ce-am descris se adaugă culoare și traforaje; burgul părea reprodus după ilustrațiile dintr-o carte cu basme.

Din asemenea locuri e puțin trist să pleci mai departe.

Am mers pe malul râului tulburat de ploaie, până la orașul căruia îi dă numele. Chiar la intrare, lângă pod, am găsit hotelul recomandat de un prieten și încă o dată m-am instalat repede, fără parlamentări, fără plictiseală, într-o cameră frumoasă și modernă. Imobilul însă, cu ziduri de aproape un metru grosime, e vechi de trei sute de ani, cum mi-a spus proprietarul, nu fără mândrie.

La întoarcere, vorbind despre această clădire venerabilă, prietenul care mă îndrumase acolo a rămas stupefiat: hotelul știut de el era o construcție nouă.

— Lângă pod, pe malul râului! am insistat.

— Da, lângă pod, pe malul râului!

— Atunci e cum îți spun: are trei sute de ani!

— Nu se poate; cel mult zece!

Până ce ne-am dumirit că eu intrasem în oraș pe la est, iar el pe la vest – și-n amândouă părțile era un hotel, lângă pod. Continui să cred că al meu a fost mai interesant. Răstrângând întâmplarea asupra altor momente din viață, te cuprinde teama că o mică neînțelegere poate duce uneori până la inversarea punctelor cardinale, adică la erori de o sută optzeci de grade!

La început, părându-mi-se imposibil să găsesc altceva mai demn de cercetare, am mers la gară, atras de nostalgii geografice. Insbruckul e un loc de trecere între nord și sud, între neguri și soare; așa l-am socotit totdeauna în călătoriile mele închipuite – și au fost atâtea, că aș umple tomuri dacă m-aș apuca să le trec pe hârtie. Am privit expresurile internaționale, ia care cât am mai râvnit, Doamne! – trenuri electrice, rapide, curate, elegante. M-am trezit cu un gust amărui pentru trecutul în bună parte irosit, până ce mi-am dat seama că aș fi încă în stare să-l recâștig, poate tot, și să câștig chiar mai mult, dincolo de ceea ce a fost numai vis.

Mă simțeam foarte sănătos și foarte intrepid; încă o dată aș fi plecat numaidecât la drum. Am înțeles că nu urmăresc să descopăr ceea ce este cunoscut de mult, ei sânt în căutarea spațiului nestrăbătut.

Mi-am făcut totuși datoria de a privi și am colidant orașul, la întâmplare. Prin antrenament progresiv, am ajuns să pot înmagazina în câteva ceasuri impresiile care ți-ar cere multe zile în mod obișnuit. Mă mulțumesc să fotografiez totul cu un ochi difuz, seara developez, iar înainte de a adormi, sau după aceea, în vis, proiectez imaginile pe peretele întunecos, făcându-l fosforescent.

Înaintea plecării lucram la o carte, o ficțiune la care țin foarte mult și aș fi putut s-o termin în câteva luni. Mi-a fost tot drumul dor de ea, ca de un om viu, și-mi este și acum, numai că odată întors nu i-am mai putut relua firul întrerupt. Am așteptat din ce în ce mai demoralizat vreo șapte săptămâni, până ce-am descoperit că fotografiile făcute în Italia și developate în lungile ore de mers în automobil, sau în serile mele pustii, îmi ocupă tot câmpul vizual și pe cel intim. Trebuie să le interpretez, ceea ce fac scriind acum, altfel orice drum îmi este închis.

M-am așezat pe o bancă, la soare, în timpul cât cerul s-a înseninat puțin. Eram într-un scuar din centru, înconjurat de magazine și năpădit de copii. Am observat la cei mai mulți purtări de oameni maturi; doi dintre ei, dacă nu se cunosc, nu încep conversația și joaca înainte de a se prezenta; la

fel se întâmplă cu oricare nou-venit. De jucat nu se joacă prea convinși, nu prea se fugăresc și nu se încaieră, ceea ce mi s-a părut cel mai trist.

Forfotesc oameni modești la înfățișare, austriacul mijlociu care poartă caracteristicile statului așezat în centrul unui continent; față deși mai centrala Elveție, Austria are totuși puțină culoare periferică și datorită ei nu se desființează tot ce derivă din valsul vienez.

În acest scuar din ordonatul Insbruck, mi-a venit în minte relatarea unui om de cultură francez – cum îl cheamă nu mai știu – care povestea în „Nouvelle Revue Française” dinainte de război că, având de ținut o conferință la Berna, seara la ora opt, portarul sălii nu i-a mai dat drumul să intre, fiindcă sosise cu câteva minute mai târziu… Îmi place punctualitatea și o respect – nu-mi place rigiditatea.

Într-o jumătate de oră cât m-am odihnit, n-a trecut nici o femeie frumoasă, nici măcar o fată care să suplinească suficient frumusețea cu prospețimea ei; e o altă rigiditate.

În toate orașele merg la catedrală, dar nu totdeauna am de remarcat și de spus ceva – și nici scopul pe care mi l-am ales nu este acesta. Dar, în sfârșit, catedrala se presupune a fi monumentul cel mai important într-un oraș, și începând cu el ai un punct de plecare și un etalon.

Aici catedrala mi s-a părut greoaie; prea înaltă, prea multă piatră, și peste piatră prea multă tencuială, iar la urmă prea multe zorzoane. Aș fi preferat să fie goală și nepictată; ar fi fost un monument sever și impunător.

M-aș fi întors dezamăgit la hotel, iar a doua zi aș fi plecat aproape fără nimic, dacă în ultimul ceas, când ploaia începuse din nou, n-aș fi descoperit străzile vechi, pe care totuși le străbătusem de mai multe ori. Uneori se întâmplă să fie nevoie de o anumită clipă ca să vezi.

La capătul unei străzi înguste, în felul celor din Rottemberg, ocupă colțul un hotel medieval, greoi, cu ferestre rare și mici. Zidăria este însă colorată într-o nuanță de roșu, și viu și mort, adus de la vreun infinit, căci până acolo nu cred să-l poți întâlni. Această culoare, poate sub ploaie, dă clădirii masive un aer neprevăzut, de jucărie, de poveste sau de vis.

Restul străzii, nu vezi decât prăvălii la parterurile modernizate, cu ferestre de cristal, cu tâmplăria de aluminiu eloxat, alb sau auriu.

Am descoperit strada în desfășurarea ei adevărată și cu un farmec nebănuit, când după un timp și numai din întâmplare am străbătut-o de la capătul celălalt. Mergând în acest sens, ea se îngustează treptat, având o

ușoară conicitate, și se arcuiește puțin la dreapta. Astfel, fațadele foarte înalte pe care privirea le lua în lung, le „ștergea” când veneai din partea cealaltă, acum devin vizibile într-un chip accentuat, arătându-și dantelăria aeriană, balcoane, traforaje, tencuieli profilate și culori care, dacă nu pot să rivalizeze cu roșul hotelului de la capătul străzii, au același farmec neprevăzut de jucărie, de poveste sau vis. Pentru cine ar vrea să verifice relatarea, notez ca punct de reper hotelul numit, în stil cu toate, „La trandafirul de aur”. Dar spre a ajunge la o impresie identică, poate va fi nevoie ca vizita să se petreacă la 9 octombrie, pe la patru după-amiază, cu puțină ploaie și în singurătate…

★

Mulțumesc bunului prieten care m-a sfătuit ce drum să iau mai departe ca să trec în Italia. Îmi mulțumesc mie că m-a ispitit Pasul Giovo, ca nume, fără să fi bănuit peisajul.

După o plecare mohorâtă, cu pasagerul indezirabil de la Insbruck, ziua s-a desfășurat și s-a încheiat cum nu sperasem.

Cât am urcat munții până la prima creastă și la punctul de frontieră Brenero, n-am privit peisajul cenușiu; nefăcând o călătorie geografică și nesocotindu-mă nici turist, privesc numai ceea ce-mi place, în momentele când aparatele mele de recepție nu sânt bruiate. Am urmărit în schimb cu atenție, deși în fugă, lucrările la autostrada care va lega sudul Austriei de Tirolul italian. Spre a nu ocoli prăpăstiile și depresiunile, se fac viaducte lungi de kilometri și la zeci de metri înălțime. Pilonii de beton pe care se sprijină platforma cu patru benzi de circulație au un diametru atât de mic, că par niște pini nefiresc de lungi și de subțiri. E uimitor cât a scăzut în aceste lucrări volumul betonului – cât va fi crescut rezistența lui. Au dispărut arcadele, foarte frumoase, dar care îngreunau peisajul, ocupând atât de mult din suprafața cerului. Locul lor l-au luat grinzile, paralele cu ideea deplasării lineare și înrudite cu viteza automobilului. Ele nu mai acoperă cerul – doar îl subliniază, până în zări, ca zborul unei păsări.

Drumul care de la Vipiteno urcă spre a doua creastă e îngust și dificil, însă cu o desfășurare studiată, ai crede anume spre a aborda peisajul mai bine. Munții apar nedeformați și li se simte emanația aspră, de parcă i-ai urca la pas, cu piciorul. Mergând cu automobilul spre creste nu pierzi senzația de alpinism, care înseamnă și puțin zbor pe lângă ascensiune.

Nu știu dacă traseul e o inabilitate sau o intenție vitejească; mă așteptam să-și facă loc pe un versant, spre a evita ultima înălțime. O ia în piept, urmând „linia de cea mai mare rezistență” – și astfel iată-mă la Pasul Giovo, la o mie și o sută de metri altitudine, sub un soare viu, stăpân pe tot cerul, pe toate înălțimile și pe toate văile. E o baie de lumină, de aer curat și de geografie.

În această zi, a șaptea, nu mai aveam nimic de văzut; trebuia doar să străbat spații, spre a mă apropia de ceva aflat mai departe, nu știam unde și cât de definit – între Tirol și Sicilia – în vremea aceasta a mea, proiectată însă peste a altora, din trecut și din viitor.

M-am oprit totuși o oră la Merano, oraș subalpin de vilegiatură, cu aglomerație eteroclită. Nu a fost posibil să parchez mașina decât mult dincolo de centru, și din ora consacrată orașului, jumătate am folosit-o să acopăr, dus și întors, această distanță.

Se vorbește cu precădere limba germană; de altfel, aglomerația se datorează turiștilor și vilegiaturiștilor nemți sau austrieci. Numeroase străzi amintesc burgul german și prelungesc până aici – pe urmă am văzut că și mai la sud – dacă nu „spațiul vital” teutonic, măcar stilul arhitecturii.

După douăzeci și opt de kilometri, la Bolzano, orașul vechi e acoperit de orașul nou, așa că n-am dat de el, dar fără regret; de pe acum mă sperie catedralele și clădirile cu trecut…

M-au câștigat clădirile moderne, aliniate pe străzi largi, alcătuind patrulatere geometrice. E surprinzător, fiindcă în orașele pe care le-am străbătut, chiar și Viena, cel puțin în locurile pe unde treci obligatoriu, se construiește puțin – mai mult se renovează clădirile vechi.

În orice caz, nicăieri în Austria și Italia n-am găsit construcții noi în masă, cum sânt în atâtea centre din București, proaspăt răsărite peste ruine și maidane. Chiar vestitul EUR, suburbia Romei, croită în câmp, cu spații generoase, cu clădiri moderne, somptuoase, uneori monumentale, nu poate concura, în dimensiuni, nici pe foarte departe cu, bunăoară, Balta Albă, care, oricât ar fi de hulită pentru depărtarea ei de centru, reprezintă în urbanistică o realizare grandioasă.

Escala zilei era Trento, la încă vreo șaizeci de kilometri. Mi-am stabilit etape mici, ca să pot întârzia unde-mi place, fără să mă apuce noaptea pe drum.

Șoseaua continua să coboare; cobora de atâta timp, că te puteai crede sub nivelul mării. Dar impresia era dezmințită dacă te uitai în dreapta și în stânga, unde munții își păstrau înălțimile, cedând din ele câte puțin și parcă fără voie. Sub poalele lor stâncoase se înșirau vii și livezi de meri, uneori fără împrejmuiri și parcă fără pază. Nu m-am oprit să culeg, fiindcă la Merano luasem struguri foarte frumoși; se numeau „muscadel” și miroseau într-adevăr a mușcat, iar pe deasupra aveau un gust inedit, ceea ce m-a făcut să cred că în viticultură există exotism, noțiune pe care în alte cazuri nici n-o recunosc.

Am intrat în Trento și în câmpie fără să-mi dau seama când. Mi s-a întâmplat și alteori, mai târziu, să nu descopăr placarda destul de nevizibilă la intrarea în localități. La o răspântie întreb:

— Încotro e drumul spre Trento?

— Trento e aici.

Te simți aproape umilit.

Nu cunosc limba italiană, ceea ce astăzi mi se pare inadmisibil pentru un român, care poate să învețe foarte ușor ceea ce-i necesar ca să se înțeleagă cu omul de pe drum. E de ajuns să-ți aduci aminte replici de la cinematograf și să crezi în ideea că ești latin. Prima propozițiune pe care am auzit-o în latină a fost una românească: „În Italia multe insule sânt”. Noi doar am schimbat locul verbului. Italienii la fel!

Limba italiană n-o poți însă auzi și nu poți începe s-o iubești pe deplin decât în Italia. Ea flutură asupra acestei țări calde și parfumate, ca un drapel sonor. E o limbă mândră, colorată, mult mai expresivă decât s-ar crede ascultând canțonetele, este și muzicală, dar și gravă, și uneori aspră, în nici o altă limbă nu cred că te poți certa mai pătimaș, în niciuna nu poți spune mai dulci, mai calde, mai depline, mai amețitoare sau mai convingătoare cuvinte de dragoste. E o limbă pe care e bine s-o porți cu tine când ești singur și să-ți spui câte ceva din când în când.

Urcând pe Etna, spre o înserare plină de amenințări, când de jos năvăleau cețuri, iar de sus coborau sufocându-te valuri de aburi sulfuroși, m-am oprit de nenumărate ori pe povârnișul anevoios, m-am așezat descurajat pe o bucată de lavă, respirând greu în atmosfera otrăvită și rarefiată. De multe ori am vrut să mă dau învins și să mă întorc, dar atunci m-au cuprins o disperare și o umilință de moarte, unite și intense cum nu mai simțisem vreodată. Privind când în vale, când în sus, comparând

distanța parcursă cu cea rămasă, rușinea cu demnitatea, am mers înainte câte un pas, câte doi, având pe deasupra amenințarea ceasului care continua să meargă; el vestea apropierea orei când pleca ultimul funicular, lăsându-mă părăsit noaptea în această pustie, sălbatică și stearpă lume de lavă. Într-un târziu, în sfârșit, am ajuns la creastă, abia răsuflând, și acolo am rămas stană de piatră: după o terasă de câteva zeci de metri începea alt urcuș, mascat mai înainte de relieful frământat al povârnișului. Și atunci, la mii de kilometri de țara mea, dezmințind teoria că în clipele de sfârșit sau de disperare omul aflat între străini revine la limba lui de naștere, m-am pomenit exelamând în limba locului, cum m-aș fi adresat unui însoțitor ostil: Ma non! îi imposibile, signore. E imposibile!

Ceea ce, ca exprimare, era aproape corect.

Nu urca nimeni atunci pe Etna, în afară de doi întârziați pe versantul opus, cum am aflat mai târziu. Versantul acela era însă cel bun, judecând după vânt, fiindcă nu-ți veneau în față vaporii grei de sulf. Nu voi uita să spun altă dată cum am ajuns până sus, pe piscul cel mai înalt și cel mai înecăcios, deoarece cu toată sinceritatea exclamației de mai înainte n-am renunțat să urc.

În condițiile greșite cu care am pornit și în concentrația de impresii, socotesc urcușul pe Etna cea mai grea încercare din câte am trecut până acum. Dar am ajuns, m-am întors și nu mi-am rupt nimic, decât o pereche de pantaloni din cele două îmbrăcate ca să mă apere de frig. La trei mii de metri e aproape iarnă, pe alocuri chiar cu zăpadă. Pantalonii, făcuți ferfeniță, i-am adus înapoi și-l păstrez, fiindcă sânt sfâșiați în lava celui mai înalt vulcan din Europa și care poate va rămâne, cu multă părere de rău, cel mai înalt și din viața mea.

În a doua oprire la Roma, mi-am cumpărat un mic aparat portativ de reprodus muzică, un magnetofon cu casete, foarte potrivit pentru automobil, deoarece îl poți manevra cu o singură mină și fără să te uiți, astfel că nu-i nevoie nici să oprești, nici să micșorezi viteza. Am luat numai două casete, optzeci de minute de muzică în total, cuprinzând vreo douăzeci și patru de cântece, toate italienești, sau cântate în italienește, cum mi s-a părut obligatoriu. Nu sânt de loc aspirația mea muzicală, dar am să le păstrez și-am să le mai ascult din când în când, amintindu-mi că mi-au ținut tovărășie și mi-au fermecat ultima parte a drumului. Când am plecat din Roma spre Perugia și m-am văzut în câmpia ondulată, plină de soare și de bucurie, am

dat drumul mașinăriei. Atunci toată Italia, așa cum e ea, caldă, pasionată, înmiresmată și bună, a venit lângă mine.

Limba italiană are o sonoritate acordată cu viteza automobilului.

La Trento, prima zi în Italia și prima escală pe pământul ei, pe care încă nu-l simțisem bine, am fost atât de descurajat și derutat la început, încât nu mai știam de ce venisem aici. Dovadă că, mai întâi și mai întâi, am tras la o stație de spălat mașini, unde eventual puteam să vin după ce aș fi făcut tot ce trebuia făcut. În minutul următor am dat mașina pe mâna unui tânăr, pe care numaidecât l-am numit Giovanni în gândul meu; cred că șoma în meseria lui, garajul fiindu-i pustiu. De altfel, lipsea chiar el, era la barul învecinat, de unde l-am scos cu ezitare și destul de sfios, socotind că îl deranjez, mai ales că vorbea cu o fată și păreau că au multe de spus. Spre surprinderea mea, flăcăul și-a lăsat fata să-l aștepte, sau poate că a și trimis-o acasă, și s-a repezit la mașină cu o hămeseală care m-a cam pus pe gânduri. Un asemenea om și într-o asemenea situație putea să-mi ceară la sfârșit prețul unui inel pentru fata abandonată. Cât ai clipi din ochi și-a pus salopeta, cizmele de cauciuc și s-a apucat de lucru cu cea mai mare grabă, conștiincios și gâfâind. Abia atunci am văzut că aparatul automat, care ar fi sfârșit treaba în câteva minute, stătea țeapăn la locul lui.

— Ce faci, o speli cu furtunul? am întrebat așa cum m-am priceput.

A fost înduioșătoare obida lui Giovanni, vinovat că mă făcea să pierd timpul și nu-mi opusese de la început.

— E stricat! mi-a răspuns, umilit și foarte nefericit.

Și transpira, și gâfâia, întorcându-se de zece ori într-un loc dacă i se părea că nu-i destul de curat. A trebuit să mă rog de el să renunțe la un timp; altminteri ar fi continuat să șteargă și să tot dichisească mașina până nu știu când. La urmă, flăcăul mi-a cerut echivalentul a opt cafele, după prețurile de la barul vecin, și la privirea mea nedumerită, a scos repede dintr-un dulap tariful tipărit și ștampilat ca să-mi arate că e cinstit.

Gândindu-mă azi la bietul meu Giovanni, cu chip de copil cuminte, la vrednicia și modestia lui, la fata care poate între timp se dusese să se plimbe cu altul, îmi spun că nu toți italienii sânt ca el, dar despre toți știm probabil foarte puțin.

Trento e un oraș care te păcălește; pare mic și naiv, și te absoarbe pe nesimțite, până te prinde în tentaculele lui. Tentaculele sânt străzile din

cartierul vechi, al căror stil coboară de la Insbruck, prin Merano și Bolzano, dar atenuându-și treptat pigmentul germanic datorit unei lungi ocupații. Aici e primul loc unde burgul teuton se dizolvă în cel florentin sau toscan, și Italia începe să apară ea însăși, nu coborâtă din Alpi, ci ieșită din Mediterană.

Tot mergând așa, am ajuns la un castel cu o împrejmuire grea de zid, o construcție poate impunătoare, poate frumoasă – și am trecut de câteva ori de-a lungul fațadei, privind-o conștiincios, dar mi-a fost imposibil să trezesc în mine dorința de a intra pe ușa larg deschisă; acum îmi dau seama de ce: aveam nevoie de soare, pe care nu-l puteam lua cu mine în interiorul întunecos.

Soarele, aflat încă sus de tot pe cer, m-a făcut să renunț și la escala prevăzută și să plec mai departe.

Deși crezusem că am ajuns în câmpie, am trecut pe lângă munți de o structură cum nu mai văzusem; mi s-au părut artificiali sau falsificați – stâncă stratificată, goală de la creastă până la bază, de un cenușiu vânăt și sticlos; aveau în ei ceva amenințător, care mă urmărește și azi dacă mi-i amintesc.

Într-un loc, lângă șosea, un masiv întreg, ale cărui urme sugerau clar profilul lui vechi, era ras până aproape de pământ; nu ras: ciopârțit, sfârtecat sau, și mai bine zis, cu un cuvânt modern foarte în uz spre a defini noțiunea de desființare: demolat. Puteai să-ți dai seama ușor că aici fusese o carieră, că se extrăsese piatra, dar am văzut și în alte locuri spațiul gol de unde se luase granit sau marmoră; nicăieri consecința nu era dusă până la capăt, pereții stâncoși se mai ciopleau încă, golul de la mijloc creștea, ei rămâneau în picioare, ca o constantă a materiei geologice. Am simțit, în proporție cu uriașul masiv care dispăruse, ce înseamnă cuvântul *nimic*, după cuvântul *există*. Am izbutit să materializez ideea de *neant*, altminteri vagă și nelimpede.

★

Chiar în clipa când încheiam fraza de mai sus, un prieten a venit să-mi aducă revistele literare ale săptămânii. În cuprinsul uneia, un poet tânăr scrie despre Veneția.

Aseară, la televizor, au fost prezentate „Anotimpurile” lui Vivaldi, pe care, printr-o coincidență ciudată le ascultasem acasă, într-o imprimare

onorabilă, cu câteva ceasuri mai devreme. Prezentatorul, vorbind despre compozitor, a pomenit de Veneția…

Prietenul de adineaori mi-a mai adus cartea proaspăt ieșită de la tipar a altui poet tânăr, despre Italia, sfătuindu-mă s-o citesc repede, spre a evita repetări și întâlniri. Am reflectat după plecarea lui, am cântărit în mână volumul neobișnuit de frumos tipărit – toate au fost frumoase de ieri până azi – apoi am spus: Nu! N-am să citesc nici un rând, decât după ce voi termina de scris. N-am de ce să ocolesc nici repetările, nici întâlnirile. Fiecare vede din alt unghi și simte cu alt suflet. În ceea ce scriem ne tot repetăm și ne tot întâlnim, odată cu unii mai buni, altă dată cu unii mai răi, și totuși, mai bine, sau mai rău, fiecare facem ceva nou. E imposibil ca într-o zi să încetăm a fi ceea ce sântem, adică *noi*.

Dar iată că toți scriem despre Italia – toți care am fost acolo. Regretabilă e numai întârzierea. De-aici înainte mă aștept să apară în fiecare zi câte o carte; a mea s-ar putea să fie cea mai întârziată.

★

Drumul, după ce-am lăsat în urmă munții, a fost cel mai frumos din câte străbătusem vreodată, fiindcă îmi deschidea în față prima pagină din albumul cu peisaje italiene, pentru mine Italia începând de la latitudinea celor două mări care o mărginesc, înrudite cu atoatefăcătoarea Mediterană. „E cald și admirabil”, am notat în fuga mașinii, cu gândul ca din aceste vorbe banale să fac mai târziu o frază. N-o fac, fiindcă n-ar mai fi admirabil.

M-am oprit când am dat de apă, foarte colorata mare interioară care este Lago di Garda. Până a ajunge acolo, câmpul învelit în pâcle subțiri și străvezii, de toamnă și de înserare, și-a tot derulat vegetația în evoluțiile ei latitudinare, ducându-mă prin toate speciile de arbori care se schimbă odată cu atmosfera – până ce la Riva, pe malul apei, am întâlnit palmierii, ceea ce mi-a definitivat hotărârea de a rămâne aici peste noapte. Dar nu erau numai copacii aceștia ai Mediteranei: li se mai adăuga un port pentru ambarcațiuni, pe ale cărui cheiuri am umblat mult, studiind cu o plăcere puțin amară bărcile și yachturile. Pe urmă au început să sclipească farurile, care mi-au ocupat o altă parte a serii. Iar când n-a mai fost de văzut nimic, a început orașul.

M-am găzduit la o pensiune, o vilă plăcută și curată, cu o curte unde să parchez mașina, în paza unui câine uriaș și poliglot. La etaj, de unde puteam

să văd și câinele, și mașina, iar departe munții lăsați în urmă, aveam o cameră care nu știu cum și de ce mi se părea, ca toată casa, de-o eleganță muzicală. Poate fiindcă pensiunea se numea „Vivaldi”. A trebuit să-mi mulțumesc mie însumi că m-am oprit aici…

Restaurante la tot pasul, pe numărul vilegiaturiștilor acum plecați, deși mi se pare prematur, vremea fiind caldă, cu cerul senin pentru mult timp, prea curat ca să prevezi un nor cât de mic. Neîndoios însă, oamenii sânt adaptați la o climă a lor, atât de relativă în definitiv. În Sicilia, la prânz, localnicii purtau pulovere, pe când eu mă topeam de căldură, în cămașă cu mâneci scurte. Eram singurul care făceam baie în mare, și dacă nu stârneam mirarea nimănui, e fiindcă nu mă vedea nimeni, țărmurile fiind pustii, cum era pustie acum Riva di Garda.

Am intrat într-un restaurant gol – abia mai târziu a venit un al doilea client, om modest, din partea locului, după semne, primul adevărat mâncător de macaroane pe care îl întâlneam în viață. Aflându-se destul de aproape și într-un unghi bun, i-am urmărit tehnica. Secretul, în ce are el mai greu de dibuit, este cantitatea pe care trebuie s-o prinzi în furculiță; restul e mai ușor de făcut: furculița, ținută cu mâna dreaptă, se rotește într-o lingură din miana stingă, care slujește de mulaj și dă formă bolului, destul de legat ca să-l poți duce la gură fără să se destrame pe drum.

Nu mi-am însușit prea bine meșteșugul, fiindcă l-am abordat târziu, când m-am convins că o bucățică de friptură sau un pumn de pești micuți și feluriți, amestecați cu o coadă de rac, iar la urmă o bucată de brânză nu te pot sătura după o zi de alergături. Macaroanele sau celelalte paste, care ți se aduc în cantitate împătrită decât la noi și sânt totdeauna bune., totdeauna cu alt sos, cu alt adaos, cu alt gust, alcătuiesc fondul masiv și serios al mesei ialienești.

În timp ce vecinul meu își tot fabrica bolurile cu dexteritate, încercam să câștig gust pentru vestitele ravioli, care-mi fuseseră recomandate stăruitor, un fel de colțunași cu carne, mâncare națională. Mă servea o fetișcană frumușică, fiica patroanei, am presupus – puțin eterică, puțin plictisită sau amărâtă, dar cu ochii scânteietori, datorită, vai! priceperii cu care erau încondeiați.

Priceperea aceasta în Italia urbană este aproape generală; n-am văzut fată mal mare de doisprezece ani cu ochii nefăcuți. Dar sânt făcuți cu un rafinament local, neîntâlnit în altă parte; nu se folosește multitudinea de

culori, albastru și roz și nu știu mai cum din spațiul larg al lumii, ci numai negrul, precis și totuși disimulat. Fiindcă vezi efectul și nu fardul.

Deși nu-mi place artificialul, pe acesta l-am acceptat bucuros, de vreme ce nu era al meu și nu mă pervertea în nici un fel. În orașele unde mă opream, am început chiar, pe lângă celelalte explorări, să explorez ochii fetelor de pe stradă, și așa escalele au devenit mai frumoase.

Ochii fetei de la Riva del Garda au făcut să nu-mi displacă picioarele de caracatiță tăiate inele și prăjite în ulei puțin rânced, să nu-mi displacă nici brânza Fontina, să nu-mi displacă nimic, în afară de ravioli. N-am mai mâncat niciodată – nu m-au vrăjit chiar atât de mult nici un fel de ochi.

M-am trezit în odaia luminoasă și am fost gata de drum exact în clipa când răsărea soarele dintre munți. Mașina era plină de rouă; câinele dădea din coadă…

Și acum urmează, zeci de kilometri, drumul spre sud, de-a lungul lacului. Aproape tot a fost săpat în stâncă, și mi se pare că scopul lui principal este să-ți dezvăluie priveliștea. Sânt aici locuri care ar trebui să fie văzute de toată lumea, frumusețea trebuind să aparțină tuturor, nedrămuită. Dar, mai mult decât imaginea muntelui de pe țărmul celălalt răsfrântă în apa clară a lacului, m-a uimit ceea ce au făcut oamenii ca peisajul să devină accesibil cu ușurință. În locurile unde se pot rostogoli stânci de pe povârnișuri, s-au construit deasupra șoselei acoperișuri de beton, ca împotriva bombardamentelor aeriene. Tunelurile, numeroase, nu te absorb în întunericul lor orb și puțin sinistru; săpături laterale în stâncă deschid ferestre continue spre lumina de afară. Astfel priveliștea te însoțește și-n zonele subterane, în goana mașinii, întretăiată de coloane – stâlpii de piatră lăsați între galeriile laterale; aceste coloane nu întrerup peisajul, ci îl punctează, într-o ritmicitate care face ca bucuria privirii să crească până la istovire. Te simți zdrobit după aceea, dar cu atâta încântare, că poți zâmbi visător toată ziua.

Cine va trece pe șoseaua aceasta, va mulțumi omului că a făcut-o și Italiei că există.

M-am oprit câteva minute sub un perete de stâncă, neîncrezător și stupefiat să descopăr o ramificație a drumului, care nu puteai înțelege cum și unde poate să ducă. Dar era un *drum* săpat în piatră, pe al cărui indicator scria: Tremosino; după douăzeci de pași se pierdea la o cotitură, și de-acolo înainte nu-l mai puteai descoperi nici cu închipuirea. Aș fi putut crede că

este doar o glumă, că un asemenea drum n-are cum ajunge sus, la o destinație, și mai ales îi lipsește scopul, după logica omului, dacă dându-mi capul pe spate n-aș fi descoperit în marginea peretelui vertical de piatră, la o sută, la două, sau cinci sute de metri înălțime – mi-a fost imposibil să-mi dau seama cât, fie și cu aproximație, atât era de nefirească și de neprevăzută imaginea – dacă n-aș fi descoperit case, o localitate gata să cadă în prăpastie.

Desigur, sus, pe podiș, lumea își are rosturile ei, livezi, pășuni sau ogoare, și așezarea caselor la înălțimea aceea nu-i nefirească. Nefiresc le vezi de sub faleză și uimitor, și aproape inexplicabil e că oamenii au izbutit să construiască un drum până la altă lume, cea de jos, de care poate nu are nevoie, care poate îi ignorează.

La un punct a trebuit să mă îndepărtez de lac, de atmosfera albastră. Drumul spre Milano m-a dus cu de-a sila într-o câmpie goală și puțin cețoasă. Amintirea acestei etape e cenușie și plată ca și peisajul, dar pe deasupra am păstrat simțământul, care-i o satisfacție ramificată, a străbaterii spațiului, plăcerea geografică.

Înainte de prânz m-am oprit la Brescia, fiindcă se afla în cale și nu lipsea nici de pe hartă. Aici am dat mai întâi de orașul vechi, numai că vechimea lui pare neautentică, pare că oamenii au făcut de curând o suburbie și apoi au patinat-o. Totuși, privind mai bine și mai adânc, se simt în ziduri o bunăstare și o civilizație de vechimi autentice. Istoria ultimelor secole devine, paradoxal, mai lungă atunci când o descoperi în arhitectura orașelor neruinate.

M-am rătăcit mergând cu piciorul pe străzi care aveau un înșelător aer comun, fără să semene una cu alta; după ce-am marcat un poligon vast, căutând o ieșire spre locul unde îmi lăsasem mașina, a trebuit să renunț și să recurg la metoda dezonorantă de a lua pas cu pas înapoi vechiul drum. Reconstituind pe urmă în gând întregul traseu, mi-am dat seama că, față de punctul întoarcerii, mașina se găsea la vreo ciiicizeci de metri, dincolo de un rând de clădiri… Mă întreb dacă nu cumva un oraș se descifrează mai greu decât un om necunoscut.

Veneam dinspre est; nu pot să spun că m-am rătăcit prin ceață, deși am întâlnit-o ziua în amiaza mare și destul de vâscoasă, dar nici n-am să înțeleg cum de am intrat în Milano pe la nord-vest. Era ora două – mi-e penibil, dar

e necesar să amintesc ce înseamnă într-un oraș mare acest moment. Trebuia să găsesc un oficiu de turism; n-am putut să întreb, fiindcă n-am putut opri. Când am izbutit să mă smulg din fluxul circulației, depășisem de mult centrul și mi s-a părut că sânt la periferia cealaltă a orașului. Mă aflam pe un fel de maidan, chiar și el foarte aglomerat, cuprinzând un circ și barăci de bâlci, dar unde de bine de rău se mai găsea loc și pentru un automobil.

Spre norocul meu, la câțiva pași se afla o agenție de turism; a fost prima oară și ultima în toată călătoria, când o asemenea asociație n-a putut să mă găzduiască, deci norocul n-a însemnat nimic.

Cum aveam de transmis salutări unei familii de italieni repatriată din România, am mers să cer ajutorul lor, și ei, păstrând obiceiurile românești, nu m-au lăsat să plec. Numai că, spre a ajunge acolo am făcut o altă călătorie, lungă și în zigzag-uri, luându-mă după informații contradictorii. La început mi-am spus indignat că oamenii din Milano nu-și cunosc orașul; mai târziu am convenit că exagerasem, dar nu nescuzabil. Gazda mea, om în toată firea, stabilit aici de mai mulți ani și care m-a condus după-amiază la un service auto ca să schimb uleiul motorului, a trebuit să întrebe de vreo două ori până ce am ajuns acolo și de vreo patru ori ca să ne întoarcem acasă. Orașul, imens și destul de uniform, lipsit de repere mari, cum ar fi bunăoară un fluviu care să-l despartă în două, are o topografie greu abordabilă. Pentru cine vrea să stea puțin timp acolo, o zi, o lună sau numai o parte din viață, e mai bine nici să n-o abordeze și să nu se sperie dacă se rătăcește. Într-un târziu, mergând în sus, în jos, la stânga, la dreapta, tot o s-o scoată la capăt.

De la maidanul unde mă oprisem prima dată și crezusem că e periferia, am mai străbătut multe centre și multe periferii, și cred că destule orașe, până am ajuns in Quarto Ogearo, cartierul găsit cu grea caznă, al cărui nume fiecare milanez întrebat îl pronunța în alt fel.

Fără să-i fi cunoscut dinainte, oamenii unde am ajuns mi-au dat casă și masă, oprindu-mă la ei cu stăruință și cu multă bucurie. Când am plecat, mi-au spus să merg cu grijă, de parcă mergeam prima oară singur și, ce mai încoa-încolo, cu toții aveau în ochi o licărire de lacrimă…

★

Am mai întâlnit italieni din România la Civitavecchia, portul Romei și vechiul port al papilor, dacă nu cumva o mai fi și astăzi. Cine merge de la Florența la Roma, cum îmi era intenția, are un drum mai scurt decât cel de

pe malul mării. N-aveam dorința să văd marea îndată; mai târziu urma să merg de-a lungul ei zile de-a rândul. Dar mi-a plăcut cum sună Civitavecchia – îmi plăcea de multă vreme – și am făcut ocolul până la ea, pentru sunet; voiam doar să știu că am fost acolo, cum am vrut să știu și despre alte locuri, cum un personaj din „Revizorul" lui Gogol – prin tristul lui destin i-am uitat numele – voia să știe măcar cineva pe lume că în orașul cutare trăiește și el, doar atâta, trăiește, n-avea importanță pentru ce și pentru cine.

Deși am sosit la ora prânzului, străzile erau goale, ceea ce mi-a dat un fel de neîncredere în capacitatea mea de a percepe lumea reală, făcându-mă să mă întreb dacă nu trăiesc o ficțiune. Cu această neîncredere și îndoială am oprit la primul bar întâlnit în cale și am telefonat oamenilor cărora trebuia să le spun bună ziua. Stăpânul casei m-a întrebat unde mă aflu și ca să nu ne încurcăm în explicații asupra drumului, în zece minute a sosit cu mașina, împreună cu un câine-lup, despre care am aflat numaidecât că înțelege limba română. M-am convins că nimic nu era ficțiune. Oamenii mi-au vorbit și m-au primit românește, fără accent străin și fără înstrăinare. Deși în aceeași zi doream să ajung la Roma, nu mi-au îngăduit să plec mai departe și au început prin a-mi ceda garajul, lăsându-și mașina lor afară. Am rămas, fiindcă îmi place să mă supun purtărilor autoritare, dacă sânt cordiale. Și apoi era prima dată când soarele, pe care îl avusesem tot timpul în față și mă lovise când direct, când prin reverberație, făcuse să mă doară ochii și să simt nevoia de repaus.

În popasul de la Civitavecchia mi-am depășit programul, îmbogățindu-l cu amintirea a doi oameni neprevăzuți în toate sensurile. Datorită lor am cunoscut orașul, pe unde voisem doar să știu că am fost, am cunoscut și portul, și tristețea provincială, pe care altfel n-aș fi avut cum s-o descopăr în prelungirile ei internaționale; pentru aceasta e nevoie de un oraș mic, de o „stradă mare", de o casă de oameni, de o zi la sfârșitul săptămânii, când se simte în aer apropierea duminicii. Era vineri – mi-am corupt gazdele și-am împins calendarul cu o zi înainte, ceea ce ne-a îngăduit să ne dedăm fără mustrare de cuget unui chef ca sâmbătă seară. În afară de oferta neuzitată de a lua cu mine, ca daruri, tot ce-mi place din casă, oamenii s-au îngrijit și de soarta mea viitoare. Știind cât de anevoioasă este pentru un străin intrarea în Roma, au telefonat unei rude, alt repatriat din România, să vină a doua zi cu mașina și să mă conducă până la destinație.

A doua zi însă, n-am mai avut răbdare să aștept ora unu, când putea să vină omul după slujba săptămânii, și m-am încumetat să intru singur în Roma, prevăzându-mă doar cu informații asupra itinerarului, care s-au dovedit suficiente ca să ajung fără prea mulți nervi și fără panică în Piața Veneția, de unde mai aveam să merg în necunoscut numai câteva sute de metri.

Omul de a cărui bunăvoință mă lipseam m-a condus duminică dimineața prin vestitul târg de vechituri de la Porta Portese. Acolo e un talcioc cât un cartier întreg, întins peste maidane și peste străzi, printre blocuri noi și cocioabe făcute din bidoane vechi, din table vechi, din scânduri vechi, din orice poate alcătui un perete sau un acoperiș, dar totul numai și numai vechi. Ce se aduce aici spre vânzare nu trebuie descris: orice! Ce se cumpără, n-am văzut; aș putea spune: nimic! E târgul acesta o etalare duminicală a mizeriei romane? Poate, dar caracterul lui principal e altul; un amestec de absurd, bizar și mai ales anacronic.

Seara, același îndatoritor ghid m-a invitat la cină în familie. M-au primit cuviincios, într-o casă cuviincioasă. El e arhitect, salariat, și ar dori, desigur, să-și facă o situație independentă, dar mi-am dat seama că-i lipsește curajul, încrederea sau speranța. O întreprindere proprie este legată de grele hazarduri. La Roma, și nicăieri în Italia, nu umblă câinii cu covrigi în coadă!

Omul de la Civitavecchia e slujbaș în port, la o agenție de navigație; situația lui, presupun, e mai modestă decât a arhitectului. Are, în schimb, mai mult aer – și se vede.

Pe lângă acești oameni, întâlniți aproape din întâmplare, aveam la Roma adresele unor cunoscuți de demult, atât de demult că îi poți crede și morți. Despre unii mi se spusese să-i caut negreșit fiindcă ar putea să-mi fie de folos. M-am temut că aș pierde timpul cu civilități și nu i-am căutat; nu le-am trimis nici măcar un salut. Dacă vreodată vor afla că am fost prin orașul lor e bine să știe că eram în călătorie.

Am tras la un altul din ei, nu pentru motivul că îmi fusese tovarăș de breaslă în România și ne legasem destul de mult într-o vreme, ci fiindcă soția lui ține o pensiune, unde, venind ca orice drumeț, n-aveam de ce mă sfii.

Vechiul meu confrate, care a publicat în țară câteva romane și ar mai fi putut să publice câte izbutea să scrie, a renunțat la această literatură și se

ocupă de filosofia indiană. Tocmai urma să-i apară o a doua carte, un studiu despre yoga – pasiune ciudată dacă te gândești că e atât de târzie. Mi-a mărturisit însă, ceea ce de fapt nu era și nu este un secret pentru nimeni, că nu se poate trăi dintr-o astfel de îndeletnicire. Cartea aflată la tipar, bunăoară, se trăgea în două mii de exemplare. E drept că un studiu de specialitate nu-și găsește prea mulți cititori nicăieri, deși e o specialitate la modă în mai toată lumea. Dar chiar o carte cu succes zgomotos, un best seller, nu se tipărește în mai mult de douăzeci de mii de exemplare, după informația prietenului de la Roma. Când i-am vorbit de tirajele noastre, de sutele de mii de exemplare câte se vând dintr-o carte, m-a privit neîncrezător și poate cu puțină compătimire: tendința de a exagera cifrele e un simptom de schizofrenie.

Articolele de ziar produc mai bine și am înțeles că datorită lor subzistă prietenul, îngăduindu-și chiar să aibă în fața casei o mică mașină. Iar soția lui încă una.

Ea m-a ajutat să cunosc orașul, indicându-mi itinerarii inteligente; în unele locuri m-a dus cu cel mai mic automobil în care m-am urcat vreodată, un Fiat 500, atât de răspândit în Italia, încât ai spune că depășește numărul pietonilor. M-a poftit chiar să trec la volan și am încercat, dar după o sută de metri a trebuit să renunț, părându-mi-se chinuitor să-mi formez reflexe atât de comprimate.

Am întrebat pe cineva, proprietar al unei mașini de același fel, de ce nu a optat măcar pentru Fiat 600, mai ales că nu costă mult mai mult, iar deosebirea între ele, în ceea ce privește confortul și performanțele, este surprinzătoare. Mi-a răspuns că având un Fiat 600 ești taxat de societate la nivelul modest al acestei mașini. Un Fiat 500 presupune că mai ai o mașină acasă pentru drumuri lungi. Uitasem aproape cu totul existența „aparențelor” în lume; această râie sufletească a fost răspândită și la noi până după război când, un timp, din prudență socială, i-a luat locul una inversă.

M-a dus doamna prietenă și gazdă în multe locuri unde greu aș fi răzbit cu mașina proprie. Iar ca încheiere, odată, spre amurg, am ajuns împreună pe Via Appia, afară din Roma, ultimul dintre drumurile obligatorii. Mi-am amintit atunci că mulți călători descriu frumusețea locului și destui subliniază cum i-au dus să-l vadă „o doamnă romană”. I-am spus prietenei mele: „Dacă vreodată am să scriu ceva despre Roma, am să pot spune și eu:

«Pe Via Appia m-a dus într-o seară o doamnă romană.»” Și iată că am scris; nici nu visam atunci să ies atât de ușor din încurcătură!

Într-o duminică, la Palermo, în primul ceas al după-amiezii, mă plimbam într-un cartier de lângă port, explorându-l la întâmplare. Am ajuns în fața unei străzi care mi-a dezvăluit deodată cea mai sordidă imagine citadină din câte am văzut în viață. Între două rânduri de case hidoase, cu trei și patru etaje, cu ziduri mâncate de lepră și parcă aplecate deasupra uliței mizerabile, închizând cerul și lăsându-l fără utilitate, flutura jalnicul pavoaz pe care îl mai văzusem și în alte părți, dar nu atât de dens, de extins, de total și definitiv. Această mizerie umană mi s-a părut că nu poate să dispară vreodată, nici să scadă. Tot ce poate fi mai peticit, mai sărac, mai inlavabil ca rufărie gospodărească, era pus la uscat sau la aerisit, pe frânghii întinse de-a latul străzii, de la o casă la alta – și pe etaje. Mult mai târziu, m-am întors aici și mi-am luat curajul să merg până la capăt pe ulița îngustă și fără trotuare. Familiile își petreceau duminica afară, în fața caselor, de-a valma și într-o înghesuială pe care ți-o poți imagina gândindu-te câte etaje erau revărsate acolo, pe o suprafață mai mică decât a unuia singur. În această învălmășeală se gătea în aer liber prânzul întârziat al unei familii, se cosea la mașină, se peteceau hainele, se alăptau pruncii, se chelfăneau copiii… Tinerii se hârjoneau, bărbații moțăiau – în timp ce, poate, prin case mureau bătrânii.

Cred că a fost prima oară când m-am temut să merg printre oameni, frică nu de agresiune, ci de gândul că după mii de ani de civilizare, ar fi posibil procesul invers, al întoarcerii spre preistorie. Puțin mai departe, dincolo de casele strâmbe, am văzut locuințe trogloditice, mai dezolante decât cocioabele făcute din bidoane goale, care cel puțin par provizorii. Erau vizuini, dar nu de pământ, ci de piatră, material imperisabil, destinat veșniciei – și în ele oamenii parcă intrau târâș, întorși la stadiul mersului în patru picioare.

Pe acest fundal degradant, se vedeau, într-un contrast absurd, câteva pete de culoare lucioasă. Unele familii, sub cearșaful peticit care flutură în aerul fetid, au automobil, uneori chiar nou, și îl țin în fața casei, tratându-l cu o indiferență patriciană.

Dar înainte de a mă fi aventurat în această lume, pe când stăteam la colț, cu nehotărâre, am ridicat ochii din întâmplare asupra unui imobil aflat pe strada din fața uliței mizerabile. Strada, paralelă cu malul mării, se

numește Via Butera, iar imobilul se află la numărul 24. Este o casă încă întreagă, cu fațada însă roasă de vreme, cu trei etaje, cu câte patru ușiferestre, dând pe balcoane cu grilaj de fier, ieșite deasupra trotuarului. Un gang întunecos servește de intrare, fără să te îmbie. Acum o sută de ani, imobilul va fi avut o înfățișare destul de acătării. La parter, deasupra ultimei ferestre din dreapta, ochii mi s-au oprit pe o placă de marmoră:

IN QUESTA CASA MORI
ÎN ESILIO
SOLO E SCONOSCIUTO
IL 29 NOVEMBRE 1852
NICOLA BALCESCU
INSIGNE STORICO E FERVIDO
PATRIOTA, COMBATTENTE
PER IL ROSVELGLIO DELLA
ROMANIA MODERNA

Așa am încheiat lanțul românilor aflați în Italia.

M-a îmbărbătat puțin atunci, în clipele de contemplație amară, coincidența surprinzătoare că pe aceeași fațadă, așezată simetric în stânga, o altă placă, de dimensiuni identice, amintea că tot aici, exact la zece ani după ce se sfârșise Nicolae Bălcescu, a pornit strigătul lui Giuseppe Garibaldi: „Roma o morte!”

III

Când ai de văzut un singur oraș, poți merge până la a-i cunoaște toate detaliile; urmând să explorez o întreagă Italie, trebuia să mă opresc la ceea ce-i unic și nici nu poate fi imitat vreodată.

La Milano unică este, fără îndoială, catedrala, în dantelărie de marmoră, înfățișând grandiosul unit cu finețea detaliilor. De câte ori pătrunzi în piață, sub orice unghi și de pe orice latură, edificiul acesta care a luat puțin din culoarea fildeșului rămâne o surpriză, chiar și în țara marmorei.

N-am ajuns pe acoperișul lui, cum se recomandă; la orele când mi-ar fi fost posibil și când mergea ascensorul, s-a nimerit să se aștearnă ceață deasă asupra orașului. Astăzi aproape îmi pare bine că am evitat unul din gesturile obligatorii. Mi se pare că au fost mult mai interesante grupurile de vagabonzi hippies așezați laic pe treptele catedralei; i-am studiat îndelung, cu indiscreție, gândind că dacă îi dezaprobi, multe ar trebui dezaprobate în lumea care le-a dat naștere. N-am văzut la ei nici indecență, nici aroganță, ci cel mult nepăsare, mai rar bucurie și mai des amărăciune. Sigur, într-o zi fiecare se va întoarce la un rost în viață, învinși sau învingători în lupta cu niște mori de vânt mai nedefinite decât ale bietului don Quijote.

Dacă în primele decenii de după război, asupra omenirii au apăsat neliniștea și nesiguranța, acum i s-a adăugat o tristețe universală. Ea va genera, poate, o lume meditativă.

Spre seară, când porumbeii și hippies dispar, fără să știi unde se duc nici unii, nici alții, piața devine loc de întrunire publică. Milanezii, cu sutele, în grupuri de doi-trei până la câteva zeci, se adună aici cu regularitate și se dedau pasiunii de a discuta politică, întocmai ca într-un forum de altă dată. E imposibil să nu se cunoască între ei, după ani de parlamentări pătimașe, dar fiecare ai spune că ignoră identitatea celuilalt. La început forfotesc o vreme, până ce unul, oprindu-se, enunță o temă și se apucă s-o susțină. Lângă el se oprește altul, ascultă, apoi îl întrerupe, contrazicându-l, și începe altă demonstrație. Treptat, cei doi adversari capătă partizani; tema lor e dezbătută când în comun, când paralel, ca în niște subcomisii, dar întotdeauna cu convingere și fără pauză.

Același proces, cu aceeași temă sau cu alta, începe la fel, zece pași mai încolo, apoi încă unul – și așa mai departe, până intră în joc tot poporul din

piață. Unele grupuri nu câștigă aderenți prea mulți; înseamnă că tema în discuție nu-i foarte interesantă, sau nu e susținută cu destulă patimă. În alte părți, participarea ia caracter de masă; înseamnă că s-a pus degetul pe o rană; unii, dacă-i rana lor, se apără sau se vaită, alții, pe care nu-i doare, o zgândăresc, o fac să sângereze cu un debit verbal formidabil – dar numai atât, nici cu dușmănie, nici cu brutalitate.

Până la urmă, totul pare o joacă.

Nevestele parlamentărilor așteaptă pe margini; unele tricotează, fără să manifeste adeziune sau dezaprobare și fără să-și piardă răbdarea.

Această lume efervescentă care prelungește seara agitația de peste ziuă a porumbeilor contrastează cu masivitatea liniștită a catedralei; singura trăsătură comună este perpetuitatea. Aici au să rămână neschimbați și oamenii, și porumbeii și marmora. Numai hippies au să dispară.

De necrezut față de temperamentele locale, și agitația, și circulația sânt mai moderate la Milano decât la Viena. Negoțul, în schimb, pare condus de aceleași legi; cartiere întregi sânt un lanț de vitrine, de toate categoriile; pe unele, afișe mari anunță „desfacere generală”. Nu-i un truc spre a atrage clientela naivă; cine mai poate fi naiv între atâtea magazine? Desfacerea generală înseamnă lichidare reală, fugă de faliment, ultimul gest defensiv înaintea prăbușirii.

Rezultatul: apar prăvălii dosnice sau tarabe, în diferite cartiere, unde lucrurile se vând, ziua-n amiaza mare, cu prețuri inexplicabile, uneori un sfert din cel afișat prin vitrinele încă neamenințate de lichidare.

Dispar, pare-se, întreprinderile mici, care cedează, fuzionează sau se vând la mezat. Prospere sânt, deși mă întreb cât, marile magazine universale întinse în toată Italia. Gazdele mele sânt foarte mândre de sucursala locală a celei mai de lux dintre neguțătoriile acestea generale. Prăvălia vastă, cu multe etaje, cu mii de obiecte poate ispititoare, unele inutile, nu m-a uluit, nu m-a surprins și nu m-aș mândri neapărat cu ea, chiar dacă s-ar afla în orașul meu. Poate fiindcă n-aveam de cumpărat nimic – și erau prea mulți necumpărători.

Duminică dimineața am mers să văd Cimitirul Monumental. Ca să nu mă rătăcesc, am luat tramvaiul, împotriva plăcerii de a merge pe jos. Trebuia să întreb de o anumită piață unde să cobor; am văzut o doamnă vârstnică, îmbrăcată în negru și cu flori în brațe. Fiind sigur că merge la cimitir, am socotit întrebarea de prisos – când întrebi de drum pari

totdeauna puțin înfrânt – și mi-am propus, logic, să cobor odată cu doamna îndoliată.

După un timp părându-mi-se că mersul se lungește peste așteptări, iar doamna nedând semne că ar coborî în curând, mi-am călcat pe suflet și am întrebat. Cimitirul Monumental era cu vreo cinci stații în urmă.

Unde se poate duce duminica dimineața o doamnă în vârstă, îmbrăcată în negru și cu flori în brațe?

Despre cimitir nu am ce să spun. Dar haide! – fiindcă am fost acolo și am străbătut toate aleile, am constatat că îl reproduce pe cel de la Belu, la o scară de vreo trei ori mai mare, în toate sensurile.

Ciudățenie pentru zona marmorei: monumentele în bronz sânt și mai numeroase, și mai frumoase. Poate datorită patinei lor funerare; marmora, oricât de veche, nu ajunge până acolo.

După-amiază m-a împins necuratul să văd un film, necuratul în acest caz fiind o dorință veche și refulată. Era vorba de o copie nouă, panoramică și stereofonică a vechiului „Pe aripile vântului”, după care am tânjit aproape treizeci de ani.

La temperamentul personajelor – și cine nu le cunoaște! – dublajul în limba italiană se potrivește ca nuca în perete. A fost una din dezamăgiri – și totul m-a dezamăgit. Dar am văzut publicul și am descoperit obiceiuri neînchipuite. Deși era o sală de lux, spectatorii o transformau în stadion. Fiecare vine când vrea, pleacă, se întoarce trecându-ți prin față și acoperind imaginile. Vânzătorii de Pepsi Cola circulă mai tot timpul, oferindu-și marfa. E o forfotă care nu supără pe nimeni, fiind o obișnuință. Și apoi se fumează, se fumează întins și fără oprire, cred că mai mult decât la cafenea; cred că fumează toată lumea, chiar și nefumătorii. E adevărat că instalația de aer condiționat face să dispară fumul, însă nu instantaneu, ca prin vrajă. Îndată ce s-a stins lumina, două fetișcane slute, așezate în față, au scăpărat bricheta și, țigară după țigară, au fumat până la sfârșitul filmului, timp de peste trei ore. Două serii!

★

În afară de cartea Margaretei Mitchell, care rămâne deasupra acestei ilustrații panoramice, în afară de „Război și pace” nu-mi mai vin în minte altele, dar impresia e generalizată prin amintiri contopite: mi se pare că toate războaielte încep după un bal, după o nuntă, o petrecere, o festivitate.

Oare Napoleon n-a debarcat în Franța pentru cele „o sută de zile” tocmai când faimosul Congres de la Viena se destindea la un bal ilustru, unde valsa toată diplomația europeană?

★

Fiul gazdelor mele lucrează la un birou de pariuri hipice, o salā di corse. Tânărul s-a adaptat repede la viața orașului, așa că se descurcă destul de bine cu toate și chiar cu slujba lui, cam neînțeleasă de mine, care n-am jucat niciodată la curse.

În Italia sânt alergări toate zilele săptămânii afară de luni – la Bologna, poate și Florența, apoi la Roma și nu mai știu unde, în vreo șase sau șapte orașe. De la unsprezece dimineața, în sala di corse se încheie pariuri pentru toți caii, pentru toate hipodromurile, pentru toate cursele. Nu-i lucru de glumă!

Am văzut oamenii, stând ca pe ghimpi în fața ușii, așteptând ora de deschidere; spre seară, într-o încăpere lungă de vreo cincisprezece metri, lată de vreo șase, în așteptarea rezultatelor care apar pe un ecran de televizor, se adună mai mult de o sută de jucători, poate două sute – și tot atâtea pasiuni, tot atâtea speranțe, aproape tot atâtea dezamăgiri. Când totul e gata, iar sala se golește, pe jos rămâne un covor gros de hârtii, buletine necâștigătoare, aruncate c-o ură din care a doua zi se nasc noi speranțe și noi pasiuni.

Dimineața îmi aduceam prietenul și gazda până aici, la slujbă, foarte aproape de piața catedralei, locul de unde se pleacă oriunde vrei, iar seara, după ce colindam orașul fără pauză, reveneam să-l iau ca să mergem împreună acasă. Colaborarea aceasta mi-a lăsat o amintire plăcută; e bine când un om se îndreaptă spre casă împreună cu altul, la o cină gospodărească, mai ales dacă munca zilei i-a mers în plin. Iar mie nu-mi putea merge altfel, de vreme ce o duceam până la capăt, adică până când mă simțeam istovit.

Într-o seară, pe când așteptam în sala di corse ca prietenul să-și încheie casă, un jucător întârziat și, desigur, dezamăgit, dar nu până la furie sau disperare, trecea de-a lungul peretelui unde erau afișate rezultatele și, oprindu-se din loc în loc, mustra cu glasul reținut caii înscriși acolo, poate pe învingători, poate pe învinși – la curse poți să pierzi și pe unii, și pe alții. Deși caii n-ar fi răspuns chiar să fi fost prezenți, am avut impresia că omul

nu se mărginea să mustre, ci aștepta și dezvinuirea, trăgând cu urechea în sus; pe scurt, era un dialog care continua când am ieșit.

Cel mai însemnat drum în Milano l-am făcut în prima zi, la biserica Santa Maria delle Grazie, dar intenționat îl amintesc la urmă, ca să nu se așeze peste el celelalte imagini ale orașului. E tot ce-am văzut mai tulburător aici – e inutil să spun mai demn de ținut minte, fiindcă nu e posibil să se uite: vestita „Ultima Cena”, a lui Leonardo da Vinci. Se află pe peretele din fund al unui refectoriu pendinte de biserică. Sala în sine e un hangar, cu zidurile tencuite simplu, neremarcabil ca arhitectură, despre care n-ar mai vorbi nimeni și ar fi rămas poate năruit de la bombardamente, dacă n-ar avea acea frescă vestită. Nu știu câte restaurări au trecut peste ea, cât a mai rămas din culoarea originală și cât reprezintă adaosuri reparatoare, făcute cu prea mult meșteșug ca să se vadă. Spre a înțelege scena și a o simți, e necesar să știi că reprezintă clipa când Iisus a anunțat trădarea. Trebuie văzuta resemnarea de pe fața lui și din mișcarea mâinilor. Mâinile tuturor apostolilor parții apă la această clipă de consternare, și poate mai elocvent decât fizionomia lor, surprinsă, încă nedumerită.

Iisus nu are nimbul sfinților, dar fereastra centrală din spate, cu priveliștea cerului albastru, îi pune o aureolă umanizată. Nișa unde se află cele trei ferestre dă o senzație de adâncime atât de autentică, încât rămâi cu impresia că zidul are reliefuri. Desigur, contribuie împrejurarea, probabil aleasă, că ferestrele sălii sânt pe o singură latură, în stânga, și toată lumina cade asupra picturii dintr-o direcție unică. Meșteșugul însă rămâne uluitor. Te apropii până la patru metri, cât îngăduie cordonul pus în față, te apleci, îți forțezi imaginația să redai peretelui înfățișarea plană, și e imposibil. Adâncimea rămâne, clin orice urtghi ai privi, de la orice distanță. Ar trebui să pipăi cu mâinile, dar poate și atunci iluzia ar învinge senzația.

După ce am văzut aproape tot ce s-a păstrat din arta Italiei, mă întorc și rămân la „Cena”. Orice om care aspiră la artă ar trebui s-o vadă.

★

Din locurile de popas plec de obicei de dimineață, în zorii zilei, și uneori înaintea lor, ca să evit ora aglomerației matinale, dar mai ales ca la popasul următor să ajung cât mai devreme, să dezleg cât mai repede necunoscutul din față care, dacă mă atrage obsedant, îmi dă și temeri.

Deși în Milano am rămas mai mult decât prevăzusem și eram cu două zile în întârziere, nu știu cum s-a făcut că am întârziat și niște ore, așa că am plecat după-amiază. Etapa prevăzută era de vreo trei sute de kilometri, posibil de parcurs până seara, mai ales că jumătate din ei, până la Genova, mergeam pe autostradă.

A fost singura autostradă adevărată pe care am parcurs-o în întreaga Italie. Fie lăudată pentru cât e de bună, dar are două neajunsuri. Primul: datorită felului cum e trasată și vitezei pe care ți-o propune, nu mai vezi peisajul. E greșită credința unora că pe aceste șosele moderne și ingenioase viteza se impune; pe banda din dreapta poți să mergi, dacă vrei, în alură de promenadă, numai că atunci n-are rost să alegi un astfel de drum, pentru care plătești o taxă destul de mare – al doilea neajuns.

Nu știu ce vechime are acest segment de autostradă; fapt e că în munți nu învinge toate dificultățile topografice, ci în unele locuri se mulțumește să le ocolească, de unde iau naștere sinuozități obositoare, ca pe vechile șosele. Dacă apucam pe drumul celălalt, al tuturor, și nu aveam neșansa unei aglomerații excesive, aș fi ajuns la Genova în cel mult două ore. Pe autostradă am câștigat cincisprezece minute. Nu spun cât de repede le-am pierdut în oraș, tot oprindu-mă și întrebând pe unde se ajunge în port.

Altceva decât portul nu voiam să văd la Genova; acest nume îmi evoca, de când țin minte, viața maritimă. Apropiindu-se seara, i-am consacrat numai o jumătate de oră; mi-a fost de ajuns să trec pe câteva cheiuri, să văd câteva cargoboturi – unul din ele, de vreo douăzeci de mii de tone, într-un bazin secat, pentru reparații, cu carena desfășurată monstruos afară din apă; am socotit totdeauna că la vapoare aceasta e partea care nu trebuie să se vadă.

După ce am tras în piept aerul Mediteranei, transmis până aici din val în val, și am simțit puțin pulsul portului, redat de mișcarea docherilor, macaralelor, remorcherelor, de fluierele vapoarelor, de fluturatul pavilioanelor, toate marcând plecări și întoarceri, mi-am continuat drumul. M-am oprit numai cinci minute în oraș, ca să iau câteva ilustrate, timp în care mi-am lăsat mașina pe al treilea șir, reglementar pentru staționare fiind numai primul. Vreo trei agenți de circulație se îndeletniceau în grabă și fără pauză să scrie formulare de amendă pe care le puneau la parbrizul contravenienților; aceștia, când își lasă mașina în locuri interzise, știu foarte bine ce îi așteaptă.

Viața citadină îi obligă să pună amenda în prevederea bugetară a zilei, socotind-o cheltuială obligatorie.

În cele cinci minute cât am zăbovit acolo, cu toată graba lor, niciunul din agenți n-a avut timp să ajungă până la mine.

Odată cu ieșirea din oraș, s-a lăsat amurgul. Douăzeci și șapte de kilometri, șoseaua m-a dus numai pe malul mării, prin orășele de vilegiatură, cândva poate porturi de pescari – și am ajuns pe întuneric la ultimul dintre ele.

Am ales Portofino ca escală a zilei, pentru nume. Uneori, mai demult, îl pronunțam și-l repetam cu diferite intonații, ca pe o melodie. Nu știam nimic despre localitatea pe care o definește; nu aveam siguranța că e reală. Portofino putea să fie un port, dar și un cântec, sau o vorbă de dragoste, cifrată, care în codul îndrăgostiților să însemne: „Mă gândesc la tine!”.

Am oprit în mijlocul pieței, pentru o primă orientare, am spus: Portofino – și am simțit o bucurie amestecată cu multă uimire, simțăminte transformate în senzații, ceva asemănător cu plutirea și cu prima aruncare în apa mării.

Am mărturisit că și la Civitavecchia am mers pentru ceea ce-mi evoca, prin sunetul lui, acest nume. Asemeni am mers la Rimini, acolo însă nepotrivirea între sunet și imagine a fost atât de izbitoare, încât aproape am regretat oprirea. Despre oraș am să scriu ceva mai târziu, când am să ajung în fața lui, sau după ce am să-l las în urmă.

Alte locuri m-au atras tot prin rațiuni personale, în căutarea unor satisfacții ciudate și uneori atât de intime, că fac hazardată mărturisirea. Nu-i o metodă pentru stabilirea itinerariilor, dar o recomand celor care vor să prelungească drumul mult timp după întoarcere.

La Cefalu, înainte de Palermo, m-am oprit datorită unei confuzii. Sânt adeptul ficțiunii, până la a o crede realitate.

Confundând numele orașului cu al baronului de Cefalu, erou într-o dramă cinematografică atât de crudă că ajunge până la ultima gradație a genului, până în fața sensului invers, și pare comedie, am crezut că mă aflu în decorul unde s-a petrecut această poveste ilariantă și îngrozitoare. Nu mă așteptam chiar să întâlnesc personajele pe stradă, dar aș fi vrut să văd castelul baronului scăpătat și decăzut, să văd mai ales grădina lăsată în voia

ei, între ale cărei bălării luxuriante, într-o noapte apăsată de zăduful neliniștitor al Siciliei, de patima fierbinte a solului ei, se petrece o scenă de dragoste abruptă, scurt și aproape sălbatic, dar atât de necesar, atât de obligatoriu, cu atâta putere de descătușare, încât îți dă o senzație de eliberare personală.

Voisem să văd strada în trepte, și ea o „stradă mare”, pe unde duminica la prânz coboară lumea de la liturghie. Știam că aș fi recunoscut întreg decorul.

Ce se ascunde în asemenea dorințe? Nevoia confruntării? Nu! – am ajuns aproape să detest această noțiune. Unind atât de strâns realitatea de ficțiune, până la fuziunea deplină, căutam în decorul real *confirmarea* faptei închipuite.

Un tânăr instruit de la biroul de informații turistice m-a adus la realitate și mi-a prilejuit o dezamăgire prelungă, destul ca s-o mai simt și astăzi. Baronul de Cefalu e un nume, iar personajul n-are nici o legătură cu orașul. Acțiunea filmului se petrece într-un loc nedefinit. Parcă n-ar fi trebuit să știu?

N-am renunțat numaidecât.

— Totuși, procesul de omor se desfășoară la Palermo! Se pomenește numele orașului, fără nici un echivoc!

Era argumentul meu, încăpățânarea, speranța de ultim minut – fiindcă altminteri am folosit în atâtea rânduri același artificiu. Elementele principale ale născocirii se înconjoară de repere secundare luate din realitate, detalii geografice și întâmplări sociale contemporane cu acțiunea imaginată. În acest chip, ficțiunea capătă creditul cititorului, dar în primul rând pe al scriitorului, ca el s-o poată duce până la capăt.

Tânărul mi-a spus, în continuare, că dacă vreau într-adevăr să văd străzile unde s-a filmat „Divorțul italian”, le voi găsi la Siracusa.

Nu mai aveam nevoie; odată închipuirea fracturată, nu-mi rămânea decât să străbat șchiopătând realitatea.

Deoarece aveam dreptul la o compensație și o consolare, soarta, prin buna inspirație a informatorului meu, m-a dus la un hotel admirabil prin confort și bun gust, admirabil așezat la doi kilometri în afara orașului, admirabil numit Santa Lucia.

Tot datorită unei ficțiuni, am dorit să ajung în Sicilia, ținta principală și apăsătoare a călătoriei. În afară de vechea informație geografică din timpul

școlii, datorită căreia poți să știi ceva despre o anumită lume, am început să simt Sicilia prin legendele contemporane relatate de ziare, iar nostalgia ei a început să mi-o trezească filmul. Tuturor a li s-a adăugat, cu o forță superioară, acea evocare nedefinită, reținută, puțin tainică și parcă neterminată, dar care duce până în niște străfunduri – „Ghepardul” lui Giuseppe Lampedusa.

Acum câțiva ani, trecând cu vaporul de-a lungul coastei de sud a acestei țări necunoscute, am cercetat-o îndelung cu binoclul, comparând și contopind, atât cât se putea de la șapte mile, țărmul cu harta; atunci am descoperit, pe hartă, o mică localitate, Donafugata. Nici n-ar fi trebuit să cred atât de tare în ficțiune, ca să-mi închipui numaidecât că aici era domeniul prințului Salina.

Localitatea aflându-se pe lângă Ragusa, după câte îmi aminteam, dar lipsind de pe harta mea turistică, mai puțin detailată decât harta de navigație, am început să cer informații din vreme, încă la Agrigento, escala anterioară. Fără să se mire și fără nici o emoție, domnișoara de la oficiul de turism a căutat-o în indexul alfabetic, apoi, folosind caroiajul hărții sale, complete, a găsit-o cam pe acolo unde bănuiam. Crezusem că trebuie s-o știe și-n vis, că poate s-o găsească și cu ochii închiși. Firesc ar fi fost ca îndoielile să înceapă de aici: domnișoara *nu știa nimic* despre Donafugata!

A doua zi după prânz am ajuns la Vittoria, o mică localitate, de unde, ca să merg la castel, trebuia s-o iau înspre sud. Pe nici un indicator nu scria numele locului spre care mergeam atât de avid – nici un om nu mă putea lămuri. Abia târziu, un șofer de autobuz m-a îndrumat spre Santa Croce.

— Dar eu caut Donafugata!

— Da! Mergi spre Santa Croce; la vreo cincisprezece kilometri se face un drum la stânga. Ia-o pe el!

Nu mai știam ce să înțeleg! O localitate neînsemnată, Santa Croce, din care găsești câte vrei în Italia, să fie mai cunoscută și să servească drept reper ca să ajungi la un domeniu intrat în legendă?

Am stăruit:

— Ești sigur?

— Absolut sigur!

— Donafugata?

— Donafugata!

— Caut un castel! Există?

— Castelul? Sigur că există!

Am găsit drumul secundar, primul neasfaltat din câte întâlnisem. Aproape nu-mi venea să cred; mi se părea că aici sânt asfaltate și cărările de pe câmp.

Simțeam o îndoială, eram din ce în ce mai neconvins, dar am mers înainte. Sânt de părere că nimic nu trebuie lăsat la jumătate, nici ceva fără folos și poate chiar o faptă rea.

După kilometri de drum prin pietriș și praf, am ajuns. O împrejmuire de zid cu tencuiala cam măcinată închidea un fel de conac. Nici vorbă nu mai putea fi de castelul Ghepardului! Fiindcă ajunsesem aici, și fapta, nefolositoare sau rea, nu era dusă până la capăt, am vrut să văd totul, să vizitez castelul care nu mă interesa – și-am bătut în poartă.

Mi-a deschis un om, paznicul, cu o figură mirată. Am pătruns într-o curte de unde fațada castelului se vedea în toată, perspectiva, dezvăluindu-și stilul puțin cam arab, dar neconvingător și foarte cenușiu. În fața intrării, aștepta o limuzină de mâna a doua, iar într-o odăiță de la parter, pe care am identificat-o ca fiind a paznicului, niște boieri cam de mâna a treia tocmai își sfârșeau o gustare democratică, din moment ce se aflau în încăperea oamenilor de serviciu.

Aflând cu nedumerire că doresc să vizitez castelul, paznicul m-a întrebat dacă am bilet. Aveam un permis de intrare în muzeele statului. Nu! Aici era o proprietate particulară, castelul aparține unui conte aflat la Paris… Am stăruit; paznicul s-a dus să-i întrebe pe cei care tocmai se ridicau de la masă; am presupus că ar putea fi niște rude ale castelanului, din categoria celor care sânt primiți la bucătărie și numai când stăpânii lipsesc de acasă.

Un domn cu înfățișarea destul de curată s-a apropiat de mine; în urma lui, o cucoană grasă și unsuroasă se ștergea la gură. Mai era un domn în vârstă, fără fizionomie.

— Aveți bilet? m-a întrebat primul, cel mai simpatic.

— De unde să am bilet?

— De la Ragusa.

Abia mă îndreptam spre Ragusa; nici nu știam ce-i acolo.

— Domnule, am stăruit, ca să vizitez castelul acesta, am făcut cinci mii de kilometri.

Corect ar fi fost să spun: „Ca să vizitez ceea ce credeam că este castelul acesta…” Sânt sigur că l-a impresionat destăinuirea; m-a privit de sus până jos, apoi s-a întors spre ceilalți și le-a spus nu știu ce, destul de deferent; pe

urmă mi-am dat seama: el era șoferul, iar ei boierii. Cei cinci mii de kilometri îl impresionaseră probabil ca profesionist. Înainte de a se urca în mașină, boierii i-au poruncit ceva paznicului. Apoi s-au dus, lăsând în urmă miros de benzină.

— Așteptați, mi s-a adresat paznicul. Mă duc să telefonez la Ragusa!

Cui oare? Mafiei?

Să mă fi poftit cu onoruri chiar contele și contesa, împreună cu fiica lor, cea frumoasă, nu sluta, și tot n-aș mai fi intrat în castelul lor. Dar am așteptat, nu știu de ce, poate fiindcă paznicul se dusese la telefon și nu voiam ca osteneala să-i fie zadarnică. Stăteam acolo, în mijlocul curții goale, la cinci mii de kilometri de casa mea – nu mințisem – mă simțeam pustiu, trist și stupid.

Sfârșind cu strânsul mesei în odaia de unde plecaseră oaspeții, o femeie a ieșit în curte și s-a apropiat de mine; am presupus că este soția paznicului. O urma o fată de vreo paisprezece ani, în uniformă de școală, fiica ei, și dacă ar fi fost a contelui, apoi nu era cea frumoasă.

— Am să plec, doamnă! am spus, văzând că bărbatul întârzie.

— Stați, stați! Trebuie să vină!

După o vreme de așteptare, stânjenit și enervat că mai aștepta și altcineva pentru mine, am dat iarăși să plec, să-mi regăsesc măcar bunul simț, dacă nu și timpul pierdut.

— Stați, stați! a stăruit femeia. Acu trebuie să vină… Dar de ce doriți să vizitați castelul?

— Din greșeală, doamnă… Ați auzit de un scriitor Giuseppe Lampedusa? De o carte „Ghepardul”?

Nu auzise.

— Dar dumneata, domnișoară? La școală învățați literatură!

Nu auzise, nu citise!

Tocmai atunci venea și paznicul.

— Nu se poate! mi-a spus el, ridicând din umeri}.

— Mulțumesc din toată inima!

— Îmi pare rău! N-aveți pentru ce!

— Ba da! Adio!…

La Bari, căutând o ultimă catedrală, am întâlnit o doamnă străină de oraș, de pe lângă Roma, care avea același drum ca și mine. Cred că ea mi-a dat informația, acum inutilă, că presupusul castel de la Donafugata

închipuirii mele, cel puțin acela care poate fi văzut în filmul făcut mai pe urmă, se află pe lângă Palermo. Îl citise pe Lampedusa, îl știa pe dinafară, și pe Moravia, și pe Malaparte, pe toți de azi și din urmă, și avea chiar opinii. Însă era profesoară de literatură.

Vorbindu-i de aceste întâmplări și de altele prietenului de la Roma, replica lui ar fi fost jignitoare dacă n-ar fi cuprins o greșeală.

— Într-adevăr, a spus el, în Italia se citește puțin, dar nici nu-i nevoie de mai mult, când ai moștenit o cultură recunoscută de toată lumea. Voi, la literatură îi învățați pe Coșbuc și pe Eminescu. La noi, școlarii deschid ochii pe Dante Alighieri!

— E adevărat! i-am răspuns. Noi însă mergem puțin mai departe. Îi învățăm pe Coșbuc și pe Eminescu – mă opresc la cei citați de tine. Numai că, odată cu aceștia, și poate chiar înainte, îl învățăm și pe Dante Alighieri – și pe alții, dovadă că sânt în Italia!

Nu i-am găsit pe toți – și ce m-aș mai întoarce să-i caut!

Azi italienii citesc puțin; în schimb cântă, și poate e mai bine; când citești prea mult, uiți să cânți – uneori uiți să fii fericit. Păcat că nu beau decât cu prea multă cumpătare, când vinul se găsește pe toate drumurile, totdeauna bun, și mai ieftin decât apa minerală. N-am văzut un om beat în toată Italia.

— Care-i viciul lor atunci, sau hai să spunem patima, sau pasiunea?

Prietenul mi-a răspuns:

— Amorul și mașina!

— Uitase cântecul! Afișe mari răspândite în toate orașele și pe toate șoselele înfățișează o fată cam despletită, dar cu privirea cuminte, ascunzând totuși nu știu ce flacără – altfel nu mi-ar fi lăsat în ochi o imagine atât de stăruitoare. Poate impresia să pornească de la faptul că mâna, abia luată de la gură, este însângerată, ca și când și-ar fi mușcat-o. Dacă te apropii, chipul fetei, zâmbitor, exprimă numai bucurie, iar pe mână nu-i decât ceva scris cu ruj: „Dami musica e Supercortemagiore!” (O marcă de benzină.)

Muzică și viteză! Muzică și iubire! Pentru a le avea nu-i de ajuns latitudinea Mediteranei, nu-s de ajuns cerul și soarele; a fost nevoie ca oamenii să treacă și prin Infern, și prin Purgatoriu. Paradisul lor, câștigat anevoie, înseamnă o fată, o mașină și magnetofonul. La un capăt de drum vine o prăpastie, din fundul căreia iar urci, cu trudă, toate treptele Infernului și ale Purgatoriului.

Pentru duminica lui și a fetei, tânărul muncește toată săptămâna. Pe multe mașini, la spate sânt desenate două săgeți roșii, îndreptate spre stânga și spre dreapta, semne de ocolire, și între ele scrie cu un umor sincer și puțin trist: „Cruța-ți-mă! Sânt cumpărată în rate!”

Nu! Pentru duminica lui și a fetei, tânărul va munci multe săptămâni viitoare.

La alte mașini, pe geamul din spate am văzut o mică etichetă lipită într-un colț, mai cu discreție. Pe ea scrie: „Scusi! Faciamo amore?” M-a derutat semnul de întrebare, altfel aș fi luat eticheta drept un avertisment pentru trecătorii indiscreți. Cât despre ideea că mașina etichetată ar putea să aparțină unei curtezane motorizate, și cuvintele înscrise acolo să fie o invitație, cred că trebuie respinsă datorită poliției de moravuri și – mai știi? – poate datorită chiar Papei!

Și la castelul Donafugata am văzut un băiat și o fată, cu o mică mașină sport. Coborâseră, erau rezemați de un parapet și, cum priveau câmpul care cobora lin, departe, către țărmul mării, le stătea bine împreună. Au simțit tribulațiile mele la castel; când am ieșit pe poartă, tocmai se apropiau curioși:

— E ceva de văzut?

— Nu!

Aș fi vrut să le spun: „Voi sânteți de văzut! îmi pare bine că v-am întâlnit aici!”

La întoarcere, pe drumul prăfuit, o bună parte din timp am văzut marea, orbitor de argintie în lumina soarelui care bătea din față. N-aș fi recunoscut-o, dacă n-aș fi știut că pe acolo trecusem cu vaporul și visasem să ajung într-o zi la Donafugata.

★

Era de mult întuneric în seara când am intrat în Portofino. Am plătit un preț aproape dublu, față de celelalte, pe o cameră de hotel cu vederea spre mare. N-am văzut marea de la fereastră, nici seara, nici dimineața – n-am avut nici când, nici nu era nevoie, și nici nu se putea! –, dar ca prim gest, Portofino merita acest tribut sentimental și inutil.

Marea e prea departe ca s-o vezi de la geam. Ceea ce ajunge aici din partea ei, e un braț prelung care se arcuiește feminin pe un grumaz dur – un golf încercuind promontoriul de stâncă, la adăpostul căruia s-a născut Portul

Frumos, cum îmi place să spun Portofino în limba mea, și cum nu-i poate o greșeală de traducere.

În terminația golfului se află piața, chei de port totodată. De o parte sânt prăvălii și restaurante, de alta bărci și mici yachturi. Această intimitate a fost primul farmec al locului, pe care l-am descoperit seara, ducându-mă pe țărm, departe, înainte de a merge la masă.

Al doilea farmec, descoperit tot aici, era pustietatea. Ca și la Riva del Garda, toată lumea de vizitatori și vilegiaturiști plecase; localnicii nu se simt, sânt adaptați peisajului, sau fac parte din el, ca arborii și casele.

În așteptarea unor fantome, restaurantele erau deschise pe toate laturile pieței – trei, a patra fiind apa – cu mesele aranjate și cu luminile aprinse. Patronii și chelnerii stăteau pe lângă pereți, sau în ușă, cu chipurile prelungi, cunoscându-și desigur inutilitatea și totuși nerenunțând. Există în oameni remanențe, inerții, gravitații, cum există în materia dimprejur.

M-am așezat la masa de unde puteam să văd mai bine portul, și-n port, pe întuneric nu se vedeau decât catargele yachturilor legănându-se, acea continuă mișcare în două sensuri pe care în clipe de crepuscul lăuntric o adun într-un singur sens, ca să mă ducă spre infinit; îmi pare rău că nu pot ajunge la aceeași impresie atunci când sânt cu totul lucid; trebuie să mă îmbete ceva cât de puțin, un pahar de coniac dacă n-am mai la îndemână o speranță sau măcar un vis.

A doua zi, odată cu răsăritul soarelui, eram în partea cealaltă a promontoriului stâncos, spre marea adevărată.

Când am ieșit de la hotel, o femeie care nu mai era tânără și ar fi putut să fie posomorâtă după o noapte goală, cânta, singură pe toată ulicioara, în timp ce-și scotea marfa – mărunțișuri – dintr-o dugheană, ca s-o etaleze în drumul trecătorilor. Cine, în afară de mine?

Ca să ajung la far, de unde se vede marea, am urcat pe o potecă ținută cu multă îngrijire, cu pietrișul greblat proaspăt – sau nerăscolit încă de nimeni. Dincolo de un gard viu cu miros puternic de ozon și de clorofilă, un om cânta, singur și pentru sine. L-am zărit printr-un luminiș – lucra ceva în grădină. I-am spus „Bună dimineața!” Mi-a răspuns asemeni.

De sus, Portofino se vede întocmai ca în cărțile poștale ilustrate, numai că este mai difuz, lipsindu-i limitele dreptunghiulare, ca un cadru, ale reproducerii tipografice.

M-am întrebat ce înseamnă localitatea aceasta pentru turiști, dacă lași la o parte atrăgătorul ei nume. La vederea oricui este amestecul de culori; ale mării, ale cerului, ale vegetației și ale caselor, foarte vechi și foarte proaspete.

Pentru cine vrea să stea la soare, nu-i nici măcar un metru pătrat de plajă. Mai târziu, am aflat că ar fi amenajată una, dar departe.

Când am coborât, după o oră, femeia mai cânta, voioasă, și nu terminase să-și scoată pe tarabă mărunțișurile din dugheană. Am întrebat-o cât costă un pachet de ilustrate. Mi-a răspuns cântând:

— Cinque cento, signore!

Ca și camera cu vederea spre mare, era aproape dublu decât în alte părți – dar merita, pentru cântec, pentru voia bună, și pentru Portofino.

Golful de unde plecam e terminația unuia mult mai mare, o radă cu țărmurile de piatră. În mijloc ancorase un pachebot, probabil în croazieră. Era alb, iar pe bordaje cineva avusese neinspirata, nefericita și îngrozitoarea idee să zugrăvească un soare portocaliu, la linia de plutire, cum ar fi răsărit tocmai atunci din apă, și de-acolo trimițându-și razele, ca aripile unei mori de vânt gigantice, până în vârful coșului, până la pupa, până la prova – peste tot ce era alb, culoarea care poate fi cel mai ușor și mai grav rănită.

Am văzut vapoare strâmbe, murdare, ruginite, chiar și hâde din naștere. Mai prost făcute decât altele sau mai prost îngrijite – fiindcă mergeau pe mări, le-am socotit curajoase. Frumosul pachebot de la Portofino e cea mai pocită imagine nautică din câte îmi amintesc să fi înregistrat vreodată.

Cine știe pe unde voi fi rătăcit hârtia pe care copiasem cuprinsul unei plăci comemorative, așezată pe un zid în fața cheiului, la Portofino? Zadarnic am căutat-o, și nu de alta, dar aș fi voit să reproduc textul întocmai, în limba de-acolo, ca semn al unui fel de participare personală la clipa când a fost pusă placa. Nu știam nimic – m-am oprit în fața acelui zid încă o dată din întâmplare, sau îndemnat de sfătuitorul necunoscut, care-mi stă ascuns într-o circumvoluțiune și e mai instruit decât mine. „Gli amici di Portofino” spuneau astfel: „În acest port (poate minunat) la data (cutare) a anului 18… a ancorat velierul Bel Ami al lui Guy de Maupassant, care timp de câteva zile (cred) a găsit aici pace pentru spiritul său neliniștit, iar pentru geniul său, inspirație”.

★

Ar fi trebuit, în ziua aceea, să ajung la Florența, dar era prea mult – nu ca distanță – și m-am oprit în fața porților.

O sută de kilometri de-a lungul mării nu se pot face cu viteza maximă – mașina nu trebuie să ucidă peisajul, și peisajul cel mai fragil e acela marin, a cărui frumusețe poate izbucni fermecându-ne ochii, dar apoi trebuie căutată, susținută, întărită cu mijloacele noastre, ea neavând de spus multe cuvinte decât celui ce știe s-o asculte. Marea e o cantilenă monodică; fiecare om are pentru ea armonia lui proprie. Pentru o sută de kilometri de mare îți trebuie o orgă. Am ajuns la Spezia ca după un naufragiu, dar în sens invers; exprimându-mă astfel, vreau să păstrez ideea luptei extenuante cu marea, și eliminând catastroficul, să pun în locul lui exaltarea. Lupta e grea, mai cu seamă că țărmul dispare, șoseaua se îndepărtează de el și devine terestră, iar marea rămâne o presupunere. Ideea ei te chinuiește, fiindcă o știi că este – și nu se vede.

Spezia s-a așezat, aproape cu lașitate, într-un fund de golf, fugind de marea adevărată. Am ocolit cu intenție orașul și am mers pe marginea lui fără margini, o esplanadă largă cu palmieri înspre partea mării. Acești copaci, asociați cu dârele albe ale valurilor înspumate, care se sparg și se refac și nu se epuizează niciodată, mă duc cu gândul pe insulele Oceaniei.

Era mult prea departe până la Florența! M-am întors din drum și-am luat în lung țărmul de vest al golfului, pe o șosea panoramică, desfășurată generos până la Portovenere, de unde începe largul mării.

Am întrebat aici de o grotă a lui Byron, care îmi fusese semnalată.

— Nu există! mi-a răspuns întrebatul, pescar sau barcagiu. Poate Grota azzura.

Sânt atâtea grote azzura în Italia! Aveam s-o văd pe cea de la Capri.

— Încercați la Lerici! m-a sfătuit omul.

Simetric cu Portovenere, Lerici este o localitate pe promontoriul din partea cealaltă a golfului. Am trecut iarăși pe esplanada din Spezia, am visat că mă aflu în Tahiti –, și grota lui Byron n-am găsit-o nici dincolo.

— Poate Grota azzura!

— Nu!

— Grota lui Byron nu există. Există hotelul Byron.

Nu știu care din informatorii mei cunoștea mai bine adevărul. Dar dacă la Lerici există un hotel cu numele lui, înseamnă că Byron a fost odată aici,

și atunci de ce n-ar avea și o grotă? Sper să nu fi pierdut prea mult dacă n-am găsit-o!

Uitam mereu că trebuia să merg la Florența.

La Marina di Carrara, spre sud și nu departe de Spezia, am întâlnit prima plajă adevărată, adică de nisip și de dimensiuni marine. Nisipul însă era aproape negru și nu-ți mai dădea nici o încredere în peisaj; ai fi spus că este falsificat. Totuși am coborât și-am mers până la malul mării, unde mi-am udat mâinile în valuri, iar acestea – mi-au udat încălțămintea. Nu era prea cald, dar nu aveam un mijloc mai convingător de a face cunoștință cu Marea Liguriei.

De-aici imam îndepărtat de țănm ca să ajung în munți, la cariera de marmoră, apoi am revenit la malul mării – am să revin totdeauna când o să se poată! – și l-am urmat până dincolo de Viareggio (citat pentru sonoritate), de unde ne-am despărțit pentru multe zile.

La Pisa, unde mă gândeam să rămân o seară, nu îmi propusesem să văd altceva decât turnul. L-am zărit din depărtare, înainte de a intra în oraș, așa că n-am mai avut nevoie să cer îndrumări nimănuia; am cotit la stânga, la dreapta, pe o stradă, pe alta, fără să-l scap din ochi și m-am pomenit la picioarele lui, fără altă dificultate decât aceea de a găsi loc de parcare.

Într-o piață dreptunghiulară sânt adunate cele trei monumente mai de seamă ale orașului, așa că venind la unul, le vezi și pe celelalte două. Turnul din Pisa întreține și astăzi controverse cu privire la înclinarea lui – dacă-i un accident sau a fost construit așa cu intenție. E adevărat că reprezentând o ciudățenie mondială, s-ar găsi un argument, sau mai multe, pentru a susține presupunerea a doua. De atâtea ori oamenii au făcut lucruri bizare ca să atragă atenția lumii. În ceea ce mă privește, fără să fiu dogmatic, căci mă irită fie și numai gândul sentinței definitive în orice domeniu, cred în primat presupunere. Dacă un constructor, acum câteva secole, ar fi vrut să înfrunte legile arhitecturii statornicite pe baza vechii geometrii euclidiene, ar fi fost învinuit de erezie. Nu afirm cu aceste cuvinte că turnul din Pisa aparține altei geometrii – poziția lui însă e sigur suprarealistă, stil neabordat în acea vreme. Adaug câtă îndrăzneală s-ar fi cerut pentru o asemenea realizare, și câte calcule greu de întreprins fără mașini electronice. Mai cred că nici un senior n-ar fi finanțat lucrarea, dacă ne gândim măcar la o singură întâmplare din istorie – cu ce eforturi i-a convins Cristofor Columb pe regii Spaniei că s-ar putea ajunge la Indiile răsăritene mergând pe la soare apune.

Mai există un argument deasupra tuturor celorlalte – deși micrometric, înclinarea turnului crește de la un an la altul dovadă că e o continuare… Ca să ajungă la gradul când s-ar produce prăbușirea urmând să treacă secole, deocamdată nu s-au luat măsuri de prevenire. N-ar fi nevoie de cine știe ce efort și de mare tehnică spre a aduce turnul în poziția normală și a-l consolida ca să țină măcar cât un monument la fel de solid și cu aceeași vechime, dar atunci ar înceta să mai fie o minune a lumii.

Am intrat și în catedrală, și în baptisteriu, cele două monumente vecine; nu m-au impresionat decât prin munca omenească pe care am găsit-o în fiecare detaliu. Privindu-le încă o dată din exterior, în prelunga perspectivă pe care o oferă piața centrală, mi s-au părut inadmisibil de verticale…

Mișcarea în jur era de un calm provincial, cu lume zâmbitoare, reținută, puțin melancolică, într-o atmosferă atât de patriarhală încât nu semăna, măcar la ora aceea, cu nimic din Italia.

Aș fi rămas ore, zile, să privesc fluviul care taie orașul îib două (același Arno de la Florența), să mă odihnesc în mijlocul liniștii ca din alte vremuri, aș fi rămas, poate, să așteptr prăbușirea turnului, dacă n-aș fi simțit vestindu-se alte prăbușiri, în mine. Nu mai am timp pentru câte mi-am pus îre gând să fac și pentru câte mai am a scrie. Trăiesc în trepidația: contemporană a lumii – și ea nu-mi îngăduie niciodată os odihnă deplină – și în trepidația, mai grea, mai obositoarea stiloului alergând pe hârtia albă, care mă fascinează, mă frământă, mă orbește și mă domină.

Mergeam spre est, și când soarele a apus în spate m-am abătut din șosea să înnoptez într-un loc necunoscut, ca să nu-i ajung noaptea la Florența. Nu știam despre acel loc, numit Sara Miniato, decât că era trecut cu un cerculeț pe hartă. Am urcat o coastă, sperând să găsesc un sat, o lume rurală „deși nu ea acoperă nevoile mele: doream să rup rutina drumului și alte rutine, a căror victimă devenim cu anii și din care ieșim din ce în ce mai anevoie.

Mi-e teamă că deprimarea exprimată astfel nu aparține momentului acela (ar însemna să fie lăsată în urmă), ci momentului de față; e atât de interminabilă, de tenace și de absurdă iarna anului 1969, încât nu mai cred că va veni primăvara; ninge încă o dată, când ar trebui să înflorească forsitia.

În locul satului, dispărut în multe părți din lume, am dat de aglomerație urbană, neastâmpăr, baruri, muzică, miros de benzină. M-am salvat puțin

din acest infern mic, urcând mai departe, și în vârful colinei am găsit o atmosferă neașteptată, înrudită puțin cu irealitatea și cu fantomele: un hotel instalat într-o clădire vastă, veche, poate medievală, un fost castel cu etaje, scări, coridoare, colțuri ciudate care îngreunau orientarea, topografic și psihic. Era imposibil să-ți dai seama unde te afli, ca loc și ca timp al vieții. Dar hotelul oferea un duș cu apă caldă, o cameră mare, pardosită cu cărămizi roșii ceruite, cu un șemineu de piatră, cu o fereastră oblonită. Când am deschis-o, toată înălțimea urcată era dedesubt, pe verticală, dând naștere unui hău nebănuit, în fundul căruia treceau automobile și populație.

Dacă nu m-au vizitat fantomele, în schimb camera, cu tavan, ziduri și pardoseală, trepida ca la cutremur când trecea un camion mai greu, jos, pe stradă – și a trecut o bună parte din noapte.

Am plecat dimineața, înainte de a se lumina bine de ziuă. Hăul de sub fereastră era acum plin de ceață, astfel că nu mai avea adâncime; în schimb, acest abis alb părea cam lugubru prin nelimitare și densitate; ceața devenise atât de groasă că, să fi avut curaj, ai fi putut încerca să plutești pe ea ca pe apă.

Cum lumea în hotel nu se trezea prea de dimineață, ca să plec am folosit o ieșire tainică, așa cum îmi fusese indicată de cu seara, o ușă care rămânea descuiată, fiindcă ar fi fost greu s-o descopere cineva fără informații. Bâjbâind pe o scară misterioasă, după coridoare și mai misterioase, am ajuns într-o pivniță goală, o hrubă unde vor fi fost ținute cândva butoaiele seniorului sau vrăjmașii – și de acolo m-am pomenit afară, tocmai când se risipea și ceața.

Întregul mister a rămas doar o amintire de-o noapte.

Cu toată graba, am ajuns la Florența la ora șapte și jumătate, când se aflau în mișcare vehiculele din întreg orașul. Am descoperit și aici aceeași nelogică, dar fatală distribuire a citadinului în spațiul zilei sale; exprimată simplu, situația se reduce la faptul că omul care locuiește în punctul A lucrează în punctul B – iar cel din punctul B lucrează în A. Când merg la treabă, ei trebuie să străbată o distanță, mai mică sau mai mare, uneori enormă, și se încrucișează la jumătatea drumului. În extensie normală, punctele A și B se înzecesc, se însutesc, poate se înmiesc, după dimensiunile orașului; drumurile parcurse de oameni în atâtea sensuri se întâlnesc sub unghiuri de la unu la o sută șaptezeci și nouă de grade. Mișcarea atunci apare generală, frenetică și inumană. Dacă încetul cu

încetul oamenii ajung să o suporte, aceasta nu înseamnă adaptare, ei neurastenie de diferite grade.

De la periferia orașului până aproape de centru, unde fluviul Arno, aducătorul catastrofei de acum câțiva ani, deschide pe cheiul lui o arteră aerisită, am mers la pas, cum se spune, dar se spune astfel cu multă eroare, fiindcă la pas mișcarea e mult mai rapidă, mai uniformă, mai spornică și mai sănătoasă.

Încă o dată am ajuns prea devreme, încă o dată am plecat prea de dimineață, încă o dată m-am găsit fără nici un rost pe străzile unui oraș unde nu cunoșteam pe nimeni. Bineînțeles, aș fi avut ce să văd, o lume nouă are oricând ce să-ți spună, în zorii zilei, ca și noaptea, numai că starea mea de spirit nu-mi îngăduia nici desfătarea, nici observația. Aveam mașina parcată provizoriu, și cu mare trudă, într-o piață – eu nu eram parcat nicăieri, iar biroul de turism, de unde puteam să iau informații cu privire la soarta noastră, a amândurora, se deschidea abia la ora nouă.

Până atunci am umblat brambura, am văzut câte ceva din ceea ce înseamnă orașul, n-am fost cu totul în pagubă, dar așteptarea, în nesiguranță, m-a neliniștit groaznic.

În sfârșit, la ora anunțată, ușa biroului s-a deschis, o domnișoară luând cunoștință de nevoile mele a început să caute prin registre și să întrebe prin telefon ba la un hotel, ba la altul, în vreme ce eu urmăream pe un perete planul orașului, cu vestita „zonă albastră” bine marcată – spațiul central unde staționarea automobilelor e supusă unor restricții sufocante. Aș fi vrut să-i spun domnișoarei: „Oriunde, să fie o casă oricât de urâtă, de modestă, un acoperiș și un pat, nici măcar un cuier și o masă, dar cât mai departe de centru; prefer să merg cinci kilometri pe jos decât să mă stranguleze legile circulației”.

Casa pe care mi-a găsit-o în zece minute era cum nu se poate mai în centru, și pe o stradă unde, dacă staționa un automobil cu două roți pe trotuar, abia mai putea trece altul – cu două roți pe trotuarul celălalt.

După ce am făcut de multe ori ocolul unui patrulater de câteva sute de metri, centrul lui aproximativ fiind propusa mea casă, am izbutit să găsesc liberă intrarea într-un garaj ți mi-am lăsat mașina acolo, resemnat chiar și cu gândul că garagistul ar putea s-o taie în două, iar cele două părți să le pună una peste alta, ca să ocupe mai puțin spațiu.

Ca să vizitezi un oraș mare, cu multe monumente, cu muzee, galerii de artă, și bogat în amintiri, se cere o muncă din cele mai grele. Mi-am propus să bat un record, depășind recomandările și depășindu-mă pe mine, să reduc timpul la un anumit minim; corect spus să-l dilat – și să comprim restul: cercetare, impresie, viziune. De altfel, în primul rând nu mă interesa să văd ceea ce se cuvine, ci să ajung, peste canoane, la o impresie personală.

Am vizitat Palatul Vechi, de dimineață; puteam să-l ocolesc, dar poate aș fi rămas cu sentimentul că nu mi-am făcut toate datoriile. Fiindcă mă aflam în Piața Senioriei, al cărei nume îmi place, am contemplat îndelung lespedea circulară pusă pe locul unde a fost ars pe rug Savonarola. M-a surprins nepăsarea trecătorilor care pășeau peste ea nepios și poate fără s-o vadă. N-am sentimente precizate pentru omul sacrificat aici din rațiuni obscure, dar stimez morții, iar moartea sonoră dacă mă îngrozește, mă și cutremură. Am stat la locul supliciului timpul cât mi-ar fi trebuit să ajung la casa lui Dante și a lui Michelangelo, pe care nu le-am căutat, dintr-o răzvrătire momentană.

În aceeași zi am mers prin cele două mari galerii de pictură, Oficiile și Palatul Pitti, cu colecția lui Palatină.

Pictura de la Oficii este expusă în așa chip, într-un edificiu administrativ atât de impropriu, încât ca să vezi bine trebuie să fie foarte multă lumină afară. Am nimerit o vreme cam mohorâtă, cu cerul pregătindu-se de ploaie…

Din sutele, poate miile de pânze, m-am oprit la cele vreo zece care îmi erau cunoscute din reproduceri, și la alte vreo zece, și aș minți dacă aș spune că nu mi-au trezit multă emoție, gândindu-mă la mâna care pusese culoarea, la ochiul care dăduse căldura. M-am gândit că secolele trecute reînvie mai bine în mintea și în sufletul nostru prin artă, decât pria studiul istoriei. Iar Florența este o cetate care a produs artă, pentru multe orașe din lume, chiar și pentru cel numit „al luminii”.

Toți îndrumătorii sânt de acord că pentru nici un motiv nu trebuie să vezi în aceeași zi cele două galerii de pictură. N-am socotit că părerea lor ar fi o prejudecată; dimpotrivă, am înțeles din plin și cu prisosință toate rațiunile, dar am voit ca prejudecata să nu se nască în mine, de aceea, părăsind Oficiile, am mai privit o dată îndelung și cu toată înfiorarea locul unde fusese ars Savonaro ta, apoi m-am îndreptat spre Palatul Pitti, dincolo de Arno.

Aud că toate podurile din Florența au fost distruse în timpul războiului, în afară de vestitul Ponte Vecchio. Dacă e adevărat, mă minunez nu doar pentru felul cum au fost refăcute, în vechiul lor stil și cu întreagă patina, de nu mai poți recunoaște distrugerile; mă mir. mai ales că Ponte Vecchio a scăpat de bombe; e singurul, cred, care n-ar fi suferit reconstituirea. Unele lucrări omenești, mai ales cele bizare, nu trebuie refăcute – trebuie lăsate în soarta lor, ca somnambulii.

Astăzi, după ce Ponte Rialto de la Veneția mi-a prilejuit o după-amiază întreagă de cercetare, după ce l-am străbătut de nu știu câte ori și l-am privit din toate părțile, când de pe un chei, când de pe altul, nu știu dacă podul de la Florența m-ar impresiona în vechea măsură.

Dar m-a impresionat în ziua aceea, pe când făceam, puțin năuc, drumul între două mari palate și două uriașe galerii de pictură. Forma lui, privit de departe, e destul de greoaie, datorită prăvălioarelor care îl mărginesc pe toată lungimea, așezate în consolă; nu mă interesează istoria lor, nici bogățiile pe care le cuprind, mai toate adăpostind negoțuri de argintărie și bijuterii. Într-un gol, la jumătatea arcadei mercantilizate, m-a surprins că nu s-a vândut totul și s-a lăsat loc pentru o cișmea. E o cișmea modestăr de piatră, ca o bornă kilometrică, având un buton pe care trebuie să apeși ca să curgă apa. Știind că peste tot trebuie să pui un ban spre a obține ceva, chiar și o informație în biserică, mi s-a părut că butonul este orificiul pe unde trebuie să introduci moneda. Pe urmă m-am lămurit și am cerut iertare Florenței pentru confuzie; deși Ponte Vecchio reprezintă negoțul, apa. curge pe gratis!

Spre a da întregul preț locului, se cuvine să te gândești căi în primul rând aici nu este iarmarocul argintarilor, ci drumul pe unde de atâtea ori au trecut Michelangelo și Dante – și dacă legenda o fi adevărată, la unul din capetele podului „acesta din urmă a întâlnit-o pe Beatrice.

Palatul Pitti nu poate să-mi placă decât pentru singurul motiv că e una din rarele clădiri ale Florenței cu destul spațiu în jur ca să le poți vedea în toată desfășurarea; el! reprezintă ambiția unui negustor bogat, care a pus cărămidăi peste cărămidă, etaj peste etaj și aripă lângă aripă, spre a fi mai presus în breasla sa și în marea cetate. Fenomenul nu. e unic și se perpetuează până în zilele noastre. Puțini oameni., cred, cunosc voluptatea inegalabilă a modestiei, care este ceai mai nobilă, mai calmă și mai plină de satisfacții din formele orgoliului.

Dacă la Oficii aglomerația picturilor este destul de obositoare, la Palatul Pitti devine insuportabilă și, mai ales, inutilă-E o îngrămădire de pânze care nu lasă liberă o bucată de zid – și cum nu toate sânt capodopere, nu-ți rămâne decât să trecii cu ochii peste ele, ca să-ți faci o datorie, ea însăși inutilă.

Galeria Palatină este ceea ce se spune cu ușurință o comoară a omenirii; dar omenirea ar aprecia-o și ar simți-o mai bine dacă ar fi distribuită altfel. Din o sută de pânze aș păstra zece, dispuse pe un singur rând, nu pe etaje – și cu mult aer între ele.

Îmi aduc aminte, cu o satisfacție odihnitoare, de Galeria: Națională a Siciliei, de la Palermo, singura de care aș fi vrut: să pomenesc dacă n-ar fi trebuit să mă supun, cât de cât, constrângerilor din mine însumi, povestitorul succedând călătorului. Acolo, în Palatul Abbateli, din sutele de metri pătrați de piatră și tencuială cenușie a interioarelor este acoperită de pictură abia o câtime. Nu cunosc valoarea acelor pânze, însă impresia pe care o face golul dintre ele este solemnul; el te îndeamnă la reculegere și la tăcere. Operele care au statornicit renumele muzeului sânt numai trei. Prima: „Triumful morții”, o pânză uriașă datorită unui pictor necunoscut de acum cinci secole, pusă deasupra unui palier, la jumătatea scărilor; o poți privi și de jos, și de la nivelul ei, și de sus, și nimic altceva nu-ți atrage privirea în altă parte.

Într-una din sălile vecine, se cade și e odihnitor, și bine, să stai mult timp cu ochii la bustul de marmoră al Eleonorei de Aragón.

Iar ultima operă și cea mai de seamă, cea mai tulburătoare după înclinările mele, o imagine care nu se uită, îți apare în vis sau pe parbrizul mașinii, se află expusă pe un șevalet, în mijlocul unei încăperi îndepărtate. Este o pânză de dimensiuni modeste, vreo treizeci pe cincizeci de centimetri, veche de aproape cinci sute de ani, „Anunzziata” lui Antonello da Messina; acesta n-a fost asemuit – și nici nu se cuvine – nici cu Botticelli, nici cu Rubens, Tizian sau Leonardo, întâlniți în Palatul Pitti, printre mii de pânze pe care le-am văzut și n-am să le știu niciodată. Cu toată vechimea ei, „Anunzziata” este o imagine modernă, într-atât, că trebuie să-i cauți adâncimea mistică spre a-i descoperi vechimea aproape insesizabilă.

Cu privire la tot ce-am filmat în ziua aceea în cele două galerii florentine – și nu doar atunci, și nu doar acolo – stămâne să mă întreb câtă culoare s-a păstrat de la origine și câtă a fost pusă pe urmă. Mai degrabă

cred în autenticitatea frescelor exterioare de la mănăstirile din Bucovina, lovite sute de ani de vânt și de ploaie, decât într-a unui Rubens din Pinacoteca Vaticanului, ca să iau exemplul cel mai izbitor, a cărui culoare, refăcută cu zel, mi s-a părut încă neuscată.

Dacă după aceste afirmații voi adăuga cât am fost de dezamăgit că Muzeul della Carozza aflat în aceeași clădire cu Galeria Palatină era închis, știu ce mă așteaptă. De ce să mint? Fără să mă lepăd de artă, tehnica îmi dă febră, mai ales cea de care se leagă deplasarea omului în spațiu. La fel de mult am regretat, la Viena, că Muzeul Invențiilor Tehuiic era închis; o vizită în imensul complex catolic care este Catedrala Sf. Nicolae nu m-a consolat, și de aceea nici n-am găsit necesar s-o consemnez. Cu riscul de a fi expus blasfemiei, am să observ doar că vitrourile noi nu izbutesc decât să marcheze locul celor dinainte, distruse în timpul războiului. E drept că restul reconstituirii, acoperișul, bunăoară, e atât de bine izbutit că nici nu-ți dai seama de unde începe și unde se termină reparația.

★

În spatele Palatului Pitti se întinde o grădină, un parc de dimensiuni campestre, recomandat ca una din frumusețile orașului. L-am străbătut în parte, pe urmă m-am întors și l-am părăsit grabnic. Între altele, nu-mi place numele lui, fiindcă are o rezonanță comică și cred că nu doar în limba noastră, ci și în italiană; unui clown sau unui câine spitz i s-ar fi potrivit mai bine. Imensul parc se numește Boboli.

Înainte de a reveni în piața catedralei, despre care n-am pomenit deși o văzusem de dimineață, pe când nu-mi găsisem nici garaj, nici casă, am dat o fugă pe înălțimile de deasupra Pieței Michelangelo. Se află acolo o bazilică, San Miniato, cu fațada de marmoră albă și vânătă, material folosit la multe construcții religioase din Florența și din vecinătate; am văzut și la Siena o catedrală albă, vrâstată cu vânăt, și i-am întors spatele. Stilul lor nedecis, gotic coborât din roman, și gata să cadă în baroc, n-a putut să impună aceste culori violente. Nu știu de unde vin! De la un gust al timpului? De la materialul care s-a găsit mai ușor? Fapt e că nu mi-a plăcut nici un astfel de monument, ba mi-a dat chiar un fel de iritare.

Ceva mai jos de basilica tărcată în fața căreia m-am simțit doborât de umilință și nedumerire, fiindcă nu-i înțeleg frumusețea, se află, printre copaci, o construcție creștinească, modestă și robustă, de zidărie groasă,

biserica San Salvatore, pe care Michelangelo o numea „frumoasa țărancă”. Am vrut să văd restul pornind de la acest reper, așa că păstrând-o în ochi, am dat ocoluri numeroase mai întâi și mai întâi catedralei. E și aici o piață, plină de porumbei – și aici se văd grupuri de hippiss așezați pe trepte și așteptând ziua de apoi. Vestita campanila din unghiul catedralei, desenată de Giotto, e o bandă de dantelă verticalizată prin cimentarea a doua elemente cam antagoniste: grandoarea și grația.

Din nefericire, totul în această piață e înghesuit: și catedrala, și baptisteriul, și campanila, despărțite de clădirile laice și nu frumoase, în unele locuri de un abia douăzeci de metri.

Pe un câmp, sau măcar pe o peluză cu sute de metri liberi în jur, campanila ar fi semănat cu o săgeată pregătită să ducă un mesaj lui Dumnezeu – și-ar fi semănat mal bine, și nemetaforic, cu rampa de lansare a acelui Apollo, care a purtat trei oameni în jurul lunii.

Catedrala însă, ca și basilica San Miniato, nu mi-a plăcut, deși între ele nu-i îngăduit să faci comparație. Parafrazându-l pe Michelangelo, aș numi-o „frumoasa mahalagioaică”. Policromia marmorei cu care sânt placați pereții o fac să semene, în închipuirea mea, cu o femeie robustă, sulemenită și înzorzonată. Am dus-o cu mintea și pe o peluză cu mult spațiu în jur, și pe un câmp, și pe un aerodrom; e foarte mare, e uriașă, e o izbândă a catolicismului pe pământ, o izbândă a arhitecturii, a artei, dar nu mi-a plăcut.

Pentru aceasta, după ce am meditat cu umilință creștină și cu reținere laică, nu mă socotesc totuși un infirm. Fiecare om mai are multe de văzut, de înțeles, de rectificat și răstălmăcit.

Privesc azi catedrala în fotografii colorate, din toate unghiurile, de la toate înălțimile, și tot nu-mi place…

Din loc în loc, pe zidurile construcțiilor care încercuiesc piața, plăci de marmoră arată nivelul până unde au ajuns apele revărsate în 1966, în unele puncte depășind statura unui om înalt – și piața catedralei nu-i locul cel mai jos din oraș. La parterul Muzeului de stat au atins trei metri. În trattoria unde am mâncat seara și am băut prima și ultima oară vin prost în Italia, singurii doi clienți în afară de mine (veniți mai târziu și cred că rămași singurii până la urmă) mi-au arătat pe pereți urma inundației, care se mai vede în câte un loc, deși s-au făcut reparații și s-a zugrăvit proaspăt.

Alte semne n-am descoperit, bunăoară pe fețele oamenilor, dar în spiritul lor trebuie să fi rămas ceva din mâlul dezastrului. Nu-i greu să-ți închipui cum reacționează un om conștient în fața primejdiei și a distrugerii. Aici au fost amândouă, și dacă prima se uită în forma ei exterioară, a doua lasă jale. Ceva al Florenței nu va mai fi recuperat niciodată.

După cină am mai hoinărit prin ploaie vreo două ceasuri; la un colț de stradă am cumpărat castane calde – atât de multe, din nechibzuială, că mi-au ținut vreo trei zile; la popasuri le-am mestecat gânditor și melancolic, amintindu-mi de copilărie; deși n-am răbdat de foame, castane n-am mâncat niciodată pe săturate – și te satură foarte repede.

În seara aceea, când le simțeam calde în buzunar, iar pe pânza umbrelei țârâia ploaia, m-am gândit, trecând repede de la una la alta, la doña Elvira, personaj al lui Cella, a cărei cină uneori era alcătuită din câteva castane. Ploua și eram singur, dar în loc de tristețe în sufletul meu găseam forță și duioșie, și atunci mi s-a făcut milă nu doar de închipuita doña Elvira, ci de toți oamenii nefericiți, din toată lumea și nu din închipuire.

De obicei, în această călătorie mă culcam devreme, uneori la opt și jumătate, cel mult la nouă, și astfel ziua următoare creștea neobișnuit; acasă, culcându-mă târziu, de multe ori aproape de ziuă, pierd valoarea dimineții, partea cea mai banală, dar cea mai folositoare a zilei.

Ca să vezi Florența se recomandă minimum trei zile; e o glumă: un an n-ar ajunge. De-aceea mi-am propus o performanță inversă: să văd tot ce mai rămăsese într-o singură zi. Mi-am făcut un plan din care nu lipsea nimic remarcabil și l-am urmat cu toată conștiinciozitatea. Cerul a fost de partea mea, oferindu-mi o zi însorită, luminoasă, dar nu foarte caldă, tocmai bună pentru un marș fără pauză.

Am plecat la ora opt, și m-am întors seara la șapte. Am văzut totul, cum îmi propusesem, începând cu Capela Medicilor, trecând prin chilia, sau celula lui Savonarola și sfârșind cu imormântul lui Michelangelo – totul, numai că a dat peste margini. Socotesc performanța interesantă, dar întristătoare: trebuie să ne resemnăm la fragmentări. Nimeni și niciodată nu va cunoaște lumea întreagă; trăim înconjurați de taine și sfârșim în ignoranță.

Dar am stat un ceas la soare în Piața Michelangelo, pe colina care domină orașul. De-aici, Florența se vede panoramic; toate detaliile sânt

clare, și locurile pe unde trebuie să treci se numără, cred, pe degetele de la bietele noastre mâini, care nu știu să cioplească marmora.

Cine n-are timp și nu poate să cuprindă multe deodată, ducă-se la Galeria Academiei de Belle Arte: va vedea pe „David”, supraom, sub o cupolă în care bate soarele, iar până la el va trece printre „Captivii” care abia iau naștere. E ceea ce mi-am propus să păstrez în amintire, în ziua aceea când mă simțeam sugrumat de timp și doborât de oboseală.

Descopăr, cu bucurie, că mai țin minte multe altele – și cine știe câte, astăzi în nebuloasă, nu se vor lumina mâine, de pildă mormintele din biserica Santa Croce. A fost ultimul drum la Florența; l-am făcut ca lunatecii, iar ajuns în biserică am căzut pe o bancă. Târziu mi-am dat seama că în dreapta mea era locul de odihnă definitivă al neodihnitului Michelangelo.

★

În ora de la prânz, în Piața Michelangelo, un turist danez, norvegian sau suedez, cu o fire de om singuratic, fiindcă s-a desprins de un grup mare și s-a așezat lângă mine, m-a îndemnat să merg și la Fiesole, un orășel cu monumente demne de a fi văzute, la vreo opt kilometri în nordul Florenței. Mi-a vorbit cu încântare de toate frumusețile, de aici și de acolo, în vreme ce-l priveam obosit și cam sceptic, răspunzând de politețe – pentru turiști totul e frumos în mod obligatoriu; oamenii trebuie să știe pentru ce au făcut drumul, pentru ce au cheltuit timpul și banii.

Aș fi mers la Fiesole, dar nu pentru monumente, ci fiindcă se află pe înălțimi de unde cred că Florența se vede ca într-o fotografie aeriană; poate aș fi înțeles-o mai bine. Am renunțat într-unul din acele momente de blazare sau de luciditate, când îți dai seama că ești pe pământul nostru un fel de melc sau de broască țestoasă. De la Fiesole, ca să iau drumul spre sud, ar fi trebuit să traversez încă o dată întreg orașul, și atunci m-a apucat groaza.

În zorii zilei, am țâșnit pe Poarta Romei, grăbindu-mă să ajung în câmp și gândind că, oricum, Florența nu-mi era cu totul necunoscută.

Nimic nu ne e de altfel cu totul necunoscut în Italia. În unele locuri, unde n-am fost niciodată, mi s-a părut că vin a doua oară.

Însetat de viteză, șoseaua fiind liberă și captivantă, iar dimineața saturată de lumină, m-am dedat probabil la noi sărituri de pe trambulină sau la alte fapte spectaculoase, în așa fel că am pierdut drumul lateral spre San Gimignano, unde voiam să ajung fiindcă i se spune „Orașul cu o sută de

turnuri”. Când m-am dezmeticit era prea târziu să mai întorc, și-atunci m-am consolat cu ceea ce citisem seara într-o carte: că n-au fost niciodată o sută de turnuri, ci numai șaptezeci, iar din ele au rămas în picioare abia douăsprezece.

★

În mai puțin de o oră eram la Siena, cu atâta viteză și atât de neașteptat, că am avut impresia unei aterizări forțate, pe un teren necunoscut și cu un avion fără frâne. Nici nu mi-am dat seama bine dacă orașul are o stradă care continuă șoseaua Florenței; mi s-a părut că era alcătuit dintr-o bucată, neatins de nimeni, și că mi-am deschis drumul despicându-l în două.

De teama contravenției, am oprit îndată ce am dat de o coastă; eram neîndoios pe o stradă, venisem ca oamenii, nu dărâmasem nici o casă, nu făcusem nimic reprobabil; ba mă aflam într-un spațiu unde nu era interzisă parcarea.

De obicei, când din vis cazi în realitate, ai o dezamăgire. De data asta locurile libere și îngăduite unde puteam să las mașina mi se păreau atât de ireale, încât dintr-un vis am trecut numaidecât în altul – și așa am pornit să vizitez orașul, încetul cu încetul am început să mă dezmeticesc, iar când am ajuns în centru eram treaz de-a binelea: ca să fac drumul acesta îmi trebuise o oră. De teamă că n-am să găsesc un loc de parcare, am oprit prea departe – cum avea să mi se întâmple adesea –, dar nu regret, fiindcă e mult mai bine să mergi cu piciorul, prin orașe, mai ales pe unde n-ai mai trecut niciodată înainte de a ști ceva despre Siena, am cunoscut culoarea în al cărei nume e înglobată. Prima oară mi-a vorbit despre ea, și despre multe culori, profesorul de arte frumoase, pictor nu știu cât de bun, dar care cunoștea frumosul și se pricepea să-l arate și altora. Dincolo de obligațiile funcției lui tehnice, denumită ignobil „profesor de caligrafie și desen”, prin el am văzut în fața ochilor, din adolescență, cea mai mare pinacotecă din lume, cuprinzând tot ce merita să fie văzut, din tot ce se pictase vreodată. În opt ani de școală, punând la socoteală numai recreațiile, am avut timp s-o văd pe toată: era, în reproduceri corecte și în cadre modeste, înșirată pe coridoarele claselor foarte frumos luminate; odată te opreai în fața unui Rubens, altă dată a unui Tizian, la început din întâmplare, mai târziu anume, căutând pe unul, sau pe altul, privindu-l mai de aproape, mai de departe, cu ochii mai mari, mai mici sau printre pleoape.

Iar profesorul care avea datoria să ne învețe scrisul frumos ne vorbea despre toți, despre desen și despre culori. El m-a învățat să deosebesc, între albastre pe cel de Prusia, între verzi pe cel veronez și tot el m-a făcut să deslușesc între tonurile cărămizii pe cel numit „terre de Sienne brulée”.

Poate să fie o autosugestie – cu atât mai bine! –, ajuns la Siena am descoperit în acel ton însăși culoarea orașului – nu a zidurilor, nu a acoperișurilor, nu a pavajului, nu a aerului, ci a unui produs din toate.

Ca și în alte părți, orașul te păcălește: când crezi că se termină, abia începe – și te absoarbe. Am dat de străzi înguste, mai sărace decât la Florența și mai misterioase. Pe o fundătură am văzut ciorapi femeiești puși la uscat pe fereastra micuță de la etajul unei case cam dărăpănate. Era primul fanion din marele pavoaz care mai spre sud împodobește cartierele sărace. Dar ciorapii aceștia fluturând cam indecent deasupra străzii, la ora nouă dimineața, erau individuali și aveau personalitate. Culoarea lor era „terre de Sienne brulée” – poate împrumutată de la culoarea orașului.

Să nu fi fost neliniștea pe care ți-o da un drum fără sfârșit previzibil, în vreme ce fiecare ceas are sfârșitul lui, aș fi mers până la marginea cealaltă a Sienei. Ajungând pe neașteptate în centru, am socotit că-i de ajuns. Era de ajuns și în al doilea chip: culoarea izbucnea de aici – nu mai aveam nevoie să aflu nimic.

La gura străzilor înguste, spațiul exploda creînd o piață nesperată, un spațiu larg, de formă aproape semicirculară, coborând, în amfiteatru, spre un edificiu el însuși nesperat, un palat de sute de ani, masiv și grav, îmbogățit de un turn infinit, ca o săgeată în zbor, care de-atâtea ori se adaugă construcțiilor grele, mai ales în Italia, poate pentru a le înaripa.

Piața, pavată cu nervuri în formă de evantai, are culoarea pământului de Siena, ars. Catedrala de marmoră albă tărcată cu vânăt, care mi-a sărit în ochi de pe o colină, m-a făcut să plec grabnic, chiar dacă o fi fost foarte frumoasă. Deoarece nu mi-au plăcut nicăieri aceste fațade de marmoră, ou atât mai puțin ar fi putut să-mi placă la Siena, unde violează culoarea orașului.

Pe când făceam drumul înapoi, pe alte străzi, cu sentimentul repetat că mergând spre mașină îmi regăsesc propria-mi casă, am notat o ultimă impresie: orașul izbutește să-și păstreze vechimea chiar în construcțiile moderne. Într-o piață pe care ai fi crezut-o nouă, de dată mai recentă erau numai unul sau două blocuri – foarte impropriu numite astfel; n-aveau

nimic care să apese sau să atârne. Însăși așezarea lor față de restul clădirilor arăta grija de a se păstra stilul orașului. Pe deasupra, păstrau și culoarea.

De-aici puteam să merg drept spre sud, pe la Grosseto și Orbetello, de unde să-mi continui drumul pe malul mării.

Am ales altă cale, într-un unghi de vreo treizeci de grade cât prima, fiindcă în drum, înainte de Viterbo, aveam să întâlnesc o mare interioară, lacul Bolsena, imens ca o mare adevărată.

Până a ajunge acolo, am făcut un popas lung, dar nu de oboseală, într-un loc necunoscut, unde probabil nu se oprește nimeni, în apropiere de Radicofani, care cu siguranță nu va spune nimic nimănuia.

Aveam nevoie de pace și de peisajul Italiei. Am găsiți pacea – peisajul părea din altă parte. Să nu fi fost un tractor înțepenit lângă drum ar fi semănat cu decorul unde orbecăie prin furtună regele Lear. Lipsea furtuna, o vedeai însă în gând, datorită unui salcâm încovoiat, bătut de vânt atâta vreme., că nu mai avea cum să se îndrepte și să mai spere în zenit.

Locul era deluros, dar nu frământat, cu creste de jur-împrejur și cu sate ca niște cetăți, așezate numai pe sus. Se făcuse ora prânzului „mă aflam într-o lume unde nu murise nimic, nu se produsese nici un cataclism, și totuși, de la o creastă la alta nu se vedea o mișcare, nici prin văi, nici pe înălțimi; se simțea liniștea dinaintea erei când a început viața pe pământ.

În dreapta șoselei, un fel de han, sau o gospodărie măreț părăsită, arăta că trăiseră oameni pe aici. Trăiau și acum, dovadă colinele arate de curând, și tractorul care nu puteai să fie fără stăpân.

În stânga, o capelă mică, abandonată, mărturisea că oamenii se și închinaseră unui Dumnezeu. Într-o turlă așezată asimetric, cu o intenție care dădea micului lăcaș un fel derafinament trist și sălbatic, mai exista clopotul. Îi lipsea lanțul., sau frânghia și n-am îndrăznit să mă urc pe acoperiș. Astăzi sânt nemulțumit, simt în mine un gol, că n-am sunat clopotuli în peisajul acela pustiu.

În fața capelei creștea un cipres. Dincolo de drum, pe zidurile casei părăsite, creștea viță, acum înroșită. Nici cerul nu părea al Italiei, nu răsfrângea culoarea Mediteranei; era palid. Avea în schimb o înălțime, care putea să sugereze ceva din ce-au cucerit oamenii în cosmos.

★

Lacul Bolsena devenise alb de prea multă lumină și ardea retina.

Mersesem toată dimineața cu soarele mai mult în față; răsfrânt în asfalt, te orbește. A fost singura zi în Italia când am suferit fizic și am vrut să mă opresc undeva mai degrabă.

Pe malul mării, la Tarquinia, am întâlnit apeducte de pe vremea romanilor. N-am mai avut putere să le dau importanță. Dar s-ar fi cuvenit să mă opresc și să văd dacă nu cumva ar putea fi reparate și repuse în funcțiune, fiindcă la Civitavecchia, unde am ajuns după o jumătate de oră, este mare lipsă de apă; casele, cel puțin în cartierul gazdelor mele, se alimentează cu sacaua. Rația care mi se cuvenea, ca oaspete, am folosit-o spre a face un duș, cu multă economie, iar de băut, am avut noroc cu vinul alb al Italiei, simplu și cumsecade.

Arsura ochilor mi-a trecut abia peste noapte.

Regret că n-am luat vaporul să merg în Sardinia. Poate m-a înfrânat, dându-mi o dispoziție proastă, gălăgia pe care o fac ziarele cu privire la un știu ce acte banditești săvârșite pe insulă, mi se pare furturi de copii, sau de persoane mature, în vederea răscumpărării. Nu doream să văd mare lucru, Sardinia nu făcea parte din obsesiile mele, nici din miraje. Apoi mă simțeam puțin umilit că nu m-ar fi răpit nimeni. Dar aș fi vrut să pot spune că „am fost și eu acolo”.

★

Există o Romă antică, spre care sânt atrași de la început toți vizitatorii. Întâmplarea m-a favorizat mai bine ca niciodată: fereastra odăii mele dădea deasupra Forului Traian, mă aflam deci aproape în centrul cetății din vechime. Un zid care aparținea vremii aceleia, cruțat aproape întreg și de oameni, și de intemperii îmi lua o parte din vedere, dar nu mă stânjenea, datorită gândului că se afla acolo dinaintea mea cu peste două milenii. Dacă mă aplecam într-o parte, puteam să văd, în fund, Columna lui Traian, întreagă; această înlesnire scădea însă emoția; pentru ea, badea Cârțan a făcut drumul pe jos, din Ardeal până la Roma. Ceea ce vine de-a gata se devalorizează.

N-a trebuit să fac eforturi prea mari nici pentru restul antichității. Capitoliul se afla la o aruncătură de praștie; în partea opusă, și nu mai departe, era Coloseum; de-acolo, la altă aruncătură de praștie găseai Termele lui Caracalla. Pentru o istorie atât de veche, colorată de atâtea legende, poligonul acesta mi se pare prea mic, și prea la îndemâna oricui. În

multe locuri, peste ce-a rămas din antichitate, folosind zidurile vechi, s-au suprapus clădiri de folos practic în secolele care au urmat; multe din aceste adaosuri strigătoare la cer s-au înlăturat, redându-se ruinelor dezolarea lor definitivă și nemascată, dar unele au rămas și astăzi. Într-un zid pe unde s-ar cuveni să treacă numai umbrele proconsulilor, vezi ferestre cu giurgiuvele pestrițe, iar la ferestre obiecte din vremea noastră, perdele sau lucruri puse la aerisit în atmosfera a douăzeci de secole fără întoarcere.

Asfaltul, adică strada modernizată, năpădită de automobile, împânzește lumea aceasta veche, unde s-ar cuveni să fie nemișcare și tăcere.

Coloseul, numit așa nu degeaba, este distrus, în proporție cam de două treimi, nu de vreme, ci de oamenii din timpul decăderii romane, care au luat matețial spre a-și construi case. Decăderea atinge astfel o culme – și dacă ai ochi pentru trecut și poți reface imaginea lui veche, puțin vag și tremurat, nu ca în brutalele fotografii colorate, dacă regăsești marmora, statuile din firide și înlături mulțimea adunată pentru spectacol, cea căreia i se dădea panem et circenses, dacă ștergi din arenă sângele gladiatorilor și al primilor creștini aruncați pradă fiarelor, e peste putință să treci pe aici fără să regreți ceea ce s-a distrus.

E bine să vii la Coloseum în amurg, când soarele gata să apună dă zidurilor despuiate de marmoră o anumită culoare; am căutat ora și am găsit culoarea: e a amarului.

Galeriile, câte s-au mai păstrat, într-o parte, absorb cu atâta putere pe vizitatori, că aproape nu-i vezi și te poți socoti singur în unele clipe. În arenă, ca și peste drum, la templul vestalelor, și-au făcut cuiburi pisici domestice, care nu s-au sălbăticit, deși trăiesc fără stăpâni. La unele ore, obișnuite, unii oameni din Roma, obișnuiți, vin să le aducă de mâncare. Am privit scena ospățului de la ultima galerie și mi s-a părut îngrozitor că va trebui s-o amintesc…

Acum știu: n-ar fi trebuit să vin aici – nu-mi plac ruinele populate. N-am de gând să schimb nici o lege omenească; le schimb pe ale mele, când s-au învechit. Dar dacă aș putea, aș stabili o zonă de tăcere, un Niemansland între prezent și trecut.

★
★ ★

Singurele ruine din câte am văzut până azi, în fața cărora m-am simțit ceea ce sânt, un *supraviețuitor*, au țost cele de la Selinunte, pe malul mării, în Sicilia, fiindcă erau *goale,* părăsite într-un pustiu și într-o tăcere tot atât de grea cât ele.

Atâta piatră nu cred că s-a mai băgat decât în piramide. Mai toată zăcea acum la pământ, dărâmată de cutremure; nici un templu nu era întreg, niciunul reconstituit. Închipuirea putea reface totul, până la imaginea integrală, alcătuită din forță și din gigantism, pe care le poți citi într-un singur fragment de coloană.

Omul s-a amestecat foarte puțin aici, alcătuind un plan, numerotând monumentele, punând o fată să vândă cărți poștale și Pepsi Cola nu știu cui, un paznic să vândă bilete la intrare. Și fata, și paznicul, la mari distanțe unul de altul, că nu s-ar auzi oricât s-ar striga de tare, stau invizibili în gheretele lor; nimic viu nu violează străvechea singurătate.

Câinele paznicului mi s-a gudurat la picioare, cu o tandrețe internațională. L-am mângâiat, gândindu-mă iarăși la greșeala prietenului care spusese că zile în șir nu voi schimba o vorbă decât cu chelnerii. Între alte omisiuni, intra și câinele.

E și aici o acropolă, mai vastă decât cea de la Atena, fiindcă spațiul nu-i limitat și poate în partea locului oamenii foloseau alte unități de măsură pe vremea aceea, a primelor civilizații mediteraneene. Le lipsea rafinamentul atenian – aveau în schimb forța primitivă a dimensiunilor colosale, ca în Egipt sau în Perú.

În acest punct, participarea arabilor la arhitectură e invizibilă. Ei au adus însă suflul deșertului, al nisipului fierbinte, îl simți printre ruine, și mai departe, în câmpia potopită de soare, în peisajul torid. În bătaia lui, dospesc groasele și lubricele frunze de cactus, și râd trecătorului – râd, da, cu fețe roz sau albe! – nesfârșitele tufe de leandru din lungul șoselelor.

Dacă un om îmi va spune că în Sicilia n-a văzut decât leandri, n-am să-l socotesc nici orb, nici inert, ci corupt și fericit. E o nerozie să reziști ispitelor – și-i altă nerozie să vrei *totul*, când *ceva* te îmbată destul.

Nu vreau să spun că am rezistat; am răbdarea să amin și să aștept. Bețiile de leandru le încep acum, serile, după ce am scris ultima pagină și mi-am alungat din suflet ultimul prieten. La asemenea beție nu poate participa nimeni.

Am uitat să spun: din ghereta paznicului erupea muzică; adjectivele care urmează, deși banale, neconvingătoare, insuficiente, încearcă s-o definească: era cunoscuta muzică a Italiei, dulce, languroasă, modestă și plină de patimă. Poți înnebuni, dar e o nebunie simplă și foarte frumoasă.

★

De când țin minte, la Roma doream, și m-aș fi mulțumit cu atât, să văd Capela Sixtină. Însă ca să ajungi la ea, trebuie să străbați toate muzeele Vaticanului. Din ce-am văzut, nu m-a impresionat în primul rând arta, destul de diluată, ci dimensiunile cetății care dacă pe de o parte arată munca omului, admirabilă, pe de alta arată opulența. Dacă m-a impresionat, nu înseamnă că trebuia să mă și încânte. Capela Sixtină ar fi rămas un hangar, ca și refectoriul „Cenei” de la Milano; a devenit una din minunile lumii datorită lui Michelangelo. M-am întors de multe ori acolo, străbătând coridoare de sute de metri – sute de metri, nu-i o greșeală! – și totdeauna, la toate orele, am găsit sute de vizitatori, de toate felurile, iar unii de nici un fel. Deci m-am străduit, dar zadarnic; eforturile musculare nu mă îndreptățesc să afirm că am văzut Capela Sixtină!

Am însă dreptul să spun că „am fost acolo” – și chiar de mai multe ori; e un sentiment. Reproducerile colorate au să adauge câte ceva, din când în când – și poate într-o noapte am să visez totul, în dimensiunile realității pe care oricum am înregistrat-o.»

Am văzut în schimb, în toată libertatea, pinii din Roma, prelungiți până în sudul Italiei, ultimul fiind la mormântul lui Pirandello.

Primii au fost cei din parcul Borghese, luxul Romei moderne. Un spațiu păstrat numai pentru vegetație, în centrul orașului, și de dimensiuni care estompează, acoperă, te fac să uiți viața citadină, ducându-te în altă lume, e într-adevăr un lux, neîngăduit decât celor ce știu să-l păstreze. Roma are acest merit. Sper ca pinii să nu se usuce înainte de a. crește alții; orașul și-ar pierde ceva din identitate. Profilați pe cer, copacii aceștia cu coroana ca de palmier, dar de esență, nordică, par transplantați în peisajul Italiei și într-un fel te întristează, ca o coloană de captivi cu lanțuri la picioare-E în ei, într-adevăr, o suferință care aproape îi însuflețește, mărturisind o sensibilitate supravegheată. Așa cum apar pe cerul albastru, sânt gânditori și nostalgici, și te poți încrede era prietenia lor într-o zi când nu ai alta.

Surorile lor bune, cu însușirea de a vorbi, poate și de ai asculta, sânt fântânile. Mi se pare impudic să le descrii și să le numeri. E bine să le

privești, dar și mai bine să le asculți cu ochii închiși, muzica permanent modulată și interminabilă. Dacă ar pândi ore în șir, un om cu urechea exersată și rafinată care știe să înregistreze glasul naturii nu ar găsi două sunete în aceeași tonalitate. Expresivitatea acestor glasuri, neîntrerupte e, într-o anumită zonă a sensibilității noastre –, mult mai mare decât a muzicii scrise de oameni.

Dintre toate, am să amintesc totuși o fântână, dar cu multă reținere și convins că mai întâi ani trezit în mine toată prudența cu care omul trebuie să se exprime când înaintea lui s-au exprimat alții, și mulți au să se exprime după aceea.

La intersecția câtorva străzi torturate, aproape de centrul geografic al Romei, se află o mică piață mărginită de clădiri cenușii, fără istorie. Pe calcanul uneia din ele se proiectează un Neptun gigantic între nimfele și tritonii de marmoră ai acelui joc de ape numit Fontana di Trevi. În bazinul care ocupă jumătate din suprafața pieței și unde se varsă exuberanța lichefiată a personajelor mitologice, trecătorii, străinii mai ales, aruncă o monedă, întărindu-și astfel, după legendă, speranța de a se întoarce la Roma. Am aruncat și eu un ban, înainte de a pleca spre sudul Italiei, știind bine că am să mă întorc, dacă am să rămân în viață. Sper să mă întorc și altă dată, dar când am plecat a doua oară, acum spre nord, adică spre casă, n-am mai aruncat banul; nu-mi place să smulg făgăduieli sorții.

Fontana di Trevi e singura frumusețe din câte am văzut, acum sau altă dată, fără să mă oprime și să mă împiedice lipsa de spațiu. O vezi în toată adâncimea ei, chiar privită de aproape; o vezi și seara, când reflectoarele proiectate pe smarmoră șterg contururile materiei fixe, lăsând să vibreze doar apa. Jocurile apei nu sânt dirijate gălăgios, nu se încrucișează săbii, nu vezi nici zboruri, nici cavalcade – ele au un calm constant și în acest chip, care sugerează interminabilul, devin fastuoase. Peste arhitectura fântânii, estompată, creează lumi noi, mobile, și oricare ar fi timpul, mișcarea lumilor astfel iscate nu se repetă niciodată. Lipsa de spațiu nu te împiedică să vezi, fiindcă apa dă naștere unei perspective străvezii și infinite; în ea pot să încapă toată muzica și poezia pe care le țin minte.

Nu știu cât timp au să dureze aceste imagini luate cu mine, dar văd că a trecut peste ele o Iarnă fără să le șteargă. Dacă într-o zi au să dispară, alt timp o să rămână sunetul, melodia în care nici o notă nu se repetă. Iar și mai târziu, când n-o să mai fie altceva, o să se păstreze, în afara văzului și auzului, simțământul născut când ajungi acolo: că poți stămâne.

Mulți vor fi plecat de la Fontana di Trevi fără să arunce banul – cred însă că nimeni n-a mers doi pași fără să întoarcă privirea. Necontenit, apele te cheamă din urmă; uneori glasul lor se aude foarte departe.

Nu mai am să adaug nimic despre fântântle Romei – și mult m-ar ispiti, fie măcar cele trei din piața Navona. Spună altcineva în locul meu! – mi-am făcut datoria. Fontanei di Trevi i-am închinat de zece ori mai mult timp decât Sfintei Sfintelor, Catedrala San Pietro, și cu toată primejdia de a fi trimis în Infern, mărturisesc cu evlavie că ea, la rândul ei, mi-a dat de-o sută de ori mai multă bucurie. E primul loc unde m-aș duce, dacă m-aș întoarce la Roma.

Despre fântânile de la castelul d'Este scriu din răzbunare; parcă presimțind că n-au să-mi placă, n-aveam nici o dorință să merg acolo. Dar m-am dus, fără să mă fi silit nimeni – mă răzbun deci nu pe fântâni, ci pe mine.

Castelul (amintit doar ca punct de reper, altminteri putând să fie ignorat fără pierdere) se află pe înălțimile de la Tivoli, vreo treizeci de kilometri în răsăritul Romei. A merge acolo duminică după-amiază, cum a fost cazul, înseamnă să fi pierdut imaginația, capacitatea de visare, să nu mai ai nici scop, nici ideal în viață. Un prag mai departe este sinuciderea, pe care n-o propovăduiesc, dar care s-ar putea să fie mai bună.

Locuitorii unui oraș mare și vechi, una din capitalele lumii antice și-a lumii de azi, când intră într-un parc, duminica, devin târgoveți. Sute și sute de târgoveți romani umpleau aleile și scările parcului. Aici spațiul, nemăsurat, avea ceva lipsă dintr-o dimensiune. Din vârful înălțimilor, atmosfera fiind clară, se vedea limpede tot peisajul, până la orizont, dar fără adâncime, ca și cum l-ai fi privit cu un singur ochi.

Fântânile, mi s-a spus, sânt trei sute șaizeci și cinci, în număr cu zilele anului. Aceeași apă, condusă din terasă în terasă – altminteri consumul ar fi fantastic – țâșnește în felurite locuri și-n felurite chipuri, creînd pe coasta dealului o dantelărie vânătă, pierdută printre tufișuri, printre arbuști și arbori.

Fântânile din Roma mărturisesc intenția omului de a suplini natura; e în ele o sinceritate, exprimată în bronz sau în marmoră. La castelul d'Este, fântânile vor să *imite* natura, dar fără izbândă, fiindcă natura le zdrobește.

Le-am privit doar ca să le număr; cifra mi se părea o exagerare. După prima terasă am renunțat; cred că sânt chiar mai multe decât zilele anului!

Și anii trec, și fântânile curg, și în tristele după-amiezi de duminică târgoveții vin să le vadă.

Când m-am întors la Roma dinspre răsărit, am făcut un ocol mare numai ca să nu trec încă o dată prin Tivoli. Nu era o pornire potrivnică; dacă plec și trebuie să mă întorc, de câte ori e cu putință caut alt drum; așa călătoria se dublează – uneori crește chiar mai mult.

★
★ ★

Am o foaie de calendar, pe care am păstrat-o, împreună cu multe hârtii și hârtiuțe – bilete de autobuz, bonuri de parcaj, tichete de ferry-boat – nimic de valoare, dar toate îmi evocă un moment și o emoție. Pe foaia de calendar am scris mare, ca să pot citi din mers, și am pus-o pe tabloul de bord: Via Nazionale, Traforo (tunel), Duc Macelli, Piazza del Popolo, Lungotevere, Ponte Milvio, Via Flaminia. Erau punctele pe unde trebuia să trec ca să ies din Roma în șoseaua Perugiei. Dar această prevedere, datorită căreia m-am orientat fără greșeală, am luat-o abia la a doua plecare.

Patru săptămâni mai devreme am plecat spre sud, prima oprire urmând să fie la Napoli sau undeva în apropiere. Îmi propusesem să merg pe malul mării; pentru aceasta am cerut câteva informații asupra drumului; au fost insuficiente sau nu le-am memorat bine – fapt este că, după ce am rătăcit zeci de kilometri în partea de sud a orașului, am renunțat să mai ajung la Ostia, plaja Romei și, într-o rețea încâlcită de șosele am ales la întâmplare una din cele care duceau la Napoli, trecând prin Frosinone. După o sută de kilometri aș fi putut să repar greșeala și, pe o ramificație bună să mă îndrept spre Formia, unde aș fi întâlnit marea Tireniană. Aceeași veche inspirație care m-a ajutat și alteori m-a făcut să nu mai schimb drumul, și astfel am ajuns la Monte Cassino.

E drept că văzusem pe hartă o localitate numită astfel, dar nu crezusem că ar putea fi aceea unde, spre faza finală a războiului din Italia – mă refer la ultimul – s-au dat lupte sălbatice. De curând văzusem la televizor un film documentar care prezenta, în imagini autentice, această groaznică și absurdă încăierare. Credeam însă că Monte Cassino nu mai există, sau dacă există e ținut sub tăcere, ca o amintire funebră.

L-am găsit, l-am văzut de departe, l-am recunoscut după imaginile filmate, dar nu el a însemnat surpriza zilei. În vârful muntelui se vede mănăstirea, de piatră albă, nouă – o reconstituire. M-am mulțumit s-o privesc din vale, cu indiferență; n-are nici o legătură cu cele întâmplate acolo, cu tonele de bombe lansate asupra mănăstirii vechi, cu tonele de sânge omenesc curs pe povârniș.

M-am oprit la o răspântie, în satul de jos, și am privit oamenii care treceau; s-ar părea că toți au uitat!

La răspântia următoare, un surprinzător semn turistic (placardă galbenă) indica drumul spre „cimitirul german”. L-am urmat, și pe o colină, la marginea satului, am găsit o altă localitate, a morților, mult mai frumoasă decât cea vecină, a oamenilor vii. Există, în față, chiar și un vast loc de parcare, semn că vin aici mulți vizitatori. Atunci n-am văzut decât un automobil, o limuzină, de departe, din care au coborât un domn și două doamne, cu flori în brațe.

La capătul unor trepte de piatră albă, sub un portal modern, aproape nou sau înnoit, păstrat cu mare îngrijire, ca totul de jur-împrejur, pe o placă de marmoră scrie: „Aici zac 20.002 soldați germani”. Douăzeci de mii, *doi*!

Mormintele sânt orânduite în cercuri concentrice și în trepte, îmbrăcând colina, de jos până în punctul ei cel mai înalt. În primele rânduri ale acestui tăcut amfiteatru, pe crucile mici de piatră sânt înscrise gradele mai mari; ele descresc cu fiecare rând, ca să lase apoi loc soldaților. De la un loc, numele încep să dispară: „Aici zace un soldat german”. Iar spre sfârșit, morții își împart doi câte doi, trei câte trei micul spațiu, cum se întâmplă cu viii în cartierele mărginașe ale orașelor: „Aici zac doi soldați germani…” „Aici zac trei soldați germani…”

Cele două doamne îngenuncheaseră la un mormânt din primele rânduri; domnul stătea pios în spatele lor.

Mă aflam în plin miez al Italiei, în cimitirul german de lângă satul Cassino; acest nebănuit areopag al morților perpetuează amintirea războiului, în mijlocul oamenilor care au suferit de pe urma lui. Moartea, vom spune, e deasupra oricăror reticențe. Bine! Dar unde sânt îngropați morții italieni?

Trei ceasuri mai târziu, în piața din Pompei – Pompeiul oamenilor în viață – pe un monument modest, am citit o inscripție și mai nebănuită, care întâmplător repara nedreptatea de la Monte Cassino. Pentru mine era cu

totul nouă – și bătea până dincolo de moarte și de iubire, căci spunea astfel: „Pentru *toți* morții, din *toate* războaiele”.

Până a ajunge acolo, am avut a străbate Napoli, încă o dată la ora prânzului și cu panică mărită, dată fiind prezisă indisciplină a pietonilor și volubilitatea populației, care te poate stânjeni fără intenție. Am parcat în centru, sau unul din centre, lângă Muzeul Național de Antichități, singurul pe care voiam să-l vizitez. Dacă am găsit fără multă dificultate locul unde să opresc, a fost mai greu să cobor. Îndată zeci de copii au înconjurat mașina, țopăind și vociferând ca niște piei roșii în jurul unui prizonier. Întâmplarea nu mi-a plăcut de loc, dar a trebuit să recunosc că avea un anumit haz, cam neliniștitor, și că Napoli are un stil, pe care ești dator să-l accepți – sau să nu vii aici.

Am avut inspirația, puțin nefirească, de a mă face că nu văd nimic, de a trece nepăsător printre micii presupuși agresori, abandonând mașina în mâinile lor. Când m-am întors, după un ceas, n-am mai găsit pe niciunul la fața locului, iar mașina nu suferise nimic, n-avea nici măcar o iscălitură sau un desen făcut cu degetul în praful de pe caroserie, cum se întâmplă câteodată și la noi – și chiar mai rău!

Muzeul de Antichități se află într-o fostă cazarmă, o clădire greoaie – și este un mare depozit de marmoră. N-am recunoscut nici o statuie, dar aproape toate erau foarte frumoase. În lipsa altor țeluri și într-o lume redusă la a mia parte, asemenea muzee ar trebui cercetate cu anii. I-am consacrat o oră și am plecat repede, cu impresia că nicăieri nu mai există altă materie, că totul pe stradă și în continuare nu poate fi decât marmoră.

Am mai mers în port, care mă atrăgea mai mult decât catedralele, dar n-am putut să intru în incinta bine păzită; m-au trimis din poartă în poartă, din Ignoranță sau din rea credință, și peste tot mi s-a spus: „Intrarea e prin altă poartă”. Până ce m-am lăsat păgubaș, cu destul amar. Sânt deci puțin supărat pe Napoli, ceea ce nu m-a împiedicat să-l filmez din mersul mașinii, ca să-l aduc în ochi altă dată. Până acum n-am developat decât artera largă care te scoate din oraș spre sud, având în dreapta portul și golful celebru, iar în stânga blocuri cu tencuiala colorată când nu e jupuită, locuințe înghesuite și cam mizere, colcăială etajată.

Aici am descoperit prima oară, în desfășurarea lui completă, marele pavoaz al sărăciei sudice, care în nord se ascunde, sau e mult mai mică. Pe

toate fațadele flutura rufăria multicoloră a multicolorelor familii napolitane…

Nu prea se vedea lume la ora aceea, nu se auzea nici măcar muzică, dar dincolo de tăcere și de nemișcare se simțea promiscuitatea și viermuiala, insultându-se reciproc cu golful, de o inadmisibilă claritate și albăstrime.

★

Odată cu turbulența întâlnită în această zonă, între Napoli și Sorrento e concentrat peisajul cel mai însorit și mai bogat în culori din toată Italia. În marea din față, mitologia a făcut lăcașul sirenelor care ademeneau pe navigatori, ca să-i piardă. Vraja lor se simte și astăzi în aerul marin și-n albastrul apelor. Aici se cuvine să iei omul așa cum este și să-i ierți orice greșeală; în orice face, el nu-i decât victima cântărilor amețitoare, venite din larg și neauzite de alții.

Ca să-mi trag sufletul după sufocanta traversadă a orașului, dincolo de Napoli m-am oprit la Torre del Greco, o mică localitate din fundul golfului, și am mers la malul mării. Jos se vedeau bărci de pescari în repaus. Sus, un singur om, rezemat de parapet, un localnic, privea colțișorul de mare din față. Poate asculta, fără să știe, cântecul sirenelor.

O sirenă de zece ani mi-a vândut struguri într-o prăvălioară; după ce a luat banii, cu o mână mică și înduioșător de murdară, a aruncat o privire după rogojina care o despărțea de sălașul familiei, unde probabil sirena-mamă își făcea somnul de după-amiază, apoi asigurată din această parte mi-a mai pus un ciorchine în pungă, darul ei personal, însoțit de o privire complice și amicală. Peste câțiva ani are să fie, cu siguranță, o sirenă primejdioasă. Feriți-vă, când treceți la sud de Napoli!

M-am oprit la Pompei, pe neașteptate. După-amiaza și scara au fost calme; lumea e liniștită și, mi s-a părut, gânditoare. Am stat câtăva vreme în gară, până au trecut două trenuri într-o direcție și în alta, ca spre viitor unul, altul spre trecut…

Vechiul Pompei, la a cărui intrare am fost primul a doua zi dimineață, e într-adevăr un oraș, cu toate caracterele urbanisticii antice, cu arene, teatre, forum, vile și palate patriciene, prăvălii, apeducte, turnuri de apă, conducte de plumb încă vizibile pe alocuri. Nu lipsesc nici băile publice, nici lupanarul. Toate au fost dezgropate și au devenit mărturia descrierilor rămase de la supraviețuitorii dezastrului. Unele dovezi reconstituite sânt

monstruos de convingătoare: oamenii a căror formă s-a păstrat în lavă, câinele chircit, cu picioarele în aer – toți așa cum au fost surprinși de moarte.

Sânt clădiri care au rămas aproape întregi, ca vila Vetti, bunăoară; aici, pe unii pereți frescele își păstrează culorile, de parcă n-ar fi fost acoperite de lavă.

M-au interesat mai puțin toate acestea…

O dimineață caldă și străvezie m-am plimbat pe străzile orașului mort, silindu-mă să nu aud tiradele indecent de gălăgioase ale ghizilor, pe care-i întâlneam cu grupurile lor de turiști mai la tot pasul. Îi văzusem de altfel la poartă, unde își așteptau mușteriii ca pe o pradă. N-am să accept niciodată de bunăvoie să fiu condus și informat astfel; îți pierzi și libertatea de mișcare, și pe cea spirituală. Un plan, o hartă, o cărțulie scrisă inteligent, cu cât mai concis cu atât mai bine, sânt mult mai de folos când omul știe să citească și știe ce caută.

La Pompei, ruinele trebuiau numai să fixeze cadrul unde voiam să reconstitui printre pleoape nu orașul, locul de plăcut refugiu al bogătașilor, ci drama petrecută acolo. N-am izbutit decât să iau imagini pentru altă dată; era prea mult soare sus, jos prea multă lume vie, iar Vezuviul într-o coaistă, înverzit, stins, își refuza mărturia.

★

Aproape de capul peninsulei care închide la sud golful Napoli, limitând amintita zonă gălăgioasă, încărcată de lumini și de albastru, se află încă una din acele localități unde ar merita să te oprești fie și pentru sonoritatea numelui: Sorrento. Poți să-l pronunți cu plăcere – fără să știi ce este.

Este un orășel agățat cu atâta trudă pe faleza stâncoasă, că te întrebi ce i-a obligat pe oameni să se așeze acolo, de ce n-au căutat un loc mai prielnic? Mi-e de ajuns să mă gândesc la strada care, spre a coborî în port, a cerut să se excaveze mai multă piatră decât a intrat în construcția tuturor caselor din întreg orașul. O fi acesta ținutul binecuvântat unde se trăiește dolce far niente –, dar lenea dulce n-a putut să înceapă decât după ce a fost gata Sorrento. Viața aici n-a început ușor, și cred că nu-i ușoară nici astăzi.

Am rătăcit pe străzi, cu bucuria aceea reînnoită la flecare etapă, și deodată mi-am dat seama că mă aflu nu într-un orășel de vilegiatură, ci într-o capitală. Capitala cui? Nu știu – poate a unei țări necunoscute, de sub apa mării sau de deasupra cerului…

Seara am descoperit, dar într-un înțeles nou, și dulcele far niente. El nu înseamnă „a nu face nimic”; e prea puțin. Pe-o străduță îngustă, cu prăvălii, plină de lume ieșită să se plimbe sau să târguiască, în liniște și fără grabă, o bicicletă de copil, nou-nouță, lustruită și nichelată zăcea pe pavaj, împiedicând circulația. Un automobil, venind pe sensul lui unic, fiindcă străduța n-ar fi îngăduit să se încrucișeze două vehicule cât de mici, s-a oprit în fața bicicletei, și conducătorul a început să claxoneze. Ici un negustor stătea în ușa prăvăliei, dincolo altul atomiza muștele din vitrină, lumea trecea în sus și-n jos, dar de bicicletă nu se sinchisea nimeni.

După câteva semnale de claxon s-a liniștit și automobilistul… Mi-a părut rău de intervenția mea, care, scurtând scena, m-a împiedicat să văd cât ar fi putut să se prelungească. Dar n-am fost în stare să rabd: am ridicat bicicleta și cum rezemat-o de zid. Atunci automobilul a pornit, iar persoana din dreapta conducătorului, partea unde mă aflam, cam perplex și timid, s-a aplecat pe geam să-mi mulțumească, fără timiditate, poate însă că și mai perplex decât mine.

Un ceas mai târziu, după cină, trecând din nou pe la fața locului, bicicleta se afla unde o pusesem; mașina, în schimb, datorită mie, cred că ajunsese departe.

În dorința de neconformism, n-am ajuns să ocolesc insula Capri; dar e drept că visasem atât la ea, încât pornind într-acolo o știam pe de rost, până la oboseală.

Am plecat dimineața cu un vaporaș plin de turiști suedezi; era soare, și înglobarea mea într-un grup cu care nu aveam nimic comun, decât dorința de a le vizita țara scandinavică, mă făcea cam trist…

Văzută de jos, în umbră, faleza mi s-a părut pustie și sinistră. Nu-mi plac locurile unde marea se termină în stâncă; o plajă e un fel de plămân, și prin el apa respiră fără să gâfâie.

După ce și-a terminat treaba la modestele manevre de plecare, un marinar a pus mâna pe armonică, a dat drumul glasului cam gâjâit, și tot drumul a cântat canțonete napolitane, cu o plictiseală care făcea să pălească soarele.

După tradiție, se merge întâi la Grota albastră, spre nord-vestul insulei Capri. E și aici o biată întreprindere de stors banul. O puzderie de bărcuțe înconjoară vaporașul, și lumea coboară, conștiincioasă și placidă. Sub faleză, culoarea mării se închide până dincolo de cel mai adânc albastru,

până începe să se confunde cu smoala topită. Intrarea în grotă e atât de îngustă, că nu se pot strecura decât aceste bărcuțe, anume croite, și atât de scundă, încât ca să treci dincolo trebuie să te întinzi pe panouri. Înăuntru, prin refracția luminii de afară, efectul duce într-adevăr la feerie; în bezna de sub bolta stâncoasă apa capătă culoarea azurului; câteva clipe, dacă vrei, poți crede într-un miracol. Ca să fi fost într-adevăr miraculos, aici ar fi trebuit să vin înot, altă dată, fără nici o tovărășie, decât poate a sirenelor.

Era prea târziu anotimpul, prea târziu anul…

Portul unde debarci pe insulă nu are alt înțeles vizibil decât turismul. Localnicii sânt oameni așezați, cu temperamentul mai calm decât al napolitanilor, deși trăiesc în aceeași zonă geografică; îndeletnicirea continuă de gazde i-a făcut însă pe unii cam hrăpăreți, pervertire explicabilă; prea puțini sânt vizitatorii care vin aici de două ori în viață; e bine să iei de la ei tot ce se poate…

Uneori oamenii rănesc peisajul.

Oferă insula Capri o priveliște frumoasă? Mulți oameni mi-au declarat că n-au întâlnit în Italia ceva s-o întreacă. Nu știu. Aglomerația te împiedică să descoperi direcțiile încotro trebuie să-ți îndrepți puterea de contemplație. Și apoi mai cred că farmecul naturii constă într-o emanație care nu este nelimitată, care se consumă și se pierde după prea multă solicitare.

Deși eram la primele ore ale dimineții, m-am simțit istovit de atâta lume; din port am urcat cu funicularul pe platoul unde se află orășelul numit ca și insula. Am plecat mai departe cât am putut de repede, spre Anacapri, al doilea orășel, aflat pe o înălțime și mai mare. Acolo mă atrăgea ceea ce știe oricine, vestita vilă a lui Axel Munthe. Nu i-am descoperit valoarea, ca arhitectură; pe mica terasă de stâncă unde se află, nu e prea mult spațiu – și pentru o casă, și pentru o grădină; n-am scuzat înghesuiala și continuele adaosuri. Prea sânt multe laolaltă: și pergole, și trepte de piatră, și parapete lângă prăpastie, și marea jos, și cerul sus, și, într-un colț, chiar o capelă. Dintre toate, marea și cerul le socotesc indispensabile. Restul ar fi putut să fie redus la o pătrime sau – Dumnezeu să mă apere! – ar fi putut să lipsească.

Pe la douăzeci și cinci de ani, am socotit casa de la San Michele un paradis pământesc, deși pentru mine rămânea inabordabil. Nu regret că l-am abordat acum, dar nici nu-mi pare bine. Năruirea miturilor e urmarea

firească a evoluției noastre, dar ceva tot ne doare când încă unul se prăbușește și n-apucă să se nască altul. E o sărăcire.

Inscripție pe un perete în vila San Michele:

„Oser – vouloir – savoir – se tăiere”.

Nu înțeleg, sau nu mi se potrivește succesiunea acestor verbe sentențioase. Le-aș orândui altfel:

„A ști – a vrea…”

„A îndrăzni” și „a tăcea” pot merge laolaltă.

Al doilea funicular, mai folositor decât primul, m-a dus pe Monte Solaro, ultima înălțime, de unde țărmurile insulei se văd de jur-împrejur, ca bordajele unei corăbii privite din vârful catargelor. O oră de navigație solitară, cu nori răzleți peste marea albastră, mi-a redat încrederea în statornicia frumuseților din natură. De la această înălțime, unde nu ajungea foșnetul mulțimii, insula Capri și-a dezvăluit cu modestie, în tăcere, farmecul nezgomotos, penetrant și durabil, pe care nu l-am mai respins ca pe o axiomă prea mult impusă.

Drumul de la Anacapri la Capri, câțiva kilometri săpați în piatră, o șosea îngustă pe care cel mai mare vehicul în circulație e inimimicrobuzul, apare ca încă o minune a zonei far niente – lucrare grea, îndrăzneață, poate miraculoasă.

Cred însă că era și mai frumos aici pe vremea când, ca să ajungi sus, te cățărai pe stâncă.

Până seara, am hoinărit pe străzile din Capra. Toate sânt foarte înguste, dar unele nu au mai mult de un metru lățime – nu mai sânt străzi, ci galerii de labirint. Te orientezi după soare, sau după simțuri ascunse. În chilii întunecoase se deslușește o făptură omenească, un bătrân, o bătrână, privind afară pe ușa deschisă; ce pot să vadă pe zidul din față? Lângă aceste locuințe sărace descoperi câte o intrare luxoasă, o poartă de aluminiu lustruit cu telecomandă, cu difuzorul telefonului încastrat în zid. Dincolo bănuiești niște trepte, niște alei ascunse de arbuști și de tufele răspânditelor flori mov, apoi o vilă ferită cu discreție de ochiul trecătorului și de al bătrânilor vecini contemplativi.

Și aici, acceptând asemenea înghesuială, omul rănește natura, de data aceasta lovind-o în ochi și în plămâni, sugrumând-o, orbind-o, luându-i

aerul și lumina.

Pe alocuri, un câine păzeşte intrarea casei; nu știu cum acceptă lipsa de spațiu, cum de n-o ia la fugă, cum nu turbează? Te freci de el ca să treci mai departe – nu-i pasă.

Unul isingur mi s-a așezat în față și-a început să mă latre. Mi-am dat seama îndată că intram într-o zonă unde n-aveam ce să caut: era o fundătură.

★

O barcă portocalie, cu motor puternic, desprinsă din umbra falezei continentale a tăiat calea vaporului, la întoarcere, și a dat o reprezentație palpitantă, luând în răspăr, în curmeziș și sub toate unghiurile valurile stârnite de ea însăși în alunecarea vertiginoasă; uneori sărea în aer și părea că n-o să mai revină pe apă. Imaginea depășea legile hidrodinamice. iar senzația ocupanților cred că atingea acel sublim care trebuie să se nască din înmulțirea forței cu spaima.

Un bărbat tânăr, în picioare, ținea volanul cu o singură mână, mâna cealaltă având-o, proteguitor, pe umărul blondei sale vecine, o copilă de vârsta când se merge prima oară la școală. Fetița râdea în hohote, cu părul ud fluturându-i pe spate; era în ea o frenezie crescând la fiecare zbor al bărcii, la fiecare jerbă de apă care îi lovea obrazul.

Ce-avea să viseze acest copil peste noapte? Ce-avea să devină mai târziu în viață?

Mi-au rămas în ochi până astăzi fragila, neînfrânta, biruitoarea ei imagine, iar în ureche hohotele de râs care învingeau urletul motorului când barca trecea pe aproape.

Poate-i tot ce-a fost mai frumos în ziua insulei Capri.

★
★ ★

Există în cele derulate de la Florența spre sud, sau poate dinaintea ei, o densitate care de la un timp te doboară: prea multe de văzut, în peisaj, în muzee, pe stradă – oriunde te duci. Uneori încetezi să-ți mai aparții. Alteori percepi lumea ca pe un vis, și seara, când te reculegi, trebuie să faci un efort, de multe ori dureros, spre a o reda realității căreia aparții împreună cu ea.

Nu eram obosit, nu trăgeam la somn peste zi, nu simțeam foamea până după apus; mi-era sete de un peisaj lung și pustiu, de un drum fără nimic, de un spațiu nud, unde să regăsesc senzația mișcării, cu nici un adaos.

Pe țărmul celălalt al peninsulei unde-i Sorrento se deschidea în față o șosea de sute de kilometri, pe care harta o arăta liberă și dreaptă, ca o linie de navigație. Ținutul n-avea pentru mine nici istorie, nici amintiri, nu eram dator să văd un anumit punct; puteam merge în necunoscut.

Am evitat iarăși artera modernă, prelungirea celei care leagă Roma de Napoli și se numește atât de ispititor „Autostrada soarelui”. Informatori de la Automobil Clubul Italian m-au prevenit că pe șoseaua veche dintre Sorrento și Positano voi întâlni, în treizeci de kilometri, nouăzeci de serpentine. Cifra n-a fost exagerată, și serpentinele n-au fost o glumă. Trei pe un kilometru înseamnă o continuă șerpuire; ieși dintr-una ca să intri în alta, apoi în cea următoare, în celelalte. Fără soare pe cer, cum se nimerise ziua aceea, nu mai știi încotro mergi, spre ce puncte cardinale, dacă te duci sau te întorci, de ce cobori, de ce urci, care îți este țelul. E un chin și o voluptate, ceva între turbare și beție. În unele clipe simți nevoia, până la scâncet, să întâlnești și-o linie dreaptă de măcar câteva sute de metri.

M-a torturat într-atât această parte a drumului, într-atât mi s-a părut că mă domină istovindu-mi ochii, grumazul, umerii, brațele, spinarea, șalele, picioarele și nervii, încât de atunci simt continuu dorința să-l străbat încă o dată, de două ori mai bine, ca să fie și-ntr-o direcție, și în alta.

Între Positano și Salerno mergi de-a lungul și pe deasupra mării care era la fel de posomorâtă ca mine în ziua aceea noroasă: dintr-un ceas, trei sferturi ploua, și-asupra uscatului, și-asupra apei; toamna venea fuga din urmă – și nu puteam mări prea mult viteza din cauza șoselei ude și sinuoase. Acum vedeam că visata șosea în linie dreaptă era încă departe.

Am trecut prin Amalfi fără oprire. Cred că ar fi fost frumos, dar în alte zile. La Salerno n-am stat decât să beau o cafea, în picioare, și să spăl parbrizul mașinii. Aici eram la nivelul mării…

Am visat mult să ajung odată la Capetown, ca să văd marea de pe un munte de trei mii de metri. Doresc și astăzi să mai ajung acolo, dar pentru alte miraje. Am văzut destul marea de la înălțime, nu de la trei mii de metri, ci numai de la trei sute; e de ajuns să o simți rece și să-ți dai seama că nu-ți mai aparține. M-am bucurat mult la Salerno, când am regăsit-o lângă mine.

★

N-am scris nimic despre însoțitorul meu, mașina. Nu mi-a făcut nici un necaz adevărat, ci mi-a dat satisfacție și bucurie. După ce i-am schimbat uleiul motorului la Milano, un produs pentru zece mii de kilometri, nu mi-a mai cerut nici măcar îngrijire. Tot ce trebuia să fac din când în când era să spăl parbrizul, opacizat de intemperii sau de gângănille pe care le percutezi când mergi cu mai mult de o sută de kilometri pe oră.

Cineva, automobilist chivernisit și meticulos, mă sfătuise să am în mașină un bidon cu apă.

— La ce bun?

— Pentru orice nevoie; te speli pe mâini, mai speli parbrizul.

Mi s-a părut o copilărie: apă găsești pretutindeni.

Va râde în sine sfătuitorul: zeci de kilometri, uneori sute, n-am găsit apă pe marginea drumului. În orașe, sânt fântfnî decorative prin piețe, în toată Italia, nu doar la Roma. La câmp însă, arar întâlnești o cișmea săracă, în munți și mal rar un izvor captat, unde drumeții se adună ca transsaharienii în oaze.

De la Salerno aveam de mers iarăși o bună parte de drum prin munți neprevăzuți, invizibili pe hartă; plouase, și parbrizul era plin de zoaie uscate, când am zărit lângă șosea o gură de apă. Am tras pe dreapta, intrând pe acostamentul năpădit de iarbă. La plecare, am constatat că un cauciuc se tăiase în ceva invizibil, poate un corn de diavol, poate o piatră colțuroasă. Tot restul drumului, până acasă – și din el nu făcusem decât jumătate – am mers cu roata de rezerva, dar m-am ferit să mai opresc pe acostamente dubioase.

Mai târziu, între Catania și Messina, m-am pomenit pe neașteptate ou un semnal de alarmă: becul roșu care vestește uzura ferodourilor la frânele pe disc, din față, a început să clipească. Nu era timpul; știind cât mersesem de când le schimbasem, mă mai puteam bizui pe zece mii de kilometri.

Un mecanic, la Messina, a descoperit că becul clipea fiindcă firul de alarmă, desprins de la locul lui, „făcea masă”, adică se atingea de o parte metalică. Ferodourile erau uzate numai o treime, dar dacă tot le demontase, le-am înlocuit cu gândul că la întoarcere s-ar putea să întâlnesc serpentine mai grele.

Adăugând din urmă un reglaj al sistemului de aprindere, făcut la Roma, iată singurele griji pe care mi le-a dat mașina, în afară de aceea permanentă

de a găsi loc de parcare.

Îi port multă recunoștință, și iubire – și-n iarna lungă cât n-am prea folosit-o, mergeam câteodată la garaj, ca să văd ce face. O găseam tăcută, puțin îmbufnată; simte, probabil, că într-o zi va trebui s-o schimb, și nu-și dă seama că pentru mine ea are să însemne totdeauna Italia.

★

Țin minte ultimul oraș, sau orășel din ziua aceea, Safri, necunoscut și înainte de a ajunge la el, și după aceea; aici am întâlnit iarăși marea și vegetația mediteraneană, după ce prin munți străbătusem o toamnă nordică, foarte frumos colorată, dar rece și alarmantă. Tot la necunoscutul Safri s-a limpezit cerul, s-a văzut soarele, și-am dat, în sfârșit, de șoseaua visată șerpuind lin de-a lungul țărmului, de care nu s-a mai dezlipit până la trecătoarea Messinei. Un astfel de drum se transformă în croazieră; aluneci pe asfalt, și parcă te legeni pe apă. Trei pătrimi din peisaj, sus tot cerul, iar jos jumătatea din dreapta sânt albastre. Pătrimea cealaltă, în stânga șoselei, e acoperită de flori și de arbori, pini, chiparoși și leandri – și nimic nu are nume, nimic nu-ți cere altceva decât să visezi, să zâmbești, să-i accepți farmecul.

Am notat doar un reper, o localitate, San Biagi a Maratea. Deasupra, pe un pisc stâncos, un Crist uriaș de marmoră albă domină marea de la sute de metri, uitat încă o dată de Dumnezeu, răstignit parcă a doua oară.

Senzației de evadare și de libertate pe care mi-a dat-o această parte a drumului i s-a adăugat o escală neașteptată. Nu știam unde am să rămân peste noapte. La cei opt sute de kilometri dintre Sorrento și Palermo, planul de drum prevedea o oprire în necunoscut – „locul mai convenabil la jumătatea distanței”.

Depășisem de mult jumătatea distanței și mergeam cu mare viteză pe o șosea libera, lipită de plajă, fără să știu cât e ceasul și peste cât timp va fi noapte; nu amenința a ploaie, dar cerul se înnourase iarăși, așa că nu bănuiam pe unde ar putea fi soarele. Ținutul era gol, până în depărtări; avea în el numai distanță…

Pe neașteptate, în stânga, am descoperit un pâlc de clădiri, tulburi în lumina după-amiezii noroase pe care mașina, prin complicitatea mea tolerantă, o străbătea cu viteza maximă.

A trebuit să vin înapoi o sută de metri ca să descopăr de ce mă oprisem. Ceea ce văzusem din goană nu era decât o singură clădire, modernă și nouă, un albergo, unde m-am hotărât pe loc să rămân peste noapte; mă îmbiau neprevăzutul și pustietatea, apoi marea aflată la o sută de metri în față și, mai presus de toate, ideea că nu știam unde mă aflu.

Primul drum, după ce mi-am lăsat mașina în flancul casei și mi-am dus valiza în cameră, a fost la malul mării, unde am săvârșit o faptă din cele mai copilăroase. Purtam de multă vreme după mine un atomizor cu spumă de bărbierit care se terminase. îl aveam de acasă și nu-mi venea să-l abandonez oriunde, într-un șanț sau într-o ladă de gunoi, dacă mă însoțise atâta vreme. L-am înecat în Marea Tirenlană, după ce i-am dat două găuri cu șurubelnița, ca să se umple cu apă, și să se ducă la fund; altfel valurile l-ar fi aruncat pe plajă. N-a fost gestul dogilor care se logodeau cu marea; eu însumi am spus că fapta era copilăroasă, dar sânt mulțumit că am săvârșit-o cu multă seriozitate. După aceea am mers pe plajă, departe, până s-a întunecat, și farurile au început să sclipească.

Noaptea a plouat mărunt; în largul mării s-au auzit tunete – bântuia furtună la zeci de mile – n-a ajuns până aici, deși am așteptat-o ceasuri, privind din pat pe fereastră. Într-un târziu, a trebuit să adorm, și am dormit fără griji până aproape de ziuă, după cum îmi urase hotelierul, care, când m-am dus să mă culc, în loc de „noapte bună”, mi-a spus: „Dormi tranquillo!” Am ținut minte urarea neauzită decât în cântecele de leagăn – fără să știu că e obișnuită în limba italiană –, dar tot n-am vrut să aflu cum se numea locul unde am dormit în noaptea de 25 octombrie, în drum spre Reggio di Calabria.

IV

Geologic, Sicilia e prelungirea Peninsulei Italice. Nimic n-o desparte de continent decât strâmtoarea Messinei și o cultură mai veche. Faima cam rea a locului cred că este o nedreptate; ea se datorează firii insulare a oamenilor, mai aspră și mai inconciliabilă. Dar atât nu-i de ajuns ca să definească o altă lume și o altă țară decât Italia; e un adevăr pe care l-am descoperit foarte curând, deși venisem să caut contrariul.

Am trecut în Sicilia cu puțină neîncredere și eu multă, cu veche, cu arzătoare sete de a o cunoaște. Mai târziu am descoperit că o abordasem treptat, că ea începe să se simtă cu mult înaintea hotarului ei geografic, poate de pe la sud de Napoli, că locul necunoscut unde dormisem o noapte îi aparține aproape cu totul; nimic din ceea ce o caracterizează n-a apărut pe neașteptate. Dar recunosc totodată că în dorința mea de a defini această lume, n-am ajuns la o concluzie prin constatare, ci prin revelație. Până atunci a fost căutare, încercare continuă de a nu lăsa nimic să se piardă din ceea ce îmi apărea în față. Explorarea Siciliei a însemnat o muncă neliniștitoare; prima satisfacție și primul moment de odihnă l-am avut spre sfârșit, la Ragusa, într-o seară când, după zeci și zeci de întrebări pe care mi le-am pus tot drumul, mi-am dat seama că pot să răspund măcar la una din ele.

★

Din locul unde înnoptasem până la Villa San Giovanni, am făcut mai puțin de două ore. A fost o goană inutilă, în zorii zilei – am mâncat kilometrii fără să-i mestec, grăbit, febril, emoționat că trec în Sicilia. Dar la ferry-boat, unde am ajuns gâfâind și cu ochii mari, a trebuit să aștept până aproape de miezul zilei, sub un soare din ce în ce mai fierbinte, și inconfortabil de vreme ce aveam îmbrăcămintea pe mine.

Am așteptat mult în viață, în multe locuri și la multe vârste, am așteptat oameni și trenuri, am așteptat tremurând să se termine o oră primejdioasă, și-am vrut să nu se termine alte ore, frumoase; am așteptat să apună soarele, să răsară luna, să se facă noapte, sau să se facă ziuă, să vină cineva, sau să plece…

Așteptarea de la ferry-boat, neprevăzută, nebănuită, nu seamănă cu nici o altă așteptare. Eram pe pământul Italiei, și priveam pământul Siciliei, orbit de lumină… Așteptam să plec de aici, așteptam să ajung dincolo…

Când am ajuns, în timpul debarcării am văzut pe chei o femeie tânără urmărind avidă vaporul și dând semne de nerăbdare. *Aștepta* pe cineva – n-am descoperit pe cine, aș fi vrut să văd, dar eram într-un șir de mașini, nu puteam rămâne în urmă.

La intrarea în port, pe un soclu urât, o sfântă Marie frumoasă binecuvântează c-o mână întinsă, plină de gingășie femeiască, marinarii care pleacă. Am luat binecuvântarea asupra mea, deoarece porneam într-o lume mai necunoscută decât mările înconjurătoare.

O dată debarcat, am trecut prin Messina fără oprire, suferind aceeași caznă de a străbate un oraș mare în orele de aglomerație; se adăuga căldura toridă din prima oră a după-amiezii, năvălind din toate direcțiile, și din cer, și din pavaj, și din pereții caselor. Un câlne lăsat de capul lui pe o stradă din mijlocul orașului poate să turbeze până ajunge într-un parc sau la malul mării, dacă nu-l calcă o mașină.

Omul încă se descurcă bine!

În drumul din ziua aceea, până la Cefalu, am descoperit ca și în sudul Italiei sate mai rare și mai sărace; peisajul mi i-a părut înrudit cu cel lăsat în urmă, iar la oameni n-am depistat nici o deosebire.

Încă de la ferry-boat, am încercat să văd ce-i desparte în manifestări pe Italieni de sicilieni. Care erau unii și care uliii puteam să constat după plăcile de înmatriculare a mașinilor; cât despre manifestări, într-o împrejurare când ai fi avut dreptul să urli de enervare, și unii și alții mi s-au părut mai de reținuți, ceea ce m-a nedumerit și m-a derutat, până Ce am ajuns la presupunerea că fenomenul nu reprezintă o modificare de temperament, ci doar o tocire.

Dacă într-o zi se va construi podul suspendat peste strâmtoare, așa cum se vorbește, s-ar putea ca Italia și Sicilia să-și recunoască o înrudire mai completă și mai sigură.

Abia după o sută de kilometri străbătuți în liniște, parțial pe o ploaie năvalnică și reconfortantă, mi-am dat seama în ce grad existaseră în mine timiditatea și temerea. Prin satele pe unde am trecut, și chiar m-am oprit, cercetând discret lumea, nimeni nu s-a apropiat să mă iscodească, deși am

simțit privirile curioase ale unora; cred că-i nedumerea prezența unui străin, venit de departe după toate semnele, clar care, împotriva oricărei obișnuințe, n-avea nici o însoțire.

Prima caracteristică a sicilianului mi s-a părut că este reținerea. Am înregistrat repede și politețea, cu exagerări aproape orientale; nu mă miră; în centrul Mediteranei asupra insulei a bătut vântul și de la sud, din Arabla, și dinspre Spania, și dinspre răsăriturile levantine, aducând aici tot soiul de semințe care au încolțit în sufletul localnic.

Sub reținere și politețe cred că se ascund multe, dar știu că nu spun nimic nou astfel.

Ajuns spre seară în Cefalu, m-am oprit la prima stație de benzină, să cer informații asupra drumului. Băiatul căruia mă adresasem nu mi-a răspuns măcar cu o privire, ci a intrat în vorbă, gălăgios, cu altcineva, un prieten, pare-se, care oricum venise și îi adresase cuvântul măcar cu o secundă după mine. Am așteptat puțin, apoi m-am îndreptat spre mașină; pe când deschideam portiera, destul de pornit împotriva Siciliei, băiatul a venit fuga, eu vorbe de iertăciune.

Ceva mai departe, după ce îmi lăsasem mașina într-o poziție destul de nereglementară și devenisem pieton căutând oficiul de turism, pe o stradă de numai trei metri lățime, m-a ajuns din urmă un automobil care nu avea cum să mă depășească. Simțindu-l în spate, m-am lipit de zid și i-am făcut semn conducătorului să treacă. El, la rândul lui, mi-a făcut semn să-mi continui drumul, socotind că ar fi necuviincios să treacă pe lângă mine și să mă lase în urmă. Ne-am pierdut destul de mult timp amândoi cu politețea aceasta grecească, nevrând să cedăm niciunul. Văzând așa, automobilistul a găsit soluția cea mai bună: a deschis portiera și m-a poftit să urc alături, ca să fim la egalitate. I-am mulțumit, arătându-i că nu-i nevoie, deoarece mai aveam de mers foarte puțin: firma oficiului de turism se vedea la cincizeci de metri.

Cei cincizeci de metri, automobilistul a rămas în urma mea, neîngăduindu-și să mă depășească, iar când am ajuns la foarte apropiata-mi destinație ne-am despărțit cu semne amicale.

Negăsind la Cefalu ceea ce căutam, un decor și niște personaje imaginare, m-am mulțumit să văd ce-imi putea oferi realitatea.

O stâncă imensă, în centrul orașului, apără catedrala înspre partea mării. O apără, dar mă mir că n-o zdrobește; clădirea părea făcută din aceeași

piatră grea și veche. Seara, proiectoare disimulate o îmbracă într-o lumină galbenă, violentă. Atunci stânca, în planul al doilea, nu se mai vede; lipsită de proteciție, catedrala capătă autonomie și își arată dimensiunileadevărate. E masivă și înfiorătoare; n-am simțit nevoia să-i văd interiorul; oricum, ar fi fost o dezamăgire. Dacă scopul i-a fost să impună omului umilința creștină și să-i arate nimicnicia, a izbutit poate la vremea când a fost construită; lumea, chiar cea cu adevărat cucernică, n-o mai vede; trece prin fața ei nepăsătoare, sau preocupată de altele. Dintr-un magazin micuț, cu plăci de patefon, erupe muzică amplificată; e aproape un urlet, dar piața goală a catedralei o absoarbe, o atenuează, o face dulce, frumoasă, melancolică, îndemnându-te la o credință nouă, plină de ispite, la vecerniile laice pentru care a fost scrisă.

Asupra celor șapte palmieri din fața catedralei cad fascicole de lumină verde, înzecind forța clorofilei; copacii par de zece ori mai puternici; te aștepți să treacă la atac, proclamând întâietatea vegetației față de celelalte regnuri. Pe lângă ei, acum, seara, chiar piatra pare slabă.

La Cefalu e singurul loc în Sicilia unde am văzut tineri hippies. Nu erau însă autentici; adoptaseră numai stilul fizic. Gălăgioși și comunicativi, se cunoștea că sânt localnici, că nu și-au părăsit domiciliul și familia, că fac doar demonstrație la ora de promenadă. Răzvrătirea ține probabil până la vremea cinei, când merg acasă să se îndestuleze.

O deosebire de notat între continent și insulă este felul vinului – mai ruginiu, mal aromat, mai greu în Sicilia, persistând în sânge mai multă vreme. Toate aici sânt mai ruginii, mai aromate și mai grele; înrâurirea lor, ca și a vinului, s-ar putea să fie de durată mai mare.

★

Drumul până la Palermo, mai puțin de două ore și numai pe malul mării, aproape tot timpul pe faleze de piatră de unde priveliștea e mai largă, orizontul mai clar și mai departe, mi-a prilejuit o desfătare atât de intensă, că m-a dus la oboseală.

Dimineața a început bine, cu soare mult și cu o șosea goală. Dormisem la un hotel afară din oraș; n-am avut nevoie de îndrumări: din garaj am pornit direct spre Palermo. Nu mergea nimeni într-acolo, nu venea nimeni; peisajul și drumul îmi aparțineau în întregime; până și marea era goală – nu

se vedea fum de vapor sau pânză de corabie. Am avut, un timp, simțământul că sânt singur într-o lume încă nenăscută, până ce am ajuns la Termeni Interese, o localitate de pe malul mării. Atunci, alt timp, am crezut că lumea se născuse demult și trăise, dar acum dispăruse, fiindcă străzile erau goale. După aglomerațiile pe care le străbătusem, tăcerea, pustiul și nemișcarea făceau să-mi țiuie urechile și să-mi lăcrămeze ochii. Abia mai târziu mi-am adus aminte că e duminică, și-a trebuit să deduc că lumea aici nu migrează ca pretutindeni în zilele de odihnă.

Singurătatea aceasta nesperată s-a prelungit până aproape de Palermo. Orașul abia se ghicea în zare, când deodată m-a cuprins neliniștea la gândul că voi intra din nou în vâltoare. M-am oprit la un cot al șoselei, pe o înălțime, de unde puteam să văd țărmul și înainte, și în urmă. Ceea ce venea și ceea ce fusese însă despărțit de o stâncă pornită din mare și crescând până deasupra șoselei, unde se termina cu un turn prismatic, ca un început de cetate. Acest hotar, care despărțea peisajul în două, mi-a transmis îndoieli cu privire la drumul meu mai departe. De ce fusese segmentată natura, și căreia din ele îi aparțineam mai bine? Ce căutam la Palermo în afară de o scrisoare, și ce-aveau să-mi spună orașul și scrisoarea?

Nimic n-a fost rău mai departe, dar, cu toată limpezimea cerului și a mării, am trăit câteva ceasuri tulburi, de incertitudine și de neîncredere, în mine, în lume.

★

Palermo e unul din acele orașe unde nu te poți rătăci, chiar dacă ai avea intenția. Câteva artere largi, drepte, care se intersectează perpendicular, alcătuiesc un caroiaj vast, și datorită lui ești totdeauna bine orientat. Chiar dacă apuci pe străzi intermediare, pe ulițe parabolice, nu ai decât să mergi înainte ca să ajungi la un luminiș, unde planul orașului iarăși se limpezește.

Am mers pe jos, poate mai mult ca niciodată, și poate cu mai multă voluptate. Primul drum l-am făcut la Poștă.

★
★ ★

Știu bine că sentimentele omului nu se pot raporta decât la alte sentimente, tot ale sale; ele nu pot fi niciodată măsurate și comparate cu ale altuia. Fiecare om are o capacitate a lui de-a înmagazina bucurie și

suferință, după cum are puterea de a transmite altora aceste sentimente. Ultima investigație care-i va rămâne de făcut științei, după ce va fi măsurat infinitul, va fi să măsoare, în unități nu știu cum numite, bucuria și durerea omenească, dar cred că va fi ultima și singura treaptă inabordabilă oricărei științe; nimeni nu va izbuti să măsoare vreodată măcar plăcerea și durerea fizică. Din tot ce ne-a dat natura, simțămintele și senzațiile sânt cele mai ale noastre. Medicina, biologia, filosofia, arta, muzica, poezia încearcă de mii de ani să pătrundă enigmele acestea, și nu fac decât să dea soluții limitate, fiindcă nu se pot aplica decât unui singur om, celui ce le propune. Unicul câștig, după o atât de lungă strădanință, a fost anestezia, pentru durerea fizică. Pentru durerea sufletească, *uitarea*, dar acesta e un câștig individual, al cărui preț poate fi apropiat sau egal cu moartea.

Sânt sigur că doamna Bovary, cea adevărată, dacă a existat într-adevăr, cum se prea poate, ar fi nedumerită și revoltată de soluțiile existenței ei, așa cum ni le-a impus autorul cărții. La fel s-ar întâmpla cu toți eroii din literatură, dacă au avut un model; copia e un pretext, iar izbânda o iluzie; putem să aflăm *faptele* unui om, dar niciodată nu vom descoperi resorturile care le-au determinat. De la un punct înainte, și acel punct e *începutul*, autorul îl trece pe erou în sufletul său – soluția lui rămâne totdeauna o transpunere, nici măcar o presupunere, căci presupunerea nu-i altceva decât răsfrângerea propriului nostru eu.

Omul care mi-a trimis scrisoarea la Palermo nu va ști niciodată ce-au însemnat rândurile acelea pentru mine, după cum eu n-am să știu ce-au însemnat pentru el. Erau, la urma urmelor, câteva rânduri anodine, expediate din mijlocul unei vieți agitate, pline de griji și de îndoieli, pe care o cunosc. Dar aveam nevoie de ele, ca să aflu că lumea de acolo mai există, și astfel să știu pentru cine exist eu.

Pe măsură ce mijloacele de informație s-au perfecționat și înmulțit, a crescut nevoia noastră de a ști. Pe vremea alergătorului care a adus știrea victoriei de la Marathon, nimeni la Atena nu avea cum să afle ce fac Laponii dincolo de cercul polar. Astăzi sântem intrigați de apariția unor farfurii zburătoare; presupunem că vin de pe alt astru, că ar exista deci și alte lumi decât a noastră, poate chiar în alte galaxii; nu vom avea liniște până nu vom afla. Dar nu vom afla niciodată ce se întâmplă în sufletul cel mai apropiat.

Sufletul e taina perpetuă a universului mare și mic. Îndoielile pe care ni le dă ne chinuie și ne neliniștesc. Și totuși, în ziua când taina s-ar risipi,

lumea ar trebui clădită din nou, cu *altcineva* în locul nostru, fiindcă noi n-am mai putea fi.

Ora cea mai frumoasă a fost în amurg, când, după ce vizitasem fără odihnă și cu spor tot ce mă interesa, m-am așezat pe o bancă, să răspund corespondentului meu. Mă aflam în fața palatului Normam, masivă și arabească lucrare de piatră, patinată de ani, dar mai mult de umbrele apusului, într-un parc, gol și cam răvășit, numai de palmieri. A doua oară copacul acesta se înfrunta cu piatra; amândoi adversarii erau aici mai redutabili – și iarăși mi s-a părut că regnul vegetal îl domină pe celălalt.

★

S-a întâmplat ca duminicile să mă prindă în orașe mari, capitale sau metropole: Viena, Milano, Roma, Veneția, Palermo. În afară de ultimul, toate, duminica, mi s-au părut puțin provinciale, cu multă mișcare, cu veselie programată, cu un văl de tristețe cronică; fiind zi de răgaz, oamenii încearcă să se caute pe ei înșiși, de cele mai multe ori fără să știe și mai totdeauna fără să se găsească.

În duminica de la Palermo, mișcarea și purtarea oamenilor mi s-au părut firești: nu erau nici euforice, nici amare; nimeni nu căuta ceva cu orice preț. Cât am stat în parcul Normani nu-mi aduc aminte să fi trecut cineva pe aleea mea; în orice caz, nimeni nu s-a așezat pe bancă lângă mine.

Aș fi putut să scriu scrisoarea acasă, așezat mai confortabil; însă n-ar mai fi fost palmierii. Am vrut să trimit ceva din răsuflarea lor; am visat foarte mult la ei, fiindcă i-am asociat cu Mediterana, cea mai frumoasă și mai nobilă dintre mări; ea ne-a dat învățătură și frumusețe – am crescut în legănarea ei.

Eram pe pământ, dar înconjurat de mare, foarte departe de ființele cu vreo însemnătate în viața mea. Scriind uneia, mă strămutam în mijlocul tuturor. Am simțit că nimic din ce văzusem până aici, cu toate bucuriile călătoriei, și nici palmierii, nu puteau să înlocuiască măcar o parte din cele lăsate în urmă.

Și iacă așa, după descurajarea depășită cu bine, seara, la Palermo, aproape de punctul cel mai îndepărtat al călătoriei, m-a cuprins nostalgia, care este un dor blând și dulce, dar care pe nesimțite ne istovește sufletul.

★

Locurile de văzut în capitala Siciliei nu sânt risipite pe mari întinderi; ca să ajungi de la primul la ultimul nu ţi se cere să mergi mai mult de o jumătate de ceas cu piciorul. Am început cu cel mai îndepărtat și nepus la socoteală pentru uzul turiștilor: portul – apoi țărmul mării. Ele mi-au ocupat multe ore…

Am un prieten, care când era copilandru și îl trimiteau de acasă cu vreo treabă uita să se mai întoarcă. La școală întârzia aproape totdeauna; întârzia pretutindeni, și toate acestea îl costau urecheală. Motivul era o slăbiciune, o pasiune greu de înțeles și greu de admis: nu putea trece pe lângă un afiș, fără să stea să-l citească – orice fel de afiș, de circ, de cinematograf, de teatru, sau ordonanțe municipale, sau reclamele cutăror și cutăror produse industriale, alimentare, farmaceutice, și așa mai departe; afișele nu se sfârșesc decât la marginea orașului. Apoi copilandrul nu se mulțumea să le citească o singură dată, ci le relua cu toată curiozitatea ori de câte ori le întâlnea în altă parte. Năravul s-a atenuat la maturitate, când a devenit un om muncitor și chiar cumsecade; dar și astăzi îi fug ochii după afișele de pe stradă.

În ceea ce mă privește, am ciudățenii asemănătoare, deși nu chiar atât de inexplicabile; una din ele este să privesc trenurile și vapoarele, când vin sau când pleacă.

I, a Palermo m-am dus la gară să iau informații de la singura agenție turistică deschisă duminica. N-am ieșit pe peron, fiindcă trebuia mai întâi să-mi caut casă; după ce-am găsit-o, am mers întins în port, unde am urmărit până la urmă cum”. Caugurul roșu” își depunea „puii” pe chei. Puii erau camioane grele, sub roțile cărora pavajul scotea gemete. Iar Cangurul nu era altceva decât un vapor de tonaj mare, amenajat cu punți și rampe pentru transbordat camioane. N-am putut să plec de acolo până nu a coborât ultimul; mișcarea acestor zeci de mii de tone, lupta între materii pornite să se respingă una pe alta, dar trebuind să se accepte până la urmă, era de lin gigantism geografic; continentul se transporta aici peste mare și numai sesizându-i venirea îți aminteai că ținutul dimprejur, oricât de întins, nu era decât o insulă. Eu însumi eram o parte a continentului, și insula trebuia să mă primească împreună cu toate transporturile.

Un golf care pătrunde până între primele străzi ale orașului adăpostește portul de pescari La Cala, foarte murdar și foarte colorat. Fiecare barcă, fiecare șalupă și vaporaș sânt prototipuri; n-am văzut două să semene între

ele; fantezia constructorilor pare inepuizabilă, după cum toate aceste vase par improvizații. Echipajele lor trebuie să fie sau foarte prudente, sau foarte curajoase. Oricum, după toate semnele, nu s-ar putea spune că le merge foarte bine.

Malul mării, mai departe, cât ține orașul, e un maidan, o plajă pietroasă lăsată în părăsire. Ai crede că Palermo nu-și iubește marea sau e prea sărac să o împodobească… O iubește sigur însă pe Fecioara Maria și nu-și economisește dovezile de dragoste. Pe larga esplanadă încă nerealizată, printre bălării și gunoaie, statuia Madonei, pe un soclu frumos de piatră albă, veghează asupra orașului; o inscripție îi mărturisește credința și recunoștința oamenilor pentru protecție. Pe un postament circular de beton, alte statui, plăsmuiri feminine, probabil sfintele cutare; și cutare, parcă trei într-o parte, trei în alta, o încadrează pe prima, care-i mai înaltă. Ansamblul e grațios, sau devine așa prin vecinătatea cu marea, prin proiectarea pietrei albe pe fondul albastru.

Și în port era o statuie a Fecioarei Maria, ca la Messina, și la Trapani, și cred că în multe din porturile Italiei, dacă nu în toate. Oare venerația aceasta extinsă și constantă n-o avea un substrat laic? Pretutindeni, chiar dacă în unele locuri soclul e urât, statuia este frumoasă și feminină. Ar trebui să ne amintim că madrigalul, discretă declarație de dragoste, a fost la origine un imn închinat Sfintei Fecioare.

Aproape de malul mării și de strada Butera, unde a murit Bălcescu, grădina Garibaldi, mică, murdară, meschină, se salvează prin două ciudățenii ale naturii, monstruozități vegetale: cei doi ficuși cu coroanele de zeci de metri, din care ramuri dese coboară până la pământ, transformate în rădăcini. Țesătura aceasta vie de stalagmite îmbibate de sevă pare că se mișcă, ondulându-se și fremătând, ca o pădure de șerpi în căutarea unui Laocoon… Odată curiozitatea satisfăcută, imaginea produce oroare. E adevărat că natura își găsește singură căile și nimic în mersul ei nu e ilogic; și dezvoltarea aceasta neobișnuită are o explicație, ba chiar una foarte simplă – și totuși aici natura pare cancerizată și în ofensivă. Câteva clipe m-am gândit iarăși la o răzvrătire a vegetației, dar de data asta la un război pornit nu împotriva celorlalte regnuri, ci împotriva oamenilor; am plecat uitându-mă pe furiș în urmă și m-am simțit mai bine între construcțiile de piatră din mijlocul orașului.

În jurul pieței Quatro Canti, pe o suprafață de numai câteva mii de metri pătrați, sânt amestecate, parcă demonstrativ toate stilurile și culturile câte au bântuit Sicilia, făcând-o atât de bogată, de neclară, de inexplicabilă și inabordabilă-Barocului spaniol din prima piață îi urmează o fântână florentină în piața de alături, Pretoria, la numai câteva zeci de metri. Iar și mai aproape, în Piazza Bellini, în construcții bisericești eteroclite, găsești stilul normand peste care au crescut cupole arabe, apoi mozaicuri bizantine și, în sfârșit, un baroc al Siciliei. E frumos, dar te apucă amețeala și-ai vrea să vezi ceva mai simplu și mai unitar, bunăoară Palatul Națiunilor de la New York.

Catedrala, într-un stil greu de înțeles, iarăși un amestec arab și bizantin, datează de pe la anul 1100. Dacă n-ar avea vitrouri, și i-ar lipsi acoperișul, ai lua-o drept o stâncă hașurată de ape. De la distanță, se vede atât de masivă, încât te zdrobește – și totuși pare aeriană. Privită de aproape, ai de descoperit ușa de lemn sculptat; prin lucrătura rafinată și migăloasă, lemnul capătă o sonoritate de instrument muzical, și îmbinarea lui cu piatra, în loc să ducă la discrepanțe mărește temperatura amândurор materialelor până ce le sudează.

Vizitat ultimul între monumentele care definesc foarte vechea cultură a Siciliei, pentru mine catedrala din Palermo a rămas amintirea cea mai clară – deci prima.

★

Seara, pe când mergeam la culcare cam fără tragere de inimă, fiindcă de data asta o nimerisem prost cu casă, am făcut o descoperire care m-a obligat să zăbovesc mai bine de o oră: „Academia de Biliard”, funcționând cu presiune duminică seara. Cuvântul Academie, pus lângă Biliard, are un înțeles decât am crezut în prima clipă; aici nu-i sediul unui lor științific însărcinat cu studiul, perfecționarea, îmbogățirea și propovăduirea jocului, ci o sală de biliard, unde poate să intre oricine, fără titlu și chiar fără taxă. Sala însă are proporții de Academie; am numărat vreo treizeci de mese de felurite tipuri, niciuna mai mică decât cele clasice cunoscute la noi; unele ajung până la dimensiuni duble; nu mai par mese, ci pajiști. Neavând nici cea mai mică înclinare spre astfel de jocuri, n-am urmărit tehnica lor, dar cred că nu putea fi vorba de o tehnică, ci de tehnici nenumărate. Numeroase erau și tipurile de joc, și combinațiile; într-adevăr, o adevărată Academie. Majoritatea participanților o alcătuiau tinerii; n-am văzut nici o fată, nici o

femeie, nici măcar în asistență. Era deci o Academie strict bărbătească. Iar purtarea jucătorilor, oricât ar părea de ciudat, era și ea foarte academică.

Afară, într-o vitrină învecinată, un televizor punea sub ochii trecătorilor nu știu care match de fotbal de la întrecerile olimpice din México. Mai ciudat decât toate, abia o mină de oameni urmăreau competiția. E ceea ce mi-a stârnit mai multă mirare la Palermo.

★

Așa cum prevăzusem, am dormit prost, într-o cameră cu trei uși spre trei vecini, care au venit și i-am auzit la ore succesive, de la douăsprezece până la trei noaptea; eram la etajul al treilea, la o intersecție de străzi zgomotoase. Aș fi plecat atunci, noaptea, ceea ce ar fi fost și frumos, și de folos, dar până la șase dimineața n-aveam cum să mă spăl, fiindcă nu curgea apa. De pe la cinci și jumătate, cu ustensilele de bărbierit în mină și cu prosopul pe umeri, am așteptat la baie, tot încercând robinetul și gândind pesimist că n-o să curgă niciodată. Neîncrederea și lipsa de speranță erau așa de mari, încât pe la șase fără cinci minute am vrut să abandonez jocul. Dar tocmai când plecam amărât, gândind că voi rămâne nebărbierit și nespălat toată ziua, instalația a început să vibreze în întreaga clădire, scoțând fel de fel de șuierături și de trosnete, până ce apa a țâșnit pe robinet cu multă forță, poate chiar cu furie, și cu trei minute înainte de termen.

N-am devenit nici mai răbdător, nici mai înțelept din clipa aceea.

★

Drumul în continuare nu-i decât o goană, cu obsesia de a parcurge conturul insulei; trebuia să ajung la sentimentul că am încercuit locul propus și că spațiul necercetat, din mijloc, rămâne o cucerire încă neluată în primire.

Inițial, prevăzusem ca de la Palermo să merg spre sud, drept la Agrigento, de-a curmezișul Siciliei; privind harta cu din ce în ce mai multă neliniște, mi-am dat seama că așa abandonam aproape o treime a acestei lumi pentru care bătusem o cale atât de lungă și că făcând astfel nimic nu m-ar consola, că nu m-aș ierta niciodată.

În zorii zilei, în loc s-o iau spre sud, am ieșit din oraș prin poarta lui vestică și am urmat drumul pe malul mării, cel care nu poate să te înșele. Mergeam încă spre departe, încă îmi amânam întoarcerea și încă speram să ajung la un *capăt* – în conștiința mea și pe hartă.

Pe când șoseaua cobora spre un fund de golf, un câine de pe marginea șoselei mi-a atras atenția cu o privire umană; era o privire întrebătoare, obidită și indignată…

Am pe un perete patru fotografii asamblate, pe care le-am luat dintr-o revistă ilustrată. Reprezintă un măgar, cu patru fizionomii diferite, exprimând în prima amărăciunea, ca să ajungă în ultima la un hohot de râs uman. Lucrul nu e trucat, fotografiile sânt autentice, dar nu am naivitatea să cred că reprezintă o înregistrare spontană. Probabil fotograful a pândit sute de momente și a făcut zeci de clișee, excitând în fel și chip animalul până ce-a ajuns la abil selectata suită.

Cineva mi-a atras atenția să nu mă las înșelat de aceste imagini care reprezintă doar spasme musculare, nicidecum reflectarea unei stări lăuntrice, animalele neavând sentimente. Nu am spus nici da, nici nu. Animalele n-or cunoaște sentimente; totuși am nevoie să cred că măcar unele, cele mai apropiate de noi, au împrumutat ceva de la oameni.

Câinele întâlnit atunci, o corcitură neagră, era un vagabond sau un mizantrop; mergea singur pe șosea din plăcere nomadă, sau fiindcă fusese alungat și dezamăgit. Și tocmai în momentele lui de reverie sau de amărăciune, un camion aflat în fața mea, pe o șosea aproape goală, l-a claxonat cu asprime. Animalul, deprins cu mașinile, auzise zgomotul autocamionului și se trăsese deoparte. Întâmplarea a făcut să prind în ochi toată scena, foarte scurtă de altfel. Claxonul inutil era o jignire… Când, o clipă mai târziu am ajuns în dreptul lui, câinele a ridicat spre mine ochii galbeni, în care am citit limpede sentimente umane; în amărăciunea lui nelipsită de indignare, sânt sigur că voia să-mi spună, luându-mă și ca judecător, și ea martor: „Ei bine, omule, spune și tu, asta e omenie?”

★

Era abia ora opt dimineața; un ceas mai târziu intram în Trapani, port la extremitatea nord-vestică a Siciliei.

De pe înălțimile care îl mărginesc, în lumina soarelui căzând din spate și făcând să sticlească apa mării, orașul mi s-a părut o construcție lacustră. Abia când am ajuns jos mi-am dat seama că bălțile albicioase, întinse până în zări, pe care diguri înguste de pământ foarte negru le tăiau în dreptunghiuri, nu erau altceva decât o industrie locală a extragerii sării din mare. Nu mi-am închipuit niciodată că acest procedeu poate să capete

asemenea extindere, iar produsul să ajungă la mii de tone. Sarea era strânsă în grămezi prelungi, ca niște șure de paie, grunjoasă și cenușie, în multe locuri acoperită cu țiglă sau olane, ca să n-o topească ploaia. Un timp, până ce am ajuns foarte aproape, mi s-a părut că sânt niște bordeie fără explicație și fără folos, fiindcă în jurul lor nu se vedea nimeni. Într-un loc, am oprit și strecurându-mă pe un răzor am ajuns până lângă un perete de sare. Datorită umidității și tasării, depozitul alcătuia un bloc compact. Aerul era atât de salin, că te usturau ochii și nările. Cred că stând acolo cu zilele, oamenii care adună sarea au o altfel de piele decât toată lumea, o altfel de compoziție a sângelui, o altă structură a plămânului, și chiar în sufletul lor s-ar putea să fie urme de saramură.

Cunoscând densitatea apei de mare în această zonă, nu-i greu să faci socoteala câte tone a trebuit să se evapore spre a lasa în urmă un kilogram de sare, și câte calorii a trebuit să se consume din soare.

Dacă omul e ingenios, și a dat dovadă din clipa când și-a cioplit prima unealtă, de piatră, natura e generoasă și inepuizabilă.

Sărării înzecite ca întindere, dacă nu însutite, am mai văzut pe coasta de răsărit a Italiei, la Adriatică, pe lângă Santa Margherita, între Bari și Manfredónia. Cuvântul industrie, folosit cu hazardare mai înainte, acum are toată acoperirea. Rezultatul nu mai sânt niște șure acoperite cu olane, ci adevărați și uriași munți de sare.

În ziua aceea, la Adriatică nu se vedea soarele, era un timp posomorât, și sărăriile întinse pe kilometri mi s-au părut de-o tristețe amară. Sarea era vânătă, ca și cerul.

★

La Trapani n-am urmărit să văd decât portul, iar în port n-am văzut decât marea și statuia Fecioarei Maria.

Mai aveam de mers foarte puțin spre vest și puțin spre sud, ca să ajung la capătul Siciliel și al călătoriei. Cei treizeci de kilometri până la Marsala mi-au dezvăluit un peisaj nou, făcându-mă să-mi dau seama că aș fi aflat mai puțin despre această țară dacă nu îi parcurgeam tot conturul. De la început, culoarea cerului s-a împărțit în nuanțe: albastru intens spre dreapta, partea dinspre marea aflată foarte aproape, decolorându-se treptat, ca să atingă un alb orbitor la zenit, apoi să coboare spre cenușiu în stânga, deasupra câmpului plat și întins; la orizont, cenușiul se prefăcea într-un

verde topit în sclipiri roșiatice. Aceste culori, cum n-am mai văzut pe nici un cer, nu erau halucinații. Am oprit de multe ori, aproape amețit de uimire și, coborând din mașină, ca să simt pământul sub picioare, a trebuit să recunosc că mă aflu în plină realitate și nimic nu este miracol. E ușor de înțeles cum cerul răsfrânge culoarea solului sau a apei, dar din mijlocul acestui câmp plat, fără nici un relief, nu se vedea marea, iar uscatul, după o sută de metri, pierea în propria lui prelungire, tangentat de raza privirii; culorile păreau că vin astfel de nicăirea.

Mai târziu, când am revăzut marea, și încă mai târziu când am descoperit sub mai multe fețe solul Siciliei, am reconstituit peisajul invizibil dintre Trapani și Marsala prin ceea ce răsfrângea, de sus, imensa oglindă concavă a cerului.

În cercul mic înregistrat pe calea directă a privirii se vedeau sărării și canale; judecând după nivelul lor, nicăieri solul nu avea mai mult de un metru deasupra mării. Pe urmă au apărut viile, parcă sălbatice sau lăsate în părăsire, fără araci, tăvălindu-se pe jos, dospite de apă și răvășite de soare, de razele lui ultraviolete și infraroșii; din agresiunea aceasta, pe fondul umidității marine, se naște solarul vin de Marsala.

Nu-i mai puțin solar nici orașul, de unde, deși am stat foarte puțin, am plecat copleșit de lumină. Lumina m-a urmărit mai departe, până la Agrigento. Întâlneam prima dată ceea ce intuisem despre Sicilia, dragostea și războiul ei cu soarele, docilă și în același timp antagonică, acceptând cu scrâșnete voluptatea impusă, bucurându-se și suferind, copleșita, înfrântă, dar gata să se răzvrătească și să se răzbune.

Am avut în ochi, pe o sută cincizeci de kilometri, lupta aceasta neîmblânzită, și-aș fi simțit-o chiar dacă nu aș fi mers tot timpul cu soarele în față. Dovadă că nu-i o închipuire: din ea se nasc cactuși și leandri, unii agresivi, ceilalți tandri – dușmănie și dragoste.

★

Notă la Marsala: soare, gălăgie și cântece.

Un carabinier consultat cu privire la prăvălia de unde aș putea să iau vin adevărat de Marsala m-a condus până în piață, iar eu l-am urmat cu încredere. Pe drum mi-a arătat arcul etrusc (nu știu unde în Italia, de la Perugia spre sud, nu găsești arcuri etrusce!).

La întoarcere, carabinierul mi-a transportat butoiașul, cu toată împotrivirea mea. Era atâta lumină, și-acum până acolo e atât de departe!

îmi vine să râd naiv și duios: drept orice răsplată, omul mi-a cerut adresa și a notat-o în carnet, ca să mă viziteze… când va veni la București! Nu va veni niciodată; e atât de departe!

Dar nu l-am uitat, ceea ce ne salvează puțin pe amândoi. Era ars de soare, nu de peste vară: de veri și de generații. Obrazul cărnos și nu prea bărbierit semăna cu un fruct uriaș de cactus. Deși vârstnic, avea dinții albi și sănătoși; parcă ținea în gură o floare de leandru.

★

După atâta soare pe drum, după atâta piatră la Selinunte, după priveliști atât de schimbate între coastele de nord, de vest și de sud ale Siciliei, eram extenuat când Agrigento s-a zărit pe înălțimi, învăluit în praf sau în pâclă, în fum sau în ceață. Căldura la prânz fusese toridă, în ultima parte șoseaua, din ce în ce mai circulată și parcă mai proastă, devenise chinuitoare și presimțeam că totul are să fie chinuitor la sfârșitul acelei etape.

În lipsa unui indicator vizibil, a trebuit să mă întorc din drum câțiva kilometri ca să găsesc casa lui Pirandello. Cei întrebați știau despre ce-i vorba – nu mă interesam primul –, mi-au dat informații corecte și fără să ezite, dar din privirile lor am înțeles că nu prea le pasă și tot se mai miră că vine lumea acolo. Erau, ce-i drept, niște oameni simpli, de pe marginea drumului. Pirandello nu s-a bucurat însă de-o înțelegere prea mare nici din partea altora. Așezarea lui în Franța nu înseamnă totuși o expatriere, dovadă că a dorit să se întoarcă în Sicilia după moarte. Testamentul, în schimb, nu ascunde dezamăgirea și amărăciunea celui care, nemaicerând nimic, dovedește că s-a lepădat de toate.

Casa părintească, simplă, prismatică, e alcătuită dintr-un parter și un etaj cu trei camere, acestea transformate în muzeu. Clădirea e prea restaurată, muzeul prea sărac. Asupra locului vântul aduce praf albicios de la carierele de piatră aflate la câteva sute de metri și poate de la vreo fabrică de ciment, de undeva mai departe. Același praf în care e învăluit blocul de piatră roz, de la mormânt, și pinul pe moarte.

★

Pentru ruinele antice atât de vestite și de căutate, trebuie să accepți ospitalitatea unui oraș cu topografia foarte inospitalieră. Totul – străzi, piețe, case – e așezat pe povârnișuri de neadmis; tânjești după o bucată de loc plană, mai rău decât tânjești între Trapani și Marsala după o colină, din

vârful căreia să descoperi a treia dimensiune a spațiului. Pentru un străin la prima lui vizită acolo, spațiul în Agrigento pare să aibă mai mult decât trei dimensiuni – cinci, zece, o sută, nesupus nici unei geometrii.

Cățărându-mă greu, cu o mașină neplănuită pentru excursii montane, am ajuns la un hotel unde toate ar fi fost bune, dacă se nimerea un alt soi de om în locul patroanei. Mașina neputând să rămână pe strada aceea îngustă și chinuită, mi s-a propus un garaj aflat drept în față. Numai că, după ce mi-am dus bagajul în cameră, am constatat că nu se găsește cheia garajului. Am fost sfătuit să-mi văd de treburi și să revin peste vreo două ceasuri. M-am supus, neavând încotro, dar vagi presimțiri au făcut să nu-mi tihnească plimbarea și să-mi displacă orașul.

Mi-ar fi displăcut oricum – îmi dau seama astăzi. Dacă templele antice se află în jos, pe pantele line dinspre câmpie, și s-au păstrat până în zilele noastre, nu înțeleg de ce construcțiile moderne, blocuri de șes fără caracteristici alpine, s-au îngrămădit sus, la înălțimea cetăților medievale. L-am privit în toate chipurile, dinspre vest când veneam, dinspre est la plecare, l-am privit și de la propria lui altitudine și tot m-am înțeles de ce s-a refugiat acolo. Să nu creadă lumea din partea aceea că orașul așezat astfel dă impresia de forță și de măreție. Ca să fi fost așa, s-ar fi cerut altă arhitectură – dar tot nu era de ajuns: mai trebuia și o justificare.

Întors la hotel după cele două ceasuri, patroana, care era o harpie negricioasă, cu nasul coroiat și cu alunițe păroase, m-a vestit că nu pot să bag mașina în garaj înainte de miezul nopții, când e posibil să se întoarcă domnul Alfredo. Din privirile celor două cameriste aflate de față, mi-am dat seama că patroana are multă personalitate și le inspiră dacă nu respect, măcar teamă. Mai mi-am dat seama că domnul Alfredo, plecat la plimbare cu mașina și cu cheia garajului, se bucură de afecțiunea puțin înfiorată a patroanei, numai că n-am înțeles dacă îi este soț, fiu sau altceva. Nici n-am putut să constat, deoarece la miezul nopții dormeam de mult, dar la alt hotel, unde ca să ajung am coborât vreo sută de metri, pe o stradă ca un tobogan. Când o urcasem nu mi se păruse atât de povârnită, și nici nu știu de ce trebuise s-o urc; la hotelul celălalt m-am simțit foarte bine.

Pentru enervarea pe care mi-a provocat-o patroana, pentru placiditatea ei în fața protestelor mele pline de revoltă, n-am iertat-o nici până astăzi. Și astăzi regret că n-o să mă pot răzbuna vreodată. Am însă presimțirea că soarta o s-o pedepsească prin domnul Alfredo, care într-o zi, plecat cu

mașina și cheia garajului, o să-și găsească adăpost în altă parte și n-o să se mai întoarcă decât ca să-și ia moștenirea, dacă o fi cazul.

★

Un copil stătea la marginea trotuarului, cu privirea în gol, inert, impasibil la îmbrâncelile mulțimii. Avea cămașa descheiată, sau sfâșiată, lăsând să se vadă un piept negricios și slăbuț. Am vrut să-i dau o sută de lire, a cincisprezecea parte din costul hotelului. Atunci mi-am adus aminte de sfatul unui prieten, care crede în oameni mai puțin decât mine, are poate o inimă mai rece, dar poate o judecată mai bună. El mi-a spus: să nu *dai* niciodată prea mult; un dar în disproporție cu împrejurările pare nejustificat, te face suspect în ochii primitorului, care așa pierde chiar o parte din bucurie. Am aplicat sfatul în câteva rânduri și a trebuit să admit că în privința aceasta psihologia oamenilor nu-i încă pătrunsă. Un chelner mi-a mulțumit mai reținut, dar mai respectuos când i-am scăzut la jumătate bacșișul din ajun. La fel s-a întâmplat cu un portar de hotel; salutul lui a fost mult mai cordial decât al altora, cărora le dădusem de două ori pe atât. La o pompă de benzină, unde manipulantul nici nu-ți îngăduie să cobori de la volan, îți cere doar cheia ca să deschidă bușonul rezervorului, îți controlează nivelul uleiului în carter și presiunea cauciucurilor dacă dorești, iar parbrizul ți-l spală în orice caz, fără să-l rogi, am constatat că nu aveam mărunțiș decât vreo douăzeci de lire, sumă derizorie, cu care nu se pot răsplăti aceste servicii. Îmi rămânea de ales: sau să schimb o mie de lire, sau să aplic sfatul prietenului. Mi-am băgat capul între umeri, recunosc, dar n-am plecat ochii, și privindu-l pe om drept în față i-am întins moneda în așa fel ca s-o vadă; nu i-am înghesuit-o în palmă sau în buzunarul salopetei. Ca rezultat, omul s-a grăbit să șteargă o pată care rămăsese în colțul parbrizului.

După o ezitare, copilului de la Agrigento i-am strecurat în mâna cam nedumerită cincizeci de lire „ca să-și ia ciocolată”. Mi-a răspuns cu o privire umilă. Dacă în chipul mut cum a știut să ceară n-o fi fost un meșteșug și o artă, cred că și-a cumpărat pâine.

★

După cina sfârșită devreme, am coborât în gară – gara cea mai ciudată din câte știu până astăzi. Se află în plin centru și în plină înălțime a orașului, încât la început te întrebi pe unde vine trenul și cum poate să urce până

acolo. Dacă însă clădirea, sau partea ei superioară e la nivelul străzii, peroanele sânt jos, aproape ca într-un fund de prăpastie; spre a ajunge la ele trebuie să cobori nu-mi mai aduc aminte câte etaje.

Între plecarea unui tren și sosirea altuia, am vrut să-mi controlez greutatea pe un cântar automat, care însă mi-a mâncat de trei ori taxa, fără să intre în funcțiune. Câțiva oameni se strânseseră în jur, mai intrigați și mai dezamăgiți decât mine. Unul din ei a luat în brațe cântarul, l-a zgâlțâit în toate chipurile, i-a tras vreo doi pumni în dreptul pușculiței și apoi a sărit în locul părăsit de mine cu o pagubă de treizeci de lire; fără o nouă monedă, acul s-a pus în mișcare spre a se opri la o cifră, optzeci și cinci, să spunem.

— Giusto! a exclamat satisfăcut omul, care se vede își cunoștea greutatea.

Apoi, ținând un picior pe platformă, ca mecanismul să nu se blocheze la zero, a poftit pe toți privitorii să se cântărească fără parale. Numărul acestora crescuse între timp; fiecare, recunoscându-și greutatea, exclama „giusto!" și făcea loc următorului. Mi-a venit rândul la urmă. În loc de șaptezeci și nouă de kilograme cât aveam la plecare, scăzusem la șaptezeci și șapte, ceea ce era explicabil în a patra săptămână a drumului, deci am spus „giusto!" – ca toată lumea.

★

Templele antice sânt iluminate în unele seri, și municipalitatea te poftește să le privești. Spre liniștea mea, nu erau iluminate în seara aceea. Am mai așteptat să plece un tren, apoi m-am dus să mă culc, iar templele le-am văzut unul câte unul în zori, în lumina prelungă a soarelui abia răsărit. Am transformat în secole umbra coloanelor culcată pe pantă, până la malul mării. Scăzând din ele vârsta mea, a trebuit să gândesc că secolele nu se micșorează, nu simt, rămân neperturbate. Dar nepăsarea și nemișcarea lor nu m-au împiedicat să mă cred mai tânăr. La urma urmelor, nu există vârste, el numai etalonul lor. Timpul fiind o relativitate, fiecare ne putem socoti nemuritori înăuntrul clipei noastre.

De-aici, din întinsa vale a templelor, am privit încă o dată orașul, în sus și în urmă, și tot n-am putut să-l accept la înălțimea aceea, cu arhitectura modernă, izbitoare, rănind peisajul. Foarte puține ziduri sânt colorate; celelalte au nuanța pietrei, confundându-se cu stânca de la bază. Și totuși sobrietatea aceasta nu mi s-a părut salvatoare. Cred că spre a se defini, stilul

prismatic reclamă culori, multe și calde. Să fi fost așa, poate că atât de cenușiul Agrigento mi-ar fi părut o grădină suspendată.

Aerul dimineții, drept consolare, era foarte străveziu, îngăduindu-ți să vezi până la orizonturile îndepărtate ale mării și ale uscatului. Dincolo de orizont însă, către care am pornii. Îndată, urmând șoseaua paralelă cu țărmul, atmosfera s-a îmbâcsit încetul cu încetul, până ce a devenit opacă. În primul oraș întâlnit, Licata, m-au întâmpinat murdăria și praful). am mers repede mai departe. Am vrut să vizitez al doilea oraș, Gela; zăduful, necurățenia, îmbulzeala, colcăiala m-au împiedicat încă o dată, ceea ce nu înseamnă că n-am văzut nimic și am plecat fără impresii. Iată-le: zăduf, necurățenie, îmbulzeală, colcăială și mirosuri chimice.

De-aici se despărțea un drum spre orașul Enna. Mă hotărâsem să merg acolo deoarece, fiind aproape riguros centrul geometric al insulei, îmi dădea o satisfacție cel puțin topografică.

Îndată ce m-am îndepărtat de oraș, atmosfera s-a limpezii, ca să devină, încetul cu încetul, strălucitoare. Mergeam drept spre nord, îndepărtându-mă prima oară în Sicilia de țărmul mării. Am simțit o strângere de inimă, un regret pentru marea abandonată, dar cred că era și teama de ținutul uccunoscut. Acesta apărea frământat și aproape pustiu, cu multă adâncime, ca un abis orizontalizat; străbaterea lui părea o prăbușire, chiar atunci când urcai în serpentine povârnișuri lungi.

Spre deosebire de coastă, unde toamna nu se simțea în nici un fel, aici punea semne din ce în ce mai accentuate, în locul cactușilor și leandrilor, apărea vegetația subalpină, aproape aceeași ca la noi și cu toate culorile anotimpului.

M-am oprit puțin în primul oraș, Piazza Armerina. Mă simțeam nedumerit, nu știam ce caut; orașul acesta, unde mult aș vrea să fiu un ceas astăzi, atunci nu-mi transmitea nimic, Cum am oprit, au tăbărât pe mine copii gălăgioși și îndrăzneți, indiscreți și agresivi, ca la Napole. N-am fost în stare să-i izgonesc, să le spun un cuvânt. Am rămas inert, cu ochii în gol, cu mâinile uitate pe volan. Știu doar că era soare și aș fi vrut să mă întorc pe malul mării, să renunț la un drum care mi se părea greu și inutil.

În cele câteva clipe cât am rămas așa, copiii s-au liniștit, unul câte unul, și s-au tras înapoi, privindu-mă nedumeriți. Probabil înțelegeau, cu creierul lor mic și fragil, că nu le pot fi victimă, însă fără să-și dea seama de ce. Adevărul este că eram atât de mult victima mea, încât nu mai puteam fi victima nimănui.

Atunci am hotărât să merg mai departe, cu riscul oricărei oboseli și dezamăgiri.

În continuare, șoseaua avea altă structură – devenea mult mai îngustă și mai sinuoasă. Ținutul, la rândul lui, era din ce în ce mai pietros, mai arid, mai chinuit și mai gol. De la o creastă la alta nu se vedea o casă, un animal, un om. Întâlneam și văi lungi, înverzite, am trecut și printr-o localitate, în apropierea unui lac alpin, unde ca de obicei m-am oprit să-mi dau apă pe față și să mă reculeg, dar nici aici n-am văzut alte ființe decât gâze prin iarbă, iar pe cer o pasăre, una singură, planând; poate era un vultur care mă văzuse și aștepta sau să plec, sau să mor.

★

Se spune că Enna e locul de unde se deschide cea mai frumoasă priveliște asupra Siciliei. Punctul cel mai înalt al orașului se află la o mie o sută de metri și oferă o vedere într-adevăr panoramică. Până a ajunge acolo a trebuit să urc un munte de piatră, să mă cațăr apoi pe străzi înguste, abrupte, cu intersecții dirijate, unde pornirea mașinii se face în chip acrobatic și într-o aglomerație disperată. În aceste condiții nu mai vrei să vezi nimic, ci doar să ajungi la un liman.

Un agent de circulație, pe care l-am întrebat despre oficiul de turism, mi-a găsit loc unde să pot opri pe dreapta, apoi mi-a răspuns cu multă bunăvoință și cu tot atâta emfază:

— N-aveți nevoie de nici un oficiu; eu pot să vă dau *orice* informație!

Era atât haos în circulație, că n-avea de ce să se mai amestece; fiecare să se descurce cum poate!

— Nu greșesc? am început vorba. Mă aflu la Enna?

— Enna! Belvedere de la Sicilia!

— Și în ce loc e această vedere frumoasă?

M-a îndrumat să merg la castel, iar acolo, dacă nu mi-e de ajuns, să urc pe terasa lui cea mai înaltă…

Altceva ce mai e de văzut?

Nimic! De-aici se vede toată Sicilia!

— Dar în oraș?

— Dacă ați ajuns aici, înseamnă că l-ați văzut!

Avea dreptate, numai că mi-am dat seama mult mai târziu; atunci nu știam nimic. Informatorul a adăugat, cu minei iic și cu importanță:

— Mai trebuie să vedeți autodromul de la Perușa!

Îl văzusem, câțiva kilometri mai jos; era o pistă betonată înconjurând lacul despre care am spus, o apă liniștită de vreo doi-trei kilometri lungime, de vreun kilometru lată. Dar un autodrom pustiu își pierde orice sens; rămâne numai betonul.

Am mers la castel, care a fost și cetate; zidurile sânt întregi, indiferente, iar între ele e numai gol. În curtea interioară e amenajat un teatru în aer liber, cu scenă și bănci, în bănci nu era nimeni – pe scenă doar o pisică. O țin minte, fiindcă m-a urmărit cu ochii până ce am ajuns după colț. Mergeam spre terasa cea mai înaltă.

Nu se vede întreagă Sicilia, dar, cu toată pâcla din zări, privirea ajungea până la crestele cele mai îndepărtate, la zeci de kilometri. Acolo atmosfera părea puțin colorată în roz. În planurile apropiate, pământul și piatra erau cenușii, arse de soare atât de intens, că le bănuiai calcinate, gata să se destrame și să se năruiască. Și totuși, nici soarele, nici vântul, nici ploile nu au izbutit să rotunjească până azi crestele atât de ascuțite, că par, împreună cu tot peisajul acela neodihnit, de o formație geologică sfârșită ieri.

Pe alte înălțimi, învecinate, se vedeau alte îngrămădiri de case, ml se pare suburbii sau centre noi ale vechiului Enna, de unde priveam.

Am coborât doar cu gânduri și întrebări, și fără nici o concluzie. Pantele și văile erau pustii. De ce totul sus, de ce nimic jos?

Sub unul din zidurile castelului, o statuie de bronz, cam înghesuită și cam mică față de fundalul masiv de piatră, înfățișează pe sclavul răzvrătit Enno, cu lanțul rupt, cu mâinile întinse într-un gest și tragic, și triumfal. Bronzul luciu pe piatră mată face ca statuia să fie frumoasă. Inscripție: „Două mii de ani înainte de Lincoln, Enno a proclamat în acest oraș dreptul sclavilor la libertate”.

Cu toate că la malul mării m-am întors pe același drum, și cu soarele drept în față, mi-a părut bine că am mers până la capăt… Până la capătul unei intenții întregi, dar atât de limitate!

★

În drum spre Ragusa, peisajul s-a schimbat iarăși; pământul cenușiu-albicios s-a colorat în roz, apoi în roșu, de necrezut. De o parte și de alta se întindeau vii, despărțite de șosea de taluzuri îmbrăcate în cactuși. În alte părți, în locul taluzurilor apăreau împrejmuiri de piatră, și ele îmbrăcate cu cactuși, consolidate de planta aceasta ursuză și arogantă. Peste împrejmuiri,

se vedeau case de piatră amintind o zonă a Dobrogei noastre, dar cu un adaos specific, sugerând limpede trecerea arabilor pe aceste pământuri cu o culoare atât de ciudată.

Se integra în peisaj și un animal, de asemeni ciudat, întâlnit la tot pasul, catâr i-am spus, deși era mult mai mic decât cel pe care îl cunoaștem. Mă întrebam dacă n-o fi măgar în realitate, până ce l-am întâlnit și pe acesta, caracterizat de acrul lui placid și de lipsa năzuințelor, și nu mai mare decât un câine de pază. Te și întrebi câtă putere o avea în trupul firav, și-ți trezește milă gândul că poate fi pus la vreo treabă.

Mai era ciudat că pe această șosea din sud-estul Siciliei circulau puține automobile. În locul lor, am întâlnit destul de des căruțe cu două roți mari, cât statura omului, cu un câine legat de osie, mergând pe asfalt amărât și cu nedumerire. Mai toți căruțașii erau grași, cu brațele groase, cu fața roșie, rotundă și mare. Niște șepcuțe negre, trase până pe sprâncene, îi apărau de razele soarelui; nimic nu apăra ochii înlăcrămați ai catârilor.

Nu-mi amintesc să fi văzut un cal – și nici alt animal de povară. Ca șoseaua asfaltată să devină și mai pastorală, o populau destui catâri neînhămați, ducând samare grele…

În acest peisaj și-n această atmosferă, m-am abătut la inutila Donafugata, după care la ora patru intram în Ragusa.

★

Prima nedumerire pe care mi-am notat-o era de fapt una veche: „Ragusa; de ce s-a cățărat pe stânci? Trebuie să aflu”. N-am aflat. Mai târziu, privind peisajul de jur-împrejur, cred că am înțeles: orașul n-avea unde să se așeze în altă parte – tot ținutul e alcătuit din înălțimi stâncoase, iar în văi nu-i loc nici pentru o suburbie. Ragusa e construită pe trei creste, legate între ele cu poduri care trec peste prăpăstii. Ca omul să se așeze în astfel de locuri nu-i de ajuns să fie constrâns de împrejurări istorice sau de oricare altele; trebuie să aibă și-o fire potrivită cu peisajul; nimeni nu rămâne undeva numai de nevoie, înăbușindu-și chemările lăuntrice. Cu toate primejdiile care-i obligau la refugiu și la apărare, venețienii n-ar fi construit niciodată orașul lor în lagune, dacă n-ar fi avut o fire lacustră. Și nici nu l-ar putea locui astăzi.

★

Centrul orașului pavat cu lespezi lustruite, poate de gresie, strălucește de curățenie și, de necrezut, nu-i năpădit de automobile

Notația aceasta este făcută în clipa sosirii, ora patru după-amiază, probabil timpul siestei, din ce în ce mai prelungită pe măsură ce mergi spre sudul cu temperatura în creștere. Trei ceasuri mai târziu, odată cu înserarea, circulația sugruma străzile centrale. De unde au izbucnit atâtea mașini? încotro se duc într-un oraș nu prea întins și la ora când e atât de plăcut să mergi cu piciorul? Cred că depășind stadiile motorizării, în unele locuri automobilul a devenit un viciu public.

Alt viciu îl descopăr în programul cinematografelor. În unele locuri, din trei filme două sânt sexy, făcute de regizori necunoscuți, cu actori de care n-a auzit nimeni. Chiar dacă proporția o fi alta, devin majoritare prin afișele uriașe reprezentând femei cu sânii goi și cu multe alte părți goale. Banderolele cu darul de a scoate în evidență ispita anunță că nu sânt admiși la spectacol tinerii sub patrusprezece ani, alteori șaisprezece, și optsprezece câteodată. Bineînțeles, cu cât restricția crește, cu atât afluența tineretului este mai mare. Dacă ar fi după mine, mai degrabă aș interzice intrarea persoanelor de la o anumită vârstă în sus; tinerii se descurcă binișor cu astfel de filme.

Pe multe uși sau ferestre, adesea casă de casă, descopăr un mic anunț tipărit, jumătate cât o carte poștală’s „Lutto per mio fratello”; sau: „… per mia sorella”; sau „cognato”.

„Cognata” – și alte grade de rudenie. Poate să fi fost și-n alte orașe; le-am descoperit abia la Ragusa.

De la patronul restauranului unde am mâncat seara, am aflat a e un semn de doliu…

— Bine, dar dacă-i așa, de ce fiecare hârtiuță este timbrată?

— Totul se timbrează! Iată!

Omul mi-a arătat lista de mâncare, cu un timbru pe contrapagină.

— Aici mai înțeleg! Dumneata realizezi un venit. Pe câtă vreme doliul nu aduce nici un câștig!

— Totul se timbrează!

Taxa pe sentimentele pioase depășește, ca ingeniozitate fiscală, vechiul bir pe fumul din hornuri.

Via Roma, una din străzile principale, se termină brusc sub un larg portic modern, dincolo de care un povârniș stânvos se rostogolește până într-un fund de prăpastie. Orașul nu are periferie, cum nu poate să aibă periferie o corabie. În primele clipe surpriza îți ia respirația; ceea ce se vede în față, abisuri și culmi succedându-se până peste orizont, pare un ocean cu valurile de piatră. Numai o apă adâncă, răscolită de furtuni ar putea să dea acest relief.

Încercând să adun și să compar tot ce văzusem de la Messina până aici, spre a face o sinteză, mi-am dat seama că nimic nu poate fi pus alături, că șesul din vest nu se combină lupă legile geografiei cu înălțimile de piatră de la Enna, iar acestea cu oceanul stâncos de la Ragusa, și că Sicilia nu poate fi rezumată într-o frază sau într-o formulă. Ea rămâne, în centrul celei mai cunoscute și mal umblate dintre mări, o țară necunoscută și de necunoscut. Aridă, dospită de soare, bătută de furtuni, zguduită de cutremure, amenințată de lavă, telurica Sicilie prilejuiește, în contrast cu ea însăși, paradoxul de a fi un ținut sideral, un meteorit gigantic, care a ars ce a ars în căderea lui prin spații, dar nu s-a consumat decâx în parte, până ce a căzut și s-a stins pe pământ. Restul, oameni și orașe, porturi, șosele, fericire, suferință, patimi se nasc din această imagine. Am o parțială, dar suficientă concretizare a ei în cele trei frunze de cactus, într-o floare de leandru, într-un butoiaș care miroase încă a vin de Marsala, într-un pumn de sare, într-un bulgăre de pământ alb, unul cenușiu, altul roșu și într-un pumn de praf sulfuros, luat din vârful vulcanului Etna. Dacă le privesc sau le evoc și îmi aduc aminte împrejurările când fiecare din aceste mărturii au fost recoltate, revăd Sicilia viziunii mele, obsedantă și impenetrabilă. Nu știu dacă vreun alt loc din lume mi-a dat, pentru un timp lung și deocamdată fără termen previzibil, atâta îngândurare.

Cel mai bun prieten al meu acolo este Antonello da Messina între cei morți, iar între vii, câinele care m-a privit cu obidă umană de pe marginea șoselei, în dimineața când plecam din Palermo.

★

Restul drumului a confirmat concluziile aparent premature. E drept că în sud-estul și în estul Siciliei apar industrii, că în aer încep să se simtă praf și miasme, dar cu atât nu se schimbă ceea ce-i vechi și încă necunoscut. Am mai întâlnit apoi, mergând spre Siracusa, locuri cu multă vegetație, ogoare verzi, un verde bogat și viu, sub umbrele dese de ploaie artificială.

Pământul ud era negru, nu mai avea culoarea dogoarei și totuși nu inspira încredere, nu părea permanent – așteptai să apară semne de calcinație.

În mijlocul peisajului, deocamdată spălat și proaspăt, duceam pe caroseria mașinii un strat vizibil de praf cenușiu, ca un abur solidificat, cât se adunase într-o singură noapte petrecută la Ragusa.

De-aici am plecat în zorii zilei, pe o ceață uscată, care semăna și ea cu praful. Îndată am descoperit cauza: estompată pe înălțimi, o fabrică de ciment, sau mai multe, umpleau cerul cu abur de piatră.

Pe serpentinele din estul orașului a răsărit soarele și a început să se rostogolească pe orizont, balansându-se la toate virajele și amintindu-mi nostalgic seara când ajungeam la Oradea.

★

Moment din viața șoselei: la zece kilometri de Siracusa, în fața unei bariere de cale ferată, șirul de mașini care treptat a devenit de o densitate maximă dă naștere unei tamponări în serie, jumătate din ele alegându-se cu avarii de toate gradele.

După o noapte de odihnă și doar o oră de mers, eram prea atent ca să mă mir că nu l-am atins pe cel dinainte; mă mir însă cum am scăpat de cel care venea din urmă.

În aceste aglomerații, oricât ai fi de prevăzător, este imposibil să păstrezi minima distanță reglementară. Dacă ai lăsat în față mai mult de un metru liber, cineva din spate se strecoară, te depășește și se insinuează, vârându-și botul mașinii în acel spațiu și silindu-te, neelegant și abuziv, să-i cedezi locul. Singura soluție, dacă nu vrei să părăsești șoseaua sau să stai acasă, este să nu creezi atât de necesara distanță… Și astfel, la un semafor, la o barieră, în fața unui obstacol, când cel din cap pune frâna, riscul este să se telescopeze tot șirul.

E adevărat că asemenea accidente se întâmplă mult mai rar decât s-ar crede, datorită abilității conducătorilor și antrenamentului lor la o circulație cascadorică.

Dincolo de barieră, faptele s-au petrecut însă mai grav. Nu poți opri să vezi; cu boturile turtite, cu aripile smulse, cu partea din spate înfundată, mașinile își continuă drumul în grabă; între vinovați și victime (toți sânt vinovați și toți sânt victime) s-au schimbat în fugă cărțile de vizită. Disputa are loc mai târziu, la sfârșitul zilei, dar de obicei o încheie Societatea de Asigurare.

Dincolo de barieră, în mijlocul șoselei, zace o motocicletă sfărâmată. Un camion care probabil a vrut s-o evite a sărit șanțul și a escaladat împrejmuirea de piatră…

Câțiva kilometri mai departe, mașina poliției, emițând semnale sinistre, fulgere albastre, țipete ondulate, vine ca o trombă spre locul accidentului.

Un om probabil a murit, și numai într-un loc din lume – și nu-i nici măcar ora opt dimineața.

★

Cred că nicăieri nu m-am descurcat mai bine, mai rapid și mai fertil în vizitarea unui oraș, decât la Siracusa. Mă interesa orașul vechi, nu atât pentru vestigii, cât pentru pitoresc. Se află pe o insulă, despărțit de continent doar printr-un braț de mare foarte albastră și legată cu un pod în arcadă. Îndată ce-ai trecut dincolo, te împresoară o pace neașteptată.

Trebuie să vezi aici, se spune, fântâna Aretusa, și-am fost s-o văd, am înconjurat-o, am privit-o din toate părțile și cu toată atenția; nu-i decât un bazin semicircular, cu diametrul de vreo treizeci de metri, cu o insuliță în mijloc, cu o sursă de apă ascunsă sub zidul destul de înalt care o mărginește. În apă înoată, înghesuiți, un soi de pești cenușii, fuzelați, de vreo două șchioape, leneși sau încă netreziți din somn. Mai sânt vreo două-trei rațe, cel puțin în aparență domestice, iar pe lângă ele alte câteva păsări de apă.

Merită să te oprești la fântâna Aretusa din curiozitate și fiindcă de acolo se vede marea, foarte aproape și foarte luminată.

Am intrat și în catedrală, fără să regret, întrucât se deosebește de altele printr-un interior brut și puțin sălbatic, semănând în parte cu o peșteră uriașă. Două șiruri de coloane prismatice duc de la intrare până în fața altarului. Sânt impresionante prin masivitate și prin lucrătura simplă, aproape primitivă, care lasă pietrei întreaga ei putere și densitate.

Tavanul de lemn pictat, lucrare mai gingașă, ar putea să pară nepotrivit cu ansamblul, dacă s-ar ajunge la el fără nici o tranziție. Oficiul acesta de armonizare îl fac vitrourile, mici, pe cât de fragile, pe atât de viu colorate.

În schimb, altarul, plin de zorzoane, pare fațada unei mustării înapoia căreia Burebista își râde în barbă, ciocnind stacana cu Dumnezeu.

Siracusa este cetatea lui Archimede, care pentru mine rămâne învățatul cel mai iubit din Antichitate, fiindcă a explicat fenomenul plutirii…

Statuia lui se afla în piață, lângă o fântână bogată. Contemplând statuia, am băgat mâna în bazinul fântânii; dacă n-am simțit numaidecât că devenise mai ușoară, am constatat cât era de grea când am scos-o afară din apă. Nu m-am șters cu batista, ci am așteptat ca apa să se usuce la soare.

Am inspectat în fugă numeroase săli, sălițe și coridoare ale Muzeului de Antichități. Din tot ce era acolo, m-a emoționat într-un chip neobișnuit și puțin alarmant statuia Venerei Anadiomene. Eram mult prea călător, mult prea fermecat de soarele curat de afară, de cerul atât de limpede și de albastru, de marea cu adevărat mediterană, ca la ora nouă dimineața să poată exista în mine un gând tulbure, sau o impuritate pe retină. Totuși, ca niciodată în fața unei bucăți de marmoră cioplită în forma anatomiei feminine și netezită ca pielea cea mai fină, mi s-a părut că plăsmuirea aceasta e vie, că are sânge cald și respiră, arătâindu-și goliciunea fără nici o sfială. Dar am continuat s-o privesc și nu mi-am ferit ochii cu rușine; dacă în blocul de marmoră s-a infiltrat căldura corporală, datoria cui o simte este să nu o ignore.

Socotesc falsă sau ipocrită teoria că imaginea tulburătoare în viață, transpusă în artă trebuie să-ți inspire nu senzații, ci doar sentimente sublime. Ca și când o senzație n-ar putea să fie ea însăși sublimă, ca și când n-ar putea să trezească sentimente și să le ridice până la extaz și adorație.

Trebuie să ne revizuim nu părerile, ci curajul de a le spune.

În restul muzeului sânt depozitate mii și mii de amfore din epoca grecească. Numai ca să fie inventariate e nevoie de o administrație numeroasă. Câți oameni au trebuit ca să le dezgroape, să le transporte, să le adune? câți savanți ca să le identifice, să le claseze și să le comenteze? câți alții ca să le restaureze pe cele ciobite, să le refacă pe cele fărâmate, să le întregească pe cele din care s-a găsit doar o parte?

Am văzut prin câte o odăiță, prin câte un colț de coridor, oameni cu părul cenușiu sau alb, cu obrazul țepos, studiind cu lupa o bucată de lut ars și străduindu-se să reconfirme prin ea o istorie care a fost confirmată de zeci de mii de ori până astăzi…

Uneori ne adâncim atât de mult în gândurile și-n ipotezele noastre, încât nu mai țineam seama de unde am pornit, adică uităm să trăim.

Ca și Galeria Palatină de la Florența, ca și alte galerii și muzee, Muzeul de Antichități din Siracusa, cu miile lui de amfore grecești, m-a făcut să gândesc că e prea mult. Aș distribui altfel acest material, să ajungă în mai

multe locuri și la îndemâna mai multor curioși. În toate domeniile vieții unde e vorba de creație, se condamnă repetările. Amforele, oricât de frumoase, nu sânt *creații*, ci opere de artizanat. Valoarea lor stă în vechime, iar vechimea e obositor de îndelung demonstrată.

Oamenii muzeelor nu sânt totdeauna niște pasionați, iar dacă sânt, pe unii din ei pasiunea nu-i duce mai departe de bălaia lupei din mâna chircită, care poate niciodată nu și-a descoperit greutatea în vreo fântână a lui Archimede.

Am plecat cu sentimentul că ies din casa unui Harpagon, care în loc de arginți adună bucăți de lut ars, cu deosebirea ca arginții au valoare universală și necontestată. Fiindcă de obicei nu trag nici un folos de pe urma muncii lor și a privațiunilor obligatorii, unii colecționari sânt de fapt niște nesătui și niște avari.

Multă desfătare mi-a prilejuit ocolul orașului pe cheiul care îi înconjoară, lăsându-ți tot timpul spațiu nemăsurat înspre partea mării.

Remarcabile sânt, la casele vechi, balcoanele ieșite deasupra străzii, robuste fără să fie greoaie, cu console de piatră sculptată atât de gingașe, că par vaporoase. Mă întreb ce s-ar întâmpla cu ele, după milenii, dacă îngropate de un cataclism ar fi scoase la lumină și înghesuite într-un muzeu al unei omeniri viitoare. Ferească-ne Dumnezeu și pe noi, cei de astăzi, V pe cei de mâine! în natură nu există nimic monoton; monotonia o creează omul prin înghesuială și lăcomie.

Am străbătut apoi orașul de-a curmezișul și în diagonală; îmi trebuie mai mult de un sfert de oră să ajungi dintr-o parte în alta. În afară de două piețe, unde se află monumentele principale, am întâlnit și aici străzi înguste, întunecoase și mucegăite, dar cu multe balcoane, și fiecare balcon cu console de piatră sculptată. Dacă Siracusa n-ar fi cetatea lui Archimede, aș numi-o orașul balcoanelor cu console de piatră…

La ora opt și jumătate dimineața, în micul parc de lângă fântâna Aretusa, am văzut tineri școlari, fete în uniforme negre, toate brune, subțiri, aproape famelice, dar frumușele cu obrajii aprinși de lumina soarelui, plimbându-se mină în mână cu tineri care înfățișau, în masculin, copia lor adolescentină. Pe o bancă, la umbra palmierilor, o pereche își abandonaseră ghiozdanele și se țineau în brațe, își frecau obrazul unul de altul cu atâta disperare, încât ai fi spus că se despart pentru toată viața. De fapt se

despărțeau pentru trei ore de școală, prima fiind pierdută, pordută ca timp de învățătură – și ce frumos câștigată altfel! Mergând mai departe pe chei, am descoperit alte perechi asemănătoare, școlari cu ghiozdanele la subțioară; m-am întrebat dacă n-o fi ars școala de vreme ce absentarea era atât de generală, sau dacă n-o fi o zi consacrată iubirii între tineri.

Sigur că unii din acești copii nici. măcar nu știu ce este dragostea, unii au să afle cândva, alții niciodată; frumos în defilarea lor era căutarea, inocentă, mirată, nedumerită, ancestrală, de mult teoretizată și iarăși nouă și chinuitor de tainică la fiecare generație.

Pe cine ar vrea să se facă judecătorul acestor fapte, l-aș ruga să fie indulgent cu tinerii din Siracusa; nu-i nici o dovadă că n-au să ajungă oameni de cea mai mare ispravă, iar până atunci dau o dulce culoare orașului.

Am părăsit cu părere de rău orașul vechi și mi-am făcut datoria să arunc un ochi asupra ruinelor grecești și romane de pe continent. Aici am nimerit mai greu, poate fiindcă îmi lipsea tragerea de inimă. Totuși, am descoperit un teatru grec. apoi urmele unui forum (deși s-ar putea să fie ale unui templu – am uitat!) și, în sfârșit, stânca în care gura unei peșteri seamănă cu o ureche omenească. Este vestita Ureche a lui Dyonisos – unde dacă arunci o șoaptă… Peste tot piatră, zdrobitor de multă piatră, zdrobitor de multă vechime – sub un soare mult mai vechi decât toate, și mult mai proaspăt!

Din Siracusa am ieșit ca dintr-o baie de lumină albastră. Curând, în drumul spre Catania, atmosfera a început să devină iarăși opacă. Pe cel puțin două poște în afara orașului, șoseaua e mărginită de industrii, strigăte ale secolului nostru, erupții de praf, fum, flăcări și otrăvuri, parcă anticipând Etna, aflat la mai puțin de o sută de kilometri în față.

În schimb, dincolo de șanțuri, cu tot fumul și miasma, șirurile de leandri prefac drumul acesta dintre două inferne într-o alee de paradis, apărată de arhangheli cu spade albe și roz.

★

M-am oprit la Catania numai fiindcă e locul de unde se poate urca pe Etna. Deoarece mi se spusese că în vârful craterului e bine să ajungi în amurg, sau chiar mai târziu, ca în penumbra înserării să poți vedea lava fierbând, n-am avut încotro și până la ora plecării am vizitat Muzeul Civic,

ca să dau timpului un înțeles. Am văzut arme medievale și din alte vremuri, apoi marmoră, piatră – și atât.

Teatrele grec și roman erau închise; le-am zărit din afară, din locuri prielnice – și nu cred că am văzut mai puțin decât dacă le-aș fi vizitat de aproape și în amănunt. Într-o vremo am cercetat, pe îndelete, după destule lecturi, Teatrul lui Dyonisos de sub Acropole, la Atena; e un model – nu știu de ce-ar trebui să umblu și pe la alte teatre grecești, chiar dacă ar fi mai vechi.

Am regretat că era închisă bazilica San Nicola, care cred că m-ar fi impresionat prin dimensiuni. Era închisă, și totuși, între zgomotele străzii auzeam dinlăuntru glasuri omenești. Am tras eu urechea: veneau cam din sus. Am încercat ușile încuiate; deasupra mea Izbucneau chicoteli. M-am retras să privesc; n-am văzut nimic.

Am oprit un polițist și l-am întrebat dacă nu cumva se poate intra pe o ușă laterală. S-a uitat la ceas, apoi m-a asigurat că până la ora cutare nu se poate intra pe nicăieri, între timp, mai auzeam câte un glas…

N-aș fi înnebunit pentru atât, dar voiam să știu. M-am întors cu spatele, am așteptat nepăsător un timp, apoi m-am răsucit brusc. În balconul unui turn ca un minaret, era o ceată de copii. Surprinși, câteva clipe au rămas împietriți, apoi s-au lăsat brusc în jos și au dispărut ca niște spiriduși.

Despre ora de prânz la Catania nu mai am ce să spun, decât că oamenii mi s-au părut foarte buni. Eram zăpăcit de circulație, de planuri și de griji; fiecare oră viitoare reprezenta o ecuație într-o altă algebră decât cea învățată demult, soarele ardea, timpul era scurt, anii puțini, pe sute de mii de kilometri pătrați nu aveam un prieten sau măcar un om știut, și totuși nu mă simțeam nici obosit, nici străin. Fiecare trecător pe care l-am întrebat ceva mi-a răspuns zâmbind. În locul de parcaj de pe Etna, seara târziu, pe un întuneric umed care îmi pătrunsese în trup făcându-mă să dârdâi ca un dulău rebegit, din cauza altitudinii sau din alte cauze neîntâlnite până atunci, mașina n-a vrut să pornească, oricât m-am chinuit. Imediat patru oameni s-au apropiat, s-au opintit s-o scoată în drum, apoi mi-au făcut vânt la vale fără să-i fi rugat nimic. Nu-i știu, nu i-am văzut la față și, preocupat să pun motorul în mișcare, nu le pot mulțumi decât acum.

★

Etna a fost la început o curiozitate, pe urmă a devenit o ambiție, un chin, iar la urmă, cu toată modestia proporțiilor ei, o izbândă anevoioasă.

Urcușul începe aproape din centrul orașului și continuă treizeci și patru de kilometri, pe o șosea modernă, care la ora trei după-amiază era foarte puțin populată. Pe versantul dinspre sud, pe care îl abordasem, vulcanul ar părea de origine nouă, dacă n-ar fi vegetația. A trebuit să treacă mult timp ca un fir de pământ să fie adus de vânt și să se prindă de lavă, apoi altul, altele, pe urmă o să vină o sămânță, să răsară un fir de iarbă, un arbore, ca până la urmă toate acestea să îmbrace tot povârnișul.

În afară de cețuri care sus acopereau vârful vulcanului, iar jos orașul și marea, peisajul între aceste limite orizontale era alcătuit din numai două elemente: lava de un cenușiu negricios, semănând puțin cu antracitul și având ceva din sclipirea lucrurilor neînvechite, apoi pâlcurile de arbori. În multe locuri lava s-a solidificat în forma vie cum a curs la vale și păstrează până astăzi relieful frământat al unor fluvii înghețate. Priveliștea lor reînnoită și înmulțită la fiecare serpentină ar fi fost întristătoare și puțin fioroasă, dacă ar fi lipsit vegetația. Cresc pe povârniș prin repetată încăpățânare a naturii toți copacii cunoscuți la noi sub zona alpină, și în ziua aceea aveau culorile de toamnă întâlnite în pădurile noastre, însă, poate datorită contrastului cu lava, erau mult mai vii, mai profunde și mai proaspete.

Șoseaua se adaugă peisajului fără să-l sfâșie. Asfaltul având nuanța și luciul lavei, serpentinele par și ele râuri solidificate.

Acest drum, între două straturi de ceață, alcătuiește prima etapă a ascensiunii, de o frumusețe violentă, care te zgâlțâie și te lasă nedumerit, fiindcă uiți dacă ești în căutarea a ceva necunoscut aflat sus, sau fugi de ceva cunoscut lăsat jos.

La capătul șoselei se schimbă brusc și atmosfera, și peisajul; intri deodată într-o altă lume, și-ntr-un alt anotimp, în câteva secunde faci saltul între meridion și septentrion, și din mijlocul unei toamne de aur roșu, te pomenești în ziua de iarnă când din neguri cade prima zăpadă. Aici, omul avizat își pune îmbrăcăminte alpină…

A doua parte a drumului se face cu funicularul; în ziua aceea fiind ceață – poate ca în toate zilele – peisajul mi-a rămas pentru totdeauna necunoscut; am înregistrat, într-un haos cenușiu, doar pilonii pe care sânt întinse cablurile. Între un pilon și altul, se întâmplă să-ți pierzi simțul gravitației și să nu-ți mai dai seama dacă urcă sau cobori și încotro; între două puncte terestre, sau între doi aștri?

Cine va nimeri o zi fără ceață, va vedea mai mult, dar va fi în pagubă, victimă a unei realități monotone și prea ușor abordabile.

Pe când navigam astfel, să zicem spre lună, unde încă nu ajunsese Apollo, am avut intuitiv o îngrijorare și am întrebat însoțitorul funicularului:

— La ce oră pleacă ultima cursă în jos?

— La cinci și jumătate!

Nu prevăzusem; de-aici au început goana și panica. Goneam deocamdată în mine, cea mai istovitoare dintre alergări; între pereții vagonului puteam să mă mișc numai un metru și jumătate.

— În câte minute sântem sus?

— În șaisprezece minute!

Omul nu greșea, numai că pentru el punctul final însemna altceva decât pentru mine. La jumătatea drumului, funicularul se întâlnește cu altul, venit de sus, însă niciunul nu-și continuă drumul, ci fiecare se întoarce, după ce s-au transbordat pasagerii. Eram singurul pentru care funcționa atunci această complexă instalație de ascensiune.

În a doua parte a drumului aveam alt însoțitor.

— Cât facem până sus?

— Șaisprezece minute!

— Și în cât timp se poate ajunge cu piciorul până la crater?

Citisem că între patruzeci și cinci și șaizeci de minute.

Omul m-a privit de sus până jos, apoi mi-a răspuns evaziv:

— Depinde!

Nu era evaziv, ci jignitor. În sinea mea, mă bizuiam pe timpul minim și speram să obțin o confirmare.

La trei și jumătate eram la ultima stație și aveam două ore să urc, să văd și să cobor. Am pornit cu atâta grabă, încât n-am mai întrebat pe nimeni de drum. Mi-era teamă de explicații prea amănunțite, care te fac să-ți pierzi timpul, dar și mai teamă îmi era să nu mi se propună un însoțitor. Nu știu dacă în altă parte dorisem atât de viu și cu atâta hotărâre să fiu singur; un alt om lângă mine, să respire și mai ales să vorbească, ar fi redus sau ar fi anulat însăși participarea mea la fapta aceasta. Pot spune că din stația funicularului am țâșnit ca din praștie și am luat-o drept spre creastă. Abia după o sută de metri, când am observat că nimeni nu mă urmează, am micșorat pasul și-am început să mă întreb dacă pornisem bine.

Eram deasupra stratului de ceață, care privită de sus părea ruginie în lumina soarelui pe drum să apună. Nu-mi venea să cred că în timp ce urcasem aproape prin beznă, sus cerul rămăsese albastru. Acum părea mai mic și își pierdea repede culoarea. Craterul îl străpungea drept la jumătate și, datorită unghiului de unde priveam, făcea impresia că îl reduce la dimensiuni ridicole și îl fragmentează; părea că vulcanul domină totul din câte lăsasem în urmă: orașul, Sicilia, poate restul lumii, și, în primul rând pe mine. M-am privit cu închipuirea din depărtare, de-acolo de unde mă despărțisem de ultimii oameni și mi-am apărut în dimensiuni subantropologice, cum va fi probabil văzut, de către însoțitorii săi rămași pe orbită, primul astronaut care va coborî în lună.

Peisajul era chiar cosmic în prima lui parte, dar l-am descoperit abia la întoarcere. Acum eram grăbit să ajung sus, în acel maxim timp de o oră, să stau acolo o jumătate din ora următoare, iar restul să rămână pentru coborâre.

Câteva sute de metri urcușul urma o pantă lină, de lavă fărâmițată; prin comparație, pantele următoare, povârnite, pustii și fără vreun semn lăsat de oameni, îți dădeau mare neliniște. Am găsit mai târziu, când credeam că urc anapoda, urme ale antemergătorilor, dar erau demoralizante: cutii de conserve și sticle goale de Coca-Cola. Mă demoraliza nu atât sluțirea pustietății prin abandonarea acestor resturi triviale, cât imprudența mea, descoperită abia acum, de a fi plecat fără nimic și fără nici o prevedere.

Ceața lăsată în urmă începea să se ridice amenințătoare; acoperise stația funicularului și își trimitea tot mai sus fuioarele destrămate, care încetul cu încetul se împleteau, formând o pătură groasă. Mi-am spus că, la nevoie, ca să nimeresc drumul înapoi, am să mă orientez după soare; dar în curând soarele trebuia să apună în ceața veche, dacă până atunci nu-l împresura ceața nouă.

Aveam în buzunar un breloc cu cheile mașinii. Reprezenta o busolă în miniatură și îmi indica direcția cu o aproximație acceptabilă. Examinând-o, am constatat că nu mai putea să indice nimic. Vizorul de plexiglas sau material plastic devenise opac de rosături și de vechime, iar dacă totuși s-ar mai fi deslușit ceva dincolo de el, acul magnetic sărise de pe ax și zăcea ca un gândac mort în colțul micului habitaclu.

Cineva mi-a dat, demult, cu gânduri bune acest obiect, ca să-mi țină cheile și să-mi aducă noroc la drum. Primul serviciu și l-a făcut totdeauna; noroc însă mi-a purtat cu intermitențe. Mă încăpățânez să-l păstrez, ca să

rămân credincios unui timp când, împotriva menirii lui, mi-a ajutat să mă rătăcesc puțin în viață…

Câmpul conic de lavă e despărțit în fâșii de câteva zeci de metri lățime, printr-un fel de valuri, ca niște împrejmuiri construite intenționat, care pornesc aproape din vârf și coboară până aproape de bază. Era limpede că, la întoarcere, rămânând între două asemenea repere, oricât s-ar fi întunecat, nu puteam să ajung decât la locul de unde plecasem. Asigurarea aceasta nu m-a făcut să mă uit mai nepăsător la ceața care continua să urce.

O altă teamă mi-a dat-o apariția unor norișori albi, răsărind dintre blocurile” de lavă; cum vântul n-a întârziat să-i arunce spre mine, am simțit mirosul sulfului, într-o concentrație sufocantă.

Era prea târziu să cobor, să ocolesc vulcanul și să urc prin p. irlea cealaltă, cu vântul din spate. Cuminte ar fi fost să mă întorc la Catania și să revin a doua zi, dar ajunsesem prea. aproape de capăt, ca să nu mă socotesc nevrednic dacă dădeam înapoi tocmai acuma.

Și astfel, urcușul pe Etna nu a mai fost o ascensiune, ci o luptă cu mine însumi.

Ceața nu mai urca, după ce acoperise stația funicularului; soarele o tangentase și rămânea acolo, nemișcat, părând că plutește; până la infinitul lui incandescent se întindeau văluri valuri incendiate; eram singur, în tot acest univers instabil și agonizant.

De mult nu mai încercam să mă feresc din fața valurilor de sulf; pe măsură ce urcam, deveneau mai numeroase și mai dense, iar vântul în creștere nu le mai mâna într-o daiecție, ci le arunca în toate părțile. Cu o mască de oxigen și cu două ore în față, sălbăticia ar fi fost feerică.

A fost înfricoșător și haotic. Răsplata efortului am găsit-o mai târziu, o găsesc astăzi, când refac întâmplările în liniște și în siguranță. Ajuns la creasta de unde se deschidea craterul, n-am văzut erupând decât valuri grele de aburi care îți tăiau respirația; când am vrut să-mi spun mie însumi un cuvânt, sau poate să-l spun acestei naturi smintite, n-am putut scoate decât un sunet răgușit și dureros, din niște coarde vocale arse.

M-am întins cu fața în jos și m-am târât până în buza prăpastiei, sperând că am să văd lava fierbând; aș fi văzut-o probabil, dacă nu m-ar fi orbit și înecat trâmbele dense de sulf. Dar în vreme ce îmi simțeam spinarea înghețată, obrazul ardea de la dogoarea care venea de jos, atestând prezența flăcării…

Nu-mi fuseseră de ajuns patruzeci și cinci de minute să ajung până aici, nici șaizeci, ci aproape o oră și jumătate.

De la o vreme, nu mă mai uitasem la ceas; eram în luptă nu doar cu mine…

Coborârea a fost o rostogolire, în care nu mi-am rupt nimic în afară de veșminte. Când am ajuns la picioarele povârnișului, de unde terminația lui atât de puțin înclinată că părea un podiș se desfășura lin, până departe, soarele împinsese ceața în jos și încă plutea la nivelul ei, continuând s-o prefacă în flăcări, iar în jurul meu înroșind câmpul de lavă. Îmi vedeam umbra până la infinitul opus, și în ținutul acela de neasemuit cu altul, încă neîntâlnit, fără un fir de iarbă și nici un fel de vegetație, fără un semn de viață, m-am crezut pe altă planetă, dar nu pe una din cele câte ne sânt cunoscute…

La stația funicularului am regăsit, cu puțină părere de rău, și cu multă liniște, planeta noastră. Oameni care vorbeau limba pământească m-au întrebat dacă nu văzusem pe cineva în vârful vulcanului; n-am putut să le răspund decât prin semne – n-am izbutit să-mi recapăt ceva din glas decât a doua zi dimineață, iar glasul întreg peste câteva zile.

Funicularul a întârziat zece minute, în sunetele stridente ale unei sirene de alarmă; pustietatea, înălțimea, ceața întinsă asupra lumii de jos care s-ar fi putut ca între timp să dispară le făceau înfiorătoare, amintindu-mi într-un chip amplificat așteptarea bombardamentelor aeriene. Încă o dată mă grăbisem de pomană, dintr-o bună-credință nealterată cu anii, dintr-o încredere în oameni renăscută după fiecare dezamăgire. Am aflat abia acum că funicularul n-ar fi plecat în nici un caz până nu venea ultimul rătăcit. Și ce bine mi-ar fi prins să știu!

Întârziații erau o pereche de elvețieni, soț și soție, între două vârste, păstrând în ei destul entuziasm ca să poată povesti că ascensiunea pe Etna fusese o încântare. Se bucurau ca doi copii, comunicându-și impresiile, comunicându-mi-le și mie, iar eu, cu gâtul ars, neputând răspunde decât prin semne, mă gândeam la vaporii de sulf. Ei însă urcaseră de dimineață, fără grabă și pe partea cea bună.

Drumul spre oraș mi s-a părut lung și a fost trist, tristețea cunoscută la sfârșitul unei sărbători mult visate, sau după împlinirea unui vis în care începuseși să nu mai crezi.

Din tot ce-mi amintesc să fi evocat în lungul acestei coborâri continue, au fost niște imagini aduse din urmă, de la Ragusa, unde seara am zărit bătrâni și bătrâne stând la geam pe întuneric și privind în stradă, dar parcă nevăzând pe nimeni. Poate era felul lor de a lua parte la viața orașului, ferindu-se de o lume căreia îi mai aparţineau numai prin inerţie. Într-un loc, o bătrână cenușie ținea un castron în mână și mânca gânditoare, la lumina de afară. De ce nu putea să se întâmple ceva ca într-o minune, să erupă în cameră fiii și nurorile, cu nepoții, cu tot ce adusese pe lume această bunică – și să-i aprindă lumina?

N-am dormit decât trei-patru ore în noaptea de la Catania, chinuit de traheită și de dureri în tot trupul. A fost prima oară când am recunoscut că fusese prea mult; m-am decis ca de aici înainte să transform drumul într-o plimbare; nu mai puteam și nu mai voiam să văd nimic…

Dar plimbarea până la Messina, unde se sfârșea ocolul insulei, s-a transformat într-un coșmar trăit cu ochii deschiși și în plină lumină a zilei. Se construiește o autostradă pe această distanță; până să fie gata, cred că între Catania și Messina e artera care într-o zi ar putea să plesnească, și Sicilia să facă hemiplegie. Noroc că stau bine cu aparatul circulator, altfel aș fi făcut-o eu în joia de la sfârșitul lunii octombrie, când poate în țară ploua sau era vreme noroasă și rece, iar aici soarele ardea de la ora opt dimineața. N-am să neg niciodată soarele; îmi dă o hrană directă, în afara aceleia la a cărei germinație conlucrează cu restul naturii. Nu-l pot însă îndura sub tabla încinsă a mașinii, mergând la pas zeci de kilometri, fără să se formeze o adiere de aer, cu marea alături, adormită într-o lene nefirească, refuzând să trimită măcar o boare. În afara câtorva porțiuni mai libere, unde înregistrezi senzația binefăcătoare, dar alarmantă a inhalației de oxigen, cei o sută de kilometri de drum sânt pentru automobilist o Golgotă modernă, pe care trebuie să-și ducă mașina ca pe o cruce de o mie de kilograme.

Șoseaua, îngustă, se gâtuie până la a deveni impracticabilă în sate, care nu se mai termină. Adesea un „poids-lourd” cât un vapor, oprit unde nu se cuvine, blochează circulația și într-un sens, și în altul. Automobilistului nu-i rămâne decât să pună capul pe volan, ca să se odihnească, sau să deschidă ziarul. Dar am văzut și din cei neajunși la această înțelepciune, sau trecuți dincolo de ea, coborând în soare și exelamându-și exasperarea cu gesturi largi, amenințând cerul sau pe un știu cine cu brațele prin aer: „Povera Italia! Povera Sicilia!”

Nu sânt de vină nici Sicilia, nici Italia. Viața în ultimii ani a mers mai repede decât omul…

Am adoptat, ca exercițiu, atitudinea resemnatului; nu m-am enervat, n-am strigat la nimeni, am zâmbit celor care blocau circulația, dar am ajuns la Messina în altă piele decât a mea; nu m-am regăsit decât după ce mi-am aruncat în mare pielea de împrumut.

Până atunci, am avut de străbătut kilometri în șir numai la pas, sute de metri câștigați metru cu metru, cu opinteli și cu pauze. Dacă scapi teafăr, e meschin să mai amintești cât suferă, pe lângă tine, frânele și ambreiajul mașinii.

N-am privit marea; trebuia să privesc neîntrerupt mașina din față. N-am ieșit din șir la vreun loc de popas cu vederea panoramică; orice m-ar fi depășit în astfel de împrejurări mi s-ar fi părut că mă strangulează. Nu m-am oprit în Taorminas în celebre vestigii ale antichității; s-ar putea spune că a fost o crimă. A fost mai puțin sau mai mult încă: o răzvrătire…

Am traversat și de data aceasta Messina fără să o văd; o văd astăzi, ca într-un film cu proiecția accelerată. N-am de ce să-l încetinesc și să-l redau într-o derulare normală. Notez, ca o dovadă a acestei înregistrări involuntare, că, în afara câtorva indicatoare de drum întoarse de-a-ndoaselea, n-am văzut nici o urmă de cutremur…

★

Pe ferry-boat, după ce am trecut în sens invers pe sub mână binecuvântătoare a Fecioarei Maria și am simțit suflul marii, mi-am dat seama că părăsisem Sicilia. Am regretat multe, multe m-au bucurat. N-am adunat aici cine știe ce bogăție, dar nici nu plecam cu mâinile goale. Înaintea oricărei pagube și a oricărui câștig, Sicilia rămâne o iubire.

La jumătatea strâmtorii, m-am simțit trist dintr-odată. Mi-am adus aminte cum așteptasem ceasuri în soare la venire – și aș fi vrut să retrăiesc ziua aceea, să aștept de două ori pe atâta, sau mai mult poate.

Am înțeles că aici începe întoarcerea.

V

În apropierea continentului am avut un moment de oboseală, m-am gândit la drumul cel mai scurt spre nordul Italiei, să-mi abandonez planurile, să ajung cât mai repede acasă; de ce, când știam că voi dori să plec iarăși?

Dar debarcând la Villa San Giovanni, pământul, încins la amiază, mi-a transmis toată forța lui arzătoare. N-am șovăit nici o clipă, ei am pornit către sud, spre capătul peninsulei, cum visasem.

Un moment greu a mai fost trecerea lungă prin Reggio di Calabria, unde nu m-am oprit nici ca să-mi trag răsuflarea. Doream să ajung mai repede într-un loc, unde mă așteptam pe mine însumi, ca și în alte locuri, de pe vremea când făceam pe acolo navigații imaginare – la Capul Sparțivento, hotar între răsăritul și apusul Mediteranei.

O dată ieșit din oraș, m-am bucurat de o șosea goală, tot timpul pe malul mării. Kilometri în șir era pustietate, într-o atmosferă curată, cu soare mult, cu lumină albăstrită de apă. Singurul necaz pe astfel de drumuri e gândul că într-un loc va trebui să oprești și să rămâi peste noapte.

Între satele rare și aerisite din acest vârf al peninsulei, mă hotărâsem de mult să fac popas la Catanzaro Lido, cred că nu din altă rațiune, decât pentru nume, care de atâtea ori a precumpănit în alegerea itinerarului și escalelor.

Dacă indicatorul meu turistic spunea despre această localitate balneară că este „puțin cam tristă”, mie unul mi s-a părut mizerabilă. M-am găzduit la un hotel sordid și cam lugubru; pe urmă am mers la malul mării și m-am plimbat ceasuri plinire bărcile pescarilor trase pe plajă. Toate aveau la pupa instalate grupuri de reflectoare, alimentate de baterii uriașe. În câte un loc, oamenii își pregăteau echipamentul de pescuit noaptea. Mi-ar fi plăcut să-i însoțesc, dar după șase luni petrecute pe ocean, cred că n-aș mai fi avut de descoperit mare lucru.

În localitatea „puțin tristă” mi-a fost dat să descopăr un magazin cu articole nautice, și printre ele două bărci cu motor, moderne, elegante, dureros de ispititoare. Mi-am schimbat gândurile; un loc unde se găsesc asemenea minuni, a dacă se găsesc înseamnă că se și cumpără, nu poate fi mizerabil, nici măcar puțin trist, ci plin de făgăduințe. Am plecat din fața

vitrinei numai când mi-am dat seama că patronul mă privește ca pe un suspect, bănuind poate că fac planul cum să sparg prăvălia peste noapte.

Gândul că a doua zi aveam să merg mai mult de trei sute de kilometri numai pe malul mării, continuând mult visatul contur al Italiei, înconjurul golfului Tarent, din Geografie, m-a făcut să privesc îngăduitor hotelul. Aveam un pat de fier, ca la cazarmă, un ciob de oglindă pe perete deasupra chiuvetei, iar în locul cristalului pe care se pun obiectele de toaletă, o bucată de placaj scorojită. A fost admirabil, fiindcă am plecat după primul somn, la ora cinci dimineața, cinci pescarii se întorceau din larg cu reflectoarele stinse, urmăriți de cețuri.

★

Despre ziua care a urmat îmi amintesc senin, cu o senzație de odihnă, nesolicitat de nimic prea intens, dar nici o clipă atins de monotonie sau de plictiseală, într-un peisaj sărac, fără culturi sau livezi, numai cu marea bogată în dreapta.

Coborând spre sudul Italiei pe coasta vestică și urcând spre nord pe cea estică, totdeauna am avut marea în dreapta. Itinerarul invers nu știu de ce nu m-a ispitit și nici nu mă ispitește; ar fi oferit totuși avantajul demn de luat în seamă de a plasa marea în fereastra de lângă volan; într-un cadru foarte apropiat, peisajul își înzecește dimensiunile.

Am văzut un sat agățat pe un pisc de piatră, sus, deasupra șoselei, și mi-a părut bina că pot să-l privesc în lumina vie a soarelui, ca sub reflectoare, fără să trec pe ulița lui centrală, îngustă și, probabil ca în toate satele, întunecoasă.

Câțiva kilometri mai departe am stat mult într-o gară, de care nici măcar nu-mi amintesc cum se cheamă. Nu aș fi socotit-o atrăgătoare și nu m-aș fi oprit, dacă n-ar fi fost atât de singură și atât de aproape de apa mării. Era o clădire mică, prismatică, nepotrivită cu peisajul, dar foarte bine echilibrată, așa că până la urmă o acceptai împreună cu toate. Un soclu de cărămidă roșie, de vreo doi metri înălțime, se înrudea cu solul; restul zidului, tencuit, răsfrângea culoarea cerului și se înrudea cu marea. Obloanele vopsite vernil repetau, cu un ton mai deschis, culoarea vegetației. Într-un calm desăvârșit, căci nu mișca nimic nici în gară, nici în atmosferă, o femeie îmbrăcată în negru aștepta trenul. Vaze cu flori împodobeau peronul. Dincolo de linii, marea dormea fără un freamăt, în biroul de mișcare și telegraf, un impiegat, bărbat tânăr și chipeș, cu cotleți până la

jumătatea obrazului, se bărbierea privindu-se într-o oglindă prinsă în perete. După aerul lui de fante triumfător și după cântecul pe care îl șuiera printre dinți, concurând cu hârșâitul briciului, era pus pe fapte mari în ziua aceea, și poate tot restul vieții.

Am mai văzut în flancul clădirii un puț cu roată și un lămâi cu fructele coapte.

La ora nouă, s-a ridicat un oblon la etaj; dincolo de perdele, am simțit o femeie somnoroasă, poate soția șefului de gară, întinzându-se cu lene. Impiegatul a avut o tresărire, și-a terminat în grabă bărbieritul, apoi a ieșit pe peron. Nu sânt sigur că s-a uitat la etaj, dar cred că gestul era obligatoriu. A venit trenul, un automotor cu două vagoane. Femeia în negru s-a urcat; șeful de tren i-a dat impiegatului un plic. Trenul a plecat după treizeci de secunde. Îndreptându-se spre birou, de data aceasta am văzut, impiegatul s-a uitat la geamul de la etaj. Dar dacă era chiar el șeful gării? Atunci, doamna de sus, trezită târziu, nu mai putea fi o doamnă Bovary de la Mediterană, ci soția lui, și în acest caz întreaga istorie matinală își pierdea tot hazul, ca în schița lui Garagiale.

Gara însă, mică, singură, frumos colorată, lângă mare, își păstra farmecul.

★

Mai departe, în drumul spre Tarent, marea dispărea uneori, topografia necorespunzând peste tot cu harta mea optimistă și mincinoasă. Ținutul aici devenise mai bogat, cu vegetația proaspătă, tot timpul luminos și liniștit. Adesea pierdeam noțiunea de spațiu și uitam de unde vin, încotro merg, cine mă așteaptă.

Au început să apară culturi de portocali; prin fructele lor coapte, peisajul a căpătat încă o culoare, mai vie decât toate. M-am oprit la o tarabă de pe marginea drumului; voiam ca, indiferent prețul, să culeg fructele din pom, cu mâna mea; n-am luat niciodată o portocală din pom. N-am să înțeleg de ce țăranul s-a împotrivit, atât de hotărât că era inutil să insist.

Purtam cu mine un termos, care se dovedise fără nici un folos. Îndată ce l-a văzut, roșu și luciu, omul a și pus mâna pe el.

— Ce-i asta?

I-am spus.

— Ține cald sau rece?

— Și rece, și cald, cum vrei!

L-a studiat, l-a mirosit.

— Cât ceri pe el?

— Trei kilograme de portocale!

În lumea aceea mediteraneană, între livezi cu portocali, n-am stat să gândesc cât se cuvenea să cer. Am spus o cifră prea mare sau prea mică – îmi plac cifrele fără soț.

Omul s-a grăbit să-mi deșarte balanța în portbagaj, nu fără a face înainte un gest exasperat, vrând să-mi arate că îl speculam.

Mai târziu, mi-am dat seama că mi se cuveneau pe puțin douăzeci de kilograme; date fiind circumstanțele speciale și interesul pe care țăranul îl arătase obiectului fascinant, aș fi putut să cer patruzeci.

Dar cu ce folos? Deși proaspete, portocalele nici măcar nu erau bune: aveau un gust dulceag și leșinat, fără nici o aromă. E drept că omul mă întrebase dacă vreau „acre” sau „dulci”. Bineînțeles că am cerut dulci!… La Roma, până unde le-am purtat în silă, gazda și prietena mea, după ce m-a mustrat și m-a dăscălit, le-a băgat într-o storcătoare și cu multă caznă a scos din ele cam un pahar de suc gălbui. După ce l-am gustat, l-am aruncat în chiuvetă pe furiș.

Soarta însă are grijă uneori și de neghiobiile noastre. Aflând întâmplarea, curând după întoarcere cineva mi-a dăruit un termos nou… (O lună mai târziu s-a spart; e o consecvență!)

★

La Capul San Sulpicio m-am oprit. Nu pot să trec nepăsător pe lângă un promontoriu care desparte lumea și marea în două. Curând, dintr-un automobil a coborât un tânăr cu favoriți, foarte simpatic, deși cam prea spilcuit pentru felul lui de a călători, cu auto-stop. De aici pornea un drum lateral, neasfaltat și povârnit, spre niște înălțimi unde poate era un podiș.

Tânărul se ducea într-un sat de acolo, Roseta, la patru kilometri, să-și vadă ragazza. Pe un astfel de drum nu prea merg automobile, și cu auto-stopul te descurci cam greu. Drumețul dichisit m-a lăsat să înțeleg că nicăieri în Italia nu-i un peisaj mai frumos decât acolo sus. Să treci prin apropiere și să nu te abați la Roseta?

După cinci minute de pledoarie inutilă, a apărut alt tânăr, cu un scuter, care probabil avea și el ragazza lui pe platou. Ferice de ei amândoi și ferice de mine că am putut rămâne singur o jumătate de oră. Eram la încă un capăt de lume.

★

Încă de la Capul Sparțivento mergeam spre nord și nu-mi dădeam seama; atmosfera era curată și caldă, cerul într-una senin. La ora prânzului mă opream unde se găsea o bucată de plajă și mă aruncam în mare, spre uimirea puținilor localnici vizibili, pentru care vara se sfârșise de multă vreme. Nu mă întrista de loc luna noiembrie, atât de posomorâtă acasă, în afară de baia în mare, toate zilele din urmă mi-au oferit o neîntreruptă baie de liniște, de albastru și de lumină.

La Tarent m-am oprit numai o oră. Am vizitat orașul cu planul în mână, și am descoperit totul fără să întreb pe nimeni. Străzile mai aerisite aici decât în altă parte au și o circulație mai umană. Ca și la Siracusa, marea înconjoară orașul, și datorită ei totul părea albastru.

Este foarte frumoasă prin masivitatea de piatră catedrala înghesuită în centrul orașului vechi, și merită să-ți oprești mult timp ochii pe ciudata lucrătura a plafonului de lemn, contrastând prin fragilitate cu densitatea pereților.

M-am grăbit să ies la soare și-am convenit că la muncile lor grele, ca să clădească, oamenii aici au avut norocul să se adauge o natură frumoasă, adică marea, foarte intimă și foarte prietenoasă; oriunde te-ai duce, o găsești aproape. Poate o fi ursuză și cenușie în zilele noroase, poate o fi brutală și amenințătoare pe timp de furtună; în ziua mea acolo era zâmbitoare, ca o ființă însuflețită, și-mi pare foarte bine că mi-o amintesc astfel, fiindcă după patru zile, în timp ce-mi continuam drumul spre nord, de data asta pe malul Adriaticii, încetul cu încetul marea a devenit vânătă. Noroc că ultima oară când am văzut-o, la Veneția, i-am regăsit albăstrimea, cu nuanțe de aur.

★

Îmi controlez cât pot superlativele și exclamațiile, uneori însă nu poți și nu-i cinstit să te lipsești de ele. Există în lume mult frumos și mult urât, în sufletul oamenilor multă bunătate, multă urâciune și multă dușmănie. Nimic nu e egal și, spre a spune adevărul, trebuie să folosești gradații.

Am avut în această călătorie surprize, nemulțumiri și bucurii; a trebuit să folosesc adjective de toate felurile.

Despre drumul dintre Tarent și Bari, al cărui traseu mi l-a inspirat cineva la Roma, am să spun că a fost, dintre toate, inspirația cea mai

frumoasă și mai neașteptată.

Căutam o localitate, Alberobello, centrul unei regiuni unde casele au o arhitectură bizară. Le-am întâlnit cu mult înainte, în satele mici de pe marginea șoselei, și-am înaintat printre ele ou simțământul în creștere că nu mă mai aflu în Italia, ci într-o lume imaginară.

Peisajul e o prelungire a câmpiei siciliene, frământat, cu monticule și coline, cu un suflu arab, torid, venit de peste mare. Chiar și-n arhitectura acestor case, pe care fac eforturi s-o definesc, e ceva arab, începând cu pereții albi alcătuind de cele mai multe ori împrejmuirea dinspre uliță, cu deosebirea că nu sânt orbi, ci au uși și ferestre colorate în albastru, gri, galben, verde și roșu, sub un cer fără pată și de neimaginat altfel. Bizarul începe acolo unde aceste locuințe sudice se înrudesc cu iurtele sau igluurile eschimoșilor, ceea ce ar putea să pară o afirmație aberantă.

Casele nu au un singur acoperiș, ci câte unul pentru fiecare cameră, în formă de con, alcătuit din lespezi de piatră, puse una peste alta, necimentate și retrăgându-se câte puțin, până se încheie cu un vârf ascuțit. Contrastul îl constituie nu doar forma, ci și culoarea. În vreme ce pereții sânt tencuiți și dați cu var, piatra acoperișului rămâne brută, cenușie și patinată de timp. Am intrat într-una din aceste case; unele odăi au un tavan de lemn, altele lasă să se vadă acoperișul conic. Mobilele sânt puține și primitive, dar de o curățenie care simți că vine de departe și merge dincolo de fața lucrurilor.

M-am interesat și acolo, și în împrejurimi, și la Roma, de originea și înțelesul acestei arhitecturi ored că unice în lume. Printre informatorii mei erau și unii foarte instruiți, dar nimeni nu mi-a putut da o explicație care să stea în picioare. Înclin să cred în lămurirea vagă a cuiva din partea locului; că odinioară, poate în epoca feudală, se plătea bir seniorului după mărimea acoperișului. Când se vestea că împuterniciții vin după încasări, oamenii își demontau la iuțeală acoperișurile mobile și scăpau de bir, fiindcă odăile rămâneau sub cerul liber.

Lăsând la o parte explicația, aceste case rămân o ciudățenie căreia nu-i poți găsi comparație.

Înainte de Alberobello, pe o colină, am descoperit o altă localitate, Locorotondo, un orășel cu clădiri clasice, cu un turn, cu o cupolă. Însă privit din depărtare, așa cum mi-a apărut în față, cu ferestre ogivale, cu fațadele dantelate și în toate culorile, nici orașul acesta nu se încadra în stilul Italiei; l-am asemuit, și continui să-l văd astfel, cu cetatea Șeherezadei. Multe zile

înainte și multe pe urmă n-am întâlnit ceva care să mă farmece în aceeași măsură.

Trei studenți întâlniți pe stradă m-au condus prin locurile mai interesante și mai frumoase, au izbutit să-mi procure câteva cărți poștale ilustrate intrând prin curte într-o prăvălie închisă la ora aceea, mi-au cerut adresa și mi-au făgăduit că îmi vor trimite altele, mai bune. Probabil n-au găsit sau n-au mai ținut minte făgăduielile, fiindcă n-am primit nimic. Eu nu i-am uitat și le sânt recunoscător pentru bunele intenții, pentru timpul pe care mi l-au consacrat. Însă nici ei n-au putut să-mi dea o explicație clară cu privire la ciudatele case, cărora li se spune „trulli”, cu o vorbă și mai inexplicabilă, și mai ciudată.

★

De la Alberobello am făcut un ocol, pe care îl simțeam inutil, ca să ajung la Castellana, unde sânt grote vestite. Construcțiile făcute la intrare pentru o administrație întreagă le confirmă renumele. Pe platoul din față, plin de autocare, mișunau turiști, în așteptarea orei de deschidere. Am profitat că era închis și am plecat repede mai departe. Nu-mi plac grotele și n-au să-mi placă niciodată, oricât ar fi de celebre, de istorice și de importante.

Am fost mult mai bucuros când am ajuns la Monopoli, pe malul Adriaticii, pe care o vedeam prima oară de aproape. După patruzeci de kilometri pe o șosea paralelă cu plaja, pe la patru după-amiază am oprit la Bari. Era și acesta un nume nostalgic, astfel că am intrat în oraș cu emoție; iar popasul acolo a fost o inspirație bună.

Sânt orașe care te crispează, altele care fac să te destinzi și parcă te dezmiardă. Nu le-am clasificat pe toate, dar pe lângă destule din urmă, pe lângă Siracusa, pe lângă Tarent, Bari este și el unul din categoria binecuvântată. Cum am descins la hotel, fără dificultate, cum mi-am văzut mașina parcată chiar în față, m-am simțit ca la mine acasă. Am pornit numaidecât să văd orașul și am început cu partea lui veche, pe malul mării. O clădire roșie, construită în parte pe piloni, în fundul unui golfuleț, anticipează puțin Veneția și vestește căutările omului de a se împrieteni, de a se înrudi cu apele. Un chei lung, semicircular, înconjoară orașul vechi, asemănător cu toate orașele vechi din Italia: o catedrală, un castel de piatră cu bastioane și cu șanțuri de apărare, străzi înguste, rufe întinse la uscat, mulțime de oameni. Fiind un oraș marin, se adaugă mirosul de alge și de

pește. Pe tarabe, se vând fructe de mare și sânt consumate în stradă, cu o poftă locală. Nesimțind-o în mine, am mâncat cinstit mai târziu, într-o trattoria modestă, frecventată de soldați în permisie, cu hârtie albă în locul feței de masă, cu scaune de lemn fără rezemătoare, și totul mi-a priit, chiar și macaroanele, ca să nu mai pomenesc vinul…

Pe-aici s-a scurg ceva istorie napoleoniană, ca în multe părți din Italia. Orașul nou e construit din porunca lui Murat, guvernatorul investit de puterea împărătească. Nu știu ce rele o fi făcut aici mareșalul lui Napoleon, dar pentru existența orașului trebuie să i se aducă omagiu. După mai bine de o sută cincizeci de ani, Bari e o metropolă modernă și impunătoare, cu artere drepte și largi, cu piețe aerisite, cu parcuri bogate, cu clădiri monumentale, îngrijit și curat și fără niciunul din tristele caractere provinciale.

★

Între două puncte luminoase, Bari și Pescara, am străbătut ținutul cel mai trist și mai neliniștitor din toată Italia. Se poate să fi fost și-n mine o apăsare, datorită vremii noroase, dar măcar unul din superlative rămâne.

Am pornit din Bari cu tot ce-mi acumulase inima acolo, odihnit și eu multă voie bună, cu un soare strălucitor deasupra mării. Nu ieșisem bine din oraș când toate s-au schimbat dintr-odată; soarelui, până să dispară cu totul, i-a pierit strălucirea, Adriatica a devenit cenușie, iar asupra uscatului a căzut o pâclă subțire, pe care o simțeam rece și umedă. De-aici încolo la fel mi-am simțit și sufletul. Deși știam că toate au să se schimbe dacă nu astăzi mâine, mi-am trăit neliniștea și tristețea până la capăt, ceea ce, ca de atâtea ori, n-a fost o pagubă.

După cincizeci de kilometri, la Barletta, oraș pe care l-am ocolit aproape cu teamă, a apărut în față o linie de funicular, venind tocmai din zarea câmpiei și punctând cerul ou vagonetele lui suspendate. Mai târziu mi-am dat seama că transportau sarea extrasă din apa mării în imensele bazine de la Santa Margherita.

Pe câmpul gol și lipsit de orice făgăduință, lunga linie a funicularului m-a însoțit mulți kilometri, aproape ofensându-mă cu desenul ei precis, când în mine nu găseam nici o preciziune, ofensând și peisajul pustiu, impunându-i un caracter industrial, în locul sălbăticiei. Rezultatul e o brutalitate, urmată de dezolare.

După ce a dispărut funicularul, drumul între câmp și mare a devenit și mai trist, numai că de o tristețe pură, ceea ce este mult mai bine. Spre împlinire a început să plouă, la Manfredónia, și tot acolo șoseaua s-a despărțit de mare, ca să urce în munți neprevăzuți; mașina i-a escaladat cu o bunăvoință nepăsătoare, în vreme ce eu mă luptam din greu cu ei, de parcă i-aș fi urcat cu piciorul. Nu eram pregătit și disponibil pentru nimic din ce-mi aducea ziua aceea. Nordul, încotro mergeam cu strângere de inimă, se făcea simțit prea degrabă și cu prea multă asprime.

Cu harta în față, n-am să știu niciodată care a fost drumul peste peninsula muntoasă dintre Manfredónia și Rodi. Am mers în neștire, pe o ploaie aproape continuă, urcând și coborând înălțimi fără nume, prin păduri în culori de toamnă, dar neverosimile, strălucind până la a te orbi, cu toată umbra mohorâtă a cerului.

Pe zeci de kilometri din traversada aceasta somnambulică n-am întâlnit un sat, o casă, o mașină, o căruță, nici măcar un om, nici măcar un câine, ci numai păsările cerului, și ale pădurii, zburând din copac în copac, tăcute și ude. Era vraiște în toate și părea că nimic n-o să se mai termine. Mă pomeneam deodată cu marea în față, coboram spre o plajă, îmi spuneam că, în sfârșit, am răzbit la câmpie, când șoseaua cotea fără veste, ca să urce din nou, printre stânci goale, spre a ajunge la alte păduri, și mai colorate; nicăieri n-am văzut atâta frunziș roșu – atât de viu și de puternic, că răspândea flăcări pe asfaltul ud al șoselei. Alți numeroși kilometri țineau aceste incendii, și apoi iar apărea marea în față, sub o prăpastie, sau departe, la capătul unui luminiș, sau într-o zare la dreapta și în alta la stânga, girând ca peisajul spre care cobori în spirale cu avionul.

Aveam ca prim reper o localitate, Vieste; nu cred că am ajuns acolo vreodată. A doua localitate, Peschici, a rămas în afara drumului meu, nu știu cât de departe… Și iar apărea marea în față…

Nici în această parte a etapei nu-uni amintesc să fi întâlnit automobile; oameni da, cel puțin unul, și el mi-a arătat drumul spre Rodi. Dacă mersesem sau nu pe unde trebuia, nu avea importanță; acum marea a apărut de-a binelea, într-o nouă câmpie, și tot atunci s-a limpezit și cerul. Atmosfera a rămas însă multă vreme apăsată de tristețea din urmă.

Am urmat un drum netrecut pe hartă, străbătând ținutul pustiu dintre țărmul mării și lacul Varono, am trecut peste două canale, pe lângă lucrări făcute de oameni – aceștia însă dispăruseră încă o dată și n-au reapărut decât departe, când lumea a început să se repopuleze. Lângă un sat, m-am

oprit pe malul mării, pe o plajă largă, dar fără nici un fir de nisip, ci numai cu pietre. Marea era goală, de un verde cenușiu, atât de rece că n-am mai îndrăznit s-o încerc nici măcar cu degetul. Insulelor San Domino și Tremiți, în zare, le-am consacrat doar o privire sașie. Era aici altă tristețe, a mării de unde s-a dus vara, și nu știu dacă tristețea aceasta este mai mică decât a tinereții pierdute.

Am cules de pe plajă un săculeț cu pietre, niciuna de aceeași culoare; când le-am pus în portbagajul mașinii am zâmbit, gândind că în ciuda anilor, mai găsesc în mine pornirile tinerești spre actele gratuite.

De-aici încolo au apărut sate, au apărut caroze cu roțile de un metru și jumătate în diametru și cu un câine chinuit legat de osie. Am străbătut o regiune întreagă de livezi cu portocali în plină epocă a culesului. Tarabele cu mormane de fructe scoase la vânzare se înșirau atât de dese, că șoseaua părea portocalie.

Întocmai ca la Bari, toată pâcla din atmosferă și aceea din mine s-a risipit când am intrat în Pescara.

★

Am să-mi aduc aminte totdeauna cu mulțumire de această escală. N-am făcut aici nimic să intereseze pe alții: n-am vizitat nici muzee, nici monumente, nici măcar catedrala. Dar am găsit o plajă adevărată, de proporțiile celei de la Mamaia și chiar semănând cu ea dacă priveai înspre mare. Spre partea orașului, spațiul era speculat cu atâta lăcomie, că aproape nu rămânea aer între o casă și alta. Blocuri înalte, care să folosească dimensiunea verticală a spațiului descongestionând orizontalele, ar fi rezolvat într-un chip mai fericit și chiar frumos dorința cât mai multora de a avea o fereastră la mare. Luate separat, casele de pe litoral, mai ales cele moderne, au, ce-i drept, o arhitectură plină de farmec. Am găsit câteva cu totul originale; m-am uitat multă vreme, din felurite unghiuri și n-am găsit nimic să-mi displacă, nimic întâlnit în altă parte.

Marea era însă și aici pustie, și la fel de tristă ca în locurile lăsate în urmă.

Pe plajă, câțiva copii se jucau cu un câine mare, negru, probabil bătrân, fiindcă părea plin de înțelepciune. Nu-și lua în serios companionii, dar le făcea pe plac, probabil din cumsecădenie. M-am oprit și le-am urmărit multă vreme joaca. Dintre toți, m-a remarcat numai câinele.

M-am dus departe, până în port, un bazin mic, putând să adăpostească doar câteva vapoare de tonaj redus. Un canal îngust îl leagă de mare, apoi se prelungește în partea cealaltă, tăind orașul în două.

În bazin, la cheiul opus, un singur cargobot de vreo mie de tone descărca sau încărca nu știu ce, un praf roșiatic, poate un minereu, dar n-am întrebat ce anume, nici de ce-i adus, de ce-i trimis, cui face rău, cui face bine…

Cheiurile se prelungeau cu două diguri în mare; de-a lungul lor se înșirau instalații de pescuit, ingenioase și sistematice deși realizate primitiv, plase de zeci de metri pătrați, care se coborau și se ridicau cu macarale. Cât am stat acolo și le-am examinat, vreo oră, niciuna n-a scos măcar un pește, un peștișor, o vietate marină cât de firavă. Cu toată această lipsă de noroc generală, seara am mâncat pește prăjit.

Până atunci mi-am continuat treaba, adâncindu-mă în oraș de-a lungul canalului ticsit de bărci, șalupe și vaporașe de pescuit, destul de sărmane.

Dincolo de ele se înșirau yachturi, modele pe care le cunosc atât de bine, că aproape nu le-am mai privit. Sau poate că nu le-am privit fiindcă îmi stârneau amărăciune. Ideea veche și îndelung hrănită cu speranțe reînviate după fiecare eșec de a călători departe cu o asemenea ambarcațiune, care îți asigură deplina intimitate cu marea, e definitiv părăsită. Timpul ei, și-al meu, timpul *nostru* a trecut. Îmi rămâne automobilul, domestic și docil în sine, dar capabil să te secundeze în orice fantezie.

La cheiul opus, am descoperit un yacht de o formă nouă, alcătuit din două coci legate cu traverse; distanța între flotoare asigură vasului o stabilitate deplină, scutindu-l de orice lest și asigurându-i astfel viteze nevisate. Dezavantajul, care a dus uneori la catastrofă, este fragilitatea construcției. Nou între yachturi, modelul e inspirat însă din foarte vechile și prea cunoscutele bărci polineziene.

Cu tot interesul stârnit de acest vas cum nu văzusem vreunul până acum, ci îl cunoșteam doar teoretic, descurajarea în mine era atât de mare că n-am trecut podul, aflat câteva sute de metri mai încolo, să mă întorc pe cheiul celălalt și să examinez construcția de aproape.

E bine ca orice se sfârșește să rămână sfârșit!

Seara am umblat mult pe străzile orașului, care se întretaie perpendicular în majoritatea lor și alcătuiesc patrulatere perfecte. N-am avut de descoperit decât magazine mari și forfotă omenească, dar nu amețitoare.

Ultimul drum i-am făcut în gară, unde am așteptat să vină un tren, întâmplător de la Milano. Cu toate că mă aflam de atâta timp în mișcare, tot mai aveam ardoarea călătoriei…

★

Schimbându-mi itinerarul inițial, care mă ducea în continuare spre nord, de la Pescara am pornit spre vest și am străbătut de-a latul toată țara, ca să mă întorc la Roma. E adevărat că îmi lăsasem acolo câteva planuri neîmplinite, dar și să nu fi fost așa, la Roma e bine să te întorci mereu, sau măcar o dată.

Am ajuns spre prânz, într-una din acele duminici în care intensitatea circulației pare să depășească orice limite închipuite. Pe șoseaua dinspre vest întâlnisem sute de mașini, dacă nu mii – șiruri neîntrerupte kilometri la rând, și pe toate șoselele, spre toate punctele cardinale, cred că fusese la fel. Aș fi putut crede că în Roma nu mai era nici un automobil. Erau toate – și ceva în plus, toate câte puteau să încapă pe stradă.

Am răsuflat liniștit când am ajuns în fața casei, ba am găsit și un loc de parcare chiar sub anticul zid al Forului Traian, pe care-l aveam ca decor la fereastră. În zilele cât am rămas acolo nu m-am atins de mașină, decât ca să văd dacă nu mi-a descuiat cineva clanțele, și n-am mai privit-o decât cu un ochi, dimineața, să văd dacă nu mi-a fost furată peste noapte.

★
★ ★

Mă simt și mă socotesc automobilist, într-o măsură care a depășit de mult pasiunea, devenindu-mi o a doua natură. Nu înseamnă că în locul ei depășit pasiunea nu continuă să existe. Peste ea se suprapun în continuu noi rațiuni, născute din participarea noastră la viața modernă. Automobilul este, provizoriu, vehiculul secolului pe care îl trăim. Provizoriu, fiindcă într-un număr de ani nu va mai avea loc în spațiul existent și va trebui înlocuit.

Până atunci îl folosesc intensiv; am renunțat de mult și aproape eu totul la orice alt mijloc de transport; fac drumuri scurte (zeci de kilometri), drumuri mijlocii (sute de kilometri), drumuri lungi (mii de kilometri) și aș vrea să fac odată unul, cum am mai spus, de patruzeci și cinci de mii. În schimb, nu folosesc automobilul în oraș decât ca să plec, sau să vin…

Vorbind de paisiune, n-am uitat că nu-i doar a mea. Din câți oameni cunosc și n-au automobil, toți doresc, visează și se zbat să-l aibă… Unii își exprimă rezerve (peste care trec ușor la sfârșit) cu privire la primejdia de accident. E adevărat că pe cele cinci continente automobilul omoară oameni cu zecile de mii într-un an; poate cu sutele de mii. Se discută cauzele, se propun și se impun măsuri de siguranță, se perfecționează mașinile ca să te apere ele în primul rând, se îmbunătățesc, se modernizează și se aplică mai riguros regulamentele de circulație. Numărul nenorocirilor nu se micșorează în măsura sperată; alteori crește, și în unele țări a devenit o calamitate.

Am citit unul din răspunsuri la o anchetă, în Franța. Reiese că viteza este una din cauzele creșterii accidentelor și poate cea mai importantă, totuși nu convenim ca ea să fie redusă; ne aparține, e o nevoie a timpului nostru și, într-un fel sau altul, din când în când se plătește. Dar viteza, care ucide, adesea poate să te salveze. O socotesc un bun și mi-am însușit-o, unită, în aparență paradoxal, cu prudența. Mergând repede acolo unde nu există piedici de nici un fel, câștigi timp ca să poți merge la pas, să te oprești, să aștepți în locurile primejdioase.

Automobilistul trebuie să-și stabilească stilul de a conduce după ce și-a încercat capacitățile; aceasta este o problemă de răbdare, luciditate și inteligență. După mine, cauza principală a accidentelor rămâne neatenția; i se adaugă ignoranța, ambiția, îngâmfarea și, să nu vă mire, nepolitețea. Nu se obține permisul de conducere fără un examen sever cu privire la cunoașterea regulilor de circulație. Dar nu-i de ajuns să cunoști regulamentul; trebuie să-l și înțelegi în sensurile lui intime – pentru aceasta se cere elasticitate mintală. Trebuie să-l și aplici – se cere cinste sufletească; unii se nasc cu ea, alții o dobândesc prin educație. Sânt și din aceia care nu o câștigă niciodată; în fața lor trebuie să cedezi, chiar dacă ai toate prioritățile; e un tribut nedrept și totuși îl recomand, după un principiu adoptat de mult că de accident ești vinovat totdeauna, chiar atunci când îl provoacă altul. Circulația pe șoseaua modernă nu-i o promenadă, ci o muncă, uneori din cele mai grele. Pe lângă ceea ce ai de făcut cu tine însuți și cu propria ta mașină, cu atât mai pretențioasă cu cât este mai docilă, trebuie să știi în orice clipă ce fac ceilalți; ba și mai mult, ceea ce-i abia în intenția lor să facă, și, dacă vreți, ceea ce nu-i încă nici măcar o intenție. Mă refer la mașina din față, la cea din spate, din dreapta, din stânga, la pietoni, animale, la umbre și la duhuri rele…

Mergeam repede pe o șosea din sudul Italiei, în linie dreaptă și neistânjenit de nimeni. Am depășit cuviincios o mașină, care mergea și ea repede, dar exact pe banda din dreapta și care s-a comportat cu o bună-cuviință egală, adică n-a mărit viteza, cum fac unii din ambiții puerile sau demențiale; în plus, la claxonul meu a tras și mai mult pe dreapta, confirmându-mi clar că mi-a înțeles și mi-a acceptat intenția, în asemenea împrejurări am obiceiul care creează o cordialitate a șoselei, de a-i face conducătorului un semn de mulțumire și prietenie. O fracțiune de clipă cât mi-am aruncat privirea într-acolo, am înregistrat că în mașină se aflau trei tineri vorbind între ei cu mare dezinvoltură.

Câțiva kilometri mai departe, pe șoseaua până acolo cu desăvârșire goală, la o bifurcație neînsemnată staționa una din acele gângănii foarte utile și foarte răspândite în Italia, un Fiat 500, semnalizând că se abate la stânga. Neavând loc să-l depășesc pe dreapta, deoarece nu se apropiase, cum e reglementar și prudent, de axul șoselei, am oprit, destul de contrariat că trebuie să pun frâna de pomană. Mai ciudat însă, cel de la volan, deși nu venea nimeni din față, deși nimic nu-l împiedica să vireze după intenția exprimată cu clipitul semnalizatorului, stătea locului, parcă lovit de paralizie.

Am o părere care va supăra pe unii; mă scuz rugându-i s-o ia drept o glumă fiind o părere foarte personală și nedemonstrabilă. Admit că poate fi chiar greșită și cam năzdrăvană, dar cred că oamenii care stau la volan cu pălăria în cap nu se contopesc prea bine cu automobilul. Mă feresc de ei cu prudență, ca de discul galben cu semn de exclamație al începătorului.

Conducătorul din față purta pălărie; am așteptat deci cu răbdare să facă manevra de atâta timp anunțată. M-a trezit din gânduri un urlet de frâne. Mașina depășită mai devreme se năpustea peste mine, cu o viteză care ne-ar fi făcut fărâme pe toți câți ne aflam acolo, inclusiv micul Fiat adormit în mijlocul drumului. Conducător abil, și fără pălărie, tânărul aflat la volanul mașinii din urmă a avut reflexul și îndemânarea să vireze, în alte urlete, ale cauciucurilor maltratate – și m-a depășit prin stânga, după care și-a continuat drumul, nu fără a face semne furioase de admonestare domnului cu pălărie.

Îmi închipui ce s-ar fi întâmplat dacă nehotărâtul ar fi luat-o la stânga tocmai în clipa aceea; aș fi fost martorul unei tamponări căreia în mod sigur nu-i supraviețuia nimeni.

Îmi închipui ce s-ar fi întâmplat dacă tânărul nu vira la vreme; n-ar mai fi rămas nici un martor pe șoseaua pustie.

M-am întrebat mai târziu, credincios principiului enunțat adineaori, care era vina mea în această împrejurare? Oricine va spune că niciuna; aici poate fi invocată fatalitatea, sau tributul datorat șoselei. Și totuși, îmi recunosc o vină; felul cum vorbeau între ei cei trei tineri, așa cum i-am văzut în clipa depășirii, ar fi trebuit să mă pună pe gânduri. Un conducător de automobil care discută cu vehemență se poate întoarce oricând spre însoțitorul său din spate, contrariat de o replică a acestuia, și, chiar dacă nu se întoarce, poate să aibă de multe ori clipe de neatenție.

Și dacă-i așa, ce puteam face? Nu știu – trebuia să fac *orice*! *Aș* fi avut timp chiar să mă duc la domnul din față și să-i scot pălăria.

★

Cu toate cele spuse, rămân automobilist; nu-mi place cuvântul, ci ideea. Pentru ea accept toate riscurile. Am fost eu însumi autorul și victima unui accident din cele mai grave. Nu-mi găsesc nici o scuză, astfel că am plătit senin, cu trei luni de imobilitate. Cineva mi-a amintit atunci, și dacă nu m-aș feri de gesturile demonstrative aș fi înscris-o pe o placardă deasupra patului de spital, o splendidă vorbă a lui Nietzsche: „Astfel, ceea ce nu ne ucide, ne face mai tari!” Cred în ea, fiindcă am verificat-o. Mașinii fărâmate îi port o amintire tandră, nicidecum una înfricoșată. Iar clipa când am văzut, văzut în adevăratul înțeles al cuvântului moartea în față, și când am simțit-o, m-a făcut să mai înțeleg câte ceva din ceea ce încă nu știam despre viață…

Am cunoscut, în aviația de pe vremuri, un comandant de escadrilă care, dacă un pilot ateriza greșit, capota, rupea elicea, trenul de aterizaj sau vreo aripă, îl punea, în primele cinci minute, să se urce în alt avion și să decoleze numaidecât. Pentru greșeală îl admonesta la sfârșitul zborului.

Primul drum după ce mă însănătoșisem, dar mergeam încă șchiopătând, a fost o croazieră fără scop practic, de o mie de kilometri, într-o zi de primăvară urâtă, cu ploaie și ou șoseaua alunecoasă. Cu toată oboseala, la sfârșitul acestei încercări atât de hazardate nu mai șchiopătam de loc. Și de atunci cred că încă nu a răsărit pe o margine de șosea copacul în care să mai intru cu mașina vreodată.

★
★ ★

Roma nu intră în categoria orașelor care te câștigă de la început. Nici nu o poți cunoaște cu ușurință. Ca să știi ceva despre ea, nu e de ajuns să o vizitezi – cred că se și ascunde de vizitatori; trebuie să trăiești cu o anumită degajare și sinceritate în intimitatea ei.

E ceea ce am încercat să fac în cele câteva zile cât am mai rămas acolo, timp în care m-am ferit îndeobște să mai vizitez muzee, monumente și colecții de pictură. N-am ocolit fântânile, apoi pinii din parcul Borghese, unde am cercetat și galeria de artă, mai aerisită decât altele și astfel odihnitoare. Marmora care o înfățișează pe Paolina Borghese conține aceeași viață ușor trandafirie, ca a sângelui ascuns sub piele, descoperită în statuia de la Siracusa a Venerei Anadiomene.

În biserica Sfântul Petru în Lanțuri, uriașul Moise e înghesuit într-o firidă; nu-i poți percepe grandoarea decât cu ajutorul închipuirii.

Am mai examinat „scara sfântă", adusă de la Ierusalim, din palatul lui Pilat, ale cărei trepte le va fi urcat de multe ori în chinuri Iisus Hristos, înainte de condamnare. Nu mă îndoiesc de autenticitatea acestor trepte, care au fost montate într-un edificiu anume, dar nu ele m-au interesat cu deosebire, ci mulțimea care le urcă în genunchi, treaptă cu treaptă, spre a dobândi izbăvire în durerea fizică sau sufletească. Unii, de aici merg la medic să-și facă röntgenterapie, sau altfel de tratamente, alții la babe maștere să le dea elixiruri de dragoste. Vor fi printre credincioșii penitenți și răufăcători, de la borfași până la escroci și la gangsteri, care invocă ajutorul Mântuitorului ca să le izbândească lovitura pusă la cale…

Mai sânt destule de văzut la Roma – locuri obligatorii; cred că le-am văzut pe cele mai multe – nu socotesc la fel de obligatoriu să amintesc despre ele. Simt că peste un an voi iubi orașul cu pasiune – altfel ar însemna să am o infirmitate a spiritului; până atunci îmi continui plimbarea pedestră în mijlocul mulțimii. La mii de kilometri una de alta, lumea de aici și cea de acolo, în datele lor fundamentale, se aseamănă până la derutare. Dacă n-ar fi deosebirile de decor și de limbă, adesea ai putea crede că te afli în locuri cunoscute și între oameni care nu-ți sânt străini decât ca relație socială.

Desigur că între anumite continente, între un pol și altul, poți să descoperi deosebiri profunde și chiar neliniștitoare. Sânt absente în spațiul *nostru*, pe care îl socotesc cel din nordul Mediteranei extins jumătate de

emisferă, și mai ales în culoarele unde a înaintat latinitatea – pe valuri vizibile și astăzi –, actul acesta nefiind cotropire, ci infiltrare, sau mai bine zis contaminare, și încă mai bine fertilizare, sau dacă vreți, fecundare.

Am întâlnit la Roma un bucureștean și, fără să bănuiască, mergând pe stradă împreună, l-am studiat în raporturile lui cu oamenii, ceea ce poate o fi făcut și el cu mine. Dacă-i așa, aș fi curios să-i aflu concluzia; până atunci o spun pe a mea: n-am găsit nici o deosebire importantă între românul meu și lumea romană.

N-am să știu niciodată ce s-a întâmplat cu dacii, cu limba lor mai cu seamă, dacă nu cumva o fi fost o *limbă latină*; oricum, e sigur că ne tragem de la Roma, constatare făcută nu prin cercetare de tomuri, ci prin contact cu orașul. Ne-a despărțit nu distanța, ci ruperea creștinismului în două. Nu socotesc de loc că o religie ar fi mai bună decât alta; admirația mea pentru un popor merge spre artă și cultură. În această privință, cu unele excepții, pun nu pe prima treaptă muzeele Vaticanului – Dumnezeu atoate – înțelegătorul să le ocrotească! Admir Italia laică.

Am simțit înrudirea între lumile noastre în ziua când, în plină desfătare romană, mi s-a făcut dor de casă. Era seară și pe străzile înguste dintre Foru} Traian și Coloseum, regăsisem trattoria unde cu o seară înainte mâncasem în tihnă, în fața mea, la altă masă, ședea un tânăr, artist după semne, poate poet, dar mai degrabă pictor. Nu văzusem de mult un om atât de singur, de slab, de trist și de gânditor. Aș fi încercat să intru în vorbă cu el, dar mi-a fost teamă să nu urmeze o dezamăgire. Oamenii care tac pot să aibă în cap gânduri; când vorbesc, riști să le descoperi goluri… Fiindcă m-am abținut, n-am să-l uit prea degrabă; era mort de foame, dar nu mânca lacom, ci reținut și cu melancolie; cred că a ingurgitat cu discreție două farfurii de macaroane. Cu cât mânca mai mult, cu atât devenea mai melancolic. Paharul de vin, inclus în meniul serii, l-a băut cu sughițuri mici, studiind nivelul băuturii care nu creștea ca la Cana Galileei…

Un asemenea tânăr, cu obrazul țepos, cu privirea departe, ars de o febră perpetuă, am văzut într-o lăptărie de pe Calea Văcărești, acum mai bine de trei decenii. A devenit un poet poate mare, dar aproape nimeni nu știe despre el, fiindcă n-a schimbat localul…

Astfel, ultima mea seară la Roma a fost foarte bucureșteană.

★

A doua zi, la opt dimineața, am plecat în goană – drumul spre nord, prin Narvi, Terni și Foligno, unde nu m-am oprit decât ca să iau ilustrate înfățișând orașul. Dacă le privesc, văd totul, încă o dată, dar dacă le țin ascunse, văd și mai bine.

La ieșirea din Roma a fost ceață; nu m-a supărat, fiindcă dincolo de ea pulsa o lumină trandafirie, și curând soarele a ieșit curat deasupra câmpiei.

Am simțit în dimineața aceea plăcerea mișcării, bucuria de a străbate spații, ignorând peisajul. Pentru omul modern, care a lăsat de mult în urmă vremea diligenței, plăcerile călătoriei sânt altele decât crângurile unde se făcea popas pentru masă, ori vadurile unde se adăpau caii, și hanurile de pe marginea drumului. Plăcerea *azi* o simți în iuțeala cu care lași în urmă bornele kilometrice, două pe minut, într-o viteză curentă, și senzația că șoseaua este un covor rulant care intră vertiginos sub roți, în vreme ce mașina stă pe loc, așteptând să se apropie zarea îndepărtată…

Mi-am înfrânat pentru un timp această necesară dezlănțuire și imam abătut pe un drum lateral, ca să ajung la Assisi, locul Sfântului Francisc. Orașul, ca atâtea altele, e cățărat în vârful unei înălțimi stâncoase, ceea ce m-ar fi făcut să-l ocolesc, dacă nu l-aș fi visat dinaintea erei creștine.

Fiind ora prânzului, când bisericile sânt închise, am umblat fără scop și fără grabă pe străzile înguste, pe alocuri chinuite, uneori în trepte și cu cotituri misterioase.

Casele de piatră cenușie și roz au fațade pline de farmec datorită acestui material, dur prin structură, gingaș prin culoare. Se vede că unele, dacă nu toate, au fost tencuite, printr-o inspirație proastă. Unde tencuiala a căzut, sau unde a fost îndepărtată cu intenție, piatra triumfă, robustă și zâmbitoare.

Chiar străzile sânt pavate cu lespezi de piatră; dincolo de ele, când reintri pe șoseaua modernă, asfaltul pare un material monstruos, importat din infern, cuprinzând în el nu doar culoarea smoalei din cazanele dracilor, ci și gemetele condamnaților.

M – am apropiat de complexul religios cu dorința de a-l vedea repede și de a porni la drum cât mai degrabă. Sentimente laice zăceau și în alții; un grup de școlari băteau mingea pe gazonul din fața bisericii principale, profanând iarba fără nici o teamă de mânia Domnului. La ora două, când un preot sau un călugăr a deschis ușa grea de stejar ferecat, s-a pomenit cu mingea în cap, dar în loc să se înfurie și să blesteme, a zâmbit, dovedind că e într-adevăr un descendent al preabunului Francisc din Assisi.

În afară de o curte interioară, liniștită și nefrecventată, ceea ce face primul ei farmec, ansamblul acesta creștin e alcătuit din trei biserici suprapuse, gen de construcție mai ușor de înțeles la clădirile laice. Bolțile pierd din înălțime pe măsură ce se află mai jos, strivite de greutatea celorlalte.

Așa, bunăoară, biserica de sus, în stil gotic, goticul Italiei, este mai elansată, semănând într-un fel cu nacela unui dirijabil în zbor peste prăpăstii întunecoase. E o eliberare în înălțime. O simți mai ușor și mai evident dacă, după ce ai coborât în celelalte două nivele, te întorci la primul; vei găsi într-adevăr senzația de neapăsare.

Nivelul mijlociu pare o grotă gotico-bizantină, nu lipsită de eleganță și totuși turtită, cu ceva frustrat din dimensiunea ei verticală. Impresia dăinuiește: ceva de deasupra apasă. Picturile frumoase nu știi nici aici cât sânt de autentice, într-un colț, pe schele mascate sub un paravan de rogojini, o echipă de băieți și fete înviorau culorile de pe zid, zbenguindu-se.

În sfârșit, ultimul nivel nu-i decât o criptă cu pereți de piatră și aproape fără nici o podoabă. Aici, într-o atmosferă sobră, chiar puțin macabră, se păstrează trupul Sfântului Francisc, de la care purcede o credință creștină împrospătată. În întunericul de pivniță, ard numai lumânări și candele, care te obligă la tăcere și meditație. Am tăcut, căci și să fi dorit, n-aș fi avut cu cine vorbi; meditația în frig, umezeală și lumină incertă mi-a redeșteptat credința veche în soare; am ieșit repede, să-i celebrez cultul, ceea ce mi-a dat și căldură, și bucurie.

★

Perugia, unde am ajuns cu rând, neavând să străbat de la Assisi decât vreo douăzeci de kilometri, e și el unul din orașele Italiei agățate pe înălțimi stâncoase. Arhitectura de piatră masivă, grea și veche, se potrivește cu peisajul. Cu toate că zidurile sânt cenușii, culoarea orașului e a Sienei; mergând spre nord să văd arcul etrusc, vechea poartă, am ajuns la un parapet unde am descoperit un al doilea oraș, în vale – o suburbie; casele, cărămizii cred, erau acoperite cu țiglă roșie, patinată, și masa aceasta emana, fremătând, părând că arde, culoarea care oglindită pe cer se revărsa apoi asupra orașului.

Spre celelalte puncte cardinale, Perugia se termină aproape ca Ragusa, fără periferie. Mergând spre parapete, te aștepți mereu să apară marea în față. Sânt și aici, în vale, valuri solidificate, de piatră, dar, spre deosebire de

oceanul Ragusei, abia înfățișează o mare; n-am simțit de loc imboldul navigației și am preferat să caut orașul. L-am găsit ușor, repede, curat, cu străzi înguste, medievale, cu obișnuitul palat comunal, cu catedrala în față și cu o fântână la mijloc. Toate merită măcar o privire.

Pe Corso Vannucci, artera principală, două odăi dând dintr-una în alta, la parterul unei clădiri seculare, sânt decorate cu picturi de Perugino, pictorul orașului. Frescele nu pot fi văzute decât la lumină artificială; paznicul manevrează un reflector, arătându-ți ceea ce se cuvine să vezi, cu rutina lui care, după ani și ani, trebuie luată drept un criteriu academic. L-am surprins neplăcut, zăbovind în a doua sală, decorată de ucenicii Perugjnulut; i-am declarat cu timiditate că îmi place mai mult pictura aceasta, fie ea nu îndestul definită. M-am ales cu o ridicare din umeri și cu un zâmbet de superioritate, explicabil la un cetățean al Perugiei.

Există valori care nu pot fi eludate și există instincte care te duc la ele, cum văile duc apa la mare. Între alți Rafaeli descoperiți prin diferite galerii de pictură, îi aveam în ochi pe cei cărora le este consacrată o sală întreagă în Muzeul Vaticanului… Abia mai târziu am aflat că unul din ucenicii din a doua sală de pe Corso Vannucci, la Perugia, era Rafael, și am impresia că ucenicii ceilalți, necunoscuți astăzi – și cine știe câți? – lucraseră în stilul lui, nu al meșterului lor perugin.

Seara, înainte de a merge la masă, m-am plimbat un timp prin mulțime, care există, dar nu se simte; Perugia are în toate o reținere aristocratică și o noblețe patinată.

Într-o oră, cât a durat apoi cina, temperatura a scăzut brusc; mi-am dat cât am mers spre nord și cât de aproape este iarna acasă. Spre nord mai am încă de mers – sânt abia în centrul Italiei, îmi rămâne foarte mult spațiu, dar, din păcate, și el are un capăt!

La hotel, m-am bucurat de căldura caloriferului. Când ai căldură în casă, uiți tot ce-i afară, și mai departe. Căutându-mi un adăpost, nimic altceva, nimerisem într-o cameră plină de farmec, un amestec de ce poate fi mai vechi, cu tot ce-a apărut mai nou. Un tavan boltit, ziduri de trei sferturi de metru grosime, un balcon cu balustrada de fier deasupra unei prăpăstii plantate cu case. Înghesuiala de ziduri n-ar putea fi depășită în geometria curentă – și totuși nimic nu-ți fură lumina; la sosire am descoperit că poate să intre pe fereastră chiar soarele, cu o strălucire amplificată de acoperișurile în amfiteatru.

Restul în această cameră medievală: parchet, ușă de aluminiu, cristale, faianță, mochetă și cretoane.

Peste noapte, cerul s-a schimbat, s-a acoperit de nori, temperatura a mai scăzut cu câteva grade – și plecând dimineața nu puteam să iau caloriferul cu mine. Am străbătut aceleași străzi de aseară, acum goale, reflectând la sensul pe care îl au în viața noastră civilă și sufletească orele zilei.

Pe ziduri, afișele ziarelor anunțau vești triste din lume. Da, merg spre nord, e drumul meu – vine iarna –, e obligatoriu; și Dumnezeu știe ce mai vine.

★

Una din ciudățeniile Italiei, pe care am căutat-o anume, este Republica San Marino, cel mai mic stat din lume și unul din cele mai vechi, după cum spune istoria. Înainte de anul 500, un cioplitor de piatră, Marino, s-a refugiat aici, pe un vârf de stâncă, spre a scăpa de prigoana pornită împotriva creștinilor. Mica republică, a cărei suprafață abia atinge șaizeci de kilometri pătrați, ceea ce înseamnă că un om voinic o poate traversa în câteva ceasuri, cu piciorul, iar într-o zi poate să-i inspecteze toată frontiera, a rămas de sine stătătoare până astăzi, cu toate frământările cunoscute de Italia. Ba se spune că Napoleon, care ce-i drept nu oferea pământurile sale, i-a propus să-și mărească suprafața, anexând teritorii vecine. Modestă sau înțeleaptă, republica a refuzat extensiunea. M-am întrebat cum de continuă să existe, cum a putut mai ales să reziste în timpul regimului de autoritate al lui Mussolini; desigur, fiindcă nu supără pe nimeni. Cât despre vreo apărare, statul dispune de-o armată compusă din o sută douăzeci de oameni!

Pe o terasă, una din cele mai înalte ale orașului San Marino, am văzut un tun de pe la 1914, nepăzit de nimeni, lăsat în părăsire și pradă ruginii, dar cu țeava îndreptată amenințător spre câmpie…

Veneam dinspre sud-vest și așteptam cu o curiozitate în creștere să trec frontiera republicii. N-am văzu i-o, n-am întâlnit nici o barieră, nici un grănicer, nici un vameș, și nkî oameni de la care să cer informații. Abia la poalele muntelui în vârful căruia se vede, sfidătoare și speriată, capitala, ca o cetate, am obținut informații la stația funicularului.

Aveam de așteptat un ceas până la plecarea acestui vehicul înrudit cu aeroplanul, singurul capabil să escaladeze stânci verticale. Am descoperit la interlocutorul meu un surprinzător orgoliu național.

— Aici sântem în San Marino? l-am întrebat, cu îndoială.
— Da. În San Marino.
— Dar n-am văzut nici un semn de frontieră.
— O să-l vedeți la Dogana.
Dogana este un sat de graniță, pe care l-am străbătut mai târziu, când mergeam spre Rimini. Nu erau nici acolo grăniceri sau vameși, ci doar un arc de fier deasupra șoselei, și pe el scria: „Bine ați venit în Țara Libertății!" Deoarece atâtea țări în lume sânt sau se socotesc libere, printre ele și Italia, mă întreb cum firma aceasta, cu exclamația ei atât de copilăroasă și relativă, nu-i luată drept o sfidare?
— Ce sânteți, la urma urmelor? Nu italieni? am continuat întrebările.
Omul de la funicular a scuturat capul cu hotărâre:
— Nu!
— Totuși, vorbiți italienește!
— Vorbim italienește, dar sântem sanmarinezi!
— Deci e adevărat că există republica San Marino!
— Există!
— Și are tot ce se cuvine unui stat? Bunăoară, parlament?
— Sigur că are!
— Și un președinte?
— Nu! *Doi* președinți!
La sfârșitul conversației de cinci minute, am aflat că nu-i nevoie să aștept plecarea funicularului, că există o șosea practicabilă și dacă vreau pot să urc cu mașina. Nu-mi venea să cred, nu înțelegeam cum fusese trasată. Dar șoseaua există, chiar lesnicioasă, astfel că în câteva minute mă aflam la locul de parcaj al Capitalei, în fața unei porți de piatră, păzită de doi guarzi în uniforme impunătoare. Trecând printre ei, am intrat în ciudatul San Marino.
De ce este ciudat, lăsând la o parte așezarea? întâi prin faptul că există. Și că ultimul zid, un turn, e plasat pe înălțimea cea mai mare; San Marino n-a vrut să-i scape nimic de sub temelie. Mai este ciudat, fiindcă subzistă – și pare-se destul de bine, dintr-un negoț care ar părea minim: vânzarea de mărci poștale. E ciudat prin armata lui de o sută douăzeci de oameni. Dar ciudățenia maximă este aceea că, în 1944, cetatea cu un singur tun, iar acela vechi de treizeci de ani, a suferit bombardamente aeriene!
Plimbându-mă pe străzile orașului, curate, liniștite, într-un perimetru mărginit de prăpăstii, amintindu-mi legendele, văzând oamenii, guarzii,

prăvăliile, iar în fața porții automobilele, am înțeles că mă aflu într-o realitate, pe care am acceptat-o, chiar dacă n-am înțeles-o prea bine.

Jos, la câmpie, când am privit în urmă, m-au cuprins iar îndoielile. E sigur că San Marino există, dar încât să mă întreb dacă într-adevăr am fost acolo.

★

Până la San Marino, plecând de la Perugia în dimineața aceea posomorâtă, am trecut prin Arezzo, iar mai întâi, după traseul ales anume, am ocolit pe la est uriașul lac Trasimeno. Îl căutasem și pentru întinderea lui, și pentru nume. Când am ajuns aproape și i-am descoperit pânza vânătă întinsă până la orizontul de cețuri, soarele încerca să rupă norii în spate. În lumina lui fluturată, apa era mohorâtă, confirmându-mi iarăși că merg spre nord și las vara în urmă.

Într-un punct aglomerat, la Arezzo, unde am ajuns când pleacă lumea la treburi, n-aș fi izbutit să găsesc loc de parcare dacă un carabinier, văzându-mă că tot înconjur piața zadarnic, nu s-ar fi milostivit să mă plaseze undeva, nereglementar, dar pe răspunderea lui, cu condiția să nu zăbovesc prea mult.

— Cât stați? m-a întrebat.

— O oră, cel mult două!

— Bine! Ce doriți să vedeți?

— Orașul!

— Și din oraș, ce anume?

— Toate!

A zâmbit. Dar pentru mine „totul” însemna altceva decât pentru el, pentru colegul lui sau pentru primarul orașului. Să fi fost timp, i-aș fi spus astfel: „Vorbind cinstit, nu vreau să văd nimic. Vreau să umblu, în neștire, cu gândul că întâmplător drumul meu o să se încrucișeze cu vreunul din drumurile lui Mecena”.

Vestitul prieten al artiștilor din antichitate, ministrul lui August, s-a născut în Arezzo, și nu-mi era indiferent gândul că mă aflam în orașul lui, scutit de a-i aștepta ajutorul…

Demult, pe când învățam muzică de la un profesor tobă de carte, știam pe dinafară o poezie de șapte versuri, în latina evului mediu, un imn închinat Sfântului Johanes:

Ut gueant *laxis*
Re*sonare fibris*
Mi*ra gestorum*
Fa*muli tuorum*
Sol*ve polluti*
La*biireatum*,
S*ancte* J*ohanes*.

Pornind de aici, un călugăr localnic, Guido d’Arezzo, a născocit gama modernă, înșiruind primele silabe ale fiecărui vers. Doar în ultimul a folosit inițialele, ca să obțină pe sensibilul *Și*. Cât despre *Ut*, se mai folosește și astăzi, deși îndeobște a fost înlocuit cu tonicul *Do*.

I-aș fi spus carabinierului: „Orașul vostru trebuie să aibă însușiri ascunse, dacă a dat atâți oameni de seamă, și dacă tu însuți ești un om atât de cumsecade!”

Și nu i-aș mai fi citat decât pe Petrarca, lăsând la o parte câțiva pictori de seamă, căci eram prea sătul de pictură.

În căutarea umbrelor, am început prin a vedea monumentele de piatră. Sânt atât de multe, aici ca și în restul Italiei, încât nu le mai poți simți, nu le mai poți înțelege; te nedumeresc și te întristează. Ar trebui să existe putința de a le lua cu împrumut, acasă…

Catedrala cu tavanul boltit și pictat mi-a plăcut fiindcă, în jos, pereții de piatră erau goi. Mi-a plăcut biserica San Sebastián, dar nu atât pentru celebrele ei picturi din naos, ci pentru fațada de piatră brută, necioplită, primitivă; gândind la ce vreme a fost pusă în lucru, mă mir chiar că n-a fost luată drept o erezie.

Cred că turnul cel mai înalt în Italia este al Palatului Comunal din Siena, iar campanila cea mai înaltă aceea a lui Giotto, de la Florența. Între una și alta, țara e plină de turnuri și campanile. Am avut multă vreme naivitatea să cred că prin ele s-a căutat înfrumusețarea orașelor. Indiscutabil, sânt frumuseți grandioase –, dar nu cred că arhitectul și constructorul de astăzi își va da osteneala să le întreacă; n-ar avea nici o rațiune. Iar rațiunea vremilor îndepărtate n-a fost nicidecum aceea naiv presupusă de mine; în realitate, aici s-a dat o luptă pentru câștigarea întâietății prin cucerirea înălțimii, între puterea laică și cea religioasă. Va fi curs și sânge pe lângă aceasta, dar iată un război în care s-a construit, în loc

să se distrugă. Mi se pare că, spre nesperata fericire a omenirii, după atâtea secole, întrecerea a devenit, prin revenire, singurul război care se va mai putea face mâine.

Pe când coboram o stradă îngustă și sinuoasă din partea de sus a orașului, după ce văzusem monumentele de piatră și voisem să văd și peisajul, la un colț m-am oprit în fața unei case, parcă atras magnetic. Era a nu mai știu câta oară când mi se întâmpla astfel; abia după ce m-am oprit, am dat cu ochii de o inscripție care anunța că aceasta a fost casa lui Petrarca. Mărturisesc că uitasem, sau, mai sigur, nici nu-mi propusesem s-o caut. Dacă un manuscris autentic al poetului din Arezzo m-ar fi emoționat și probabil aș fi suferit că nu-mi aparține, zidurile casei lui n-aveau ce să-mi spună; au locuit prea mulți oameni la adăpostul lor, au trecut prea mulți pe afară…

Am fost foarte emoționat totuși de întâmplarea care mă dusese acolo.

Mi-am găsit carabinierul cercetând o cărțulie și părând în încurcătură. E un om foarte tânăr, încă plin de candoare, căci s-a înroșit, ca de-o indiscreție, când mi-a pus întrebarea, atât de legitimă pentru o autoritate a țării, ce înseamnă litera R de pe mașină. În cărțulia lui oficială, printr-o greșeală de tipar probabil, România era trecută cu indexul inexistent RN. Fiind dator să mă creadă că nu călătoresc sub imatriculări false, fiind dator pe de altă parte să creadă în datele cărțuliei, presupun că l-am lăsat în mare dilemă.

Cazul de la Arezzo n-a fost singurul care m-a făcut să port simpatie carabinierilor. Lasă că ei înșiși, ca oameni, sânt aleși printre cei mai chipeși și mai simpatici. Uniforma lor, totdeauna curată, deși nu-i pe gustul meu, admit că unește într-un chip impunător sobrietatea cu eleganța. Un astfel de om m-a prins odată în contravenție incontestabilă. Mergeam spre Catanzaro când, într-un sat, sau târguleț, m-am pomenit cu un semafor roșu în față. Era ora siestei, nu trecea nici o mașină, nici un pieton, totul părea inert sau pustiu. Gum am văzut de atâtea ori călcându-se regulile de circulație, ca în locul lor să se aplice principiul anarhic „scape cine poate” – sau cine e mai tare – și cum la intersecția aceea pustie culoarea roșie care mă ținea în loc de pomană mi se părea o inutilitate cel puțin temporară, am trecut, fără să mă împiedice nimic, fără să stânjenesc pe nimeni. Un carabinier însă m-a văzut din umbră – din umbra unde stătea să se apere de zăduf, nicidecum să

pândească –, și oprindu-mă, după ce a salutat cu politețe, după ce a întrebat cu deferență dacă recunosc contravenția, mi-a notificat că trebuie să plătesc amendă o mie de lire. Am băgat mâna în buzunar – n-aveam de ce să discut –, dar când i-am întins banii i-am spus, cu un pic de amărăciune:

— O mie de lire înseamnă o noapte mai puțin în Italia!

Cred că n-a înțeles numaidecât; era foarte cald afară, și replica mea o auzea poate prima oară.

— O noapte mai puțin în Italia?

— Da! Prețul hotelului.

Atunci a zâmbit simpatic, și cu salutul cel mai simpatic, și cu un gest la fel de simpatic, numai zâmbet și simpatie, mi-a restituit banii.

★
★ ★

Într-o dimineață ploioasă am ajuns la Ravenna, venind de la Rimini, drum de o oră pe malul mării, însă pe o șosea aglomerată și plină de mâzgă, pe care vehiculele din față, fie că le depășești, fie că nu, ți-o aruncă în parbriz ca pe o insultă continuă. Când starea aceasta se prelungește, apa și ștergătoarele nu mai sânt bune de nimic. Nu-mi aduc aminte ce făceam pe vremea automobilelor mai vechi, fără aruncătoare de apă și ale căror ștergătoare acopereau un câmp foarte restrâns; ba știu – vitezele pe atunci erau mai mici, mâzga aruncată de roți nu ajungea prea departe și… Și dacă depășeai un automobil pe kilometru era peste obișnuit.

În felul cum m-a primit, cum mi-a îngăduit să-l vizitez și să-l știu, Ravenna rămâne unul din orașele cele mai abordabile din întreaga Italie; aș spune, poate, cel mai abordabil, dacă n-ar fi și Ferrara în aceeași categorie.

Din perpetua teamă a lipsei unui loc de parcaj, curând după ce intrasem în oraș am tras mașina pe un maidan cum nu credeam că mai există undeva pe lume și de a cărui realitate aproape că mă îndoiam: un pogon de loc gol în deplină părăsire! Drept în față, dincolo de stradă, ochii mi s-au oprit pe firma unei cafenele – exact ceea ce îmi trebuia la ora aceea de dimineață. O doamnă se chinuia să miște oblonul, aflat cam la jumătate.

M-am apropiat.

— Închideți sau deschideți, doamnă?

— Închid pentru zece minute. Ce doriți?

— Nimica toată: o cafea!

— Atunci poftiți!

I-am ajutat să ridice oblonul, după ce i-am mulțumit că își schimbă programul datorită mie. N-avea importanță, mi-a răspuns; drumul proiectat putea să-l facă mai târziu – un client, mai ales un străin, nu trebuie refuzat niciodată!

În asemenea localuri, îmi beau cafeaua de dimineață pe tăcute și în picioare, ca să nu pierd timpul, și fiindcă de obicei… n-am cu cine vorbi. Acum a trebuit să aștept încălzirea aparatului. Doamna m-a poftit să mă așez într-un fotoliu de răchită, mi-a oferit o brioșă, cu toate că nu-mi era foame și, Dumnezeule! a început conversația! Câte n-am aflat în zece minute! Era franțuzoaică și avea o mamă în Franța; acest mic negoț aparținuse soțului, care răposase.

— Nu prea merg bine treburile, am spus, privind prăvălia fără mușterii.

Doamna a făcut un semn de exasperare. Nu merg prea bine? Nu merg de loc!

— De ce nu lichidați, să vă întoarceți în Franța? Aici tot nu mai aveți pe nimeni!

Doamna, n-am spus la vreme, era o femeie simpatică, între două vârste. Odată cu întrebarea mea, pe ușă a intrat un domn, dincolo de a doua vârstă, aruncând priviri iscoditoare. După graba cu care patroana l-a informat că sânt un călător, că îndată va fi gata cafeaua, mi-am dat seama că domnul avea sau nutrea drepturi succesorale – în vreme ce eu nutream numai dorința să văd mozaicurile din Ravenna.

Mi-am băut cafeaua cu noduri – domnul refuzase să bea și el una –, și m-am grăbit să ies pe ușă cât mai repede, ca să nu stânjenesc idila matinală.

Ravenna nu-i vestită prin mausoleul lui Dante, care e urât ca un cavou de la Belu și nu merită să fie văzut decât pentru ideea în sine.

Orașul a fost, pe vremea lui August, un port însemnat la Marea Adriatică. Poziția lui și bogățiile l-au făcut să cadă în mâinile bizantinilor. De la ei, stăpâni aici aproape două secole, au rămas mozaicurile, despre care se spune că sânt cele mai frumoase din Europa.

Le-am văzut întâi pe cele din biserica San Vitale; cu toată vremea posomorâtă de afară, am descoperit în ele o strălucire – ce cuvânt ar fi mai bun? – pe care sutele de ani n-au izbutit – cum să spun altfel? – să o șteargă. Cui ar vrea să vadă esențialul, ceea ce spune totul și cred că nu se poate uita niciodată, i-aș arăta, plin de un orgoliu personal, ca unul care am fost acolo, pereții altarului. Sânt reprezentate scene din Vechiul Testament, apoi

împăratul Justinian, cuceritorul Orașului, și împărăteasa Teodora –, dar zău că nu interesează. Ar fi putut să reprezinte orice aceste mozaicuri: o corabie, un poștalion, o locomotivă din vremea noastră; uluitoare și de neuitat sânt culorile în care domina albastrul, verdele și aurul, cu o putere aproape sonoră, și atât de curgător îmbinate, încât îți trezesc în ureche susurul unui izvor rostogolit peste pietre. Privirea trebuie ușor înfrântă, altfel, la un examen direct și intensiv, e primejdie să-ți rănești ochii.

În apropiere, într-un fund de curte provincială, năpădită de bălării, se află mausoleul Gallei Placida, personaj istoric de acum aproape o mie cinci sute de ani. Față de biserica vecină, monumentul este de zece ori mai mic, dar interiorul lui, în întregime îmbrăcat în mozaicuri dominate de un inepuizabil albastru, are o mai mare forță de a răscoli retina. S-a lucrat cu totul altfel aici, în alt stil, mai primitiv, cu alt material, mai brut, cu alți meșteri, mai naivi, dar mi se pare că încă o dată modestia a biruit.

Tot în aceeași incintă, la intrare, se află unul din muzeele orașului, poate cel de antichități. M-am bucurat că era închis.

Se mai găsesc mozaicuri în alte două biserici din Ravenna, și într-o a treia, pe drumul de la Rimihi. N-am fost să le văd; după mausoleul Gallei Placidia, multă vreme nu trebuie să mai vezi nici un mozaic.

Fiind obosit prematur și descurajat de timpul urât, m-am gândit un moment să plec pe un drum direct la Padova, evitând Bologna. Bine că n-am făcut acest păcat! Câștigam patruzeci și cinci de kilometri și pierdeam… între cuvintele cele mai aspre pe care le cunosc, nu e niciunul suficient să mă mustru, fie și pentru un păcat nesăvârșit.

Dar oboseala și descurajarea veneau din altă parte. El: se aflau cu cincizeci de kilometri și cu douăzeci și patru de ore în urmă și se numeau Rimini.

★

Am ajuns acolo, coborând de la San Marino, dornic de a regăsi Adriatica. Datorită unei amintiri literare, numele orașului trezea în mine o rezonanță mai puternică decât reala lui sonoritate… Ca totdeauna când îți faci iluzii necontrolate, am fost dezamăgit, dar într-o măsură mai mare decât ar fi explicabil și admis.

M-am oprit pentru informații în fața primului monument din antichitate, arcul lui August, care ar putea fi și astăzi poarta orașului. În Evul Mediu i s-

au adăugat creneluri; amestecul e foarte vizibil, dar nu m-a supărat; poate chiar mi-a plăcut – Dumnezeu să mă ierte! în forma lui nealterată cred că era mai monoton; și-apoi, adaosurile dovedeau că, de-a lungul veacurilor, oamenii mai făcuseră câte ceva, nu stătuseră cu mâinile în sân; nu știu de ce – poate datorită izolării acestui monument, poate stării mele de spirit – nu i-am dezaprobat, ca la Roma, pe cei care au construit un Ev Mediu și chiar un Ev Modern peste antichități.

Căutând casă, am fost întrebat din capul locului unde doresc să stau, în oraș sau pe malul mării? E de înțeles că n-am ezitat în fața celei de a doua alternative, dar abia după ce mi-am văzut mașina într-un garaj, iar pe mine într-o cameră de hotel cu fereastra spre mare, mi-am dat seama că nimerisem într-o cursă monstruoasă.

Orașul se mândrește cu plaja lui; se spune că datorită ei s-a născut turismul în Italia, acum mai bine de o sută de ani, pe vremea când în Europa izbucneau revoluții, Bălcescu se exila la Palermo, iar în sudul peninsulei, Garibaldi aduna armată să meargă la Roma.

Plaja noastră de la Sulina până la Vama Veche face parte dintr-un Paradis nesperat pe lângă cea de la Rimini, și pe lângă multe altele. Judecata, în cazul acesta, ca în toate cazurile, e influențată de dorințe personale și de gustul fiecăruia, dar când e vorba de malul mării simt că se nasc în mine porniri de satrap. Între altele, n-aș îngădui accesul oamenilor pe plajă decât după un examen, fizic, psihic și moral – și dacă principiile pe care le-aș impune m-ar face indezirabil în primul rând pe mine, m-aș supune și aș pleca pe urma arhanghelilor alungați din cer, cu umerii aduși, cu capul în pământ.

Nu era nimeni, nimeni pe plaja de la Rimini în noiembrie, când am ajuns acolo, dar se vedea câți vin peste vară. Cabină lângă cabină, probabil opera unor întreprinderi de speculă care închiriază nisipul, soarele și apa, nu lăsau să se mai vadă nimic neciuntit din liberul și nemăsuratul peisaj al Adriaticii. Plaja semăna cu o prisacă uriașă și nefertilă, cu mii de stupi construiți la scara dimensiunilor umane, neputând să producă decât înghesuială, sudoare și infirmitate morală.

La ce-or servi aceste gherete ca niște privăți de țară, când peste drum sânt hotelurile, de unde poți ieși cu un halat pe umeri, să-l lepezi din mers și să te arunci în de-a pururea nealterata apă a mării, apoi să te întorci și să te întinzi la soare?

Oare oamenii care au inventat vilegiatura marină au uitat s-o practice în forma ei cea mai simplă, mai lesnicioasă și mai curată?

N-am să mă plâng ce departe de plajă e restul orașului. O jumătate de oră de mers eu piciorul, chiar după o zi obositoare, rămâne pentru mine o plăcere, de repetat la întoarcere. Am avut destul timp să constat că, răsfrângând parcă meschinăria de pe plajă, apasă și asupra orașului un fel de meschinărie, amestecată cu inconfort și necurățenie. Există în partea de nord, opus arcului augustin, Podul lui Tiberiu, peste un râuleț care se varsă în mare. Podul e autentic și bine păstrat, așa că place pe de o parte, ca un lucru frumos, pe de alta emoționează, ca un lucru atât de vechi. Aceste sentimente nu se pot însă desfășura, dimpotrivă sânt gâtuite și lasă loc dezamăgirii și oboselii, fiindcă râulețul nu-i decât un smârc murdar, nămol năpădit de ierburi, cu ochiuri de apă înverzite de mătasea broaștei…

Salvatoare mi-a apărut, pentru trecutul și pentru prezentul orașului, amintirea cam sinistră, dar grandioasă a familiei Malatesta, stăpână aici acum patru-cinci secole. Monumentul care o reprezintă, puțin cam înspăimântător, este Tempio Malatestino. Înspăimântător în multe sensuri… Fără să-i știi istoria, fațada, în stilul Renașterii, îți produce un fel de teamă, un fior rece pe șira spinării, poate fiindcă, în contrazicere cu ideile propriului ei stil, a rămas neterminată; ar fi trebuit să i se adauge ceva care să dea lumină și liniște.

În chip bizar, dincolo de această fațadă, interiorul e gotic, de o răceală hivernală. Fiorul de pe șira spinării aici devine de gheață.

★

În mai roate bisericile și catedralele, există aparate sonore, magnetofoane fixate în peretele de la intrare, și în schimbul unei monede îți debitează într-o cască de pus la ureche, spre a nu tulbura pe alții, cam zece minute de cultură, dându-ți – într-o limbă de circulație, la alegere – toate informațiile privind monumentul în cauză. Necazul este că trebuie să stai nemișcat, în loc să parcurgi interiorul ca să vezi ceea ce între timp ți se suflă la ureche. Mai bune sânt aparatele mobile care se închiriază la intrarea unor muzee. Și pe unele, și pe altele le socotesc însă un fel de „gadget”-uri, cum li se spune în lumea apuseană obiectelor fără utilitate sigură, având însă

darul să surprindă sau să epateze. Ghidul cel mai bun rămâne cartea ținută în mână.

Uimitor este că, dintre toate instituțiile, biserica folosește cel mai intens această unealtă a diavolului. Dar nu trebuie să ne mire, după ce papa a mers la Ierusalim cu avionul!

Tempio Malatestino e o veche biserică pe care un Malatesta, Sigismund, a transformat-o, cu destinația finală de a fi mausoleu pentru Issota, a patra lui soție. Gestul e magnific, dacă te gândești că pe prima soție a alungat-o, pe a doua a otrăvit-o, și a strâns-o de gât pe a treia…

★

Seara, revenind pe malul mării și neputând să mă plimb pe plaja mutilată, am mers mult, kilometri, până la capăt, pe bulevardul care o mărginește. Am descoperit hoteluri mărețe, palace-uri, cu balcoane și terase, pline vara, presupun, de șezlonguri și umbrele colorate, de femei frumoase, de domni îmbrăcați în soie-eerue, dar n-am tânjit după viața aceasta, și sânt sigur că mi-ar veni rău dacă ar trebui s-o trăiesc măcar o jumătate de zi – și mai ales prima parte, dimineața.

Am intrat și la un aquariu, fără nici un vizitator – era și destul de târziu – care mi s-a părut sărac și trist. Într-un bazin ridicol de mic, două foci se fugăreau agitându-se fără sfârșit. Vizitatorii își închipuie, probabil, că sânt dresate să dea reprezentație; nu se gândesc că s-ar putea să le fi înnebunit lipsa de spațiu.

Într-un alt bazin, mai mare, câțiva delfini se jucau cu o minge de copii, obosiți sau neconvinși. Din când în când, dispăreau plictisiți sub apă, până ce, amintindu-și poate că au o datorie impusă prin dresură, se repezeau cu botul în minge. Negăsind în jocul lor nici un fel de distracție, aș fi vrut să am un mijloc de a le spune: „Haide, vedeți-vă de treburile voastre! Să nu ne înșelăm unii pe alții!”

La ieșire, unicul slujbaș – paznic, casier și ghid – m-a întrebat, poate cu interes sincer, poate ca să-și mai încerce glasul:

— V-a plăcut?

Sinceritatea mea a. fost adevărată și deplină. I-am răspuns:

— Nu!

Era o circulație ciudată pe bulevardul acela larg și fără capăt. Nu aglomerație, căci abia descopereai o mașină ici, colo. Dar se agitau, gonind

când într-un sens, când în altul, mergeau câte un timp alături, de ai fi spus că se pipăie sau se miros, se opreau, cobora un băiat dintr-una, din alta o fată, făceau schimb de locuri fără ca măcar să-și vorbească. Undeva, două mașini cu flancurile lipite, cu geamurile lăsate, îngăduiau parlamentări în șoaptă, la adăpostul rigorii polițienești, care probabil reprimă tocmeala între sexe, dar presupun că nu are dreptul să se amestece acolo unde există un acoperiș, fie el numai de automobil.

Întâlnești fete, unele frumușele, care datorită acelorași rigori te întâmpină fredonând și te îmbie:

— Domnule, vrei să-ți cânt?

Spre deosebire de impresiile anterioare, glasurile lor, în penumbra bulevardului, sânt frumoase.

Am ajuns până în portul de pescari, pe râul de la nordul orașului, mai bogat în apă decât sub podul lui Tiberiu. Nu se vedea un om, nu era prea multă lumină, pâlpâiau umbre pe chei, într-o atmosferă cam lugubră, așa că am plecat degrabă, cu alt fior rece pe șira spinării.

În toată această zonă de vilegiatură, e drept că după sfârșitul sezonului, n-am găsit deschis, ca să mănânc, decât un bar care nu mi-a plăcut; dar n-aveam încotro. În lumea adunată aici am găsit prima dată adevărata ilustrare a cuvântului „interlop”. Lipsindu-mi puterea, deprinderea, degajarea și curajul de a împrumuta genul, am mâncat timid într-un colț, victimă sigură a oricui ar fi vrut să mă atace…

Lumea interlopă înregistrată în prima clipă era o alcătuire de tineri, poate oameni fără căpătâi, dar pașnici. Poate erau protectorii fetelor de pe afară, care acostau trecătorii rari să le facă serenade… Sezonul fiind terminat, aici nu-i mergea nimănui bine. Tinerii jucau cărți, în așteptarea verii următoare. „Fata” unuia, o mulatră, se mișca printre mese ca să nu stea degeaba; se cunoștea că e transplantată, că nu crede în nimic, că nu așteaptă decât poate să se îmbete ca apoi să doarmă, adică să moară pentru un timp…

★

Drumul la Bologna, pe o ploaie măruntă, cu șoseaua murdară s-a sfârșit prin imposibilitatea de a găsi un loc de parcare.

Un benzinar m-a primit în spațiul stației sale; chiar dacă aștepta o răsplată, a fost un om cumsecade. M-a prevenit însă că ne aflăm foarte

departe de centru. Aprecierile acestea sânt totdeauna relative și în funcție de mulți factori – primul: dimensiunea orașului, la care este adaptat localnicul; al doilea: gradul de plăcere a mersului cu piciorul.

Din depărtarea, unde îmi lăsasem mașina, am făcut cincisprezece minute până în centru, și nu cu degajare deplină sneglijând să întreb cum se numea strada de unde plecasem, am fost nevoit să înregistrez repere dese și sigure, ca să mă pot întoarce.

Acest nord-est al Italiei, în care se îngloibează și Rimini, apoi Bologna, Ferrara, Padova, spre a culmina cu glorioasa Veneție, mi-a apărut ca ținutul cel mai bine așezat din toată țara, cu o istorie mai sigură și mai robustă, deși era mai expus atacului și-avea și cu ce să ispitească. Totuși…

Am văzut adesea case mizere în unele orașe sau în unele sate sărace; am văzut monumente neîngrijite în locurile unde a sărăcit spiritul omului. Dar față de bogăția și grandoarea catedralei din Palermo, capitala unei insule destul de sterpe și chinuite, nu mi-am putut explica fațada neterminată a bisericii Malatesta din Rimini și a basilicei San Petronio din Bologna. Planurile acesteia, puțin faraonice, prevedeau o lungime de două sute șaptesprezece metri (pe asemenea distanță putea să decoleze un avion greu de acum cinci decenii) și o cupolă de o sută cincizeci și doi de metri înălțime.

Am cunoscut un om cu concepții grandioase; tot ce proiecta avea dimensiuni maxime. Admir pe acești oameni, cu condiția să izbutească, fie și într-o aberație. Când se opresc la jumătate, presupun că au pornit fără judecată, cu tulburări mentale, cu personalitatea hipertrofiată. Așa s-a întâmplat cu omul amintit mai sus, care a murit la spitalul de nebuni, după ce voise să ajungă cel mai mare bogătaș din România, și din orașul său să construiască până la București o șosea asfaltată, exclusiv pentru sine.

Basilica San Petronio a fost redusă la dimensiuni rezonabile, cam la jumătatea celor inițiale, înainte de a i se pune piatra de temelie. Ea rămâne o construcție impunătoare pe o latură a pieței Maggiore, dar fațada de cărămidă n-a apucat să fie îmbrăcată în marmoră decât până la jumătate. N-am să spun că îmi displace pentru această lipsă. Uneori lucrurile neterminate reprezintă mai bine pe om, fiindcă arată și imperfecțiunile lui, și puterile lui limitate, uneori și nebunia, ca să nu contrazic ideea de adineaori…

Dar palatele civile de pe celelalte trei laturi ale pieței Maggiore, chiar dacă n-or fi mai impunătoare decât basilica, sânt gata până la capăt. Unul are turn, altul embleme laice, și toate, în masivitatea lor, arată că aici, ca în întreaga zona înconjurătoare, puterea civilă a fost mai avută decât cea bisericească.

La Ferrara barem, abia patruzeci de kilometri spre nord, catedrala e nimica toată pe lângă castelul d'Este, o construcție uriașă, înconjurată cu șanțuri pline cu apă, ca o cetate, cu pod basculant și cu creneluri. Stăpânul lui l-a făcut temeinic, fără zgârcenie în ceea ce privește dimensiunile, și cu intenția sigură, aproape declarată prin caracterul de cetate, de a se lupta cu oricine ar fi vrut să-i uzurpe puterea.

O ciudățenie a Bolognei sânt cele două turnuri înclinate, Asinelli, de aproape o sută de metri înălțime, și Garisenda, mai modest, abia pe jumătate cât primul. Niciunul din ele nu are lucrătura de finețe și marmoră a turnului de la Pisa; sânt construcții prismatice, de cărămidă – în schimb, în modestia lor, fiind mult mai înclinate, devin mai convingătoare. Poate și datorită faptului că se află două la un loc, poate fiindcă nu le poți privi bine decât din apropierea bazei, dându-ți puțin capul pe spate. Cum peste vârfurile lor se plimbă totdeauna un norișor, sau o pată de cer albastru, pare că turnurile și-au început prăbușirea și te cuprinde o amețeală plăcută; prăbușirile, în prima clipă, nu produc panică, ci un fel de ilaritate.

Într-un oraș, mai întâi trebuie căutat acel ceva care îl definește. Acel ceva aici e un farmec impalpabil; datorită lui am rămas cu sentimentul unei neîmpliniri, fiindcă nu l-am descoperit și nu l-am înțeles dintr-odată. Mi-am spus doar că orașului acesta se cuvine să-i consacri mai multe zile, că e în el multă densitate și că până acum n-a fost egalat de nimic, nici chiar de Roma.

Am plecat din Bologna după o vizită de câteva ore, după ce văzusem multe, cu planul în mână, mâhnit că n-am să mă aleg cu nimic decât cu câteva informații și amintiri vizuale.

Astăzi, după ce orașul m-a urmărit în vise frumoase și neliniștitoare, după ce am rulat și derulat de nenumărate ori filmul lui stereoscopic, i-am identificat o parte din farmec în contrastul dintre spațiile mari și spațiile mici, cum am să-l explic când am să ajung la Veneția, unde s-a concretizat această idee.

Am fost sub influența zilei noroase, astfel că am văzut într-o anumită atenuare culorile orașului. Sânt două, unice sau dominante, ocru și roșu aprins. Închipuiți-vi-le repetate pe sute de metri, până ce încetează să mai fie culori, intenții ale omului, și par natura însăși, caldă și feminină. Bologna e orașul unde îndrăgostiții lipsiți de un vocabular bogat ar putea să se iubească îndelung și calm, fără să-și spună o vorbă, ci doar mergând pe străzi, mână în mână.

Dar altul rămâne caracterul și farmecul unic al orașului. Kilometri în șir mergi numai pe trotuare acoperite, cu arcade care repetă, în stil citadin, mai comprimat, mai mobilat, deschiderile în stâncă ale tunelurilor de pe malul lacului di Garda. E plăcut să hoinărești astfel pe străzi, din arcadă în arcadă; câte o rază de soare, scăpată rar și puțin timp printre nori, pătrunde pe o poartă deschisă într-o curte interioară, dând naștere la ciudate, inepuizabile și îmbătătoare jocuri de umbre și lumini.

Mi-a lipsit o seară la Bologna. Mai târziu, când imaginile au să se generalizeze prin estompare, am să pot crede și în seara aceea, pe care o regret atât de mult astăzi.

Mă grăbeam – totdeauna m-am grăbit, aproape totdeauna am ajuns prea devreme, și de multe ori inutil!

Ieșirea din oraș, la ora prânzului, a fost încă o cazně, nu singura; drumul mai departe, sub vechea ploaie măruntă și intermitentă, cu parbrizul batjocorit de vehiculele aflate în față, m-a demoralizat până la a mă face să mă opresc prostit pe acostament. După ce am așteptat zece minute, văzând că nimic nu se schimbă, nici ploaia nu stă, nici asfaltul nu se usucă, nici vehiculele nu se răresc, am pornit mai departe, cu capul între umeri.

★

La Ferrara, scârbit de toate acestea, am fost cât pe-aci să fac altă greșeală, să iau drumul pe la periferie, spre Padova, ocolind centrul orașului. M-am învins încă o dată, fără entuziasm – cred că mai mult din oboseală.

Acesta e singurul oraș din Italia, știut de mine, unde s-a rezervat un loc de parcaj, în fața catedralei, anume pentru călătorii străini. Fiind în mine un Păcală inversat, pe care îl privesc când cu enervare, când cu simpatie, am trecut pe lângă locul acela – mai târziu am descoperit că staționa acolo un singur Porsche din Germania – și m-am înghesuit cu trudă în flancul

castelului d’Este, de unde automobiliștii localnici ar fi putut să mă alunge cu toată îndreptățirea.

N-am intrat în catedrală; la castelul d’Este, transformat în instituție administrativă, am străbătut doar curțile interioare. Un drum lung, pe o stradă provincială, cu oameni rari, o femeie, un bărbat, un școlar, fără nici un automobil, am făcut ca să văd Palatul de Diamante. Este o clădire prismatică, ia o intersecție, așa că pot fi privite în lung cele două fațade puțin patinate astăzi, dar care cândva vor fi avut într-adevăr strălucirea pietrelor prețioase. Există puțin baroc în ideea aceasta năstrușnică; se ajunge însă la puritate, fiindcă desenul, alcătuit din linii drepte, vădește o modestie de refectoriu. Orgoliul stăpânului a izbucnit în blocurile de marmoră albă care placheează fațadele. Fiind tăiate în fațete, fac impresia că sânt diamante de proporții negeologice. Poate într-o zi vor fi aduse unele, chiar mai mari, de pe alt astru.

Până atunci, deși puțin periferic și vizitat fără fervoare, Palatul de Diamante mă urmărește, alb, în visele mele colorate.

Scăzând arcadele și retușând culorile, centrul Ferrarei păstrează ceva din farmecul Bolognei. Mi-ar plăcea să mă plimb des între unul și altul, dar dacă la Ferrara aș rămâne o zi, Bolognei i-aș rezerva cinci sau șase, de fiecare dată. Cifrele acestea sânt o sinteză, pe care nu cred că voi fi nevoit s-o rectific în reflecții viitoare.

★

Ziua a început și a continuat atât de obositor, încât am fost mulțumit să ajung întreg și sănătos la destinație. În Rovigo, la jumătatea distanței, nu m-am oprit nici ca să-mi întind oasele. De mult nu mă mai interesau decât culoarea cerului și distanța rămasă.

Puteam să ajung ușor la Veneția în ziua aceea, și mult doream s-o văd mai degrabă, dar, ca și la Florența, m-am oprit cu vreo trei poște în față, să-mi trag sufletul și să mă reculeg, ca în pragul unei încercări capitale; dragostea sau moartea.

Am lăsat departe înspre vest Mantova, fiindcă nu mai avea loc în spiritul meu și fiindcă dacă ajungeam acolo nu se cuvenea să ocolesc Verona, iar după ea Vicenza; aceste trei orașe rămân o datorie, care se adaugă la altele.

Deci am luat calea cea mai scurtă și m-am oprit la Padova, unde am ajuns epuizat, pe la ora patru după-amiază. Pentru o zi, fusese prea mult, nu în kilometri, ci în impresii – și mai ales în distanța dintre ele.

În ultima pătrime a drumului, care nu se mai termina, au apărut în față înălțimi, poate munți, în neguri negre; m-am temut că iar va trebui să merg șerpuit, să înfrunt niște serpentine pe care le socoteam terminate, pentru care nu mai aveam putere, când deodată șoseaua a cotit la dreapta, lăsând peisajul groaznic în stânga. În față se deschidea câmpia, neobturată, însă udă și cenușie. Am intrat în oraș la sfârșitul puterilor, într-o aglomerație din acelea pe care aș schimba-o bucuros cu o săptămână la ospiciu, sub bănuiala de orice formă a nebuniei. Negăsind nici un loc unde să opresc – cum nu se poate opri aeroplanul în aer fără să se prăbușească – m-am năpustit în primul garaj cu ușile deschise și, renunțând la orice tactică, m-am dat pe mâna patronului fără nici o reținere.

— Domnule, taie-mă, spânzură-mă, ia-mi toți banii, roata de rezervă, ceasul și stiloul, tot ce vrei de la mine, chiar și viața, însă nu – mă alunga în stradă!

Înainte de toate, patronul, un om gras, cu figura jovială, avantajul aproape garantat al corpolenței, mi-a oferit un pahar cu apă. Am refuzat – nu beau apă niciodată, și chiar să fi vrut, nu mi s-ar fi decontractat gâtlejul. Adevărul e că în afara locului unde mă strecurasem, rămânând cu roțile din spate pe trotuar, în tot garajul nu mai era spațiu nici să pui un sfert de mașină.

— Luați-vă ce vă trebuie, a vorbit patronul, ca un arhanghel, mergeți la hotelul cutare (mulțumesc! – a fost foarte bine) și nu mai purtați grija mașinii!

— Dar ce-o să faceți?

— Bizuiți-vă pe mine! Mâine dimineață o găsiți spălată.

— Cum o să vă descurcați în înghesuiala asta?

— Înghesuiala este meseria noastră.

— Cât vă datorez pentru bunăvoință?

— Pentru garaj șase sute de lire. Pentru bunăvoință nu cerem preț niciodată.

Ar trebui să nu uit. Până azi n-am uitat nimic, nici fizionomia omului, nici dialogul cu el. Dimineața, mașina, spălată într-adevăr, se afla pusă în primul rând – anunțasem că plec devreme – și cu fața la intrare, așa că n-am fost nevoit să fac nici o manevră ca să ies în stradă și în lumea largă.

Fiind duminică, patronul însă lipsea, spre sincerul meu regret. Înlocuitorul lui era un om slab, încruntat și negru la față. Nu poți să ai pe toate deodată!

Dar am uitat să spun: garajul se numea Verdi! – și ne aflam în nordul Italiei!

După ce mi-am dus valiza la hotelul recomandat, foarte aproape, după ce am făcut un duș, nu m-am simțit mult mai zdravăn. Probabil fuseseră mari arderi în mine.

M-am plimbat cam năuc prin centrul orașului, printr-o piață de legume, în flancul unei imense clădiri gotice cu destinație administrativă, de a cărei siluetă m-am folosit ca să nu mă rătăcesc pe străzi fără nume și în forfota omenească de sâmbătă seara.

Pe la șase, când începuse să cadă întunericul, am văzut norii sparți, și printre ei strecurându-se luna, ceea ce dădea speranțe pentru ziua de mâine. Atunci abia m-am simțit reconfortat și am înțeles încă o dată că seva mi se trage din soare și din cerul albastru. Poate și din câte o satisfacție din când în când, și dintr-o bucurie câteodată.

Le aveam pe toate în seara aceea, fiindcă a doua zi ajungeam la Veneția.

★

Înaintea sfârșitului, mă întorc la o întrebare pusă în gând, mai demult. Care a fost, în definitiv, scopul acestei călătorii pripite, aglomerate și, în multe sensuri, nedusă până la capăt?

Până la capăt nu ajungem niciodată – sântem tot timpul pe drum!

Scopul nu privea nici istoria, nici geografia, nici arta – deși am alunecat spre ele câteodată –, ci geometria. Într-o călătorie, odată, am consumat timpul, fără spațiu. De data aceasta s-a întâmplat invers. Câștigul a fost mult mai mare; timpul este în noi, îl putem dilata oricând și oricât, până la moarte – poate dincolo de ea. Spațiul nu ne aparține – îl cucerim. E o victorie!

★

După cum se vestise de cu seara, ziua a început sclipitoare. M-am trezit încă pe întuneric, dar a trebuit să aștept mult până să se trezească și hotelierul ca să-mi deschidă ușa de la stradă.

Mai întâi am mers la Biserica San Antonio, străbătând o Padovă aproape goală. Abia târziu am întâlnit un grup de credincioși, care se

duceau probabil la liturghie. Întrebându-i de drum, m-au adoptat cu o stânjenitoarî dragoste creștină, crezând că avem scopuri comune. I-am dezamăgit rămânând afară, ca să vizitez tarabele din fața bisericii, unde, printre lumânări și iconițe, se vând felurite obiecte de fantezie creștină.

Nu știu dacă Sfântul Antonio este patronul Padovei, dar am constatat că trăiește în intimitate cu orașul. Aici nimeni nu spune Sfântul Antonio, ci „Sfântul”, simplu, ca între rubedenii.

Sfântul are reputația de a face să regăsești obiectele pierdute. Dacă puterea lui s-ar fi întins asupra altor pierderi: timpul pierdut, speranțele abandonate, l-aș fi pus la încercare. Obiecte n-am pierdut până astăzi și cred că o dată pierdute nu trebuie căutate…

La ora nouă și cinci, după ce văzusem pictura lui Rafael, care decorează, împreună cu altele, pereții a doua capele din flancul bisericii, mă aflam în drum spre Veneția; voisem să nu mă lipsesc nici de frescele lui Giotto, aflate în Capela Scrovegni. Le-am pierdut, fiindcă am socotit inadmisibil să fiu înșelat cu o jumătate de oră. Toate anunțurile arătau că faimoasa Capelă, aflată de altfel în calea mea, se deschide îi ora nouă, ca la fața locului să mi se spună nouă și jumătate…

În jumătatea aceea de oră făcusem aproape tot drumul până la Veneția, mă aflam pe malul râului Brenta, într-o câmpie aurită de soare. Mai aveam de trecut un purgatoriu instalat pe continent, rafinării care umplu cerul de fum albicios, iar aerul de mirosul petrolului internațional. Nu se poate să ai numai bine, și rău niciodată. Fără benzină și fără ulei n-aș fi ajuns aici, și nici n-aș fi putut să plec mai departe.

Tot ce lăsasem în urmă, dar în primul rând spațiul mai viu în memorie, străbătut în ultima săptămână, de la Perugia, sau de la Roma, îmi apărea în ochi sub forma unei câmpii peste care lunecau nori lungi, ca în poezia eminesciană, dând naștere unor zone de umbră și de lumină.

Eram în cea mai luminoasă dintre zone, și mă gândeam fără strângere de inimă la zonele întunecate, când nu se văzuse soarele, sau plouase. Fără amintirea lor, fără umbrele grele de la Ravenna, nu m-aș fi bucurat atât de lumina câmpiei venețiene. Lumina aici, chiar și în comparație cu a Siciliei, e cea mai curată și mai caldă din câte am văzut cândva și are în ea un amestec de safir și aur. O dată rafinăriile rămase într-o coastă, reverberațiile Veneției se revarsă, ca un răsărit de soare, și asupra continentului. Ele te învăluie de la Mestre.

De aici începe un drum ciudat, nu știu dacă mai ciudat decât toate câte sânt pe lume, ducând spre locuri și mai ciudate, acestea cu siguranță fără asemuire. Poți descoperi Veneția, poți s-o iubești, s-o visezi și să n-o uiți niciodată, fără cifrele care urmează. Le-am găsit după ce plecasem de acolo și le reproduc, fiindcă ajută să ajungi la imaginea aceea neasemuită.

La capătul unui viaduct de zece kilometri peste ape – un uscat artificial care, cu toată fermitatea lui rămâne aproape abstract, ca o linie de navigație trasă pe hartă – se află orașul cel mai greu de descifrat din câte au construit oamenii. N-ai cum să vezi și nu poți crede că este așezat pe o sută optsprezece insulițe, separate prin o sută șaptezeci și șapte de canale și unite eu patru sute de poduri. E într-adevăr o stupiditate sublimă. Maladia celor care l-au construit n-a fost definită; mi se pare că nici n-a fost pusă în discuție, dar umanitatea de astăzi, care zboară în lună, trebuie să se întrebe, și să-și răspundă: de unde pornea miraculoasa nebunie care a creat această nu a opta, a noua, a zecea, ci prima minune a lumii?

★

E drept că Veneția se află numai la douăzeci și patru kilometri de Padova. Dar, dacă pui la socoteală ieșirea și intrarea în oraș, care creează totdeauna momente de încurcătură, dacă adaugi neîncrederea într-un drum pe care îl faci prima oară, urmându-i apoi găsirea unui garaj, cursa cu vaporetto pe Canale Grande, descoperirea hotelului, depunerea bagajului, trebuie să mă socotesc mulțumit că, plecat după ora nouă de la Padova, la ora unsprezece și jumătate umblam cu mâinile goale pe cheiurile orașului din lagune, într-o duminică plină de soare.

La capătul viaductului, Veneția deschide în fața călătorului o bază de aterizare, Piața Roma, cu locuri de parcaj și garaje. De aici e imposibil să mai înaintezi cu mașina, și acesta este primul farmec al orașului. Dacă ar exista numai gondole, dacă n-ar mai fi vaporașele și șalupele taximetre, nici nu s-ar auzi zgomot de motoare. Câștigul sigur e că pe chei sau pe străzi nu trebuie să te ferești de nici un vehicul, și că nu te claxonează nimeni.

Dar până a ajunge acolo, gararea mașinii a însemnat o neliniște pe care oamenii parcă sânt puși să ți-o amplifice și să ți-o prelungească. Îndată ce-am intrat în piață, am descoperit uriașa clădire cu nouă etaje plus o terasă unde încap peste două mii cinci sute de automobile, dar unde mai totdeauna locurile sânt ocupate, cel puțin teoretic. Un funcționar, la intrare, după

interogatorii inutile care nu țintesc decât să te sensibilizeze, îți indică un etaj, sub rezerva că va fi un loc liber.

— Și dacă nu?

Dumnezeu cu mila.

La etajul al nouălea, doi paznici te iau în primire:

— Ce doriți?

— Să las mașina.

— N-avem locuri!

— Văd că sala e aproape goală.

— Sânt locurile abonaților.

Admit că se poate; dar se mai găsește un loc, pentru suma modestă de o sută de lire peste taxa oficială. În micul preț suplimentar intră asigurarea că nimeni nu se va atinge de mașină, ceea ce merită chiar o sumă mai mare, apoi un salut pornit din inimă – și coborârea cu ascensorul.

Când regăsești soarele ai câștigat pe puțin jumătate din fericirea finală. Drumul cu vaporetto îți mai dă douăzeci și cinci la sută din ea, iar camera de hotel adaugă restul, cu ceva în plus dacă se admite.

Canale Grande, în lungul căruia poți descoperi că într-un album toate caracterele și nuanțele arhitecturii venețiene, este bulevardul acvatic, lung de aproape patru kilometri, care străbate orașul, legând Piazzale Roma, de la intrare, cu Piața San Marco.

Descriind pe acest parcurs un S caligrafic, canalul îngăduie soarelui în mersul cotit cu vaporul să te învăluie pe rând din toate părțile, iar ochiului îi ajută să vadă fațadele palatelor când de pe un chei, când de pe celălalt. După o jumătate de oră cât ține mersul, un om cu privirea bună și cu imaginație are dreptul să spună că a și descoperit de unde pornește vraja orașului. Ea începe cu ineditul străzilor de apă, cu mijlocul de locomoție nautic și cu lipsa oricărui altul, cu strălucirea palatelor, cu valurile care clipocesc sub ferestre și urcă pe treptele portalurilor. I se adaugă o neliniște de dată recentă, făcând-o să crească. Există primejdia ca totul să fie acoperit de ape, ca o altă Atlantidă, dar care nu ar lăsa nimănui mângâierea de a crede că n-a fost decât imaginație.

Veneția este o realitate primejduită, pe care o confirm cu teamă, fiindcă am văzut-o cu ochii mei, într-o zi când apele crescute mai inundau o parte din Piața San Marco. Era un accident de anotimp, dar mi-a dat ceva din imaginea catastrofei viitoare și nu prea îndepărtate; orașul se afundă în chip

alarmant. În zece ani, se prevede că trei sferturi din suprafața lui va fi sub apă.

Există soluții să fie salvat, numai că se cer eforturi mondiale. N-am glas să mă adresez lumii, în clipa când ea se pregătește să coboare în lună, și totuși spun, cu trista și slaba mea putere: „Oameni de pretutindeni, bogați și săraci, fericiți și nefericiți, nu lăsați pieirii această minune!”

Se spune că ar trebui să se facă sub temelia fiecărei insule infiltrații de apă, că afundarea s-ar datori sărăcirii stratului freatic, din care se tot consumă. Să se facă! N-ar sărăci lumea. Se mai spune însă că întâi ar trebui desființate industriile petrolifere din marginea continentului. Nu știu de ce, dar dacă-i așa, lumea e datoare să învingă dificultatea: industriile aparțin unui concern intercontinental, cu puteri cum n-au avut niciodată împărații. Această putere trebuie să se încline, ca să salveze Veneția; altminteri, fie blestemate rafinăriile, să se aprindă de la o scânteie cerească, un meteorit, ca în locul orașului să rămână barem o flacără!

★

Crezând că frumosul se întinde până departe, am pierdut aproape trei ceasuri ca să mă duc pe insula dinspre largul mării, unde-i un alt oraș, o altă lume, iar eu am crezut că-i tot Veneția. E numai Lido, plaja, localitatea de vilegiatură. Desigur are o utilitate, dar pentru mine putea să lipsească. Pe o suprafață de câțiva kilometri pătrați, apar și autobuze, și autoturisme, și motorete. Plaja, întinsă, ar fi generoasă, dacă n-ar acoperi-o, aproape ca la Rimini, puzderie de cabine. Bănuiesc că vara trebuie să fie aici mare înghesuială de lux și ispite mondiale. Construcțiile destinate să adăpostească această lume, vile și hoteluri, mi s-au părut urâte; nu-i folosită nicăieri frumusețea verticală a turnurilor și campanilelor.

Am revenit la Veneția cât am putut de degrabă, lepădându-mi în apa mării dezamăgirea – nu-i o metaforă, marea te despăgubește totdeauna de toate. Mi-am propus să renunț la orice explorare premeditată și să caut orașul, domol, palmă cu palmă. Nu cred că am avut când pune piciorul pe toate cele o sută optsprezece insule, nici că am trecut pe toate podurile, peste toate canalele. Dar până la căderea serii n-am întors ochii de la nimic din ceea ce mi-a apărut în față.

Topografia aici este numai orizontală. Singurele înălțimi pe care le urci și le cobori sânt podurile. Această monotonie desfășurată pe străzi înguste,

unele cam lugubre, la capătul cărora se aude totdeauna susurând apa verzuie a canalelor, e ruptă brusc de câte o piață care*izbucn ește* în față. Pentru a fi realizată, s-au bătut mii și – mii de piloți în smârcuri, iar deasupra s-au zidit cărămidă și piatră. Dacă scopul a fost, așa cum cred, ca din loc în loc să se dea drumul soarelui, să încălzească lespezile și să lumineze fațadele, fie binecuvântată munca oamenilor, demiurgică.

În Piața San Marco, ea singură putând să-ți spună ce înseamnă Veneția, dacă o privești și în adâncime, mărginită de basilica aurie, de Palatul Dogilor și de alte palate și dominată de roșia campanilă, am simțit că trebuia să vin la Veneția ca să iubesc Roma. Nu că m-ar fi obosit această continuă desfășurare orizontală; eram sătul de reliefuri, de la Enna, de la Ragusa, Assisi, San Marino și încă. În piața plană mi s-a făcut un dor cald, dulce și nostalgic de colinele Romei.

E bine că nu le-am pomenit când mă aflam acolo; ar fi fost o fotografie, ca una din cele câteva sute câte am adus cu mine. Dar pe când mă plimbam în Piața San Marco, însetat de un nivel nou, mi-a venit în ochi imaginea înaltă a Capitoliului.

Nu Capitoliul antic, cu legenda lui umoristică, a gâștelor salvatoare, ci nobilul ansamblu construit pe înălțime după planurile lui Michelangelo; orice ucenic arhitect ar trebui să le studieze. Nu-i acesta punctul unde m-aș duce mai voios în Roma. Capitoliul are o severitate care îmi ia exuberanța și mă intimidează. Dar l-aș privi emoționat de la distanță, apoi aș urca lungile scări, treaptă cu treaptă, cu reculegere, ca un act de pocăință, spre a câștiga dreptul la înălțimea aceea cu trei edificii atât de armonioase, că par o treflă de piatră.

Mi-a mai rămas gândul, învăluit în lumină, la răvășită Piață a Spaniei. Nimic aici nu urmează o ordine sesizabilă; sânt scări și terase, iar sus o biserică. Pe acest amfiteatru, în plin centru și în plină gălăgie a Romei, soarele de amiază cade în față, ștergând orice impuritate de stil și anulând orice zgomote. Și aici găsești grupuri triste de hipies, privind gânditori strada. Cineva mi-a spus că o pereche a purces să se împreuneze pe trepte, la lumina zilei și de față cu toată lumea. După privirile lor, nu cred; dacă ar fi așa, sânt nevoit să declar că nu pot să aprob, și nu ca să mă aflu în treabă sau ca să mă supun vreunui decalog. Ca și developatul unui film, sânt acte care nu se pot face la lumină, fiindcă se *voalează*.

Treptele din Piața Spaniei se sfârșesc undeva, dar nu se știe unde; poate la un cer invizibil. Soarele care le arde – și cu ce putere astrală! – se înclină, apune la o oră; ele rămân luminate.

Așa începe un om să iubească Roma: timid și apropiindu-se de ea cu brațele întinse, căutând cu vârful degetelor, ca orbii. Nu încercați s-o abordați direct – o să vă respingă, și n-o s-o înțelegeți!

Veneția e mult mai la îndemână, mai comunicativă, mai sulemenită – și cam curtezană. Să n-o condamnăm, ci să-i absorbim farmecul. Nu știu cum aș trăi aici, nu știu ce-aș crede după o săptămână, dar în duminica plină de soare când am ajuns, am descoperit orașul cel mai frumos din câte am văzut vreodată, și cred că și din câte aș mai putea să văd de azi încolo. La fel a fost a doua zi, la fel ziua următoare. Aș mai fi stat, dar mi-a fost teamă. Și, dintr-odată, mi s-a făcut dor de altă lume.

Prima zi, mergând cu vaporetto spre Piața San Marco, am simțit extaz și amărăciune – lumea e fascinantă, și nu ne aparține! Ședeam la pupa, cu valiza în brațe și cu umbrela în mână – inutilă, doar emblemă a călătorului. Care mai de care vecinii, simțindu-mă străin, s-au grăbit să-mi dea explicații's „Aici e gara… Acesta este palatul cutare… Iată biserica nu știu cum… Iată și podul Academiei!”

Nu mă interesa nimic, nici un nume, mă sfâșia de bucurie culoarea apei și a palatelor în lumină; nu voiam să mă instruiesc, ci numai să văd. Nici astăzi nu știu care din atâtea a fost vestita la d oro, nici casa în care a murit Wagner. Un om mort nu mai poate fi înviat de nimeni; frumusețea locurilor rămâne, spre lauda lumii!

Nu-mi plac gondolele la Veneția; bărcile acestea, cu silueta lor caracteristică și străveche, reprodusă în fotografii, picturi și miniaturi de toate felurile, au devenit de o banalitate întristătoare… Nu-mi plac nici gondolierii, cum nu mi-ar plăcea birjarii din fața vechiului Teatru Național, dacă ar mai exista birjari și acel teatru. Gondolierii alcătuiesc o breaslă ironică și agresivă. Pe clienții prudenți îi urăsc, pe cei creduli îi disprețuiesc. Și-apoi vehiculul lor a devenit inutil; el alcătuiește doar ceea ce s-ar numi o „culoare locală”, și zău că Veneția, atât de colorată, n-are nevoie de ea.

Dar cel mai mult nu-mi plac mușteriii gondolelor. I-am văzut și i-am urmărit; erau de toate felurile, de la perechile de îndrăgostiți, mână în mână,

sau tinerele perechi în voiaj de nuntă, braț sub braț, până la grasele perechi de negustori pentru care gondola e prea îngustă. Toți au caracteristici fixe; bunăoară, negustorul bogat are totdeauna ceafa groasă, totdeauna negustoreasa sânii mari și talia strânsă în corset, gata să crape, totdeauna amândoi au degete cărnoase, cu inele și cu pietre care lucesc de la distanță. Ce-am scris e loc comun, știu! Dar locul comun e în ei, nu în fraza mea. Socotesc mult mai onest taximetrul Veneției, șalupa modernă; dacă îndeobște gondola este rezervată vizitatorilor, taximetrul e folosit mai ales de localnici, oameni grăbiți sau înglodați în afaceri.

Pentru străinul care vrea să nu fie inoportunat, vaporetto rămâne un vehicul amical. El se mișcă domol, pe Canalul Mare, oprind la debarcadere foarte dese, câteodată la o sută de metri unul de altul, dându-ți astfel timp să vezi multe și să visezi pe deasupra. Nefiind obositor, e bine să reiei de câte ori poți drumul acesta sinuos care te apropie de oraș până la intimitate. Dacă nu mai ai bagajul cu tine, toată lumea o să te lase în pace, nimeni n-o să-ți mai dea informații, și de la un timp ai să te simți localnic.

Am fost îngrijorat că ar fi locuri unde nu se ajunge cu piciorul. În ceea ce privește orașul propriu-zis, nu este cazul: poți merge în colțul lui cel mai îndepărtat, de-a lungul și de-a curmezișul canalelor; peste tot există poduri, sumedenie, și fiecare din ele înseamnă o surpriză, fiindcă te trece într-o altă lume; dacă întâmplător dincolo culorile zidurilor rămân aceleași, lumina în orice caz se schimbă.

Peste Canale Grande sânt numai trei poduri. Cel mai important și mai circulat este, indiscutabil, Rialto. În afara pitorescului care, în altfel, dar cu o anumită înrudire amintește Ponte Vecchio de la Florența, am cercetat, în secțiune, planurile de construcție ale acestei lucrări neobișnuite. Între podurile de peste Dunăre, de pildă, ar putea să pară de cea mai mare modestie: n-are decât o singură arcadă, sprijinită pe cele două țărmuri. Dar ce fundații au trebuit să facă aici nu intră în imaginația constructorului de astăzi, care lucrează cu mașini, adesea automate; acestea calculează singure, după densitatea solului, adâncimea până unde trebuie să meargă un pilot, din zecile care alcătuiesc o „pilă”, adică un picior de pod.

La cele două capete ale Podului Rialto, după ce s-au izolat apele, s-au bătut mii de piloți de lemn sub nivelul canalului, apoi deasupra s-a zidit cu cărămidă și piatră. Toate construcțiile în Veneția au aceeași bază, ceea ce te

face să te gândești ce pădure zace în smârcuri, sub apă, și să te întrebi cum de nu putrezește.

★

Am făcut o greșeală de la care totuși nu sfătuiesc pe nimeni să se abțină; fiecare va vedea priveliștea cu un ochi propriu. M-am urcat, fără nici un efort de altminteri, cu ascensorul, în campanila din Piața San Marco. Lucrarea e rezultatul unei reconstituiri moderne, cea autentică fiind dărâmată de cutremur. Pe cerul gol și albastru, fără un reper al înălțimii, silueta ei pare nesfârșită…

Privit din balconul campanilei, orașul devine o înșiruire banală de acoperișuri roșii. Vezi marea, de jur-împrejur, ca și Canale Grande; în schimb, celelalte canale se pierd între ziduri, la fel cum se pierd și culorile – și Veneția încetează să fie ceea ce este.

Spre seară, în Piața San Marco, am asistat la o paradă militară, pe care n-am înțeles-o și mi s-a părut puțin ca de teatru. De pe chei, a venit o formație de marinari, cu fanfara în frunte, cu tamburul major fluturându-și bastonul de operetă, cu ofițeri gravi ținându-și săbiile lipite de umăr, cu soldați bătând pasul tare pe caldarâmul cu fundație de lemn înfipt în apă. Cred că nimeni nu se gândea pe ce calcă.

Nu știu pentru cine se întâmplau acestea, ce voiau să demonstreze; m-a uimit afluența asistenței civile, ca la Berlin, când se schimba garda la mormântul soldatului necunoscut și când mulțimea de orășeni, bărbați, femei și copii însoțeau, pe trotuar, muzica și soldații, în pas de defilare.

Dar Veneția nu-i Germania – ce naiba! Poate fiindcă era duminică, și oamenii căutau o distracție pe gratis. Toată suflarea cetățenească dădea buzna să dibuie un loc mai în față. Mulți se urcaseră în balconul bisericii San Marco, plasat cum nu se poate mai bine, ca să nu spun în ce situație privilegiată se găseau cei aflați tocmai atunci în vârful campanilei!

Lăsând gălăgia în urmă, am mers de-a lungul cheiului, departe, spre Arsenal, unde apele Canalului Grande se unesc cu marea.

Am avut norocul să găsesc la chei, dincolo de orice zgomot al orașului, un vas-școală argentinian; Libertad, un velier cu trei catarge. Nici nu-ți vine să crezi că mai există astfel de vase!

Deși duminică, marinarii spălau puntea, iar alții, agățați de parâme, vopseau bordajul. Fiind ora apusului astronomic, în sunetul sifliilor s-au

lăsat pavilioanele. Acela al Italiei, țară gazdă, aflat în vârful catargului de la prova, se înțepenise și nu voia să coboare. În câteva minute, un marinar, urcând din crucetă în crucetă, a fost sus, la zeci de metri înălțime. După ce a descurcat pavilionul cu o singură mână, a coborât la fel de acrobatic cum urcase.

Pornind de la imaginea lui la înălțimea aceea primejdioasă, aș vrea să vă închipuiți zeci de asemenea oameni urcați pe vergi, luptându-se să întindă pânzele sau, mai greu, să le strângă, în largul oceanului, pe o zi rea, când vine furtuna, și catargele, cu ei cu tot, se apleacă până deasupra valurilor…

★

Ca și la Roma, ca și în alte orașe, duminica îi face pe oameni cam provinciali. Multă din suflarea Veneției era înghesuită seara aceea pe chei, locul de întâlnire terestru al lumii mijlocii. Lumea cealaltă, dacă nu se refugiase pe după portaluri unde nu se mai aprind lumini de bal, se afla în Piața San Marco. Salonul acesta neacoperit, cum i-a spus cineva, adăpostește, în afara porumbeilor, sute de oameni. Un local pe jumătate de lux, pe jumătate popular, cu orchestră în aer liber, la auzul oricui, ocupă cu mesele întinse afară un colț bun din piață. În vecinătate, în palate vechi cu vitrine mari, se văd mici salonașe, cu măsuțe încrustate, cu fotolii și canapele de mătase, cel mai adesea vernil, cu pereții tapisați luxos în aceeași culoare, și acolo am descoperit atâtea chipuri urâte și degenerate, încât ai fi spus că se ține un concurs al decăderii omenești. Am văzut domni în haine gri elegante, cu burta căzută pe genunchi, cu obrajii de buldog, cu monoclul ținut în mai multe rânduri de cute, cu mâinile pline de inele și pete cafenii. Am văzut doamne cu obrazurile scoase din făină înmuiată, care nu mai semăna a Elizabet Arden, cu ochii scurși, cu dinții plutind pe perne de aer, gata să zboare la o respirație, cu pareze ale feței care le făceau hidoase. Această lume nu se bucură de privilegiul suprem de a muri la vreme. Medicina plătită cu prețuri coruptive se străduiește să țină în viață niște stârvuri, în care ceva e putrezit de mult…

Lumea fiind, așadar, în piață și pe chei, m-am plimbat ore în șir, până se făcuse de mult noapte, pe străduțe fără nici un om, de-a lungul unor canale pustii unde n-ar încăpea nici o gondolă.

Mi-am imaginat, fără efort, o Veneție pustie, cu mine locuitor unic, și nu m-am simțit bine; îmi place lumea, așa că revenind în San Marco, m-am

găsit în ape mai ale mele, deși orchestra cânta, pentru melomani încă neloviți de mânia cerului, îngrozitoarea „Piață Persană”.

★

Am mers la Murano, atras nu de vestitele sticlării; voiam să văd măcar una din cele câteva insule care, aflate mai departe, n-au fost prinse de conturul lacustru al orașului. La un sfert de oră cu vaporul, insula are și ea, la rândul ei, canale, iar peste ele poduri arcuite. Și la baza ei stau piloții – și totul sugerează Veneția.

Industriile de sticlărie sânt întreprinderi mici de artizanat, în număr de vreo sută. Pe chei m-a întâmpinat un domn elegant, în haine negre, cu toată ora matinală, poliglot și simpatic, și numaidecât m-a poftit să-i vizitez atelierul aflat drept în față. Fusesem informat despre această ospitalitate și de consecințele ei care cer prudență.

Atelierul nu era mai mare decât o potcovărie, cu un cuptor la mijloc, unde fierbea sticlă topită, și cu vreo douăzeci de lucrători risipiți la bancuri de jur-împrejur.

Domnul cu haine negre mă părăsise, atras de alte treburi, așa că nu mă stingherea nimeni. Le recunosc lucrătorilor multă îndemânare; adesea, artizanatul lor devine artă – și dacă n-am avut acolo dovadă destulă, am acasă, de multă vreme, o tigroaică de sticlă verde, vrâstată cu negru, provenind de la Murano. Mișcarea fiarei e atât de vie, încât tel

Înfioara.

Domnul de adineaori, dezinteresat din faptul zilei, îmi atrăsese atenția că nu sânt dator să cumpăr nimic, că pentru el e o mare plăcere să-i văd atelierul. Dându-i crezare, m-am dus să vizitez insula mai departe. Industriile de sticlărie se țin lanț; n-am mai intrat însă în niciuna, fiindcă nu aveam curaj să suport altă amabilitate.

Pe când mergeam de-a lungul unui canal, am văzut pe cheiul celălalt un cortegiu mortuar. Pentru ora nouă dimineața mi s-a părut mult prea devreme. Decedatul, sau decedata, într-un sicriu îmbrăcat în pânză neagră, era împins de către patru ciocli pe un cărucior cu roțile cauciucate. Biserica, unde bănuisem că va ajunge cortegiul, se afla pe partea mea, și între noi era un pod cu câteva trepte. M-am întrebat cum îl va escalada căruciorul, fără să mă gândesc că cioclii nu se aflau la prima lor încercare.

Ajunși în fața podului, au luat povara pe sus și au dus-o dincolo folosindu-se de brațele lor voinice și exersate. Era atât de simplu, încât o

clipă mi se păruse irezolvabil. Până să descifrezi un peisaj inedit și să te adaptezi, străbați, ca la orice început, o zonă de candoare și naivitate.

Dacă tot stătusem locului, m-am încadrat în cortegiu, luându-mi o mutră de circumstanță; fiind în capul gol, nici măcar nu trebuia să mă descopăr. Am mers așa până la biserică, ba am așteptat ca sicriul să fie ridicat pe catafalc, între timp, în fața ușii, pe șevalete negre, se îngrămădeau coroane cu panglici. Asistența semna de prezență într-un registru; m-am gândit că mai târziu rudele aveau să-l studieze din scoarță în scoarță, ca să tragă concluzii cu privire la simpatia de care se bucurase răposatul. O clipă am avut ideea să mă iscălesc și eu, în rând cu toată lumea. Am renunțat, nu la gândul că săvârșesc o faptă nepioasă, ci de teamă că m-ar putea lua la ochi cineva, încolțindu-mă cu întrebări la care n-aș fi putut răspunde.

Am mers însă mai departe pe chei, am traversat un pod și am ajuns la cimitirul orașului, curios să văd unde o să fie înmormântat răposatul. Deși cimitirul era mic și l-am cercetat palmă cu palmă, n-am văzut nici o groapă, nici măcar veche, necum proaspătă.

Aveam bani ca să cumpăr câteva lucruri, dar mi se părea ignobil să plec din Murano încărcat de obiecte, după tradiția călătorului. Mi se pare mult mai frumos să duci cu tine amintirea unui apus de soare neobișnuit, a unui mesteacăn rătăcit la câmpie, a unei oi orbite de lâna căzută în ochi, alergând bezmetică pe câmp și neștiind unde-i este turma. Iubesc lucrurile care se păstrează în memorie, și se uită sau nu se uită, nu cele care se pun pe masă, sau pe dulapuri, se șterg de praf și într-o zi se sparg, cum s-au spart urechile tigroaicei mele, de nu mai știi ce animal reprezintă sticla aceea lucrată cu măiestrie.

De curând am făcut un pachet în pânză de sac, cu obiecte care în ziua aceea nu-mi mai trebuiau. M-am gândit să le înec, acesta fiind unul din drumurile fără întoarcere. Dar după ce-am făcut pachetul, cu grijă și cu strângere de inimă, mergând cu el în mijlocul lacului, am constatat că nu vrea să se ducă la fund; erau în el lucruri fizic prea ușoare…

Atunci m-am întors și, spre a-mi îndeplini scopul, devenit obligatoriu prin neizbândă, i-am adăugat o greutate sigură: Olandezul rătăcitor de pe vatra de la Snagov, personaj de bronz, amintit în alte pagini și care face parte din intimitatea mea sufletească. E adevărat că discul cu muzica lui se uzase atât de tare, că nu mai putea fi ascultată; dar el încă îmi mai dădea

căldură. Datorită lipsei lui, ceva acolo are să fie mult mai rece de acum încolo.

Am luat totuși două pahare, ca două flăcări; după eticheta lipită pe dos, aflu că sânt neimitate. E posibil, dar, dacă nu s-or sparge, într-o zi tot am să le arunc. Am băut o singură dată din ele, un lichid inimitabil. A da într-o zi o nouă utilitate paharelor, ar însemna să nu crezi că sânt într-adevăr piese unice, cum spunea domnul ele la Murano, negustorul în haine negre, care este și senior într-o parte a ființei sale.

De la el am aflat că industria sticlăriei n-a aparținut insulei, ci e strămutată aici de la Veneția. Cât despre nisip, principala materie primă, se importă. Deci existența artizanatului se datorează nu vreunei împrejurări exterioare, nici uneia favorabile, ci numai tradiției și mâinii de lucru, specializată în familie, din generație în generație.

★

Era posibil ca mortul meu din Murano să fi fost dus în cimitirul Veneției, la jumătatea drumului acvatic, pe o insulă consolidată și ea cu piloți, la vreun metru deasupra mării. Înseamnă că morții zac în apă.

Există, ce-i drept, și morminte deasupra solului, ba chiar pe etaje. Sânt străzi aliniate cu blocuri de marmoră, însă de dimensiuni reduse: șase etaje echivalează cu vreo doi metri și jumătate înălțime. Morții stau unii lângă alții, unii deasupra altora; lipsesc numai balcoanele și conversațiile.

Deoarece aici nu se află oameni vii, și de jur-împrejur nu-i decât apa mării, adică un element neumanizat, cimitirul e un continent al morților.

★

Biserica San Marco nu mi-a plăcut; cei patru cai de bronz de deasupra portalului, aduși de pe hipodromul din Istanbul de către cruciați și puși acolo în chip neinspirat, au fost luați de Napoleon care, și mai neinspirat, i-a dus la Paris. Veneției, care i-a căpătat înapoi, îi recunosc numai câștigul moral. Fără ei, biserica ar fi fost mai frumoasă. Și-apoi, pentru numele lui Dumnezeu! – de ce cai pe portalul unei biserici? Aș fi admis, dacă era nevoie, măgarul lui Iisus Hristos, dar lumea care nu neagă că modestul animal a dus în spinare pe fiul lui Dumnezeu continuă să-l hulească în viața de toate zilele și să-l socotească o ființă fără noblețe.

Câtă nedreptate la omul care le înțelege pe toate!

★

Două amintiri înfiorătoare aveam despre Veneția, din vremea când învățam istorie: vestitele Bocca di leone și Puntea Suspinelor. Azi, prima mi se pare o realitate modestă. Fiorul cel mare mi-l trezește Puntea Suspinelor.

Două zile am dat târcoale acelor clădiri vechi, Palatul Dogilor și închisoarea, până ce m-am decis să intru. Eram gata să plec fără să le cercetez de aproape, preferând să lipsesc, ca de la o autopsie.

★

La ora patrusprezece sună clopotele din vârful Campanilei. Atunci se împart grăunțe porumbeilor.

★

Am intrat în Palatul Dogilor, la o oră când începuse să plouă și mi se urâse să-l tot privesc din afară. Dar îl știam pe de rost, știam că numărul de coloane de la etaj e mai mare decât cel de la parter, că nu se suprapun, că se creează un decalaj continuu între ele. E un rafinament pe care nu m-am străduit să-l pătrund, cum nu m-am străduit niciodată să număr ochiurile unei dantele.

Înlăuntru te întâmpină o sobrietate de gheață, dar grandioasă. Aici au trăit oameni care au știut și ce înseamnă viața, și ce înseamnă moartea…

Toate au pornit de la niște refugiați care se ascundeau în smârcuri de teama năvălirilor barbare. Ei au devenit mai târziu stăpâni ai negoțului din ținuturile răsăritene. Istanbulul poartă mărturie.

Palatul Dogilor e rezultatul unui mare orgoliu. Am urcat magnifica Scară de Aur. Strălucește mult mai puțin decât în fotografie, dar dacă te oprești pe o treaptă și te uiți înainte și în urmă, în istorie și în tine, te cuprinde sentimentul nimicniciei, M-am întrebat, într-unul din aceste momente, dacă nu e mai bine să stai acasă și să asculți pe alții. Istoria e înfricoșătoare!

M-a uimit vasta sală a Marelui Consiliu, instituție de care au tremurat în primul rând dogii.

La peste doisprezece metri înălțime, are o lungime de cincizeci de metri pe o lățime de doisprezece și jumătate, și nemăsuratul ei plafon nu-i susținut de nici un stâlp, deschiderea este liberă, întreagă, de pe vremea când nu exista betonul armat.

Poate că la etajul de deasupra, inaccesibil, ferme imense susțin plafonul într-un spațiu sacrificat. Dar secretul s-ar putea să fie altul…

Trecând prin săli și coridoare, toate sumbre, toate somptuos decorate și niciuna mai puțin înfricoșătoare decât alta, am ajuns în Sala Armelor, desigur un aranjament pentru vizitatori. Locul armelor va fi fost în altă parte, la ușile dogilor și ale slujitorilor, sub paturi și în așternut câteodată.

Am văzut aici, fără să întreb cine a adus-o, armura lui Henric al IV-lea al Franței. Fiindcă nu puteam pune mâna pe ea, am privit-o până ce am simțit că-mi pierd mințile. Un om a trăit în acest mulaj de oțel! Un sicriu ar fi fost mai sigur și poate mai bun!

Am văzut vrafuri de săbii, de doi metri lungime. Ce oameni trăiau pe vremea aceea!… Dar câți nu puneau săbiile jos și dădeau bir cu fugiții când vedeau inamicul! Care-i adevărul: istoria e alcătuită mai mult din eroism, sau din lașitate?

În apropiere am descoperit o culevrină, un tunuleț de bronz sculptat, cu țeava lungă și subțire, o jucărie gingașă, care totuși la timpul ei va fi secerat moartea printre dușmani. Gândindu-te la servanții ei, morți de câteva secole, ai iarăși un sentiment de nimicnicie.

★

Cu toată înălțimea campanilei, la Veneția puterea civilă a fost mai mare decât cea religioasă. Dar ca să se mențină ea a trebuit să fie necruțătoare, ceea ce este foarte vizibil astăzi.

Palatul Dogilor oferă un exemplu de cruzime dus până la ultima consecință. Faimoasa Punte a Suspinelor, despre care uneori credeam că-i doar o legendă, există, poate fi privită de oricine – și oricine, dacă vrea, poate să o treacă. Ea leagă strălucitul palat de închisoare, edificiile fiind despărțite doar de un canal de câțiva metri lățime. Din somptuozitatea aurită și pictată a primului, puntea te duce într-o peșteră de groază. Căci, dacă edificiul acesta al morții a mai păstrat ceva omenesc în fațadă, interiorul e făcut doar pentru pedeapsă și spaimă.

Puntea Suspinelor e o denumire blajină. Pe frontispiciul ei sinistru s-ar fi potrivit să fie puse sinistrele cuvinte ale lui Dante: „Lăsați orice speranță cei ce intrați aici!”

Am văzut celule cu inele groase de fier, de care erau legați închișii. Nu știu cine și după cât timp îi condamna la moarte – când nu erau lăsați să

trăiască în lanțuri tot restul vieții. Ce viață? După ce a intrat aici, nimeni nu mai poate trăi decât cu sângele înghețat.

Coborând scările din etaj în etaj, neștiind până unde o să ajung, neștiind dacă mai e o ieșire și dacă istoria inversată nu m-a dus prin farsă într-o altă vreme decât a mea, m-am gândit că nedreptatea cea mai grea și mai crudă care se poate face unui om este să nu-i admiți moartea, să-l separi de ea cu biciul, cu lanțul și cu funia. În aceste celule, unde nu se mai păstrează urme de sânge, se simt încă gemetele. Puntea Suspinelor? E un eufemism medieval. Puntea Sulpiciului! Și nu-i destul!

Vizitarea palatului și a închisorii vecine este astfel organizată că, dacă intri pe Scara de Aur, nu poți ieși decât pe o scară de piatră. Coborând-o, din ce în ce mai înfiorat, dar, inexplicabil, fără nici o revoltă, ci doar cu resemnare, auzeam clipocind mai viu, jos, apa canalului. Un timp mi s-a părut că am ajuns sub nivelul lui și am avut groaza înecului unită cu a întunericului veșnic. Când am ieșit la lumină, afară ploaia contenise, se ivise soarele, era cald și bine.

În inima mea a rămas o umbră…

★

Ca nicăieri, la Veneția am întâlnit de mai multe ori aceiași oameni, ceea ce confirmă pe de o parte perimetrul restrâns al orașului, pe de alta forfota orășenilor unită cu lipsa mea de repaus. E adevărat că am continuat să merg și aici fără întrerupere, pe cheiuri, peste poduri, pe Canalul Mare, pe scările și prin sălile palatelor, de dimineața până după apusul soarelui…

★

Duminică am văzut în Piața San Marco o pereche plimbându-se, dar amândoi, bărbat și femeie, erau șchiopi asimetric, ea de piciorul drept, el de piciorul stâng, și cum mergeau alături, în cadență, la fiecare pas schilod se izbeau unul de altul. Era o tandrețe grotescă.

★

În ultima seară la Veneția, am căutat o zgardă pentru un câine. Era un câine mare, și prin toate prăvăliile mi se arătau niște zgărzi ca pentru pisici, spunându-mi-se că în spațiul restrâns al orașului trăiesc numai câini mici, ceilalți neavând unde să zburde.

E greu să înțeleagă cel care n-a iubit animalele cu ce bucurie am dibuit un atelier, neștiut aproape de nimeni, pe o stradă necunoscută, deși avea nume. Atelierul, recomandat de un negustor cumsecade, se numea Mancini, iar strada. Caile Malvesia.

Trecătorii întrebați nu auziseră nici de stradă, nici de atelier; era târziu, plecam în zori a doua zi și aș fi renunțat, cum renunță până la urmă boxerii în ultimul lor roond – totdeauna vine o clipă când trebuie să renunți –, dar am simțit că ar fi o înfrângere nedreaptă. După ocoluri lungi și stupide, fiindcă întregul oraș nu e prea lung, am ajuns, în sfârșit, la atelierul domnului Mancini, care aflând cât timp îmi trebuise să-i dau de urmă, m-a privit cu simpatie și, în colecția lui limitată, mi-a găsit chiar o zgardă „pentru un câine mare”. Era o zgardă roșie, bătută cu ținte galbene; lesa asemeni. Poate n-am cumpărat nimic în Italia cu atâta plăcere; probabil însă câinele nu știe, și de-aici începe tristețea omului.

★

Nu m-am întrebat niciodată cât mai am de trăit. Vârsta nu-i o relație socială, ci una intimă; o asemuiesc cu o bandă de magnetofon, imprimată de mai multe ori. De la o vreme, după ce a fost folosită excesiv, refuză să mai înregistreze un sunet. Și noi ne sfârșim tot atunci; nu când ologim, ci când sufletul nostru nu mai prinde vibrațiile din jur.

Niciodată n-am vrut să trăiesc mult; n-am nici o vină că am crezut de mic într-un dicton din caietul de scris frumos, privind, cam simplist, relația dintre cioară și vultur.

Niciodată n-am dorit să mă întorc la niște ani în urmă. Dar pentru două zile, cât ar fi fost bine să mai stau la Veneția, și două ici, și două dincolo, aș vrea să pot începe viața din nou, să trec iar prin școli, să stau în genunchi pe coajă de nucă, să mă bată doamna cu linia în vârful degetelor, și toate câte urmează, umilințe, dureri, bucurii efemere, speranțe de o clipă, numai să ajung încă o dată în Piața San Marco. Și la Fontana di Trevi… Și în Piața Spaniei… Și peste tot, unde am lăsat o parte din mine, nelămurită, ca un încâlcit, rupt și înnodat fir al Ariadnei.

SFÂRȘIT